

Nyangumarta Bible

Portions of the Holy Bible in the Nyangumarta language of
Australia

Nyangumarta Bible

Portions of the Holy Bible in the Nyangumarta language of Australia

copyright © 1980-2010 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Nyangumarta

Bible translation copyright © 1980-2010 Wycliffe Bible Translators, Inc. Reader Series (book XXC)
copyright © 1996 Bible Society Australia. Bible overview (XXA) copyright © 1996 Mission Publications
of Australia (PO Box 21, Lawson NSW 2783)

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-
Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those
Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2021-11-12

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023
469e8210-9f0b-5399-9f0b-cc22ce5975b8

Contents

Genesis	1
Exodus	58
Job	63
Psalms	64
Proverbs	66
Ecclesiastes	67
Isaiah	68
Jeremiah	69
Matthew	70
Mark-ju	73
Luke	96
John	98
Acts	99
Romans	100
1 Corinthians	101
Galatians	104
Ephesians	106
1 Thessalonians	107
2 Thessalonians	113
1 Timothy	117
2 Timothy	118
Titus	119
Hebrews	120
James	121
1 Peter	122
1 John	123
Revelation	124
Overview	125
PINAKARRULUMAN!	129
Bible Stories	134
Drunkenness	144

Genesis

Copy for community checking - not fully consultant checked. (Gen 1-5, 6-9 and 11 are consultant checked and have audio files)

KARRPURRANGUNGA 6-NGA WIYIRR JIRNI NGARRKALU (1:1—2:3)

¹ Walangkarrangu puripi parlparrpa jungka jirni Ngarrkalu. ² Pala jungka puru waninyikinyi, ngapapurni waninyikinyi, wiyirr yamarnakinyi janpala. Waninyikinyi ngunarrijirri warrukurlajartu. Palinyimili Pirlurr yananyikinyi ngapanga kankarni. ³ Wurrarna Ngarrkalu, "Tili jarra." Palaja tili jarrinyi palinyimili muwarrjaja. ⁴ Yirrirnakanu wurrarna "Ngalypa." Jinta pirnipulinyi tilipa warrukurla. ⁵ Warrukurla yini marna "Warrukartingarra", tili yini marna "tilingarra". Palaja warrukarti jarrinyi, palaja pirrpa-pirrpa jarrinyi. Karrpu wariny turlpanya.

⁶ Wurrarna palanga, "Parlparr jarra, jinta pinaku ngapakupa mujunguku." ⁷ Pala jarrinyi. Kankarrkurnu yanayi mujungu, ngapa kaniny yakarnaya. ⁸ Pala parlparr yini marna "Parlparrngarra". Palaja warrukarti jarrinyi, palaja pirrpa-pirrpa jarrinyi. Karrpu wariny turlpanya.

⁹ Wurrarna palanga, "Ngapa kaniny jarra, warajanga jarra, jungka punarra turlpa, ngayarta jarra." Pala jarrinyi. Kaniny jarrinyi ngapa, jungka yakarna ngayarta. ¹⁰ Pala jungka punarra yini marna "Warrarnngarra", pala ngapa wirtujina yini marna "Kujungurrngarra." Yirrirnakanu wurrarna "Ngalypa." ¹¹ Palaja wurrarna, "Turlpayi mungka warinyapa wariny, warrulyapa warinyapa wariny." Pala jarrinyi. ¹² Jungkaja mungka warinyapa wariny turlpanyiyi, jinta mayijartiny, jinta munu. Warruly pukurl warinyapa wariny turlpanyiyi, jinta mayijartiny, jinta munu. Yirrirnakanu wurrarna "Ngalypa." ¹³ Palaja warrukarti jarrinyi, palaja pirrpa-pirrpa jarrinyi. Karrpu wariny turlpanya.

¹⁴⁻¹⁵ Wurrarna palanga, "Tili jarrayi kanka parlparrja, tili jinaku warrarnja. Palar-rangulu warrukartingipa karrpungu tili yinganyaku, partunukupa yurrangaku yinku kalkunaku pukurl." Pala jarrinyi. ¹⁶ Wirtujinajirri jinapulinyi, janyjapa wirlarra jinapulinyi. Wirtulu tili jinaku yijalu pirrpa-pirrpa warrurl-warrurkartijakun, wupartulu tili jinaku yijalu warrukartingi. Panikatarrangu pukun jirnijaninyi. ¹⁷⁻¹⁸ Parlparrja wirtirrijaninyi warrarnku tili jinaku, warrukartikupa karrpuku jinta pinaku pukun. Yirrirnakanu wurrarna "Ngalypa." ¹⁹ Palaja warrukarti jarrinyi, palaja pirrpa-pirrpa jarrinyi. Karrpu wariny turlpanya.

²⁰ Wurrarna palanga, "Ngapakarringu yintangapa kujungurrungu kurrngal warinyapa wariny jarrayi. Wirrujartiny jarrayi kanka yananyaku." ²¹ Palaja kujungurrungu kuwiyi wirtujina jirnijaninyi yijangarra. Janpamalu pukun wirturrangupa wuparturrangu, warinyapa wariny jirnijaninyi. Pijungapa yintanga janpamalu jirnijaninyi warinyapa wariny. Jintapa wiyirr ngapakarringu jirnijaninyi, yintangapa kujungurrungu. Wirru-jartiny jirnijaninyi warinyapa wariny pukun. Yirrirnakanu wurrarna "Ngalypa." ²² Ngalypalu muwarr pirnijanaku. Wiyirru wurrarnajanaku, "Kalkulumarnanyurrinyi ngajulu. Kurrngal jarrulinyurru yija, partanykarrangupa kurrngal kalkulkulinyurru-janinyi yija-yiji." ²³ Palaja warrukarti jarrinyi, palaja pirrpa-pirrpa jarrinyi. Karrpu wariny turlpanya.

²⁴ Wurrarna palanga, "Jungkanga kuwiyirrangu warinyapa wariny jarrayi, warrarnja waninyaku, marnti yananyaku jungkanga, kuwiyirrangu parlkarrkarringupa warrnukarringu, wirturrangupa wuparturrangu." Pala jarrinyi. ²⁵ Wiyirr jirnijaninyi. Yirrirnakanu wurrarna "Ngalypa."

²⁶ Palaja wurrarna, "Marrngu jilaminyijaninyi nganyjurrupakali. Nyampali wantulupiyi kuwiyirranguku wiyirruku, janpamalukupa wirrujartinykupa jungkanga yananyakatarrangukupa." ²⁷ Marrngu jirni Ngarrkalu palinykapali. Pirirripa mirtawa jirnipulinyi. ²⁸ Ngalypalu muwarr pirnipulaku. "Kurrngal partanykarrangu kalkulkulinyumpulu yija, yija marrngurrangu wantulupiyi ngunarrijirri. Wiyirruku kuwiyiku nyampali jarrulinyurrujanaka. Nyampali wantulinyurrujanaka janpamalurrangukupa wirrujartinyarrangukupa wiyirruku kuwiyirranguku. ²⁹ Warinyapa wariny mayi jinarninyurruka, mungkejapa warrulyja mayirrangu wiyirr yingan-yarnanyurrinyi. ³⁰ Kuwiyirrangukupa wirrujartinyarrangukupa wiyirruku jungkanga yananyakatarranguku warruly jinarnijanaka mayijartinyapa. Yakarnarnajanaka." ³¹ Yijalu jirnijaninyi. Jipi jinaja yirrirnijaninyi wiyirr Ngarrkalu. Wurrarna, "Ngalypakata yiji."

Wiyirr palajun jirnijaninyi. Palarrangungu karrpurrangungu, parirr warajakartingipa warajanga, jirnijaninyi wiyirr. Palaja warrukarti jarrinyi, palaja pirra-pirra jarrinyi. Karrpu wariny turlpanya.

2

¹⁻³ Nyungu warinymaljanga, karrpu 7, munu wariny jinama. Wurrarna pala karrpu, "Purlpi wiyirr jipi jirnirnijaninyi. Warrkamu jarrinyikinyirni, kuwarri warrkamu yakarnarna. Nyungu kuwarri yija munu nganipa wariny jinamarna. Palaja nyungu karrpu wariny, warrkamumajirri. Warrkamu yakarnarna kuwarriku."

NGANIKAPALI WALANGKARR (2:4-6)

⁴ Palajun jirni Ngarrkalu walangkarr, parlparrpa jungka jirni. Kuwarri wurralamarnanga marrngurranguku, ngani jirnakinayai. ⁵ Walangkarr yija marrngumili mayi pirraja munu turlpanyamayi, munu wheat-pa rice-pa jinta jijirrarrangu marrngumili. Ngarrka munu ngakarnama ngapa mujunguja, marrngumajirri jungka karlinyaku, warrulyja mayi jungkanga wirrinaku, grow-am jinaku. ⁶ Januku jungkaja turlpanyayi, purlpurl jarrinyiyi, wirrinnyi ngapa jungkanga kanka.

MARRNGU YINTANGA NGALYPAKATANGA WIRRIRNI NGARRKALU (2:7—2:25)

⁷ Yuu, yakujun jirni marrngu Ngarrkalu. Kurlurlu mana jungkaja. Pirirri jirni kurlurluja palaja. Pala pirirri milyanga nganyjurnulu palinyju. Palanga pirirringi ngalpanyala wangal Ngarrkaja. Palajalu pirirri wanka jarrinyi. Yini pala pirirri "Adam". ⁸ Palaja warrarnja, yini pala warrarn Eden, palanga Ngarrkalu wirrinnyi yinta wirtu, ngalypakata yija. Pirirri yarni manaja, palanga yintanga wirrinnyi. ⁹ Palanga yintanga mungkarrangu ngalypakatarrangu warinypa wariny wirrinijaninyi. Mayijartinyarrangu ngalypakatarrangu palanga warinypa wariny. Mungkarrangungu waraja partijirri kaniny wirrinnyi. Pala mungka yini marna, "Marrngu Wanka Kalkunakata." Palajangarra marrngulu ngananyaja, wankanyu wantuliny ngarramarnti, marlkarrimajirri wantuliny.

Wariny mungka partijirri kaniny jintanga wirrinnyi, miranu jinapinti pala. Nyungu wariny mungka yini marna "Marrngu Miranu Jinakata Ngalypakupa Kurluku."

¹⁵ Pirirri nyarra yintanga Eden-ja wirrinnyi, jungkakupa karlinyaku yintakupa kalkunaku. ¹⁶ Palinyja wurrarnala, "Yintanga mungkarranguja wiyirrja mayi ngalkulumanjaninyi. ¹⁷ Warajaja mungkajaja yakalaman, munu ngananyaku, palaja mungkajaja miranu jinapintija. Yini marnarna pala 'Marrngu Miranu Jinakata Ngalypakupa Kurluku.' Palaja mungkaja munu ngananyaku. Ngananyaja palajaja, yija-yiji marlkarri jarruluman."

¹⁸ Palaja wurrarna palinyju, "Munu kujurl waninyaku pirirri. Jarrurl jilkurnalu, jarrurljartinyimarta wantuliny." ¹⁹⁻²⁰ Purlpi jungkaja kuwiyirrangupa wirrujartinyarrangu wiyirr jirnijaninyi Ngarrkalu. Pirirrikarti kanyajaninyi, yini yinganyaku palarrangungu. Palalu pirirrilu yini yinyajaninyi kuwiyipa wirrujartinyapa nganin-nganin. Pirirrija palaja yini kalkurnayi. Palarrangungu wiyirrja munu waraja pirirrikapali, palinyku jarrul.

²¹ Palaja pirirri kupalya jirni Ngarrkalu, raminya pirirrija kunyja manali, palaja pirli yamarna majangulu. ²² Palaja kunyjaja mirtawa jirni, kanyalu pirirrikarti. ²³ Palaja wurrarna pirirrilu, "Yartikarra, nyungu ngajukapali! Kawuja ngajuja jirni. Yini 'Mirtawa'."

²⁴ Palajalu nyungu jina yakarnanganyjurruka Ngarrkalu: Pipipa japartu yakalkulinyipulinyi pirirrilu, nyupamarninypa warajanga jarrulinyipulu, warajangangarra yija wantulinyipulu.

²⁵ Palanga yintanga Eden-ja waninyikinyipulu nyuparra, Adam-pa, waninyikinyipulu kurta, ngalypa waninyapulu, kurta pulany.

3

MUNU PINAKARRIMAPULALU NGARRKAKU (3:1-24)

¹ Kuwiyirrangungu jintangapa jurru mirlkawarrangu waninyikinyi. Mirtawa japirr marna jurru, "Ngani wurrarnangu Ngarrkalu? 'Mayi munu ngananyaku wiyirrja mungkarranguja yintanga?' Palajun muwarr pirningu?" ² Yimpirnili mirtawalu, "Jintarranguja mungkaja yintaja ngalkulupalayi. ³ Wurrarnangalayaku Ngarrkalu, 'Waraja mungkajakun yintanga waninyi, partijirri kaninyja, mungka marramarranga, palaja munu ngananyaku mayi, munu warlinakupa pala mungka, marlkarringimarra.'" ⁴ Jurru wurrarnala, mitu marna, "Nyuntu munu marlkarri jarruluman. ⁵ Palamaja

mungkaja ngalkuluman, Ngarrkakapali jarruluman, miranu ngalypakupa kurluku. Palaku Ngarrka malyparr karrinyi. Palangamarra wurrarnangu, 'Munu palamaja mungkaja ngananyaku.'" Mitulu wurrarnalu jurrulu, "Munu pinakarra Ngarrkanga."⁶ Mayi parrjarn-parrjarnikinyi mirtawalu, kurlkalkalu parrjarnakinyi, ngalypakata. Kurlkali marnakinyi, "Miranu jiliminyi palamalu mayilu." Ngarrkakapali miranu jarrinyaku karrinyikinyi mirtawa. Palaja nyarrakarti mungkakarti yana, mayi ngartarna, ngana. Jinta nyupanga palinymilingi yinyali. Palinyju pukurl ngana.⁷ Kurlkapirli jarrinyipulu, yirrinipularninyi kurta waninyikinyipulu. Palaja kurntany jarrinyipulu. Palajalu yarni marnapularninga jirrji parrkajalu wirtujalu.

⁸ Jarurrukartingi Ngarrka jina pinakarrinyipulu jakarr-jakarrkarra yintanga marntija. Wirntijartiny kuku jarrinyipulu mungkarrangu Ngarrkangamarra.

⁹ Pirirriku kamarnalu Ngarrkalu, "Wanyjarningi nyuntu?"¹⁰ Puntaju marnalu, "Yuu, yintanga pinakarrinyarnanta nyuntu marntija. Kurta waninyikinyirni. Palajalu wirntijartiny ngaju, kuku jarrinyarnangu."¹¹ Japirr marna Ngarrkalu, "Nganija miranu jarrinyan kurta waninyikinyin? Nyarraja mungkaja, 'Marrngu Miranu Jinakata Ngalypakupa Kurluku', palaja mayi nganan nyuntulu?"¹² Pirirrilu wurrarnalu, "Nyuntulu mirtawangarra yinyanyin nyungu. Palaja mungkaja yinyanyi palinyjungarra, mayi nganarna."

¹³ Mirtawa japirr marna Ngarrkalu, "Ngani jirnin nyuntulu?" Wurrarnala, "Jurrulu mitu marnanya, palinyja muwarrja nganarna."

¹⁴⁻¹⁵ Jurrungu wurrarnala Ngarrkalu, "Kurlu yija jirnin nyuntulu. Puntaju kurlu jilamarnanga yija, munu jinta kuwiyirranguku, nyuntukujakun.

Ngarlungungarra yankuluman.
Kurlurlu ngalkuluman ngarramarnti.

Malyparr jilamarnanta mirtawaku,

Mirtawa malyparr jilamarnanga nyuntuku.

Partanykarrangupa nyuntumili mirtawamilipa kulilu yirrilipiarninyi.

Jurnturtu nyuntu pijurnanga jilamanta yija mirtawamilalu partanyjupa,

Jina paliny pijurnanga jilaman yija nyuntulu."

¹⁶ Mirtawanga wurrarnala,

"Parra-parra wirtu yungkulumarnanta yija partanyja kanganyaja.

Miranungarra nyuntu partanyja kanganyaja parra-parraku,

yirruku yiji pirirriku marrapa karrirrulumanpalu.

Nyampali wantulumangu yija nyuntuku."

¹⁷⁻¹⁹ Palaja pirirringi wurrarnala Ngarrkalu,

"Mayi nyarra wurrarnarnangu munu ngananyaku.

Munu pinakarrimajinpa nyuntulu.

Nyuntumilija mirtawaja muwarrja mayi nganan nyuntulu

palaja mungkaja.

Puntaju warrarn kurlu jilamarna yija ngajulu.

Turlpulupiyi parupa jiripa nganin-nganinpa.

Nyuntulu mayiku kanyjilamanpa ngarramarnti.

Mayiku pirti marrjalu karlinyarruluman,

karrpurrangu karrpurrangu ngartarnarruluman,

yijalu jirmilju ngalkulumanta.

Marlkarrija, jungka jarruluman.

Jipi jirnirinti jungkaja,

Kurlurluja jirnirinti.

Marlkarrija, jungka jarruluman yarranakanu."

²⁰ Pirirrimarninyju yini marna palinymili mirtawa, "Eve". Pipi nganyjurruku wiyirruku.

²¹ Palaja wurru karnuja kuwiyija yarni marnapuluka Ngarrkalu, wirrinipuluku palinyju, Adam-kupa palinymili mirtawaku.²² Palaja Ngarrkalu wurrarna, "Marrngulu munu pinakarrimiji. Mungkaja Marrngu Miranu Jinakataja puripi ngana. Paliny kuwarri nganyjurrakapali, kurlkapirli waninyi ngalypakupa kurluku. Ngalali palamaja warinyjapa mungkaja, wankanyu kalkunakataja. Palaja wankanyu wantuliny ngarramarnti, marlkarrimajirri wantuliny. Ngampa pilamarna ngajulu ngananyangamarra."

²³ Palajangarra Eden-jangarra yintaja ngakarnapulinyi Ngarrkalu. Jalanga ngakarnapulinyi, karlinyaku jungkaku, mayirrangung jungkanga wirrinaku, mayiku pulanymilaku turlpanya jinaku.

²⁴ Palaja Ngarrkalu wirrirni angel, kakarra palanga yintanganga, wirtu pukun wirrkanapinti. Milya warinykurnu warinykurnu yananyikinyi pala wirtu wirrkanapinti, parrparra karra marninyi. Palanga angel-ja wurrarnala Ngarrkalu, "Nyuntulu ngampa pinaku marrngu ngalpanyajaku wangka pala mungkakarti, pala wankanyu kalkunakatakarti mungkakarti."

4

ABEL WIRLARNA MARLKARRI CAIN-JU (4:1-16)

¹ Adam-pa Eve yanapulu palaja Yitinja. Palaja Eve-lu pujamu kanya. Karra marna, "Partany yinyanyi Ngarrkalu." Yini paliny Cain. ² Palaja wariny kanya. Yini paliny Abel. Wirtu jarrinyapulu. Pirirrijirri jarrinyapulu. Abel-ju kalkurnakinyijaninyi kukurnjarirranggu. Cain-ju karliniyikinyi jungka. Mayirranggu wirrirnikinyijaninyi jungkanga, turlpanyikinyiyi, ngarnipirnikinyijaninyi.

³ Karrpungu warajanga Cain-ju kanya mayi, Ngarrkanga yinyali. ⁴ Palinyamilalu marrkalu kanya kukurnjari, marlkarri jirni, kutarranggu ngalya Ngarrkanga yinyali. Ngarrka ngarlu pikaly jirni Abel-ju. ⁵ Munu pikaly jirnima Cain-ju. Palajalu Cain kuli jarrinyikinyi. Ngumpa wariny jarrinyi.

⁶ Ngarrkalu wurrarnalu, "Nganija nyuntu kuli jarrinyijin? Nganija ngumpa wariny jarrinyijin? Munu yunturi jarranpili. ⁷ Yinku jinaman, pikaly jarriman. Kurlu jirnikinyin. Yirrkulu nyuntulu jilamanparninyi ngalya jinaku. Palajalu pikaly jinaluminyin. Munujalu, jiti kurlujartiny jinaluman."

⁸ Ngarrkaku Cain-ju munu pinakarrimalu. Yunturi jarrinyikinyi. Palajalu wurrarnalu marrkaku, "Yankuli jalakarti ngurnungu." Jalakarti yanapulu. Palaja Cain-ju wirlarna marlkarri marrka palinyмили.

⁹ Palajalu Ngarrkalu japirr marna, "Wanyja marrka nyuntumili?" Murrkangunya-marninyju mitu marna, "Munumparla ngaju. Munurla tuku jinakarni." ¹⁰ Wurrarnili Ngarrkalu, "Nyuntu mitu karrinyan. Nyuntulu wirlarnan marlkarri. Jungkanga palinyмили pijirri waninyi. Nyuntulu yija kurlu jinan. ¹¹ Puntaju ngajulu kurlu jilamarnantalu. Jungka kurlu wantulamanga. ¹² Mayirrangupa munu turlpulupiyingu. Kaja ngakalamarnanta. Wirntijartiny yankun-yankuluman warinykartirranggu."

¹³ Cain-ju wurrarnalu, "Kararr nganimarta jinajinpa. ¹⁴ Yankun-yankulumarna warinykartirranggu. Ngurnipali warinyjupa marlkarri wirlalanyili." ¹⁵ Ngarrkalu wurrarnili, "Warinyju wirlalantili, ngajulu yijalu wirlalamarnanga."

¹⁶ Palajalu Cain yana ngunarri. Kakarrakurnu waninyikinyi kaja Yitinja. Ngurnungu warrarn yini marnayi "Parra Yaninyikinyi."

CAIN-MILI NYIRIRNIKARTIJARRANGU (4:17-24)

¹⁷ Nyupa Cain-mili partany kanya, yini Yinuku. Tawun yarni marna Cain-ju, nyaparu jirni pala tawun partanyku palinymilaku, yini marna pala tawun Yinuku pukun.

¹⁸ Enoch japartu jarrinyi partany pirirriku, yini Irad. Irad japartu jarrinyi partany pirirriku, yini Methushael. Methushael japartu jarrinyi partany pirirriku, yini Lamech.

¹⁹ Pala Lamech kujarra mirtawajirri kalkurnapulinyi, Adah-pa Zillah. ²⁰ Adah-lu partany pirirri kanya, Jabal. Walangkarr nyarra Jabal kuwiyirranggu kalkunakatarranggu, mayamajirri, yana-yanikinyiyi tent-arrangujartiny warinyja warinykarti, warruly kanganyaku janamilaku kuwiyiku. ²¹ Markamarniny palinyмили yini Tubal. Walangkarr nyarra Tubal musical instruments yarni manakatarranggu, harp-pa flute-pa nganinnganin. ²² Zillah-lu partany pirirri kanya, yini Tubal-Cain. Palinyju yarni marnikinyi yarni manapintirranggu bronze-japa iron-ja. Zillah-lu partany mirtawa kanya pukun, yini Naamah. ²³ Lamech wurrarnapuluku mirtawakujirri palinymilaku,

"Adah-pa Zillah, pinakarrajipulu ngajuku!

Wangalangulu ngaju wirlanaja, paliny wirlarnarna marlkarri. ²⁴ Ngarrkalu wurrarna nganurtulu Cain marlkarri wirlalkuliny, paliny Ngarrkalu wirlalkuliny seven times. Nganurtulu ngaju marlkarri wirlanaja, paliny warinyju wirlalkuliny seventy-seven times!"

SETH-PA ENOSH (4:25-26)

²⁵ Abel marlkarri waninyaja, Eve-lungarra wariny partany kanya. Karra marna, "Abel wirlarna marlkarri Cain-ju. Ngarrkalu puntaju yinyanyi pujamu wariny." Yini marna "Seth". ²⁶ Seth japartu jarrinyi Enosh-ku. Palajaja marrngurrangulu kamarnikinyiyi Ngarrkakupa ngarlujaja nyurra marnikinyiyi paliny.

5

ADAM-MILI NYIRRIRNIKARTIJARRANGU (5:1-32)

¹ Nyungu muwarr yarntarnayi purlpaja, Adam-milaku partanykarrangupa karlujipa jamujirrangupa nyirrirkartijarranguku. ² Ngarrkalu marrngurrangu yarni manajalu, palinykapali yarni marnajaninyi. Pirirripa mirtawa yarni marnajaninyi, ngalya jirnijanaku, ngalya wurrarnajanaku, yini marnayi "marrngu".

³ Adam 130 partunurrangujartiny jarrinyaja, japartu jarrinyi partany pirirriku. Palinyмили partany palinyngarrakapali. Yini marna palinyмили partany "Seth". ⁴ Seth ngayarta jarrinyaja, Adam wanka jarrinyikinyi 800 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyapulujaninyi Adam-jupa Eve-ju. ⁵ Adam wanka jarrinyi 930 partunurrangu, palaja marlkarri jarrinyi.

⁶ Seth 105 partunurrangujartiny jarrinyaja, japartu jarrinyi partany pirirriku, Enosh. ⁷ Enosh ngayarta jarrinyaja, Seth wanka jarrinyikinyi 807 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ⁸ Seth wanka jarrinyi 912 partunurrangu, palaja marlkarri jarrinyi.

⁹ Enosh 90 partunurrangujartiny jarrinyaja, japartu jarrinyi partany pirirriku, Kenan. ¹⁰ Kenan ngayarta jarrinyaja, Enosh wanka jarrinyikinyi 815 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ¹¹ Enosh wanka jarrinyi 905 partunurrangu, palaja marlkarri jarrinyi.

¹² Kenan 70 partunurrangujartiny jarrinyaja, japartu jarrinyi partany pirirriku, Mahalalel. ¹³ Mahalalel ngayarta jarrinyaja, Kenan wanka jarrinyikinyi 840 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ¹⁴ Kenan wanka jarrinyi 910 partunurrangu, palaja marlkarri jarrinyi.

¹⁵ Mahalalel 65 partunurrangujartiny jarrinyaja, japartu jarrinyi partany pirirriku, Jared. ¹⁶ Jared ngayarta jarrinyaja, Mahalalel wanka jarrinyikinyi 830 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ¹⁷ Mahalalel wanka jarrinyi 895 partunurrangu, palaja marlkarri jarrinyi.

¹⁸ Jared 162 partunurrangujartiny jarrinyaja, japartu jarrinyi partany pirirriku, Enoch. ¹⁹ Enoch ngayarta jarrinyaja, Jared wanka jarrinyikinyi 800 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ²⁰ Jared wanka jarrinyi 962 partunurrangu, palaja marlkarri jarrinyi.

²¹ Enoch 65 partunurrangujartiny jarrinyaja, japartu jarrinyi partany pirirriku, Methuselah. ²² Methuselah ngayarta jarrinyaja, Enoch marnti jarrikinyapulu Ngarrka, wirriri Ngarrka ngarlungu yija ['lived in close fellowship with God']. Wanka jarrinyikinyi 300 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ²³ Enoch wanka jarrinyi 365 partunurrangu, ²⁴ marnti jarrinyapulu Ngarrka, [walking in close fellowship with God], palaja karrpu warinya partarl parrjarnamayi, palanga munu wanima, kanya Ngarrkalu.

²⁵ Methuselah 187 partunurrangujartiny jarrinyaja, japartu jarrinyi partany pirirriku, Lamech. ²⁶ Lamech ngayarta jarrinyaja, Methuselah wanka jarrinyikinyi 782 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ²⁷ Methuselah wanka jarrinyi 969 partunurrangu, palaja marlkarri jarrinyi.

²⁸ Lamech 182 partunurrangujartiny jarrinyaja, japartu jarrinyi partany pirirriku. ²⁹ Lamech-ju partany yini marna Noah, wurrarna, ... ["May he bring us relief from our work and the painful labour of farming this ground that the Lord has cursed."] ³⁰ Noah ngayarta jarrinyaja, Lamech wanka jarrinyikinyi 595 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ³¹ Lamech wanka jarrinyi 777 partunurrangu, palaja marlkarri jarrinyi.

³² Noah 500 partunurrangu jarrinyaja, japartu jarrinyijanaku Shem-pa Ham-pa Japheth.

6

MARRNGURRANGU WIYIRR KURLU JINAKATARRANGU JARRINYI (6:1-12)

¹ Punjaja marrngurrangu kurrngal waninyayi, jirra yanayi, ngunarrijirringi waninyayi. ² Palaja mirurrurrangulu Heaven-ja pungkanajalurrangu yirriniyjaninya kurrirrangulu, ngalya yiji yirrinaku, kurlanaku kanyayijaninyi. ³⁻⁴ Partanykarrangu turlpanyayi, janamili japartu mirurru pa pipi kurri. Wirtupa mirlkakatapa kurlukata waninyayi. Wiyirru pinakarrinyijanaku, nyurra marnayijaninyi wiyirru. Palaja wurrarna Ngarrkalu, "Pirlurr Ngaju munu wantuliny marrngurrangunga ngarramarnti. Ngampa pilkulumanjaninyi kurlujartiny jinajamarra, partunurrangunga 120."

⁵ Marrngurrangu wiyirr kurlu yija jarrinyayi, munu pinakarrimiya Ngarrkanga, panyanyikinyiyili. Wurrarnakinyayarninyi ngarrakuny kurlujartiny jinaku.

⁶ Palajalu wurrarna Ngarrkalu, "Marrngurrangulu wiyirrju kurlujartiny jinayi. Wurrarnakinyayi ngarrakuny kurlujartiny jinaku. Ngajulu jinajaninyi ngalyapa. Kuwarri kurlu yija jarrinyayi. Palajalu ngarlu wurmanyarna. ⁷ Marlkarri jilamarnajaninyi marrngurrangu wiyirr, kuwiyirrangupa wirrujartinyarrangu pukun." ⁸ Warajalujakun marrngulu pikaly jirni Ngarrka. Yini paliny Noah. ⁹ Noah Ngarrkanga pinakarrinyikinyi, ngalyapa jirnikinyi. Munu kurlu jinama palinyju. ¹⁰ Partanykarrangujartiny kujarrapa waraja, pirirrimartarrangujartiny, yini Shem, Ham, Japheth.

¹¹⁻¹³ Noah-nga wurrarnalu Ngarrkalu, "Jinta wiyirr marrngurrangu kurlujartiny yija waninyikinyayi. Panypanyakinyijiya, munu pinakarrimiya. Wurrarnakinyayarninyi ngarrakuny kurlujartiny jinaku, wirlarnakinyiyarninyipa. Palajalu wirlalamarnajaninyi marlkarri wiyirr.

BOX WIRTUJINA YIJA (6:13-22)

¹⁴⁻¹⁶ Box wirtujina nganimarta yarni malaman nyuntulu, boat-ku, mangkurtungamarra. Mungkaja yarni malaman. Kankarni kangkuliny mangkurtulu. Wirtu jilaman yija, makanupa walpurra yarni malaman. ¹⁷ Mangkurtu jilamarnajanaka wirtu. Wirtulu ngapalu kunulinyjaninyi. Nyuntu wanka kalkulumarnanta. ¹⁸ Ngalpuluman, nyuntupa nyupa nyuntumilipa partanykarrangu nyumpalamilipa nyuparrangu janamili. ¹⁹⁻²⁰ Kunmu jilijaninyi kuwiyirrangupa wirrujartinyarrangu, wiyirr jungkanga marnti yananyakatarrangu ngalpa jilamanjaninyi boat-ja wirtujinanga. Kunmu jilamanjaninyi kuwiyirrangupa, nyupangkanya nyupangkanya. Warinyapa wariny mankulumanjaninyi, ngalpa jinaku boat-ja wirtujinanga. Wankangarra kalkulumarnajaninyi mangkurtungumarra. ²¹ Mayikupa warinyapa wariny ngarnipilijanaka, nyurraku pukun mayi boat-ja wuru jilinyurruka."

²² Yijalmarta jirnili Ngarrkanga Noah-lu, boat wirtu yiji yarni marna. Mungkaja yarni marna, makanupa walpurra. Mayipa wirtu warinyapa wariny kuru marnapa ngalpa jirni. Yijalu wiyirr jirni Noah-lu muwarrja Ngarrkamiliya.

7

MANGKURTU WIRTU NGAKARNA NGARRKALU (7:1-24)

¹ Palaja wurrarnalu Ngarrkalu, "Jampa pungkalyi ngapa wirtu nyarra. Nyampa jarrayi, boat-ja ngalpayi, nyuntupa nyuntumilirrangu. Nyuntujakun ngalypakata, nyuntujakun pinakarrinyikinyijin. Palajalu nyuntupa nyuntumilirrangu wanka kalkulumarnanyurrinyi. ²⁻³ Nyarrarrangu kuwiyirrangupa yini marnarna 'clean' kaninykurtingi 7 kawajaninyi, nyupangkanya nyupangkanya, pirirriipa mirtawa, ngalpa jilijaninyi. Nyarrarrangu kuwiyirrangupa yini marnarna 'unclean' kaninykurtingi waraja nyupangkanya kawapulinyi, pirirriipa mirtawa, ngalpa jilijaninyi. Nyarrarrangu wirrujartinyarrangu pukun 7 kawajaninyi nyupangkanya nyupangkanya, pirirriipa mirtawa, ngalpa jilijaninyi. Mangkurtu wirtujina yananyajalu, nyirriirnikartijarrangu janamili jirra yankulupiyi warrarnja nyarrakurnujirri. ⁴ Karpurrangu 7-ja ngapa wirtu yiji ngakalamarna, jurriti pilkuliny karpurrangu karpurrangu, 40 karpurranguku yija. Jalakartirrangupa boat-ja mangkurtulu wirtulu marlkarri wirlalkulinyjaninyi."

⁵ Noah-lu wiyirr jirni muwarrja Ngarrkamiliya. ⁶ Mangkurtu milpanyaja warrarnja wakanyja, Noah 600 partunurrangujartiny. ⁷ Ngalpanyayi Noah-pa mirtawa palinymilipa partany pirirri janamili kujarrapa warajapa mirtawarrangu janamili, palarrangujakun, boat-ja ngalpanyiya mangkurtu ngapajamarra. ⁸⁻⁹ Boat-ja kaninykurtinga kanyayi kuwiyirrangupa wirrujartinyarrangu, "clean"-pa "unclean", jungkanga marnti yananyakatarrangupa, pirirriipa mirtawa, Ngarrkamiliya muwarrja.

¹⁰ Karpurrangu 7-ja mangkurtu wirtujina turlpanya. ¹¹ Noah 600 partunurrangujartiny jarrinyaja, wirlarraja warajaja, wirlarranga warinyja partijirringa, karpuru 17-ja, kaninykartija jungkaja purlpurpukarra ngapa wirtu turlpanya, mujunguja ngapa pungkanya pukun, mangkurtu wirtu yiji turlpanya. ¹² Ngapa pungkanya 40 karpuru, pungkanya kawarnikinyi, jurriti pirnikinyi, pungkanyikinyi. ¹³ Palangarra Noah-pa mirtawa palinymilipa partany pirirri janamili kujarrapa waraja, Shem-pa Ham-pa Japheth, janamili mirtawarrangu pukun, boat-ja ngalpanyiya. ¹⁴⁻¹⁵ Wiyirrja kuwiyi, wirtupa wupartu, jarntupa wariny, wirrujartinyapa jungkanga yananyakata, pirirriipa mirtawa, ngalpanyiya boat-ja ¹⁶ muwarrja Ngarrkaja. Palaja jawapirti yamarna Ngarrkalu. ¹⁷⁻²⁰ Mangkurtu 40 karpuku waninyi. Kankarkurnu boat ngapalu kanya, ngapanga kankarningi waninyikinyi. Warnkupa mungkapa parlpu

yamarnikinyi mangkurtulu. Ngapa raa karntinyi::, 8 metres kanka warnkumarramaranga. Mangkurtu wirtujina yija. Marntiyarrakartipa nyuparrangu janamilpa kuwiyir-ranga boat-ja waninyikinyi wanka. ²¹ Jinta marlkarri jarrinyi, kuwiyirrangupa wirrujartinyarrangupa jungkanga marnti yananyakatarrangupa marrngurrangu pukun, wiyirr jalakartija, mangkurtulu marlkarri jirnjani. ²² Wiyirr jungkanga punarranga ralyu-ralyujartiny marlkarri jarrinyi, mangkurtulu marlkarri kunanyajaninyi wiyirr. ²³ Ngarrkalu jungkaja marlkarri wiyirr. Yirrkulu Ngarrkalu kalkurnukinyijaninyi boat-ja Noah-nga. ²⁴ Pala mangkurtu yirrkulu waninyi kanka 150 karrpurrangunga.

8

MANGKURTU JIPI JARRINYI (8:1-19)

¹ Ngarrkalu munu kurnamajaninyi Noah-pa wiyirr kuwiyirrangupa wirrujartin-yarrangu boat-ja. Wangal ngakarna. Ngapa kaniny jarrinyikinyi jinu, kujarrapa kujarra wirlarrarrangungu. ² Pala ngapa purlpurpura jarrinyikinyi jipi jirni Ngarrkalu, pala ngapa pungkanya mujunguja jipi jirni pukun. ³ Mangurtu kaniny jarrinyikinyi jinu, 150 karrpurrangunga. ⁴ Wirlarranga 7-ja, karrpu 17-ja, boat warnkunga kankajirringi kajarna, warnkumarramaranga kankarni, ngapinga, Ararat-ja. ⁵ Yirrkulu ngapa kaniny jarrinyikinyi, kaniny jarrinyikinyi, wirlarranga 10-ja, karrpu 1-ja, miral jarrinyi warnkurrangu jurnturtu, ngapapurnija. ⁶⁻⁷ Palaja, karrpuja 40-ja kaarna ngakarna Noah-lu. Kaarnkalu kanyjirnikinyi jungkaku punarrakupa mungkaku. Ngarrakunya yana, munu kulpama. Kanka marra jukurti pirnikinyi. Yarti ngapa yananyajapa jungka punarra jarrinyi, pala kaarna ngalya. ⁸⁻⁹ Palaja, karrpuja 7-ja, Noah-lu wariny wirrujartiny ngakarna, kurlukuku. Partarl kanyjirnikinyi jungkaku punarraku. Jampa kulpanya boat-karti. Parirr jirrarna Noah, kajarna kurlukuku parirra, ngalpa jirni kaninykarti boat-ja Noah-lu. ¹⁰ Karrpungu 7-ja mimarnakinyi Noah. Palaja yarrana ngakarna kurlukuku. ¹¹ Ruka-ruka kulpunya boat-karti, parrka kanya jawanga. Noah-lu wurrarna, "Ngapa kaniny jarrinya kawaninyi." ¹² Palaja karrpuja 7-ja, yarrana yakurr marnalu kurlukuku. Ngarrakunya yana, munu kulpama. Yirri jirni jungka. ¹³ Noah 601 partunurrangujartiny, wirlarra1-ja, karrpu 1-ja, ngapa yana, jungka punarra jarrinyikinyi. ¹⁴ Palaja Noah yamanapinti boat-mili yinyi pirni, parrjarn-parrjarna. Jungka yijalu punarra jarrinyikinyi, kararr waninyi jungka. ¹⁵⁻¹⁷ Palaja Noah-nga wurrarnalu Ngarrkalu, "Katukalkulinyurru, kuwiyirrangupa wirrujartinyarrangu katu jilkulinyurrujaninyi. Jirra jarrinyaku jana, kurrngal jarrinyaku ngunarrijirringi." ¹⁸⁻¹⁹ Palaja katukarnayi boat-ja Noah-pa palinyimili mirtawapa partanykarrangupa ngarrayarrangupa, nganin-nganin kuwiyirrangupa wirrujartinyarrangu.

NGARRKA YINYALI KUWIYIPA WIRRUJARTINYARRANGU NOAH-LU (8:20-22)

²⁰ Warnkurrangu wuru jirnjani Noah-lu. Kujarrapa waraja manajaninyi "clean" kuwiyirrangupa jarnturrangupa kujarrapa waraja "clean" wirrujartinyarrangu jarntur-rangu, Ngarrkanga yinganyaku. Wirlarnajaninyi, warnkunga wurunga kankarni winy-japa majangu kamparnajaninyi tikirrkartijakurl, jurnpakartijakurl. Palajun jirnikinyayi walangkarrangu, Ngarrka pikaly jinaku. ²¹ Puntaju Ngarrkalu wurrarnarninyi yija, "Marrngurrangulu kurlu jirnikinyi yija. Palajalu kurlu jirni warrarnu wakanyku. Munu yarrana palajun jilamarna. Marrngurranguku miranu ngaju. Partany waninyaja kurlujartinyngarrajakun jirnakun kurrngarnakinyi yarringu. Munu yarrana marlkarri wirlalamarnajaninyi marrngurrangupa kuwiyirrangupa wiyirr yija, marrngurrangulu kurlu jinaja. Warajamalja jirni. Munu yarranakunu. ²² Kuwarranga yurrangupa partunu yajalkulinyupularninyi, karpupa warrukarti yajalkulinyupularninyi, parrpakarrapa warari yajalkulinyupularninyi. Palajunngarra jarlulupi ngarrakunya."

9

NGARRKALU TARN-TARN MUWARR YINYALU NOAH (9:1-19)

¹ Noah-ngapa partanykarrangungu ngalyalu muwarr pirnijanaku Ngarrkalu. "Partanykarrangu kurrngal kangkulinyurru. Ngunarrijirringi wantulupi. ² Kuwiyirrangupa wiyirrkulu nyampali wantulinyurru, wirnti wantulupi nyurraku kuwiyipa wirrujartinyapa marnti yananyakatapa janpamal. ³ Kuwarri yinganyarnanyurrinyi ngananyaku jana wiyirr, janpamalupa kuwiyirrangupa wirrujartinyarrangu. Purpura mayijakun nganinyikinyinyurru. Kuwarringi kuwiyi pukurl ngalkulinyurru. ⁴ Pijirri munu ngananyaku nyurraku. Kuwiyi ngananyarrulinyurru, pijirri yakarnarulinyurru ngananyawayi. ⁵⁻⁷ Marlkarri wirlanaku marrnguku munu. Ngalyapaku wantayi marrngukarra. Marrngurrangu

ngajukapali jinarnajaniny. Palajalu munu marlkarri wirlalinyurrulu marrngu. Nganurtulu marlkarri wirlanaja marrngu, palinyngarra marlkarri wirlalkuliny nyurrulu puntaju. Kuwiyilupa marlkarri wirlanaja marrngu, puntaju marlkarri wirlalkuliny nyurrulu.”

⁸⁻¹⁰ Muwarr wurrarnajanaku yarrana Ngarrkalu, Noah-ngapa palinyмили partanykar-rangupupa. “Nyungu muwarr yinganyarnanyurriny, nyurrapa, nyurramilirrangupa, kuwiyirrangupa, wiyirruku jungkangaku. ¹¹ Nyungujalu muwarrjalu ngajumilijalu munu marlkarri wirlalamarnajaniny marrngurrangupa kuwiyirrangupa nganinnganin mangkurtulu. ¹² Nyungujajakurl, jipi wantulinypa. Muwarr kuwarri yinganyarnanyurriny, ¹³ ngurnungu wirrirnirni ngajumili rayinpuwu mujungungu. ¹⁴⁻¹⁷ Ngakarnarrulumarna nyurraku mujungurrangu ngapajartiny, palanga rayinpuwu ngajumili wirrilamarna mujungungu. Yija yirrilamarna pala. Yirrinaja, yija kurlika jarrulumarna muwarr nyarra ngajulu wurrarnarna. Pala rayinpuwu mujungunga kurlikali marnapinti muwarrku ngajumulaku nyarraku. Pala tarn-tarn muwarr ngajumili nyurrakupa kuwiyirrangupupa, jungkangaku wakanyku. Munu wiyirr marlkarri wirlalamarnajaniny mangkurtulu. Palajajakunngarra wantulinypa.” ¹⁸⁻¹⁹ Palarrangu Noah-mili partanykarrangu, Shem-pa Ham-pa Japheth, boat-ja milpanyayi. (Hamngarra japartu Canaan-ku.) Partany kanyayijaniny kurrngal. Nganyjuru kuwarri palajarrangu wiyirr milpanyinyi.

NOAH KARIJA JARRINYI (9:20-21)

²⁰ Mangkurtuja wirtujinaja Noah jungka karli-karlinyikinyi, vineyard wirrirnirni, grapesku. ²¹ Grapes-ja wayin yarni marna. Karrpu warajanga, wayin minpinaja, karija jarrinyi. Kalikungu karta karrinyi, kurta.

HAM-JU KURLU JIRNI (9:22-23)

²² Ham, Canaan-mili japartu, yirrnirni japartumarniny Noah kurta waninyi. Kaliku jalakarti yana, marrkajirringi wurrarnapulaku. ²³ Palaja Shem-pa Japheth ngapi manapulu, ngurriny manapulu, ngurntinga kanka kanyapulu, purl-purl marnti yanapulu, japartumarniny wartu jirnipulu. Palajunju jinaja warinykarti parrjarnapulu, japartu kurta yirrinangamarra.

YUMPU CANAAN-JA WIRRIRNALA NOAH-LU (9:24-29)

²⁴ Kananakanu karijaja Noah miranu jarrinyi palaku, palajun jirni nyirtingunyalu palinymilalu Ham-ju. ²⁵ Palaja yumpu wirrirnala Canaan-ja, Ham-mili partany.

“Canaan-ku yumpu jarrulkuliny.

Warrkamukatapirrayi wantujanakuli mamajirranguku.”

²⁶⁻²⁷ Palaja wurrarna Noah,

“Ngarrka nyurra malayili marrngurrangulu,

Nyampali Shem-ku,

wantulali warrkamukata palinyмили Canaan!

Ngarrkalu warrarn Japheth-mili jirrali!

Japheth-pa Shem nganiwarralpartijartiny

jarrupululu,

Shem-ku warrkamukata jarrulula!”

²⁸ Mangkurtuja wirtujinaja Noah 350 partunurrangungu waninyi. ²⁹ Partunurrangu 950 waninyi, palaja marlkarri jarrinyi.

10

¹ Noah-mili partanykarrangu kujarrapa waraja, (malyurta) Shem-pa (nyirtingunya) Ham-pa (murrkangunya) Japheth. Mangkurtuja wirtujinaku partanyarrangu turlpanyayijanaku.

JAPHETH-MILI NYIRRIRNIKARTIJARRANGU (10:1-5)

² Japheth-mili partanykarrangu: Gomer, Magog, Madai, Javan, Tubal, Meshech, Tiras. ³ Gomer-mili partanykarrangu: Ashkenaz, Riphath, Togarmah. ⁴ Javan-mili partanykarrangu: Elishah, Tarshish, Kittim, Rodanim. ⁵ Nyirrirkartijarrangu janamili kujungurruwarrangu, boat-ku yarni-yarnirrangungu. Jirra yanayi warrarnarrangukarti. Warajapa waraja warrarn walja ngurrju marnayi, muwarr walja muwarr pinayi.

HAM-MILI NYIRRIRNIKARTIJARRANGU (10:6-20)

⁶ Ham-mili partanykarrangu: Cush, Egypt, Put, Canaan. ⁷ Cush-mili partanykarrangu: Seba, Havilah, Sabtah, Raamah, Sabteca. Raamah-mili partanykarrangu: Sheba, Dedan.

⁸ Cush japartu jarrinyi Nimrod-ku. Nyarra Nimrod nyampalikata jarra-jarrinyi, kamparta, juji-jujirnikinyi Ngarrka. [His name means "Let us revolt!"] ⁹ Kuwiyimartapa yija paliny. Yarti wurrarnikinyiyalu palinyku, "Nyungu pirirri Nimrod-kapali, kuwiyimarta yija, Ngarrka juji-jujinakata." ¹⁰ King jinarninyi warrarnja Babylonia. Palanga warrarn nyungurrangu cities: Babel, Erech, Akkad, Calneh. ¹¹ Palaja warrarn jirrarnarningu Assyria-karti. Yarni marna cities, ngapirrang, Nineveh, Reheboth-Ir, Calah, ¹² Resen. (City wirtu yiji pala, partijirri Nineveh-pa Calah).

¹³⁻¹⁴ Egypt-mili partanykarrangu: Lud, Anam, Lehab, Naphtu, Pathrus, Casluh, Caphtor. (Palarrangu Philistines Casluh-mili nyirrirnikartijarrangu.)

¹⁵⁻¹⁸ Canaan japartu Sidon-ku, murrkangunya paliny, Heth pukun. (Pala Sidon japartu jarrinyijanaku Sidonians-ku.) Nungujajirri Canaan-mili nyirrirnikartijarrangu: Jebus, Amor, Girgash, Hivi, Arki, Sini, Arvad, Zemar, Hamath. Yarti nyungurrangu wiyirr jirra yanayi::, ¹⁹ janamili warrarnarrangu Sidon-ja Gerar-karti [but not as far as] Gazakartijakun. Ngurnunguja kakarrakurti Sodom-kartipa Gomorrah-pa Admah-pa Zeboim, Lasha-martaji. ²⁰ Nyarrarrangu Ham-mili nyirrirnikartijarrangu, waraja-waraja clanjartiny walja, warrarnjartiny walja, muwarrjartiny walja.

SHEM-MILI NYIRIRNIKARTIJARRANGU (10:21-31)

²¹ Shem japartu jarrinyijanaku partany piririmarta pukun. Shem japartu wiyirru marrngurrangu warrarnja Eber-nga waninyi. ²² Shem-mili partanykarrangu: Elam, Asshur, Arphaxad, Lud, Aram. ²³ Aram-mili partanykarrangu: Uz, Hul, Gether, Meshech. ²⁴ Arphaxad japartu Shelah-ku. Shelah japartu Eber-ku. ²⁵ Kujarra partany pirirri ngayarta jarrinyipulu Eber-ku. Waraja yini Peleg. Nyarra waninyaja marrngurrangu jirra yanayi. [Separated, a reference to the confusing of the language at Babel.] Peleg-mili marra Joktan. ²⁶ Joktan-mili partanykarrangu: Almodad, Sheleph, Hazarmaveth, Jerah, ²⁷ Hadoram, Uzal, Diklah, ²⁸ Obal, Abimael, Sheba, ²⁹ Ophir, Havilah, Jobab. Nyarrarrangu wiyirr Joktan-ja. ³⁰ Warrarnarrangu janamili Meshah-ja Sephar-karti, warnkumarrarranga kakarrakurtinga. ³¹ Nyarrarrangu Shem-mili nyirrirnikartijarrangu, waraja-waraja family-nga waljanga, warrarnja waljanga, muwarr pirnikinyi muwarr janamili walja ["identified by their clans and languages, in their territories and nations."]. ³² Nyarrarrangu clans Noah-milirranguja piririmartarranguja, palajun ["arranged by nations according to their lines of descent"].

11

BABEL-JA NYUNYPAL JIRNIJANAKU MUWARR NGARRKALU (11:1-9)

¹ Palaja punja waraja muwarr ngarrany muwarr pirnikinyi marrngurrangu. ² Kakarrakurnu yana-yananyikinyayi. Parlarranga wirtungu turpanyayi, kakarrakurnungu. Yini pala warrarn Babylonia. ³⁻⁴ Muwarr pirnayarrangu, "Munu jirra yankuluminyi, ngunarrirkunujirri. Kunmu wantuluminyi. Nyungungarra wantuluminyi, ngatu. Ngurra wirtu yarni malaminya, warnkukapali pukurli wirtu yarni malaminyi, nganimarta yiji, kankakurnu, parlparrkartijakun. Wiyirru jintarrangulu nganyjurr wurralapiynganyjurrinyi. Wurralapiyi, 'Ngurnungurrangu marrngurrangu Babylonia-nga, yalyjirr waninyayi, miranu yiji jana.'"

Parla maninyikinyiya, purikarrangu jirnikinyiya, kamparnakinyi wikanga kararr jinaku, kurrngal yarni marnakinyi yija. Kulurnu mantarnakinyayijaninyi bitumen-ju. Yarni marnayi, yarni marnayi.

⁵⁻⁶ Ngarrkangarra milpanya pala city-pa tower-ku yirrinaku. Miranu waninyikinyajanaku. Wurrarna palinyju, "Kunmu waninyayi, warajajakun muwarrjartiny. Palajalu nyungungarra jirniyi. Yarti nganiwarralpiritiku karrinyayi, pala jilkulupiyi. Yarranakanu jiti kurlu jiliyili. ⁷ Yuu, palangamarra katukalkunya, nyunypaly jilaminijjanaku muwarr, warinyapa wariny muwarr pilipiyi. Palaja munu kurkpirli wantulupiyarningu." ⁸ Pala jirni Ngarrkalu. Nyunypaly jirni muwarr janamili. Wiyirr jirra jirnijaninyi ngunarrirri. Munu yarranakanu yarni marnamiyi ngurra wirtujina janamili, warnkukapalipa wirtujina yija. Yakarnayi kuta ngarrany, kakuputu yakarniya. ⁹ Yini pala ngurra "Babel". Pala muwarr "Babel" wurrarninyi, "Kakurnayarningu Muwarr Yajarri." Ngurnjurn-ngurnjurnayarningu muwarrku.

SHEM-MILI PARTANY ARPACHSHAD NYIRIRNIKARTIJARRANGU KANYAJANINYI (11:10-26)

¹⁰ Nyungurrangu nyirrirnikartijarrangu Shem-mili Arpachshad-ja. Mangkurru jarrinyaja kujarra partunujirrija, Shem 100 partunurrangujartiny, japartu jarrinyi pirirriku partanyku, yini marna Arpachshad. ¹¹ Palaja Shem wanka jarrinyikinyi 500

partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ¹² Arpachshad 35 partunurrangujartiny jarrinyaja, partany pirirri kanya, Shelah. ¹³ Palaja Arpachshad wanka jarrinyikinyi 403 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ¹⁴ Shelah 30 partunurrangujartiny jarrinyaja, partany pirirri kanya, Eber. ¹⁵ Palaja Arpachshad wanka jarrinyikinyi 403 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ¹⁶ Eber 34 partunurrangujartiny jarrinyaja, partany pirirri kanya, Peleg. ¹⁷ Palaja Eber wanka jarrinyikinyi 430 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ¹⁸ Peleg 30 partunurrangujartiny jarrinyaja, partany pirirri kanya, Reu. ¹⁹ Palaja Peleg wanka jarrinyikinyi 209 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ²⁰ Reu 32 partunurrangujartiny jarrinyaja, partany pirirri kanya, Serug. ²¹ Palaja Reu wanka jarrinyikinyi 207 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ²² Serug 30 partunurrangujartiny jarrinyaja, partany pirirri kanya, Nahor. ²³ Palaja Serug wanka jarrinyikinyi 200 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ²⁴ Nahor 29 partunurrangujartiny jarrinyaja, partany pirirri kanya, Terah. ²⁵ Palaja Nahor wanka jarrinyikinyi 119 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ²⁶ Terah 70 partunurrangu jarrinyi, palaja japartu jarrinyi Abram-kupa Nahor-pa Haran.

TERAH, ABRAM-MILI JAPARTU (11:27-32)

²⁷⁻²⁸ Punjaja nyarraja mangkurtuja wirtuja pirirri turlpanya, yini paliny Terah. Ngurrara paliny warrarnja Chaldea-nga. Tawunja waninyikinyi, yiningi Ur-unga. Paliny partanykarrangujartiny kujarrapa waraja, yini Nahor-pa Abram-pa Haran. (Nyarra Haran partanykarrangujartiny, partany yini Lot, kurntaljiirri yinijirri Milcah-pa Ishcah.) Wankanyungu Terah-nga, Haran marlkarri jarrinyi, paliny milingi warrarnja, palanga tawunja Ur-unga.

²⁹ Warajanga jarrinyipulu Nahor-pa Haran-mili kurntal, Milcah. Warajanga jarrinyipulu Abram-pa Sarai, nyungujirri. [??Translation Team to decide.] ³⁰ Sarai-lu munu partany kangama, partany majirri waninyikinyi.

³¹ Palaja Terah-lu yakarna pala tawun. Kanyajaninyi paliny mili partany, Abram, paliny mili ngarraya, Sarai, paliny mili karluji, Lot, janajakun. Karakurnu yananyikinyi warrarnkarti warinykarti, Canaan-karti. Partijirri kajarnayi, tawunja yiningi Haran-ja. Palamanga ngatu waninyi punja. ³² Palamangangarra marlkarri jarrinyi Terah, Haran-ja. Ranyji yija-yiji paliny, partunurrangujartiny kurngalartiny, 205-jartiny.

12

ABRAM-KU MUWARR PIRNALU NGARRKALU (12:1-3)

¹ Purlpi Ngarrkalu wurrarnili Abram-ja, "Yakalaman warrarn nyuntumili, yakalamanjaninyi jarntu marrngurrangu, yakalaman ngurra japartumili. Warrarnkarti warinykarti yankuluman, jurti jilamarnangu, nyuntu palanga turlpanyajalu wurralamarnangu, 'Nyungungarra nyarra warrarn.' ² Yungkulumarnanta jamuji karlujirrangupa kurngal yiji jarrulupiyi, nyirirrikartijarrangu pukun. Nyuntu wirtu nyampali jilamarnanta, ngalya yiji jilamarnangu. ³ Jintalupa ngalya jilapiyingu, puntaju ngalya jilamarnajanaku ngajulu. Jintalupa kurlu jilapiyingu, puntaju kurlu pilamarnajanaku ngajulu. Nyuntumilirranguja ngalya jilamarnajanaka wiyirru marrngurranguku, wiyirra ngunarrijirri warinya warrarnjarrangu."

CANAAN-KARTI YANA ABRAM (12:4-9)

⁴⁻⁵ Palaja Abram yana, Ngarrkamilija muwarrja. Palanga mirtanya paliny, partunurrangujartiny 75-jartiny. Kanyajaninyi mirtawa paliny mili, Sarai, paliny mili marrkamili partany pukun, Lot, kanyajaninyi kuwiyirrangupa wurrakarra paliny mili. Marrngurrangu pukun kanyajaninyi, wiyir warrkamukatarrangu paliny mili, ngurrju marnajaninyi palanga tawunja, Haranja. Yakarnaya Haran, yananyikinyi kurilakurnu, warrarnkarti Canaan-karti. Ngurrarrangu ngurra yananyikinyi. Kajarniyi palanga, warrarnja Canaan-ja.

⁶ Yananyikinyi. Partijirri Canaan-ja ngarrany karta karrinyi wirtungu mungkamartaji, yarta jirniya ngapingi, palamartaji mungkamartaji yini Moreh. Tawunmartaji Shechem-martaji mungka pala. (Palanga ngarrany kajarniyijanaku palanga warrarnja Canaan-ja ngurrarrangu.) [??Translation Team to decide.]

⁷ Palaja Abram-ku miral jarrinyalu Ngarrka, wurrarnili, "Nyungungarra warrarn yungkulumarnajaninyi jamuji karlujirrangungu nyuntumili." Palajalu palanga warnkurungu kuru marna Abram-ju, wuru jirni. Palanga ngarluja nyurra marna Ngarrka.

⁸ Palaja yanayi kurilakurnu, warnkumarramarrakarti, kakarra ngapija, Bethel-ja. Ngurra yarta jirniyi partijirri Bethel-ja Ai-ngi, palanga kaliku janamili yarni marnayi. Yarrana warnkurrangu kuru marna, wuru jirni, palanga ngarluja nyurra marna Ngarrka.

⁹ Palaja kurilakurnu yananyikinyiyi, ngurrarrangu ngurra, yananyikinyiyi pirrakarti.

ABRAM EGYPT-KARTI YANA (12:10-20)

¹⁰ Palaja pala warrarn punarra jarrinyi, ngapamajirripa mayimajirri. Kurluny-kurlunya waninyikinyiyi Abram-pa palinymilirrangu kuwiyirrangu. Palaja Abram-jupa palinymilirrangu yakarniyi pala warrarn, karakurnu yanayi palakarti warrarnkarti, ngapikarti, Egypt-karti, ngurraku yarta jinaku palanga. [??Translation Team to decide.]

¹¹ Yananyajalu Abram-ju wurrarnili mirtawanga palinymilingi, "Nyuntu ngumpa ngalya." ¹² Ngurnungurrangu piririmartalu Egypt-ja parrjanajalu, nyuntuku kar-rulupiyingu. Yijapa wurralaparyningu, 'Pala mirtawa palinymili. Pirirri wirlalkunyalu, mirtawa wankanyu kalkuluminyi.' ¹³ Palangamarra wurralamanjanaku, 'Nyungu mamaji ngajumili.' Palajun jinajalu, munu wirlalaminyiyi, ngalypalu parrjana wirril-aminyiyi."

¹⁴ Palanga warrarnja kajarnapulu, Egypt-ja. Ngurrarrangulu Sarai yirrirniyi. Wurrarnikinyiyi, "Pala mirtawa ngumpa ngalya." ¹⁵ Warinyarrangulu wirtulu parrjarnikinyiyi paliny, nyampalingi wirtungu janamilingi wurrarniyili, "Payi! Pala mirtawa, marrka Abram-umili, yija-yiji ngumpa ngalya." Nyampalilu karra marnaj-anaku, "Pala mirtawa ngajuku kangkulupijinyurru." Kanyayalu Sarai nyampalikarti. ¹⁶ Puntaju Abram yinyala nyampalilu kurrngal kukurnjaripa purlikapa tangkipa kamal, marrngurrangu warrkamukatarrangu, piririmartapa mirtawanyjarri.

¹⁷ Sarai waninyikinyi wirtungu nyampalimilingi ngurranga. Palajunjalu Ngarrkalu nyampalipa wurrku jirnijaninyi palinymilirrangu. Wurrku wirtu yija jarrinyiyi. ¹⁸ Palaja nyampalilu muwarr ngakarnalu Abram-ku, "Kurtali." Warnta marna, "Kurlu jirnijin, nyuntulu! Mitu marnanyin, nyungu mirtawa nyuntumili. [??Translation Team to decide.] ¹⁹ Nganijalu muwarr pirnin, 'Marrka ngajuku'? Nyuntumilija muwarrja kanyarna mirtawaku. Nyungungarra mirtawa nyuntumili. Kawa! Jipi yarrapulu ngarrakuny!" [??] ²⁰ Wurrarnajanaku piririmartanga palinymilingi jurtu ngakalapiyi Abram. [?? Translation Team to decide.]

13

ABRAM KULPANYA BETHEL-KARTI (13:1-7)

¹ Palaja Abram-ju yakarna Egypt, pirrakarti warrarnkarti Canaan-karti kulpanyi. Kanya palinymili mirtawapa palinymili marrkamurninymili partany, Lot, kanyajaninyi warrkamukatarrangu wurrkarra wiyirr. ² Palanga Abram kurrngaljartiny yija-yiji kuwiyirrangujartiny, kukurnjari, nanikutu, purlika, tangki, kamal, miji-mijipa warnku, ngani warralpirti.

³ Ngurrarrangu ngurra yaninyikinyiyi, kulpanyiyi nyarrakarti ngurrakarti Bethel-martaji. ⁴ Palangangarra purlpilu Abram-ju kuru marna warnkurrangu, muwarr pirnikinyalu Ngarrkaku. Kulpanyajalu yarrana ngarluja yiji nyurra marna Ngarrka.

⁵ Lot pukun palanga waninyikinyi, kuwiyirrangu warrkamukatarrangu, kurrngaljartiny paliny. (Palanga jinta ngurrarrangu pukun nyarranga warrarnja waninyikinyiyi, Canaan-milirrangu Periz-milirrangu.) [Translation Team to decide: should we use "Canaan-mili" or "Canaanite-mili" ??] ⁶ Kuwiyirrangu munuyiji palanga warrarnja. Abram-milalu warrkamukatarrangulupa Lot-milalu warrkamukatarrangu partarl warrulyku kanyjirnikinyiyi kuwiyirranguku. ⁷ Palajalu pulanymilalu warrkamukatarrangu kulilu yirrirnikinyiyarninyi.

JINTA PIRNIPULARNINYI ABRAM-PA LOT (13:8-18)

⁸ Abram-ju wurrarnili Lot-ja, "Ngali waljajirri. Kulimajirri wantuli, kulimajirri wantulupiyi ngajumilpa nyuntumili warrkamukatarrangu. ⁹ Nyungu warrarn wirtu. Jinta pilkularninyi. Ngurrju malaman warrarn nyuntumili. Mankuluman nyuntulu palaji warrarn, ngaju yankulumarna warinykurnu."

¹⁰ Lot-ju parrjarn-parrjarna warrarn kakarrakurnu, yirrirni parlkarra pijumartaji, yini pala piju Jordan. Pala warrarn ngalya yiji, ngapa wirtujartiny, Zoar-kartijakun, Ngarrkamilikapali Garden-kapali, warrarnkapali Egypt-kapali. Palanga parlkarranga waninyikinyipulu tawunjirri, ngapijirri, Sodom-pa Gomorrah. ¹¹ Ngurrju marna palangarra warrarn Lot-ju, kakarrakurnu yana. Palajun jinta pirnipularninyi Abram-pa Lot. ¹² Abram Canaan-ja warrarnja waninyikinyi, Lot-ju parlkarranga ngurra

jirni nyarrajirri tawunmartajijirri, wangka Sodom-martaji ngurra jirni. ¹³ Palarrangu marrngurrangu Sodom-ja panypanyikinyiyili Ngarrkanga. Yiya-yiji kurlujartinyarrangu jana. (Yarti Ngarrkalu wirlarnapulinyi palajirri yintajirri, Sodom-pa Gomorrah.)

ABRAM HEBRON-KARTI YANA, NGARRKALU WURRARNILI (12:14-18)

¹⁴ Palaja Abram-aja wurrarnili Ngarrkalu, “Nyunguja parrjalaman wiyirr ngunarr-rijirri, yalinyjakurnupa, kurilakurnu, kakarrakurnupa karakurnu. ¹⁵ Nyungu war-rarn wakany yungkulumarnanta, nyuntukupa nyuntumilirranguku jamuji karlujir-rangukupa nyirrirnikartijarranguku, ngarramarnti. ¹⁶ Kalkulumarnajanaku, kurrngal yiji jarruluyi. Nyuntumilirrangu partarl yinipa wirrilipiyijaninyi jintalu. ¹⁷ Jipi yanka-yankuluman nyungungu warrarnja, parrjalaman. Wiyirr nyuntumilingarra. Yungkulumarnanta ngajulu.” Palajun wurrarnili Abram-ja.

¹⁸ Palaja Abram-ju yakarna pala ngurra, warinykarti ngurrakarti yana, mungkarran-gungu Mamre-nga waninyikinyi, tawunmartaji, Hebron-martaji. Yarrana wuru jirni warnkurrangu, ngarluja nyurra marna Ngarrka.

14

4 KINGIRRANGUPA KULIPATIRNAYIYARNINYI 5 KINGIRRANGU (14:1-12)

¹⁻⁴ Palaja 4 kings, marrngurrangu kakarnija, ngajarrirrangulu, kunmu jarrinyiyi, milpanyiyi wirlanaku Sodom-martajiku ngurrararranguku. Yini janamili King Amraphel Babylonia-ja, King Arioch Ellasar-ja, King Chedorlaomer Elam-uja, King Tidal Goiim-uja. Nyarra King Chedorlaomer-lu purlpi nyampali jinarninyi janaku marrngurranguku Sodom-kurtirrirrangulu. Jakurlirnijaninyi kulilu yinganyaku warnkuku wirtuku. Palarrangu Sodom-kurtirrirrangulu warnku yinganyikinyiyalu punja, 12 partunur-angu. Yartikarra karra marrayarningu, “Kuwarringulu munu yungkuluminyu warnku Chedorlaomer, jambiliminyi. Munu pinakarruluminyalu.”

⁵ Palajalu King Chedorlaomer Elam-uja nyampalipa warinyarrangu kingirrangulu kakarnija kunmu jirniyijaninyi pirirrimarta kulikatarrangu janamili. Palaja yanayi palarrangu wiyirr kulipartinaku Sodom-kurtirriku ngurrararranguku. Kurilakurnu yananyikinyiyi, Sodom karrkarnayi, pala kara waninyi janaku. Wirlarnayijaninyi Rephaim Ashteroth-Karnayim-unga, Zuzim Ham-unga, Emim parlkarranga Kiriataim-unga, ⁶ Horites warnkumarramarranga Edom-unga. Purrja pirniyijaninyi Elparan-kartijakun, pirrakartijakun. ⁷ Palaja warlirniyi, turpanyayi Kadesh-karti. (Puripi pala Kadesh-mili yini Enmishpat.) Wirlarnayi warrarn wakany Amalekite-mili, wirlarnayi Amorites Hazazon Tamar-nga. Yartikarra kurningumarra milpanyiyi Sodom-karti.

⁸⁻⁹ Palaja kingirrangulu nyarra tawunjarrangu, ngapija, Sodom-ja, Gomorrah-ja, Admah-ja, Zeboiim-uja, Bela-ja, palarrangulu 5 kingirrangulu kunmu jirniyijaninyi kulikatarrangu janamili, jantujartiny. Purrpi yanayijanaku palarrangu 4 kingirrangulu kakarnijar-rangukarti. ¹⁰ Kulipatirnayarninyi Siddim Valley-nga, Dead Sea-martaji, warrarn-ja mawurla-mawurlanga. Partijirringa martuwaringi pirtirrangulu kurrngal, ngapijartiny, bitumen-jartiny. Sodom-japa Gomorrah-ja kingijirri kulingimarra mirti jarrinyaja, pir-tirrangulu pungkanyiyi. Jinta 3 kingirrangulu warnkumarramarrakarti mirti jarrinyiyi.

¹¹ Palaja palarrangulu 4 kingirrangulu kakarnijarrangulu wiyirr mayipa wurrukarra kanyayarningu Sodom-japa Gomorrah-ja. ¹² Nyarra Lot, Abram-mili marrkamili part-ny, Sodom-ja wanikinyi. Kanyayi Lot-pa kanyayi Lot-mili wurrukarra wiyirr pukun. Jinta marrngurrangu pukun kanyayijaninyi. Yakarniyi yananyaku janamilikartiku warrarnkartiku.

ABRAHAM-JU WIRLARNAJANINYI KAKARNIJARRANGU, KULPANYA MANAJANINYI LOT-PA JINTA (14:13-16)

¹³ Palangangarra Abram waninyikinyi mungkamartaji Mamre-milimartaji. Mamre-pa palinymili marrkajirri, Eshcol-pa Aner, jana jarntu Abram-uku. Waraja pirirri kuliparti-naja mirti jarrinyi, milpanyalu Abram-karti, wurrarnili, “Palarrangulu kulikatarrangulu kakarnijarrangulu kanyayi pujamu nyuntumili, paliny jananga kanyayi.”

¹⁴ Pala muwarr pinakarrinyajalu Abram-ju kunmu jirnijaninyi pirirrimarta kulikata palinymilirrangu. Palarrangu 318 yanayi Abram-ja. Yajarniyijaninyi palarr-angu kakarnijarrangu. Mamre-pa Eshcol-pa Aner pukurl yanayi. Nyirrirnilu yajarnakinyiyijaninyi, kaja yalinyjikurnu yanayi, palakarti warrarnkartijakun, Dan-kartijakun. ¹⁵ Warrukartingi Abram-ju jinta pirnijaninyi pirirrimarta palinymili, jirra jirnijaninyi. Palangangarra kakarnijarrangu marrjalu wirlarniyijaninyi, mirtingi jirniy-ijaninyi ngarramarnti, purrja pirniyijaninyi yalinyjikurnu warrarnkarti warinykarti,

Hobah-kartijakun, yalinyjikurnu ngapi, Damascus-ja. ¹⁶ Palaja Abram-milalu Sodom-ja Gomorrah-ja ngurraramili wurrukarra wiyirr kulpanya manayijaninyi, Lot-pa wurrukarra palinyмили, mirtawarrangupa jinta jinmurntuja pukun wiyirr. Palaja kulpanyiyi wiyirr kurilakurnu.

ABRAHAM-JU KUWIYIRRANGUPA WURRUPA YINYALU MELCHIZEDEK-JA (14:17-24)

¹⁷ Abram ngurrakarti jampa kulpanyikinyi, nyarra Sodom kingi purrpi yana, parlkarranga partijirri kaniny mawurlangarrangu, yiningi Shaveh Valley (wariny yini King's Valley.) ¹⁸ Pirirri wariny, yini Melchizedek, paliny pukun palanga milpanyalu, Abram-ku kanyalu karlu-karlupa wayin. Nyarra Melchizedek nyampali pala tawunku, Salem-ku. Purlpija paliny pukun yatil waninyikinyi Ngarrkaku, palaku Kankajirri Nyampaliku.

¹⁹⁻²⁰ Nyungulu yatilju Melchizedek-ju wurrarnala Abram-ja, "Miranu nyuntu Ngarraku. Kankajirri Nyampali paliny. Parlparra jungkapa kujungurrupa wiyirr pukun jirnijaninyi palinyjungarra. Japirr marnarna Ngarrka ngalya jilkulumanga. Nyurra malkunyi Ngarrka, Kankajirri Nyampali. Palinyju kartuwarra marnanta, nyuntuku kulikata kakarnijarrangu wirlarnajaninyi ngarramarnti."

Palaja Abram-ju wurrukarraja kulpanya jinaja yinyali. 10-ja purlikarranguja yinyali waraja, 10-ja kukurnjarirranguja yinyali waraja, palajun kuwiyirrangupa wurrupa yinyala Melchizedek.

²¹ Palalu Sodom-ju kingilu wurrarnili Abram-ja, "Wurru kulpanya jinajarrangu kalkulumanparningu. Ngajumili marrngurrangukujakun karrinyarna."

²²⁻²³ Puntaju karra marnalu Abram-ju, "Munu kalkulumarnangu wurrukarra nyuntumili, munu yiji. Ngarrka nyampali wiyirrku, palinyjungarra wiyirr jirnijaninyi, parlparra jungkapa kujungurrupa pukun. Purlpi wurrarnarnalu Ngarrkanga munu kalkulumarnangu wurrukarra nyuntumili, munu wupartupa wara. Nyuntulu wurralanpili, 'Ngajulu yija yinyarnalu Abram wurrukarra palinyмили wiyirr.' ²⁴ Palajun wurralanpili. Palangamarra munu kangkulamarnangu wurrukarra. Puru mayi-jakun kalkulamarnajanaku wangalanguku ngajumulaku. Nyungurrangu jinta pukun kanyarnajaninyipa ngajungu, Aner-pa Eshcol-pa Mamre. Yuwajaninyi wurrukarra palarrangu pirrimarta."

15

ABRAM-JA MIRAL JARRINYILI NGARRKA (15:1-21)

¹ Palaja kapukarringi Abram-ja miral jarrinyili Ngarrka. Wurrarnala, "Abram-kayi, wirntiwayi. Kalkulumarnanta ngarramarnti ngajulungarra. Yijalu wurrukarra wirtu yungkulumarnanta."

² Abram-ju puntaju karra marnalu, "Nyuntukurra nyampali wiyirrku. Nganijalu yungkuliminyin wurrukarra wiyirr nyuntulu? Yirru partanyajirri waninyarna. Marikarri waninyaja ngaju, warrkamukatalu ngajumulalu, Eliezer-lu, Damascus-jirrilu, palinyjungarra mankuliny wurrukarra ngajumili. ³ Munu yingamanyin partany. Ngajumili wurrukarra wiyirr mankuliny warrkamukatalu ngajumulalu."

⁴ Puntaju wurrarnala Ngarrkalu, "Munu warrkamukata nyuntumili, munu Eliezer, munu palinyju mankuliny wurrukarra nyuntumili. Partanyu nyuntumulalu waljalungarra, palinyjungarra mankuliny nyuntumili wurrukarra." ⁵ Palaja jalakarti kayi marna Abram, wurrarnala, "Parrjala kanka, ngurnungurrangu parrjalajaninyi panikatarrangu. Kurrngal yiji. Munu yinipa wirrirkakanjaninyi, kurrngal. Nyuntumili jamuji karlujirrangu waljapa nyirrirnikartijarrangu pukun kurrngal yiji jarlulupiyi. Munu yinipa wirrilamanjaninyi, kurrngal yiji." Palajun wurrarnala Ngarrkalu.

⁶ Abram-ju pinakarrinyi, yijalu yijalmarta jirnili Ngarrkanga. Palajalungarra Ngarrka pikaly jarrinyili, wurrarnarningu, "Kulimajirralu yirrilamarna Abram, wurralamarna, 'Jurtu yija paliny'."

⁷ Yarrana Ngarrka muwarr pirnili. "Ngajulungarra purlpi wurrarnarnangu wurrarnja Chaldea-nga nyuntumili ngurra yakanaku. Nyungukarti milpanyan ngajumilija muwarrja. Nyungungarra warrarn yungkulumarnanta, nyuntumili wantuliny ngarramarnti."

⁸ Karra marnalu Abram-ju, "Ngarrkakurra, nyampali wiyirrku nyuntu. Wunyjurru miranu jarlulumarna palaku muwarrku, yija pala?"

⁹ Puntaju Ngarrkalu wurrarnala, "Kuwiyirrangu kangkulupijin, waraja purlika, waraja nanikutu, waraja yuramu. Kangkulupijin pukun waraja kurlukukupa waraja jarjala parl-parl."

¹⁰ Palarrangu kuwiyirrangu kanyajaninyi Abram-ju, Ngarrkamilija muwarrja. Wirlarnajaninyi wiyirr, palaja purlikapa nanikutupa yuramu parrkarl pirnijaninyi, jinta

pirni. Wirrujartiny munu parrkarl pirnimapulinyi. ¹¹ Ngurlarn milpanyiyi, kajarniyi kuwiyingi. Abram-ju wirntiji pirnikinyijaninyi, yanayi.

¹² Kara ngalpanyajanga panja karta karrinyi yiji Abram. Kapukarringi kartajalu wirnti yiji turlpanyala. ¹³⁻¹⁵ Wurrarnala Ngarrkalu, "Pinakarra. Ranyji jarruluman, marlkarri jarruluman warrarnja nyungungu, jungkaranga wirrilipiyinti warrarnja nyungungu. Yarti jamuji karlujirrangu nyuntumili yankulupiyi warinykarti warrarnkarti. Munu janamili warrarn, ngajarrimili warrarn. Palangangarra panja wantulupiyi, partunuku 400-ku. Nyarranga warrarnja ngurrararangulu marrjalu warrkamuku jilipiyijaninyi, warnkumajirriku, puru mayikujakun. Yijalu nyuntumilirrangu panja kalkulupiyijaninyi kurluny-kurlunya yiji. Palaja puntajulu palarrangu ngurrararangungu wiralamarnajaninyi. Palaja nyuntumilirrangungu walarni jilamarnajaninyi nyungukartijakun, wurrukarra wirtu kangkulupiyi palaja warrarnja. ¹⁶ Palanga warrarnja wantulupiyi 400 partunurrangungu, palaja kulupiyi nyungukarti. Munu kuwarri yungkulumarnajaninyi nyungu warrarn. Yartiku. Kuwarringarra palarrangu ngapirrangungu, Amorites, jana nyungungu waninyiyi. Nyungu janamili warrarn. Yarti kurlu jinakatarrangungu jarlupiyi, kurlu yiji. Palajangarra wiralamarnajaninyi, yija nyungu warrarn yungkulumarnajaninyi nyuntumilirrangungu." Palajun wurrarnala Ngarrkalu.

¹⁷ Karrpu kara ngalpanyajalu, warrukarti jarrinyajalu, ngapijirri yirriini Abram-ju, wikapinti jungankatapa tilijartiny, partijirringi kuwiyingi kutarrangungu yananyapulu. ¹⁸ Palanga minyirru wurrarnala Ngarrkalu, "Yija-yiji nyungu warrarn yungkulumarnajaninyi nyuntumilirrangungu. Warrarn nyunguja ngurnarrikumurjirri yungkulumarnajaninyi, karakurnu Pijukartijakun Egypt-ja, kakarrakurnu pijukartijakun, palakarti Euphrates-kartijakun. ¹⁹⁻²¹ Kuwarri nyungu warrarn jintamili marlumili. Palarrangungu miralamarnajaninyi warrarnku, yungkulumarnajaninyi nyuntumili jamuji karlujirrangungu nyirrinikartijarrangungu."

16

SARAI-LU WURRARNALA ABRAM-JA "KARTA KARRULINYUMPULU NGAJUMILI MIRTAWA WARRKAMUKATAPA." (16:1-6)

¹ Palanga warrarnja, Canaan-ja, Abram 10 partunurrangungu waninyikinyi. Partanymajirri ngarrany. Pala mirtawa palinyмили, Sarai, munu partany kangamalu. Wariny mirtawa kalkurnikinyi Sarai-lu, warrarn warinya, Egypt-ja, warrkamukata mirtawa Sarai-ku, yini paliny Hagar. ² Palanga Abram-ja wurrarnala Sarai-lu, "Nyupakayi, partanymajirri ngaju. Ngarrkalu jamirnanyi partanyku. Ngajumili warrkamukata mirtawa kangkuluman, mirtawaku kawa, nyumpala karta karrapulu. Yijapa partany kangkulupiji." Puntaju, "Yuu."

³ Palaja Sarai-lu yinyali Abram pala mirtawa Hagar mirtawaku. ⁴ Karta karrinyipulu, Hagar-pa Abram. Palaja Hagar ngarlungka jarrinyi. Palajalu raka jarrinyalu nyampalingi palinymilingi, Sarai-ngi. "Puru yiji paliny", wurrarna Hagar-lu.

⁵ Palaja Sarai yunturi jarrinyalu Abram-ku. "Yinyarnanta ngajumili warrkamukata mirtawa ngurranga kalkunaku. Kuwarri ngarlungka jarrinyaja raka jarrinyiji. Kurraparninyin nyuntulurla. Wurralamangungu Ngarrkalu, ngaju yiji yija waninyirni."

⁶ Abram-ju karra marnalu, "Paliny nyuntumili warrkamukata, nyuntu nyampali palinyku. Nganikupa karrinyanpalu, pala jilamanpalu."

Palaja Hagar kurluny-kurlunya kalkurnukinyi Sarai-lu. Palajalu pirrakarti mirti jarrinyi Hagar.

NGARRKALU MIRAL JARRINYILI HAGAR-NGA (16:7-16)

⁷ Palanga pirranga warrarnja punarranga kajarna Hagar, janukumartaji. Ngarrkalu miral jarrinyili Angel-kapali. ⁸ Palanga wurrarnala, "Hagar-kayi, warrkamukata mirtawa nyuntu Sarai-mili. Wanyjarniya nyuntu milpanyan? Wanyjarnikarti yaninyan?" Puntaju karra marnalu Hagar-lu, "Wirnti mirti jarrinyarnalu nyampalingamarra." ⁹ Wurrarnala, "Kulpa nyuntumili mijijikarti, pinakarralu. ¹⁰ Kurrngal yiji jamuji karlujirrangungu yungkulumarnanta, partarl yini malamanjaninyi, kurrngal yiji. ¹¹ Ngarlungku nyuntu. Partany kangkuluman, punulku. Yuu, ngangkur! jirnikinyin, pinakarrinyarnanta. Palajalu yini malaman Ishmael. ¹² Wirtu jarrinyaja paliny kulikata jarrulinyjanaku wiyirruku marrngurrangungu, jana wiyirr kulikatarrangungu wantulupiyalu palinyku. Kujurkarringungu wantuliny paliny."

¹³ Palaja wurrarna Hagar-lu, "Yijalu yirrinirni Ngarrkangarra, wankanyu waninyarni yija, munu marlkarri wirrarninyi." Yini marna Ngarrka, "Palinyju Yirrkulu Parrjaninyi". ¹⁴ Palajunjalulu yini marnayi pala januku, "Wankanyulu Yirrininyi".

¹⁵ Palaja Hagar kulpanya Sarai-karti. Palaja partany kanyalu Abram-ku, punulku. ¹⁶ Abram 86 partunurrangujartiny. Palangangarra Hagar-lu partany kanya. Abram-ju yini marna Ishmael.

17

ABRAHAM JARRULINY KURRNGALKU JAPARTU (17:1-27)

¹ Ranyji jarrinyi Abram, partunurrangu 99-jartiny. Palaja yarrana ngayarta jarrinyili Ngarrka. Wurrarnala, "Ngaju Wariny Yiji, marrjapanu yiji. Jinta wiyirr manyurla yiji ngajungu. Pinakarraji ngajuku, ngungkulu jili ngalya ngarrakuny. ² Karluji jamujirrangungu kurrngal yungkulumarnanta. Muwarr yija-yiji pala yinyarnangu." ³ Murtingi jurlpi-jurlpi jarrinyalu pirriin jungkanga kaniny Abram.

Ngarrkalu wurrarnala, ⁴ "Nyungu muwarr ngajumili wirriarnangu, yija nyuntu karluji wantulumanjanaku kurrngal marrngurranguku. Nyuntumili karluji jamujirrangupa nyirriinrikartijarrangu jirra jarrulupiyi warinypa wariny warrarnarrangunga. ⁵ Palajalu kuwarri yini wariny yini marnarnanta. Kuwarringulu nyuntumili yini Abraham. Palalu yinilu wurrarninyi, "Kurrngalku Japartu". ⁶ Yuu, kurrngal karluji jamujirrangupa nyirriinrikartijarrangu yungkulumarnanta. Jirra yankulupiyi kurrngal warrarnarrangukarti kajapa wangka. Palarranguja jinta wirtu nyampalirrangungu jarulupiyi.

⁷ Nyungu muwarr nyuntukupa partanykarranguku nyirriinrikartijarranguku, wantuliny ngarrakuny. Japartu wantulumananyurruku ngaju. ⁸ Yuu, nyungu warrarn, yini marnayi Canaan warrarn, nyuntupa nyuntumili karluji jamujirrangupa nyirriinrikartijarrangu yungkulumarnanyurrinyi. Kuwarri nyungungu warrarnja waninyan ngajarrikapali. Yarti nyungu warrarn wiyirr nyuntumilirrangumili wantuliny ngarramarnti, japartu wantulumanjanakanaku.

⁹⁻¹¹ Nyuntupa nyuntumilirrangungu nyirriinrikartijarrangu yijalmarta jinaku ngarrakunyju ngajumilaku muwarrku. Kuwarringulu pirirri wiyirr nyurramili partanyja pirirri jilipiyjaninyi. Palajun jinajalu miranu jarrulupiyi marrngurrangungu wiyirr nyurraaku, ngajumili marrngurrangungu nyurrangarra. ¹²⁻¹³ Wupartupani karrpurrangungu 8-jartinyngarra waninyajanga pilyi malkulunyurrujaninyi wiyirr. Nyurramili warrkamukatarrangungu pukun wirrkalkulunyurrujaninyi. Yijapa warrkamukatamili partany pirirri ngayarta jarrulupiyi nyurramilingi ngurrangarrangungu. Palarrangungu wirrkalkulunyurrujaninyi. Yijapa warnkulu mankulumanjaninyi warrkamukatarrangungu warrarnjarrangungu ngajarimilijarrangungu. Palarrangungu pukun wirrkalkulunyurrujaninyi. Palajun jilkulunyurru. Yijalmarta jiliyi nyungungu muwarrja ngajumilingi. ¹⁴ Palarrangungu munu yijalmarta jinajarrangungu munu ngajumilirrangungu wantulupiyi. Panypanyajiyi ngajumilingi muwarrja. Palajalu munu japartu wantulumanjanakanaku.

¹⁵ Nyungu wariny muwarr wurrarnarnangu. Mirtawa nyuntumili, Sarai, wariny yinijartiny jarruliny. Kuwarringulu munu Sarai yini malaman. Yini malaman Sarah. ¹⁶ Ngalya jilamarnalu palinyku, partany yungkulumarnanyumpulinyi, partany kangkulumanga Sarah-lu. Sarah-mili nyirriinrikartijarrangungu kurrngal jarrulupiyi. Ngunarrikurnujirri jirra yankulupiyi, warinypa warinyja warrarnjarrangungu kajalapiyi. Jinta palarranguja nyampalirrangungu wirtu jarrulupiyi."

¹⁷ Murtingi jurlpi-jurlpi jarrinyalu Abram, pirriin jungkanga kaniny jarrinyalu. Nyarru pirnarningu, wurrarnarningu, "Ranyji yija-yiji ngaju, 100 partunurrangungu. Wunyjurru kuwarri japartu jarrulumarna partanyku ngajungarra? Sarah ranyji pukun, 90 partunurrangungu. Wunyjurru partany kangkuliny palinyjungarra?" ¹⁸ Palaja Abraham-ju karra marnalu, "Ngarrkakayi, yijapa ngalya jilamanpalu partanyku ngajumilaku, Ishmael-ku."

¹⁹ Puntaju Ngarrkalu karra marnalu, "Yijalu mirtawalu nyuntumilalu, Sarah-lungarra, partany kangkulumanga. Yini malkuluman Isaac. Paliny kalkulumarna ngajulu, ngajumilija muwarrja, palinyngarrapa palinymilirrangungu nyirriinrikartijarrangungu. Ngajumili marrngurrangungu wantulupiyi ngarrakuny. ²⁰ Japirri marnanyin ngalya jinaku Ishmael-ku. Yuu, pinakarrinyirrinti. Ngalya jilimarnalu palinyku pukun, yungkulumarna kurrngal marrngurrangungu. Partanykarrangujartiny pirirrijartiny 12-jartiny jarruliny paliny. Wirtu nyampali jarrulupiyi. Janamili nyirriinrikartijarrangungu kurrngal jarrulupiyi. ²¹ Isaac nyarra, palinyngarra ngajumili wantuliny ngarrakuny, wantulumanalu japartu palinykungarra. Sarah-lu kangkulumanga kuwarrikapali partunu warinyja." Palajun Abraham-ja wurrarnala Ngarrkalu. ²² Jipi muwarr pinaja Abraham-ku Ngarrka yana.

²³⁻²⁷ Piririmarta Abraham-milirrangu palinymilingi ngurranga kurrngal yiji, warrkamukata piririmarta pukun, jinta purłpi manajaninyi warnkulu, jinta purłpi ngurli-ngurlija wirtu jarrinyiyi palinymilingi ngurranga. Palangarra karrpungu Abraham-ju kunmu jirnijaninyi piririmarta wiyirr palinymilingi ngurranga, mirtanyarrangupa partanykarrangu. Palangangarra karrpungu Ngarrkamiliya muwarrja Yayipirayamulu wirrkarnajaninyi piririmarta wiyirr. Warinyju wirrkarna paliny pukun. Palanga Abraham ranyji pirirri, 99 partunurrangujartiny. Partany palinymili, Ishmael, 13 partunurrangujartiny. Palangangarra warajanga karrpungungarra wirrkanaajirri pirirri jarrinyipulu, Abraham-pa partany palinymili, Ishmael.

18

NGARRKA MILPANYI ABRAHAM-KARTI NGURRANGA PALINYMILINGI (18:1-15)

¹ Palaja yarrana Abraham-ja miral jarrinyili Ngarrka. Abraham ngurranga waninyikinyi wirturrangungu mungkamartaji Mamre-ngi. Karrpu kanka. Parrpakarranga waninyikinyi kalikingi palinymilingi, jawapirtingi. ² Parrjarna, piririmarta kujarrapa waraja yirrinijaninyi, wangka wararr karrinyiyi.

Wararr karrinyi Abraham, mirti jarrinyijanaku, murtingi jurłpi-jurłpi jarrinyijanaku. ³ Wurrarnajanaku, "Munu pipurru yankulunyurru. ⁴ Jampakurra nyungungu kajalkulunyurru mungkanga mirranja. Mankulumarnanyurraku ngapa, jina ngulyalkulunyurrarninyi. ⁵ Mayi pukun kangkulumarnanyurraku. Nganinyaja yankulunyurru." Wurrarniyili, "Yuu. Ngalyapa."

⁶ Kalikukarti mirti jarrinyi Abraham, Sarah-nga wurrarnala, "Nyampa jarra! Yuntara marra, martumpirri kampalajanaku." ⁷ Palaja jalakarti yana, purlika mana, yangupala, jinjimama. Wurrarnala warrkamukatanga, "Nyampa jarra! Nyungu kuwiyi wirlala, kampala."

⁸ Palajun jinaja Abraham-ju kanya kuwiyipa ngama, yinyajaninyi. Nganinyikinyiyi piririmartalulu, Abraham mungkamartaji wararr karrinyikinyi.

⁹ Waraja palarrangungu piririmartanga Ngarrkangarra. Wurrarnala Abraham-ja, "Wanyjarningi mirtawa nyuntumili, Sarah?" "Kalikungu kaninykarti paliny."

¹⁰ Karra marnalu Ngarrkalu, "Yija warajaja partunuja kulpulumarna, partany kangkuliny Sarah-lu, pirirri kangkulumanga."

Wangka, kaninykarti kalikungu, pinakarrinyikinyi Sarah-lu. ¹¹⁻¹² Nyarru pirnikinyirringu, wurrarnarningu, "Ranyji ngaju, ngajumili pirirri pukun ranyji. Ngaju ranyjimarta yiji, munu partany ngajulu kanganyakarni!"

¹³ Ngarrkalu wurrarnala Abraham-ja, "Nganija nyarru pirni Sarah? Nganija wurrarnarningu, 'Ranyji yiji ngaju, munu partany ngajulu kanganyakarni.'? ¹⁴ Munu ngurnjurl yiji ngajuku. Yijalu palajunmarta jilamarnalu. Kulpulumarna warajaja partunuja, yijalu partany kangkuliny Sarah-lu." Palajun Abraham-ja wurrarnala Ngarrkalu.

¹⁵ Wirntilu mitu marnalu Sarah-lu, "Munu nyarru pirnamarna." Puntaju karra marnalu, "Yija, nyarru pirnin."

ABRAHAM JAPIRR MARNA NGARRKA SODOM-PA GOMORRAH-KU (18:16-33)

¹⁶ Palaja nyarrarrangu kujarrapa waraja wararr karrinyiyi, yanayi, parrjarnikinyiyi Sodom-karti. Jananga yana-yananyikinyi Abraham.

¹⁷ Yananyajanga Ngarrkalu kurłkarri marnikinyirringu, "Palarrangu marrngurrangu ngurnungujirri tawunajirri, Sodom-japa Gomorrah-nga ngurrara, kurłujartiny yiji jana. Yijapa marłkarri wirlalamarnajaninyi ngarrakuny. Wunyjurru, wurralamarnalu Abraham-ja palajunmarta jilirni? Yuu. Wurralamarnala. ¹⁸⁻¹⁹ Ngurrjungulu marnarna Abraham, wurralkulinyjanaku palinymilirranguku pinakarralupijiyi ngarrakunyju, ngungku yiji jilipiyi ngarramarnti. Janalu palajun jinaja ngajulu ngalyapa jilamarnajanaku ngajumiliya muwarrja. Palajalu ngalyapa yiji jilamarnajanaku wiyirrkumarngurranguku, warrarnjarrangu wiyirra. Abraham yungkulumarnalu jamuji karłujirrangupa nyirrinikartijarrangu kurrngal, palinymilirrangu kurrngal yija-yiji jarłulupiyi, wirtu nyampalirrangu jarłulupiyi."

²⁰ Palaja Abraham-ja wurrarnala, "Miranu nyuntu palarranguku marrngurranguku Sodom-japa Gomorrah-nga. Pinakarrinyirrijanaku, yirrkulu kurly yiji jirnikinyiyi.

²¹ Palaja muwarrja yankulumarna, yirrilimarna. Yijapa pala muwarr pinakarrinyaja yija. Munujalu, miranu jarłulumarna."

²² Palaja palajirri warinyirri pipurru yanapulu Sodom-karti. Ngarrkapa wararr karrinyipulu Abraham.

²³ Wurrarnala Abraham-ju, “Yijapakurra jinta Sodom-ja ngalya jinayi, jurtungu yaninyayi. Wunyjurru? Marlkarri wirlalamanjaninyi palarrangu pukun? ²⁴ Yijapa 50 marrngu palanga ngalypakata waninyayi. Wiyirr Sodom-ja ngurrarrarrangu marlkarri wirlalamanjaninyi? ²⁵ Munu wirlanaku ngalypakatararrangu, kurlukatarrangujaku wirlanaku. Ngalyapajaku jinaku nyuntulukurra.” ²⁶ Karra marnalu Ngarrkalu, “Marrngurranguku ngalya jinakataku 50-ku munu wirlalamarna pala tawun. Puru yakalamarnajaninyi wiyirr.”

²⁷ Karra marnalu Abraham-ju, “Puru ngaju, munu japirr manaku ngajulupirrayi. ²⁸ Yijapa 45-jaku ngalypakata palanga tawunja. Wunyjurrukurra? Marlkarri wirlalamanjaninyi wiyirr tawunja?” “Marrngurranguku ngalypakataku 45-ku munu wirlalamarna pala tawun.”

²⁹ Yarrana Abraham muwarr pirnalu, “Yijapa 40 ngalypakata palanga waninyayi.” “Ngalypakataku 40-ku munu wirlalamarna pala tawun.” ³⁰ Palaja wurrarnala Abraham-ju, “Yarrana japirr malamarnanta, munukurra kulilu yirriliminyinpa, yijapa 30-jaku ngalypakata palanga?” “30-ku ngalypakataku munu wirlalamarna pala tawun.”

³¹ Yarrana Abraham marrpalya waninyi. “Yijapa 20-jaku ngalypakata palanga.” “20-ku ngalypakataku munu wirlalamarna pala tawun.”

³² Palaja karra marnalu Abraham, “Yarranakurra warajamaljakun japirr malamarnanta. Munukurra kuli jarrulupijin. Yijapa 10-jaku ngalypakata palanga waninyayi.” Puntaju karra marnalu Ngarrkalu, “Yijalu 10-ku munu wirlalamarna pala tawun.”

³³ Palaja Abraham-ku muwarr pinaja, Ngarrka yana, Abraham ngurrakarti kulpanya.

19

ANGEL-JIRRI NGURRA JIRNIPULU LOT-JA SODOM-JA (19:1-29)

¹ Sodom-karti pipurr yanapulu nyarrajirri warinyirri. Ngakarnapulinyi Ngarrkalu, miyu marrngujirri pulany, yija angel-jirri palajirri. Jarurrukatingi tawunja kajarnapulu.

Palanga Lot, nyarra Abraham-mili marrkamili partany, tawunja kayitingi kajarnakinyi. Yirrinripulinyi, purrpi yanapulaku. Pirntil kanka jarrinyipulaku, milya kaninyju. ² Wurrarnapulaku, “Milpapulukurra ngurrakarti ngajumilikarti. Jina ngulyalkulunyumpularninyi, wantulunyumpulu mayanga ngajumilingi. Marntungu yankulunyumpulu wanyjarniku karrinyaku yaninyaku nyumpala.” Puntaju karra marnapulalu, “Puru wanta. Nyungungarra parikarranga wantulupalayi warrukartiku.” ³ Yirrkulu japirr marnikinyipulinyi Lot-ju palinymili mayanga kajanaku. Palajalu yanapulu ngurrakarti palinymilikarti. Martumpirri lalypapa warinyapa wariny ngalya mayi kanyapulaku. Nganinyikinyipulu.

⁴ Kajarnakinyipulu palanga, Sodom piririmarta mayakarti milpanyiya. Wangalangurrangupa mirtarrangu, Sodom piririmarta wiyirr, jalakarti ngunarrjirri wararr karinyikinyi. ⁵ Lot-ku kamarniyalu, “Wanyjarningi palajirri pirirjirri nyuntumilikarti ngurrakarti milpanyapulu? Kawapulinyi nganarnaku!” Palarrangu Sodom piririmarta kurla-kurla yiji, palajirriku karrinyiyipulaku.

⁶ Jalakarti yana Lot, jawapirti nyirrinrikarti jatamapu jirni. ⁷ Wurrarnajanaku, “Munu palajunmarta jiliyi! Kurlu yija pala. ⁸ Pinakarrayi yiji. Kurntaljiirri ngaju, kurrijirrijartiny. Munu piriringi karta karrimapulu. Kangkurnupulinyi nyurraku palajirri kurntaljiirri. Nganikupa karrulunyurru jilkulunyurrapulinyi. Palajirri pirirjirri ngajarjirri, yakaliyipulinyi. Ngurrakarti milpanyapulu ngajumilikarti. Yijalu ngajulu kalkulumarnapulinyi.”

⁹ Pala muwarr pinakarrinyaja kuli jarrinyiyi. “Yarra! Yarra! Kajaja nyungukarti milpanyan, kuwarri nyampali jilamanparninyi nganarnaku. Kurlu jilipiyrnangu yija.” Lot warinykurnu jujirniyi, partarl jawapirti ngartarnayalu.

¹⁰ Palaja palalujirri angel-jujirri purrinripulu Lot kaninykarti mayanga, jawapirti jatamapu jirnipulu. ¹¹ Palaja pampuru jirnipulujaninyi palarrangu Sodom piririmarta, munu yirrinakayi. Partarl kanyjirnikinyiyi jawapirtiku.

¹² Wurrarnapulalu Lot-ja, “Nyuntumilirranguja nganurru nyungungu tawunja? Partanykarrangu? Pujamurrangu? Wurralajanaku nyungu tawun yakalapiyi. ¹³ Jampa nyungu tawun wiyirr yija kampalalayi. Ngarrka miranu marrngurranguku nyungungu, kurlukata yiji jana. Palinyju nyungukarti ngakarnagalayinyi wiyirru yijaku kampanaku ngarrakuny.”

¹⁴ Yana Lot pujamukartijirri, palinymili kurntalmilijirri pilyurrijirri, wurrarnapulaku, “Jampa nyungu tawun kampalkuliny ngarrakuny Ngarrkalu. Nyunguja janyin mirti

jarrapulu, marlkarringimarra!" Wurrarnikinyipulu witijakapali, puru panpanyapulu. ¹⁵ Pirrpa-pirrpa jarrinyajalu Lot-ja wurrarnapululu angel-jujirri, "Kawajaninyi mirtawapa kurntaljiirri nyuntumili, jalakarti nyungu tawunja wiyirr mirti jarrulunyurru, marlkarringimarra!"

¹⁶ Panypanyikinyipulaku Lot-ju, munu janyin jarrima paliny. Palaja palajirri angel-jujirri parirngulu kanyapulujaninyi, janyin yanayi jalakarti tawunja. (Ngarrka paju karrynyalu Lot-ku, palajalu wanka jirnipulu.) ¹⁷ Palaja wurrarnapulujanaku, "Mirti jarrayi, mirti jarrayi! Munu nyirriirni parjaliyi! Munu partijirri parlkarranga kajaliyi. Warnkumarramarra karti pipurru mirti jarrayi, marlkarringimarra!"

¹⁸⁻¹⁹ Puntaju Lot-ju karra marnapulaku, "Nyumpalakurra pajulu ngalya jirni-jinyumpulu, wankanyu jirnininyumpulu. Pinakarrajipulu. Warnkumarramarra kaja yiji. Munu mirti yaninyakarna ngurnungukartijakun. Marlkarri jarrarnili partijirri. ²⁰ Yirrinanyumpulu pala tawun, pala wupartu tawun palanga? Mirti jarrulumarna palakartijakun. Tuku wantulumarna palangangarra."

²¹ Warajalu wurrarnala, "Yuu. Nyurra palakarti yarrayi. Munu kampalamarna pala wupartu tawun. ²²⁻²³ Jampa mimalamarnanyurruku. Jampa nyurra palangangarra kajarnaja, jinta warrarn kampalamarna. Palajalu mirti jarrayi!" Karrpu milyapal jarrinyaja Lot-pa kurntaljiirri paliny milijirri kajarniyi palanga tawunja. Yini pala wupartu tawun Jawa.

²⁴⁻²⁵ Palaja parlparraja Ngarrkalu ngakarna warnkukapalirrangungu wikajartiny, palajun wirlarnapulinyi palajirri tawunjiirri, Sodom-pa Gomorrah. Ngurrararrungu wiyirr marlkarri jarrinyi. Parlkarra pukun wirlarna Ngarrkalu, warrarn kurluny-kurluny jarrinyi, warrulymajirri, mungkamajirri.

²⁶ Mirtawalu Lot-milalu panypanyapulaku angel-milijajirri muwarrja. Sodom-karti nyirrinrikarti parjarna palinyju, yamarna karamartalu. Pala mirtawa marlkarri jarrinyi, paliny yamarna karamartalu, marlajakapali jirni.

²⁷ Marntungu pirrpa-pirrpanga Abraham kulpanya nyarrakarti, palakarti muwarr pirnikinyalupa Ngarrkanga. ²⁸ Warnkumarramarraja parjarna parlkarrakarti, Sodom-kartipa Gomorrah-karti. Jungan kankakurnu yananyikinyi ngurnarrijiirri.

²⁹ Palajun pala parlkarrangajirri tawunjiirri kamparnapulinyi ngarrakuny Ngarrkalu, wirlarnajaninyi marlkarri ngurrararrungu wiyirr yiji. Lot-jakun ngakarna jalanga Sodom-ja marlkarringamarra. Abraham-ku pinakarrinyalu Ngarrkalu, wankanyu jirni Lot.

LOT-MILALU KURNTALJUJIRRI KURLU YIJI JIRNIPULU (19:30-38)

³⁰ Lot wirnti Zoar-nga waninyaku. Palajalu yakarna pala wupartu tawun, Zoar, yana warnkumarramarra karti. Paliny pa paliny mili kurntaljiirri jurntingi waninyikinyi. ³¹ Yarti marrkanga wurrarnala murrkangunyalu, "Japartu ngalimili ranyji, ngali waninyali pirirrimajirri. Nyungungu warrarnja yija munu waraja pirirri. ³² Japartu yungkuli minpinaku wayin. Palaja, yawurr jarrinyaja, palinyja karta karrulupalili. Palajunju partany kangkulupali japartuja ngalimilija."

³³ Warrukartingi wayin yinyapulali. Yawurr jarrinyaja murrkangunya palinykarti yana, palinyja karta karrinyili. Turlpanyajapa yananyajapa munumpa waninyi Lot. ³⁴ Warinymaljanga marrkanga karra marnalu murrkangunyalu, "Warinyja warrukartingi japartungu karta karrinyirni. Kuwarringi warrukartingi yarrana wayin yungkulupali. Palaja palinyja karta karruluman nyuntu, palinyja partany kangkuluman."

³⁵ Palaja warrukartingi yarrana japartu pulanymili wayin yinyapulali. Palaja pala nyirti palinyja karta karrinyili. Turlpanyajapa yananyajapa munumpa waninyi Lot. ³⁶ Palajun ngarlungka jarrinyipulu Lot-mili kurntaljiirri japartumarninya pulanymilija.

³⁷ Partany kanya murrkangunyalu, punulku, yini marna Moab. Paliny mili nyirrinrikartijarrungu yini marnayijaninyi Moabites. ³⁸ Nyirringunyalu pukun partany kanya, punulku. Yini marna Ben-ammi. Paliny mili nyirrinrikartijarrungu yini marnayijaninyi Ammonites.

20

ABRAHAM-PA ABIMELECH (20:1-18)

¹ Abraham yana Mamre-ja kurilakartikurirri Canaan-ja. Waninyikinyi palangajirri partijirri ngapinga, Kadesh-pa Shur. Yarti waninyikinyi Gerar. ² Palanga Sarah wurrarnikinyi paliny mili mirtawamarniny marrka. Palanga partunurrungu Abimelech nyampali wirtu Gera-ku. Palinyju warrkamukatarrungu ngakarnajaninyi maninyaku Sarah-ku. "Ngajukarti kanganyaku mirtawa ngajumili jarrinyaku." ³ Warajanga

warrukartingi Ngarrka ngayarta jarrinyi kapukarringi. Wurrarnala, “Nyuntulu kanyan nyungu mirtawa. Pala mirtawa pirirrijartiny. Palajalu marlkarri jarruluman.”⁴ Abimelech munu ngarrany karta karrimapulu pala mirtawa. Karra marnala, “Nyampali, ngaju munu kurlu jinaja! Yijalu munu wirlalamannganinyi ngajumilirrangu marrngupa.”⁵ Abraham-jungarra wurrarna pala palinyмили mirtawa marrka. Palangarra muwarr pirni Sarah-lu. Pala jirnirni yijalu wurrarnarna ‘ngalya’.”⁶ Ngarrkalu puntajulu wurrarnala kapukarringa, “Yuu, ngaju miranu pala jirnin ngalypakapali wurrarnikinyin, palajalu ngampa pirnirinti jinaku kurlujartinyku ngajuku. Ngampa pirnirinti warlinaku palaku mirtawaku.”⁷ Kuwarri, pala mirtawa kulpanya yuwalu palinyмили pirringi. Pala Abraham muwarr pinakata ngajumili. Paliny muwarr pilipiji nyuntuku palajunamarra, munu marlkarri jarruluman. Wurrarnarnangu palanga minyirri, munujalu nyuntupa nyuntumilipa marrngurrangu marlkarri jarrulunyurru.”⁸ Karrpu jarrinyajalu warinyja marntungungu Abimelech-ju kuru marnajaniny nyampalirrangu wiyirr palinyмили, wurrarnajanaku Ngarrkaja muwarr. Jana wirnti karrinyiyi yiji.⁹ Muwarr ngakarnalu Abraham-ku. Minyirruju wurrarnala, “Ngani kurlujartiny jirnarnanga, puntajulu nyuntulu kurlujartinyju jirnin nganarnaka wiyirru? Yiyja yiji munu jintalupa jirnarnayi palajun ngajuku. [Work on this: it misses the point that no-one ever SHOULD do that to ANYBODY.]”¹⁰ Nganiku jirninja?”¹¹ Abraham-ju puntajulu, “Wurrarnarnaji, ‘Munu nyarralanga warrarnja pinakarramayalu Ngarrkaku. Wirlalanyiyili marlkarri mankulupiyi ngajumili mirtawa.’”¹² Yuu, yija ngajumili marrka pala mirtawa. Paliny ngajumili japartumili partany, munu ngajumili pipimili partany. Pala mirtawa ngalayi warajanga jarrinyalayi.¹³ Purlpilu Ngarrkalu wurrarnaji, ‘Yankuluman warinykarti warrarnkarti.’ Ngajulu wurrarnarnala Sarah-nyi, ‘Ngalya jilipijin. Yananyaja warinykartirrangu warrarnkarti, wurralamanjanaku marrngurrangungu, ‘Ngajumili Abraham mamaji.’”¹⁴ Palaja Abimelech-ju kulpanya jinalu mirtawa Abraham-ja, yinyalu warinyarrungupa kurnjaripa warrkumukata pirirrimartapa mirtawanyjarripa.¹⁵ Wurrarnala Abraham-ja, “Nyungungu nganarnamili warrarn, nyurra puru wantayi palanga warrarnjakurtirri, munu wirnti karrulunyurru.”¹⁶ Wurrarnala Sarah-nyi, “Ngajulu yungkulumarnalu mamajinga nyuntumilinga 1,000 warnkurrangu. Palajalu nyuntumili marrngurrangu miranu wantulupiyingu munu nyuntulu kurlujartiny jirnarnan.”¹⁷⁻¹⁸ Purlpilu Ngarrkalu ngampa pirnajaninyi Abimelech-mili mirtawanyjarri partany kanganyaku, Sarah-ngamarra. Kuwarri Abraham-ju japirr marna Ngarrka, Ngarrkalu wankanyu jirni Abimelech, wankanyu jirnijninyi mirtawa palinymilipa warrkamukatarrangu mirtawanyjarri, yarrana partanyku kanganyaku.

21

SARAH-LU PARTANY KANYA (21:1-8)

¹⁻² Palaja Ngarrkalu ngalypalu jinalu Sarah-ku. Palinyмили muwarr yija jarrinyalu palinyku. Purlpi Abraham-ja wurrarnala Ngarkalu, “Yija warajaja partunaja kulpulurna, partany kangkuliny Sarah-lu, pirirri kangkulumanga.” Yijarla pala muwarr. Ngarrkamilija muwarrja partany kanyalu pirirriku Abraham-ku.³ Pala partany palinyмили Abraham-ju yini marna Isaac.⁴ Karrpu 8-jartiny jarrinyaja Abraham-ju wirrkarna, Ngarrkamilija muwarrja.⁵ Palanga Abraham ranyji yija, 100 partunurrangujartiny.

⁶ Pikaly yiji Sarah, nyarru pirni. “Ngaju pikaly jirninyi Ngarrkalu. Jinta pinakarrinyaja pikaly jarrulupiyi, nyarru pilipiyi pukun.”⁷ Wurrarnikinyiyi wiyirru partanymajirri wantulumarnalu Abraham-ku. Kuwarri partany kanyarnalu ranyji jarrinyajaku.”

SARAH-LU JURTU NGAKARNAPULINYI HAGAR-PA ISHMAEL (21:9-21)

⁸ Wirtu jarrinyi jukurtu, ngama yakarna. Palanga Abraham-ju wurrarnajanaku warrkamukatanga palinymiligi mayi wirtu kampalapiyijanaku kurrngalku marrngurranguku. Palaja wiyirr milpanyiyi ngurrakarti Abraham-milikarti, pala mayi ngananyikinyiyi, pikaly waninyikinyiyi.⁹ Ishmael, Hagar-milipa Abraham-mili partany, witlu nyurni marnikinyi Isaac. Palajirri yirrinipulinyi Sarah-lu, ngarlu kurlu jarrinyi.¹⁰ Wurrarnala Abraham-ja, “Nyuntu marlkarri jarrinyaja ngajumilalu partanyju, Isaac-ju, wurrukarra nyuntumili mankuliny palinyjukun. Pala wariny partany, warrkamukata mirtawamili partany, munu palinyju wurrukarra mankuliny nyuntumili. Pala warrkamukata mirtawapa partany palinyмили jurtu ngakalapulinyi ngarramarnti.”

¹¹ Abraham ngarlu kurlu jirni Sarah-lu muwarrju. Munu jurtu ngakanaku karilyalu partanyku, palinymilaku waljaku.¹² Wurrarnala Ngarrkalu, “Munu ngarlu

kurlu wantuluman Ishmael-kupa pipiku palinyamilaku. Pinakarrulumanpalu Sarah-ku, palinyamilija muwarrja jilkuluman. Purlpi wurrarnanga yungkulumarnanta karluji jamujirrangupa nyirrirnikartijarrangu kurrngal. Isaac-jangarra milpulupiyi jana. ¹³ Ishmael pukun partany nyuntumili. Palajalu ngalya jilamarnalu palinyku pukun, karluji jamujirrangupa nyirrirnikartijarrangu kurrngal yiji yungkulumarnalu.”

¹⁴ Marntungu pirrpa-pirrpa Hagar-nga mayipa ngapa yinyala Abraham-ju. Ngapapinti Hagar ngurntingi wirrirnili. Palaja jurtu ngakarnapulinyi.

Yana-yaninyikinyipulu pirranga, ngapimartaji, Piyajipakurtirri. ¹⁵ Ngapa munu jarrinyipulaku. Palaja partany yakarna Hagar-lu mungkamartaji. ¹⁶ Wangkamarta yana, kajarna. Wurrarnarningu, “Yija ngajumili partany jampa marlkarri jarrulinyi. Munu palaku yirrinaku karrinyarnalu.” Ngangkurl jirnikinyi yija partanyku.

¹⁷ Murrukurru ngangkurl jirnikinyi, pinakarrinyi Ngarrkalu. Parlparrrja kamarnala, “Hagar-kayi, munu ngarlu kurlu jarruluman, munu wirnti karruluman. Murrukurru pinakarrinyirni ngangkurl jinaja ngajulu. ¹⁸ Paliny kalkulmarna ngajulu. Kurrngal yiji jamuji karlujirrangupa nyirrirnikartijarrangu yungkulumarnalu. Kuwarri palinykarti yankuluman, parirrngulu kangkuluman, wararr jilaman.” Palajun wurrarnala Ngarrkalu.

¹⁹ Palaja Hagar-lu yirrirni, jurti jirnili ngapa Ngarrkalu, purlpurlpu jarrinyikinyi ngapa. Palakarti yana, ngapapinti winya jirni, murrukurruku kanyalu, yinyala ngapa.

²⁰ Ishmael wirtu jarrinyikinyi, Ngarrkalu kalkurnukinyi. Kuwiyimarta jarrinyi. ²¹ Pirranga waninyikinyi, warrarnja yiningi, Paranja. Pipilu mirtawa manalu Egypt-ja.

ABRAHAM-JUPA ABIMELECH-JU MUWARR WIRRARNIPULARNINGA (21:22-34)

²² Palanga Kingi Abimelech-pa palinymili army-ku nyampali, yini Phicol, yanapulu Abraham muwarr jinaku. Abimilech wurrarnala Abraham-ja, “Ngani warralpirti jirnan nyuntulu, Ngarrka ngalya jirnanu. ²³ Ngarrkalu parrrjarnanganyjurrinyi kuwarri, tarn-tarn muwarr yingkuluman, nyuntu munu mitu marnakanyi, ngajupa ngajumili partanykarrangupa nyirrirnikartijarrangu. Ngajulu ngalya jirnanangu. Puntajulu tarn-tarn muwarr yingkuluminyin, nyuntulu ngalya jilkuluminyin ngajuku, ngalya jilkuluman nyunguku warrarnku pukun.” ²⁴ Abraham-ju wurrarnala, “Yuu, palajun wurrarnarnangu, Ngarrka miranu palaku muwarrku.”

²⁵ Abraham-ju wurrarnalu Abimilech well-ku, Abraham-mili warrkamukata karlinyayi, Abimilech-mili warrkamukatarrangulu manayi janakujakun. ²⁶ Karra marnalu Abimilech, “Munumpa ngaju palaku. Munu wurrarninyin nyuntulu, kuwarrrijakunja pinakarrinyinyi.” ²⁷ Palaja Abraham-ju yinyalu kukurnjarirrangupa pulikarrangu, Abrahampa Abimilech muwarr jinipulu. ²⁸ Abraham jinta pirnijaninyi 7 kukurnjarirrangungu waraja partunujartiny. ²⁹ Palaja Abimilech japirr marna, “Nganiku palujun jirnan?” ³⁰ Karra marnalu Abraham-ju, “Mankuluman nyungurrangu 7 kukurnjarirrangungu. Palajun jirnajalu, wurralaman karlinyarna nyarra well ngajulungarra.”

³¹ Palaja pala well yini marnayi “Beersheba”, “Tarn-tarn Muwarr Well”. ³² Pala tarn-tarn muwarr jirnjaja, Abimilech-pa Phicol yanapulu, kulpanyapulu Philistia-karti, warrarnkarti pulanymilikarti. ³³ Palanga Abraham-ju Beesheba-nga jarnti jirni mungka, tamarisk mungka, ngarluja nyurra marna Ngarrka, paliny LORD ngarramarntiku. ³⁴ Abraham-ju kaliku palinymilirrangungu jarnti jirnikinyi warrarn-ja Philistia-nga punja yija.

22

ABRAHAM YAKURR MARNA NGARRKALU (22:1-19)

¹ Punjaja Abraham yakurr marna Ngarrkalu. Karra marnalu, “Abraham-kayi.” “Yu?” ² Wurrarnala, “Partany walja nyuntumili, pala Isaac, yija ngarlungu nyuntungu paliny. Paliny kangkuluman, kakakarti yankulunyumpulu, warrarnkarti Murayakarti. Warnkumarramaranga waraja warnku jurti jilamarnanta. Palangangarra partany walja nyuntumili marlkarri wirralaman, kawu palinymili wikanga wirrilaman, kampalaman tikilkartijakun. Palajun jilaman ngajuku.” Pinakarrinyalu Abraham-ju.

³ Pirrpa-pirrpanga kartaja wararr karrinyi Abraham. Wika mana, wirrirni tangkingi. Palaja Abraham-pa warrkamukatajirripa Isaac yanayi, ngurnungukarti warrarnkarti, Moriah-karti yananyikinyiyi.

⁴ Kujarraja ngurraja yirrirniyi warnku pala, kajangulu. ⁵ Palinymilingi warrkamukatajirringi wurrarnapulaku, “Nyungungungarra wantapulu tangkipukun. Ngalaya yankulupulayi partany pa ngurnungukarti, palanga kuwiyi yungkulupalayili Ngarrkanga. Palaja nyumpalakarti kulpulupalayi.”

⁶ Abraham-ju wika punyjanga wirrirnili Isaac-ja. Wirrkanapintipa panijartu kanya Abraham-ju. Palaja yanapulu. ⁷ Japartumurninya wurrarnala Isaac-ju, "Japartukayi!" "Yu?" "Wikapa panijartu kanganyali. Wanyjarningi pala kukurnjari Ngarrkaku wirlalal-pali?" ⁸ Karra marnalu Abraham-ju, "Ngarrkalungarra kukurnjari yungkulinyngalinyi kampanaku tikirirkarti." Yaninyikinyipulu.

⁹ Kajarnapulu palanga warnkunga, Moriah-nga, purlpi Ngarrkalu wurrarnala Abraham-ja pala. Warnkurrangu kuru marna Abraham-ju, wika kankarni wirrirmi, munu jakarnama. Kunymarna partany palinymili, paliny wirrirmi wikanga kankarni. ¹⁰ Palaja wirrkanapinti mana partanyku marlkarri wirlanaku.

¹¹ Parlparrrja kamarnalu Ngarrkalu, "Abraham! Abraham!" "Yu?" ¹² "Yakala! Munu nyuntumili partany wirlalaman! Puru yakurr marnikinyirinti. Puripi wurrarnarnangu partany nyuntumili wirlalaman, ngajungu yungkulupijin. Palinyku munu jamirnaminyin. Palaja nyuntuku miranu jarrinyarnanga, nyuntulu yirrkulu wurranajala jinan ngajungu muwarrja." Palajun Abraham-ja wurrarnala Ngarrkalu.

¹³ Parrjarna Abraham-ju, wangka yuramu yirrirmi, palamili kutajirri mungkanga, mantalji waninyikinyipulu, munu purrirnakarningu. Mana pala kuwiyi, Ngarrkaku marlkarri wirlarnalu. Munu wirlarnama palinymili partany walja, paliny wanka kalkurnu Ngarrkamilija muwarrja.

¹⁴ Palaja pala warnku yini marna Abraham-ju "Ngarrka Yinganyakata". Palajalu kuwarrikartijakun wurrarnayi, "Warnkungu Ngarrkamilingi yungkulinynganyjurrinyi Ngarrkalu."

¹⁵ Yarrana Abraham-ku kamarnalu parlparrrja Ngarrkalu. ¹⁶ "Ngajuku pinakar-rinyijin nyuntulu, partanyku waljaku nyuntumilaku munu jamirnaminyin. Palajalu wirrirnarnanga muwarr ngajumili, pala muwarr nyuntuku wantuliny ngarrakuny yija. ¹⁷ Ngalya yiji jilamarnanga, yungkulumarnarnta kurrngal karlujirrangupa jamujirrangu. Panikatarrangu parlparrrja kurrngal yiji, nyuntumilirrangulu karlujirrangu pukul kurrngal yiji jarlulupiyi. Jinta malyparr jarrajijanaku nyuntumilirranguku, wirrilamarnajaninyi warrkamukata nyuntumilirranguku. Nyuntumili marrngurrangu wirrilamarnajanaku nyampalirrangulu jintaku. ¹⁸ Nyuntumilirrangulu ngalya jilipiyanaku wiyirru marrngurrangu ngunarrikurnujirringi. Yijalmarta jirnijin nyuntulu. Palajalu ngalya jilamarnanga palajun." Palajun muwarr pirnili Ngarrka.

¹⁹ Palaja Abraham-pa Isaac warrkamukatajirrikarti kulpanyapulupulaku. Palaja yanayi Beersheba-karti. Palanga waninyikinyi Abraham.

NAHOR-MILI NYIRRIRNIKARTIJARRANGU (22:20-24)

²⁰ Yarti pinakarrinyi Abraham-ju palinymili marrka Nahor partanykarrangu 8-jartiny, Milcah-lu kanyajaninyi. ²¹ Uz (murrkangunya), Buz (palinymili marrka pirirri), Kemuel (Yaramumili japartu), ²² Chesed, Hazo, Pildash, Jidlaph, Bethuel ²³ (Rebecca-mili japartu). Milcah-lu kanyajaninyi nyungurrangu partanykarrangu piririmarta Nahor-ku, Abraham-milaku marrkaku. ²⁴ Ruma, Nahor-mili yarungumarniny, palinyju kanyajaninyi Tebah, Gaham, Tahash, Maacah.

23

SARAH MARLKARRI JARRINYI (23:1-2)

¹⁻² Palaja mirtawa Abraham-mili, pala Sarah, marlkarri jarrinyi. Ranyji yiji paliny, 127 partunurrangujartiny. Wurrjirni palanga, Hebron-ja, warrarnja Canaan-ja. Ngangkurl jinalu Abraham-ju.

ABRAHAM-JU WARNKULU MARNA JURNTI JUNGARAKU (23:3-20)

³ Ngangkurl jinaja tawunmilikarti nyampalirrangukarti yana. (Palarrangu marrngurrangu palanga Yitimilirrangulu.) Palarranguku muwarr pirnijanaku Abraham.

⁴ "Ngajuku miranu nyurra. Kajaja milpanyarna. Nyungu warrarn munu ngajumiliwayi. Nyungu ngajarrikapali ngaju. Yijapa warrarnkurra yungkuluminyinyurru, palanga kurtu jarrinyija wirrilamarna ngajumili nyupa."

⁵⁻⁶ "Yuu, jurnti nyuku jilaman. Wirtu nyampali nyuntu nganarnaku. Jurnti ngalya mankuluman, palanga mirtawa nyuntumili wirriliman. Munu jamilipiyirinti warrarnku."

⁷ Pirntil kanka jarrinyijanaku Abraham. ⁸ Karra marnajanaku, "Muwarrkurra pilkulunyurru palaku pirirriku, Zohar-milaku partanyku, Ephron-ku. ⁹ Yijapa japirr malkulunyurru jurnti yungkulupiji ngapingi, Machpelah-nga. Pala jurnti warrarnja palinymilingi. Nganiku warnkuku karrinyi palaku, yungkulumarnalu. Yungkulumarna

warnku nyungungu, wirrilkulunyurru nyurralu wiyirru. Palaja pala jurnti ngajumili jarruliny."

¹⁰⁻¹¹ Pirirri nyarra palangangarra kajarnikinyi, pala Ephron. Wurrarnala Abraham-ja, jintalu piririmarta pinakarrinyikinyi, "Mirtanyakurra, yungkulumarnanta pala jurnti, pala warrarn jurntimartaji pukun. Mirtawa nyuntumili wirriliman palanga. Wiyirru nyungurrangulu piririmartalu pinakarrinyanyi muwarr pirnaja."

¹² Yarrana ngurrararranguku piririmartaku pirntil kanka jarrinyijanaku Abraham. ¹³ Wurrarnala Ephron-ja, "Munu. Warnku yungkulumarnanta warrarnku palaku. Kawa ngajuja nyungu warnku. Palaja pala warrarn ngajumili wantuliny, marlkarri wirrilimarna palanga."

¹⁴⁻¹⁵ Palalu Ephron-ju wurrarnala, "Mirtanyakurra, pinakarraji. Jintalu wuparturla yuwanyiyili, puru warnkurrangu 400. Ngurnipali japirr malarnantala yungkuluminyin warnkurrangu wupartu. Munurti. Munu palajun jilamarna, pala warrarn yungkulumarnanta warnkumajirriku. Jurntingi wirrinaku marlkarri nyuntumili."

¹⁶ "Munu, warnku yungkulumarnanta yiji." Palangangarra 400 warnku Ephron yinyala Abraham-ju, Ephron-ja muwarrja.

¹⁷⁻¹⁸ Palajalu pala jurnti Machpelah-nga Abraham-mili jarrinyi, pala warrarn jurntimartajipa wiyirr mungkarrangu pukun nyarranga warrarnja. Palarrangulu wirtu nyampalirrangulu wirrinikinyi. Miranu jana wiyirr, warrarn nyarra mana warnkulu Abraham-ju.

¹⁹ Palaja palanga jurntingi marlkarri mirtawa palinyumili wirrini Abraham-ju, jurntingi Machpelah-nga, Mamirija kakarrakurnu, warrarnja Canaan-ja. ²⁰ Palajun pala jurntipa warrarn jurntimartaji Abraham-mili jarrinyi ngarramarnti, jungkaraku.

24

MANALU MIRTAWA ISAAC-KU (24:1-67)

¹ Palanga ranyji yija Abraham. Ngalya kalkurnikinyi Ngarrkalu, kuwiyirrangupa wurrukara munu yiji yinyalu, yijalu ngalypakata jirnili.

²⁻⁴ Warajanga karpungu pirirri kamarna Abraham-ju, mirtanya yiji, warrkamukata wirtu palinyumili. Paliny nyampali wiyirru jintaku warrkamukata Abraham-mili. Palanga warrkamukatanga wurrarnala, "Yankuluman mirtawa kanganyaku partanyku ngajumulaku. Yijalu munu kanganyaku ngurrara mirtawa nyunguja warrarnja. Munurti. Ngajumili walja warrarnkarti yankuluman. Palinyku mirtawa kangkuluman ngajumilirranguja. Parirr wirriliman ngajungu kalpartingi, muwarr yija yungkuluman, palajun jilaman ngajuja muwarrja. Nyuntu miranu Ngarrkaku, parlparrpa jungka jirni palinyjungarra. Nyuntumili muwarr pinakarruliny palinyju. Yijapa panyapainpili, miranu jarrulumangu palinyungarra."

⁵ Warrkamukatalu nyarralu puntaju karra marnalu, "Yijapa munu milpuliny pala mirtawa. Wurrallajili 'Munurti'. Palaja wunyurru jilamarna ngajulu? Partany nyuntumili kanganyaku warrarnkarti nyuntumilikarti?"

⁶ Karra marnalu Abraham-ju, "Munurti. Munu kangkuluman partany ngajumili ngurnungukarti. ⁷ Ngarrka, kanka waninyi paliny, purlpilu yiji wurrarnaji palinyju ngajumili warrarn yakanaku. Palinyumili muwarr yija yinyaji, 'Yijalu nyungu warrarn yungkulumarnajaniny nyuntumili karluji jamujirrangupa janamili nyirirnikartijarrangu.' Angel palinyumili ngakalkuliny walangkarr nyuntuku; jurti jilamangu mirtawa ngajumulaku partanyku palinyjungarra. ⁸ Yijapa wurralamangu palalu kurrilu, 'Munu yajalamarnanta, ngajumilingi waljanga warrarnja wantulumarna.' Palajun wurrarnaja puru yakalaman, kulpuluman palinymajirri. Munu yiji kangkuluman partany ngajumili ngurnungukarti warrarnkarti mirtawa mananyaku palinyku."

⁹ Palaja kalpartingi Abraham-ja parirr wirrini warrkamukatalu nyarralu, palinyumili yija muwarr yinyali, wurrarnala, "Yijalu palajun jilamarnanga."

¹⁰ Palaja warrkamukatalu nyarralu wurrukarrapa miji-mijipa nganin-nganin kuru marna Abraham-milija. Yijapa kurri Isaac-ku mankuliny, yungkulinyjaninyi pala kurripa palinyumili japartupa pipi. Palaja 10 kamalarrangu Abraham-milirranguna manajaninyi, yana ngurnungu warrarnkarti, Mijuputamiyakarti. Yananyikinyi ngurrarrangu ngurra palakartijakun tawunkarti, ngapikarti, Abraham-mili marrka Nayiyu palanga waninyikinyi.

¹¹ Warajanga karpungu, jarurrukartingi, kajarna janukumartaji, jalakarti tawunja. Ngapa purlpurpukarra marnikinyi palanga. Murtingi jurlpil-purlpil jirnijaninyi kamal pala janukumartaji. Palakarti milpanyikinyi mirtawarnjarri tawunja jarurrukartingi ngapaku mananyaku.

¹² Ngarrkaku muwarr pirnili. “Ngarrkakurra, ngarramarntilu nyuntuku pinakarrinyingu nyampalilu ngajumulalu, Abraham-ju. Yijalu kalkurnan paliny. Ngalypakurra kuwarringi jilimanpalu. Jurti jilipijinpalu kurri partanyku palinymilaku. ¹³ Nyungu ngapamartaji ngaju. Tawunja nyungukarti milpanyayi kuwarringarra ngapaku kurrir-rangu. ¹⁴ Waraja japirr malamarna ngapaku wupartuku ngajungu yinganyaku. Yijapa wurralapiji, ‘Yuu, nyuntuku nyungungarra ngapa. Kangkulumarna ngapa kamalku nyuntumilirranguku pukun.’ Kurrilu muwarr pilkuliny kamalku ngapa yinganyaku, palangarra mirtawa Isaac-ku. Palajun jurti jiliminyin pala kurri. Palajalu miranu jarrulumarnangu nyuntuku, Abraham tuku jinan.”

¹⁵ Ngarrkaku muwarr pinajangarra, milpanya Rebekah. (Rebekah-mili japartu yini Bethuel. Bethuel-mili pipi yini Milcah, japartu yini Nahor. Nyarra Nahor marrkamurniny Abraham-mili.) ¹⁶ Kurri nyarra ngumpa ngalypakata. Munu karta karrima pirirringi. Pilyurrajirri paliny.

Rebekah-lu ngapapinti ngurntingi kanganyikinyi. Janukukarti yana, katukarna kaninykurnu, ngapapinti winya jirni, kulpanya karntinyi kankakurnu.

¹⁷ Jampa purrpi yanalulu mirtanya, wurrnala, “Ngapapintija yuwajikurra ngapa wupartu.”

¹⁸ “Yuu, mirta, nyuntuku nyungungarra ngapa.” Jampangarra ngapapinti ngurntija parirra wirriri, ngapa jurtirnalulu palinyku. Minpirni. ¹⁹ Palaja wurrnala kurrilu, “Mankulumarnajanaku ngapa kamalku pukun, minpilipiyi marlkaku.” ²⁰ Jampa ngapa jurtirni kuwiyimilingi minpinapintingi. Palaja mirti kulpanya janukukarti, katukarna, yarrana ngapa nyinirni, kulpanya, ngapa kanganyikinyijanaku kamalarranguku wiyir-ru.

²¹ Jamalulu parrjarnikinyi palalulu mirtanyalu. Wurranikinyarningu, “Yijapa nyungu kurri mirtawa Isaac-ku.”

²² Ngapa marlkaku kamalarrangulu minpirniyi. Palaja mirtanyalu kurtanja mana milyapinti miji-miji, parirrpintijirri miji-miji pukun, wirriri. ²³ Karra marnalu, “Nganurtu japartu nyuntumili? Yijapa waraja warrukarti ngajupa ngajumili warrkamukatarrangu ngurranga nyuntumili japartumilingi karta karrulupiyirni?”

²⁴ Puntaju karra marnalu, “Japartu ngajumili Bethuel. Nahor-mili partany paliny, pipi palinymili Milcah. ²⁵ Nganarnanga ngurranga wantulunyurru. Ngurra palparri nganarnamili. Warrulyjartiny kamalkupa nyurramilaku.”

²⁶ Mirtanya milya kaniny jarrinyalu Ngarrkaku, ngarluja nyurra marna, muwarr pinalu, ²⁷ “Ngarrkakurra, ngalyapa nyuntu. Yarranja, wanka jinangnaninyi. Nyuntumili muwarr yinyan ngajumili nyampali Abraham. Yijalu kalkurnanpalu pala muwarr. Pipurrulu kanyanyin nyungukarti, ngajumilikarti nyampalimilirrangukarti, palinymili waljarrangukarti.”

²⁸ Palaja pala kurri ngurrakarti pipimilikarti mirti jarrinyi, yimpirnajanaku muwarr mirtanyamili. ²⁹⁻³⁰ Mamaji Rebekah-mili, yini Laban palanga, palinyju yirri palajirri parirrpintijirri milyapinti. Marrkamurninymili muwarr pinakarrinyi. Palaja mirti jarrinyi mirtanyakarti. Paliny wararr karrinyikinyi janukumartaji, kamalja wangka.

³¹ Laban-ju karra marnalu, “Pikaly waninyangu Ngarrka. Munu wantuluman nyungungu. Kurtali, nganarnamilikarti ngurrakarti milpuluman. Kaninypirtilu parljurnarnanyurruku nyuntukupa warrkamukatarranguku nyuntumilaku. Palanga karta karrulupiyi nyuntumili kamalarrangu pukun.”

³² Yanayi wiyir Laban-milikarti ngurrakarti. Palanga Laban-ju yinyji pirni jalingipin-tirrangulu kamalja, warruly yinyajaninyi. Palaja ngapa kanyajanaku mirtanyakupa warrkamukatarranguku, jina ngulyanaku. ³³ Palaja mayi kanyalu mirtanyaku. Wurranala mirtanyalu Laban-japa palinymilinga japartungu Bethuel-ja, “Wurralkurnunypuluku nganiku milpanyarna. Palaja ngalkulumarna.” “Yuu, wurralamanngalayiku nganiku milpanyan.”

³⁴ Wurranapaluku mirtanyalu, “Warrkamukata ngaju Abraham-mili. ³⁵ Ngajumulaku nyampaliku yiji Ngarrkaku ngalyapa jinalu. Wirtu nyampali jirni. Kuwiyirrangulu kurrngal yinyali, kukurnjaripa nanikutupa purlikapa kamalpa tangki. Miji-mijipa warnku yinyali, warrkamukata pirirrimartapa mirtawanyjarri pukun.

³⁶ Yuu, ranyji waninyikinyi, palinymilalu mirtawalu, Sarah-lu, partany pirirri kanyalu palinyku. Nyampalilu ngajumulalu wiyir warnkupa kuwiyirrangupa wurrukarra yinyali palangarra partany. ³⁷⁻³⁸ Minyirru wurranaji, ‘Mirtawa kangkulumanpalu ngajumulaku partanyku. Munu mananyaku ngurrara kurri nyunguja wurranja, Canaan-ja ngurrara. Ngajumilikarti japartumilikarti wurranakarti yankuluman, ngajumilirrangukarti yankuluman. Ngurnungungangarra mankulumanpalu mirtawa ngajumulaku partanyku.’ Palajun wurranaji nyampalilu ngajumulalu.

³⁹ Karra marnarnalu, 'Yijapa pala kurri ngajungu munu milpuliny.' ⁴⁰ Karra marnaji, 'Palinyмили angel walangkarr ngakalamanga Ngarrkalu. Palalu angel-ju jurti jilamanta kurri, ngajumilingi japartumilirrangu.' ⁴¹ Wurrალიყული, "Munurti. Munu yungkulupiyirni mirtawaku partanyku Abraham-milaku." Palajunmarta wurrana ja puru yakalaman, kurrinajirri kulpuluman.' Palajun wurrarnaji Abraham-ju.

⁴² Kuwarri turpanyarna nanukungu tawunmartaji nyurramilimartaji. Ngarrkanga wurrarnarnalu, 'Ngarrkakurra, nyampali ngajumili, Abraham, nyutuku pinakar-rinyangu, nyuntumilirrangu paliny. Kuwarri ngalya jilipijin. Jurti jilipijin pala mirtawa Isaac-ku. ⁴³ Nyungungu ngaju janukumartaji. Kurrirrangu ngapaku milpanyaja waraja japirr malamarna, "Yuwajikurra ngapa wupartu ngapapintija nyuntumilija." ⁴⁴ Yijapa puntaju karra malkulupiji, "Yuu, nyutuku nyungungarra ngapa. Ngapa kangkulumarnajanaku nyuntumili kamalarranguku pukun." Palajun jinaja wantuliny mirtawa Isaac-ku. Jurti jilipijin palangarra kurri.'

⁴⁵ Ngarrkaku muwarr pinajangarra, milpanya Rebekah, ngapapinti ngurntingi kanganyikinyi. Ngapa mana. Palaja japirr marnarna, 'Yuwajikurra ngapa minpinaku.' ⁴⁶ Nyampalu ngurntija kaniny jirni ngapapinti, karra marnaji, 'Yuu, nyutuku nyungungarra ngapa. Kangkulumarnajanaku ngapa nyuntumilirranguku kamalarranguku pukun.' Palaja minpinarna, palinyju ngapa yinyajaninyi kamalarrangu pukun.

⁴⁷ Palaja japirr marnarna, 'Nganurto japartu nyuntumili?' Karra marnaji, 'Japartu ngajumili Bethuel. Nahor-mili partany paliny, pipi palinyмили Milka.'

Palaja kurringi milyapinti wirrirnirni, parirrpintijirri wirrirnirni parirrajirri palinyja. ⁴⁸ Mirtawa Isaac-ku jurti jirniji Ngarrkalu ngajumilija nyampalimilija waljarranguja. Palajalu milya kaniny jarrinyirni, ngarluja nyurra marnarna Ngarrka, wurrarnarnala, 'Yarranija. Wanka jirninyin.'

⁴⁹ Yuu, wunyurru muwarr pilkulinyumpulu? Wurralkulinyumpulalu nyampaliku ngajumiliku, 'Yu?' Nyungu kurri partanyku palinymilaku yungkulunyumpulalu? Munujalu, warinykurnu jilimarna."

⁵⁰ Puntaju karra marnapulalu Laban-jupa Bethuel-ju, "Nyungungarra jirni Ngarrkalu. Kurri nyarra yankuliny. Munu kunta jinakalayi yananyaja. ⁵¹ Rebekah kangkuluman, yankulunyurru. Nyuntumili nyampalimili partanyku mirtawa jarruliny."

⁵² Pulanyмили muwarr pinakarrinyajalu pala mirtanya, Abraham-mili warrkamukata, murtingi julpi-juripi jarrinyi, Ngarrkanga wurrarnala, "Yarranija. Wanka jirninyin."

⁵³ Palaja Rebekah-nga yinyali miji-mijipa wurrukarra ngalypakata. Yinyapulinyi Rebekah-mili mamajipa pipi pukun warinyapa wariny ngalypakata wurrukarra. ⁵⁴ Palaja mirtanyalupa palinymilalu warrkamukatarrangulu nganayi mayi, wayin minpinirni. Karta karrinyiyi palangarra.

Marntungu kartaja turpanyaja mirtanyalu wurrarnapulaku Ripikamilinga mama-jingipa pipinga, "Kuwarri ngajumilikarti nyampalikarti kulpulumarna ngaju, kurri pukun kangkulumarna."

⁵⁵ Karra marnapulalu, "Mimarn-mimalakurra! Pala kurri nyungungu jampa waninyaku, yijapa 10 karrpuku wantuliny. Palaja yankuluman, kurri kangkuluman."

⁵⁶ Karra marnapulaku, "Ngalya jirniji Ngarrkalu. Kuwarri jampa kulpanyaku ngajumilikarti nyampalikarti. Munukurra kunta jiliminyinyumpulu."

⁵⁷ "Mimalakurra. Kurri japirr malkulayi, wunyurru muwarr pilkuliny."

⁵⁸ Kamarnapulalu. Milpanyaja japirr marnapulu, "Nyungungu mirtanyanga yankuluman?" Rebekah-lu karra marna, "Yuu."

⁵⁹ Palaja Rebekah ngakarniyi waninyaku mirtanyangapa palinyмили warrkamukatarrangu. Palanga mirtawa mirtawari, puripi palinyju Rebekah partanyja kalkuna wirtu jirnipa. Paliny pukun ngakarniyi.

⁶⁰ Ngalya muwarr pirniyalu Rebekah-ku. "Yijalu ngalya jilimanga Ngarrkalu. Karlui jamujirrangu nyuntumilipa nyirrirnikartijarrangu janamili kurrngal yiji jarulupiyi. Yijapa malyparrkata jarulupiyijanaku jinta, nyuntumilirrangu nyampali jarulupiyijanaku palarranguku jintaku malyparrkataku."

⁶¹ Palaja kamalarranguku karntinyiyi Rebekah-pa kumparrangu palinyмили, yajarniyi mirtanya. Palajun mirtanyalu Rebekah wiyi jirni, kulpanyikinyi palinymilikarti nyampalikarti.

⁶² Palanga Isaac Canaan-ja wurrarnaja kurilakurnungu waninyikinyi, palakurtirringi yintanga, yiningi ngapingi, Lahai-Roi-ngi. ⁶³ Warajanga jarurrukartingi jalanga puru marnti yaninyikinyi, kamalarrangu yirrirnijaninyi palinyju, milpanyikinyiyi.

⁶⁴ Kajangulu Rebekah-lu yirrirni Isaac, kamalja katukarna. ⁶⁵ Mirtanya japirr marna, "Nganurto ngurnungu pirirri, milpayinyi nganyjurrukarti?" "Palangarra nyampali

ngajumili, Isaac-ngarra.” Wara ngumpapinti mana, ngumpa yamarnarninyi Rebekah-lu.

⁶⁶ Palaja mirtanyalu wiyirr yimpirnili Isaac-ja. ⁶⁷ Palaja Rebekah kalikukarti kanya Isaac-ju. Kaliku nyarra purlpi pipimili palinymili waninyikinyi. Ngarlu kurlu waninyikinyi pipijalu marlkarrijalu. Kuwarri mirtawa palinymili jarrinyi Rebekah. Ngarlungu yiji jirni Isaac-ju. Palajangarra pikaly jarrinyi, munu paju karrinyamalu palinymilaku pipiku.

25

ABRAHAM-MILI WARINYARRANGU PARTANYKARRANGU (25:1-6)

¹ Abraham-ju purlpi yiji mana wariny mirtawa, yaru. Palinymili yini Keturah. ² Kanyapulujaninyi ⁶ piririmarta, pulanymili partanykarrangu: Zimran, Jokshan, Medan, Midian, Ishbak and Shuah. ³ Jokshan japartu jarrinyi Sheba-kupa Dedan-ku. Dedan japartu jarrinyijanaku Ashurites-kupa Letushites-kupa Leummmites-ku. ⁴ Midianmili partanykarrangu Ephah-pa Ephher-pa Hanok-pa Abida-pa Eldaah. Palarrangu wiyirr Keturah-mili. ⁵⁻⁶ Palangangarra wirtu jarrinyi. Abraham-ju yinyajaninyi wurrukarra, palaja ngakarnajaninyi warinykarti warrarnkarti, kakarra, Isaac-ngamarra ngakarnajaninyi. Palaja wurrukarra jinta wiyirr palinymili yinyali Isaac, wurrukarra palinymili ngani warralpirti.

ABRAHAM MARLKARRI JARRINYI (25:7-11)

⁷⁻⁸ Abraham partunurrangu-partunurrangu waninyi, 175-ja. Palaja mirtanya jarrinyaja marlkarri jarrinyi.

⁹⁻¹⁰ Palinymili partanyjujirri Isaac-jupa Ishmael-ju wirrirnipulu pulanymili japartu jurntingi kaninykurti, Machpelah-nga. Purlpi palangarra jurnti waninyikinyalu warinymili. Abraham-ju mana warnkulu, warnkurrangu marlu yinyala Ephron palaku jurntikupa jungkaku. Purlpi marlkarri jarrinyaja palinymili mirtawa, Sarah, Abraham-ju wirrirni palanga jurntingi. Palangangarra jurntingi kuwarri palinymilalujirri partanyjujirri wirrirnipulu paliny pukun.

¹¹ Palaja Ngarrkalu tuku jirnikinyi Isaac. Isaac-ju ngurra jirni yintanga, ngapingi, Lahai-Roi-ngi.

ISHMAEL-MILI NYIRRIRNIKARTIJARRANGU (25:12-18)

¹² Purlpi Abraham karta karrinyipulu Hagar, warrkamukata Egypt-ja Sarah-mili. Hagar-lu partany kanya, Ishmael. ¹³ Ishmael japartu jarrinyijanaku pirirri partanykarrangu: Nebaioth, Kedar, Abdeel, Mibsam, ¹⁴ Mishma, Dumah, Massah, ¹⁵ Hadad, Tema, Jetur, Naphish, Kedemah ¹⁶ Palarrangumili nyirrinikartijarrangu 12 tribes, yini janamili yinyayi tawunkurrangupa ngurrarrangu. ¹⁷ Ishmael 137 partunurrangu jarrinyaja, marlkarri jarrinyi. ¹⁸ Ishmael-mili nyirrinikartijarrangu warrarnja waninyayi Havilah-nga partijirri Shur-nga. Pala warrarn egypt-ja kakarrakurnu, Assyria-karti. Kaja waninyayi Abraham-milirrangu nyirrinikartijarrangu.

WURRALAMARNANGU ISAAC (25:19-20)

¹⁹ Nyungu muwarr Isaac-mili, partany Abraham-mili. ²⁰ Isaac 40 partunurrangu jarrinyaja mirtawaku kanya Rebecca, Bethuel-mili kurntal. Bethuel Aram-jirri pirirri, Mesopotamia-ja. Rebecca marrka Laban-ku.

PARTANYJIRRI KANYAPULINYI REBEKAH-LU (25:21-26)

²¹ Isaac-pa palinymili mirtawa punja waninyipulu palanga partanymajirri. Isaac-ju japirr marna Ngarrka, “Partany yungkuluman ngajumili mirtawa.” Pinakarrinyalu Ngarrkalu, palaja pala mirtawa ngayinykarra jarrinyi. ²² Kalkurnikinyipulinyi kujarra partanyjirri ngayinyja. Jinarn-jinarn pirnikinyipulu. Rebekah ngarlu kurlu waninyikinyi. Japirr marna Ngarrka, “Nganija?” ²³ Ngarrkalu wurrarnala, “Kujarra kangkulumanpulinyi pirirrijirri. Wirtu jarrinyaja jinta pilkulinyipularninyi. Jamuji karlujirrangu kurrngaljartiny yiji jarulunypulu. Warinymilirrangu kulijarturrangu jarlulupiyi, warinymilirrangu munu. Marrkamurninymilirrangu nyampali wantulupiyijanaku murrkangunyamurninymilirranguku.”

²⁴ Palaja Rebekah-lu kanyapulinyi partanyjirri, pirirrijirri. ²⁵ Murrkangunyamurniny ngayarta jarrinyi pilyarripa mampuly-mampuly. Palajalu yini marnapulu Esau. ²⁶ Palaja marrkamurniny ngayarta jarrinyi. Warlirnikinyi mamajimurninymili luku. Yini marnapulu Jacob. Palanga Isaac mirtanya waninyikinyi, 60 partunurrangujartiny.

PILYARRI MAYI NGANA ESAU-LU (25:27-34)

²⁷ Palajirri Esau-pa Jacob wirtu jarrinyipulu, pirirri jarrinyipulu. Esau kuwiyimarta. Kuwiyiku yananyikinyi. Jacob ngatu yiji, waninyikinyi ngurranga, warrkamu jarrinyikinyalu japartumurninyku. ²⁸ Esau-lu kanganyikinyalu kuwiyi japartumurninyku ngananyaku. Murrkangunyamurniny Isaac-ja ngarlungu yija yiji. Nyirtingunyamurniny pipimurninyja ngarlungu yija yiji.

²⁹ Warajanga karrpungu kamparnakinyarninga mayi Jacob-ju, pilyarri mayi, pala yini lintil. Kulpanya kuwiyikartija Esau. Janparrja paliny. ³⁰ Wurrarnala marrkamurninyja, "Ngaju janparr. Jinta yuwanyi pala pilyarri mayi. (Palajalu yini yinyayi wariny, Edom.)" ³¹ Jacob-ju puntaju karra marnalu, "Kulakurra! Wurralapijin yija muwarr nyuntumili. Murrkangunya nyuntu. Yarti japartu ngalimili marlkarri jarrinyaja, wantulumangalika nyampali nyuntu. Mankuluman wirtumarta wurrukarra. Ngajulu wupartumarta mankulumarna. Wurralaji ngaju wantulumarnangu mamajikapali. Palajun muwarr pinajalu, mayi yungkulumarnanta." ³² Esau-lu puntaju karra marnalu, "Mayimajirrija marlkarri jarrarnili. Palaja munu mankulumarna wurrukarra, munu mamaji wantulumarnangu. Puru yiji pala. Jinta yuwanyi pala mayi!" ³³ Jacob-ju puntaju karra marnalu, "Muwarrkurra yinkumarta yungkuluminyin. Palaja yungkulumarnanta mayi."

Esau-lu ngarlungu karra marnarningu, puru nyampaliwayiku waninyaku palinyku, karrinyikinyi wartapirti waninyaku. Muwarr yinyali, "Yuu, nyuntu wanta mamajikapali." ³⁴ Palajalu Jacob-ju martumpirripa pilyarri mayi yinyali. Palaja Esau-lu ngana, minpirni, yana.

26

ISAAC YANA WARRARNKARTI PHILISTINE-ARRANGUMILIKARTI (26:1-22)

¹ Purlpijangarra punja waninyayi ngapa munu pungkama Abraham-milinga warrarnjakurtirri, yana paliny Gerar-karti. Warinymal yarti waninyi ngapa munu pungkama Isaac-ku. Paliny yana Gerar-karti, ngapikarti, Abimelech-karti, kingi paliny Philistine-arranguku. ² Ngarrka ngayarta jarrinyalu Isaac-ku, wurrarnala, "Munu yaninyaku Egypt-karti, wanta nyungungu warrarnja, wurrarnarnangupa. ³ Nyungungu wanta, tuku jilamarnanta ngajulu, ngalya jilamarnangu. Ngajulu yungkulumarnanta wiyirr nyungu warrarn, nyuntumili jamuji karlujirrangupa nyirrirnikartijarrangupa. ⁴ Ngajulu kalkulumarna muwarr pala winyjinijalu Abraham-ja. Panikatarrangu kurrngal yiji, partarl yini malkulumanjaninyi. Jamuji karlujirrangupa nyirrirnikartijarrangu kurrngal yiji yungkulumarnanta, partarl yini malkulumanjaninyi. Yungkulumarnajaninyi nyungu warrarn wiyirr. Warinyarrangulu marrngukarralu janalu yirrilipi y ngajulu ngalya jirnirninnyurrukapa tuku jirnirninnyurrukapa. Janalu japirr malamanyiya palajunkapaliku jinaku janakupa. ⁵ Abraham-ju ngajumili muwarr wirturrangu tuku jirnikinyijaninyi. Palajunjalulu ngajulu nyungurrangu jilamarnanga."

⁶ Palajalu Isaac palanga Gerar-nga waninyikinyi. ⁷ Pirirrimartalu japirr marnaya palinymilaku mirtawaku, palinyju wurrarnajanaku, "Paliny ngajumili marrka." Munu wurrarnamajanaku pala mirtawamurniny palinymili. Rebekah kumparakata yiji. Wirnti karrinyikinyi Isaac, "Palarrangulu pirrimartalu marlkarri wirlalaminyili Rebekah mananyaku." ⁸ Palanga Isaac waninyikinyi punja. Palaja Abimelech-ju parrjarna kaninykurnu mayangangulu, yirrirnipulinyi Isaac-pa Rebekah yarungu jirnikinyipularninyi. ⁹ Abimelech-ju muwarr ngakarnalu Isaac-ku, "Ngajukarti milpuluman." "Pala Rebekah nyuntumili mirtawamurniny! Nganiku wurrarnanpa marrka nyuntuku?!" "Ngajulu kurlikarri marnakinyarningi, wurralirnilu ngajumilingi mirtawanga, 'Nyuntuku mananyaku wirlalinyiyili marlkarri.'" ¹⁰ "Ngani jirnirnganinyi! Waraja ngajumili pirirri yijapa karta karrimapulu nyuntumili mirtawa. Ngarrkalu wirlarnamanganinyi nyuntujalu mitujalu!" ¹¹ Wurrarnajanaku palinymilaku marrngurrangungu, "Munu jilkulinyurru kurlujartiny nyunguku pirirrikupa palinymilaku mirtawaku. Yijapa palajun jilkulinyurru marlkarri jarrulinyurru."

¹² Isaac-ju wilyki jungkanga wirrirnijaninyi. Ngarrkalu ngalya jirnikinyalu, warajaja kurtanjaja wilykija mana 100 kurtanarrangu. ¹³ Wurrukarrarrangu palinymili wirtu jarrinyikinyiyalu, munuku munu jarrinyaku, kurrngal yiji kukurnjaripa nanikutupa purlimanpa tangkipa kamalpa. ¹⁴ Philistine-arrangu ngampany jarrinyiyalu. Abraham-ja wankanyungu ngarrany palinymilalu warrkamukatarrangulu pirti karlinyiyi ngapaku mananyaku. Yijalu ngapa manayi. ¹⁵ Kuwarrilu marlkarrijalu Abraham-ja Philistine-ju ngampanyju yamarnayijaninyi pirtirrangungu ngapajartiny. ¹⁶ Abimelech-ju wurrarnalu Isaac-ja, "Yakalaman warrarn nganarnamili, nyuntu wirtu jarrinyin yiji, munu nganyjurru warajanga waninyaku."

¹⁷ Isaac-ju pala warrarn yakarna, ngurra jarnti jirni partijirri kaniny kujarranga warnkungu, yini Gerar Valley. Punja waninyi palanga. ¹⁸ Yarrana karlinyi Isaac-ju nyarrarrangu ngapapinti puripi yamarnalpiyi Philistine-ju. Yini waraja ngarrany yinyajaninyi warajangarra palinymilalu japartulu yinyaljaninyi. ¹⁹ Palinymilalu war-kamukatarrangulu karlinyiyi Gerar Valley-ngi pirti, ngapa warrkirknikinyi kaniny warnkungu. ²⁰ Kulipartirnayarninyi ngurrarrangulu japarta jirnakatalupa Isaac-milalu japarta jirnakatalupa. Ngurraralu wurrarnayijanaku, “Nyungu nganarnamili ngapa!” Isaac-ju yini marna pala ngapapinti “Kulipartinapintingi”.

²¹ Isaac-milalu warrkamukatalu karlinyiyi wariny pirti ngapapinti. Palangamarra kuli partirnayi. Palajunjalu yini marna “Malyparrjartinyju”.

²² Palaja yana, wariny karlinyi ngapapinti. Palangamarra munu kulipartirnayi. Yini marna pala ngapapinti, “Warrarn Ngurrku-ngurrkumajirri”. “Ngarrkalu warrarn wirtu jirninganyjurruka yana-yananyaku, wirtu jarruliny nganarnaka kuwiyirrangulu wiyirr, nganyjurru pukun.”

BEERSHEBA-NGA MUWARR YINYALU ISAAC YARRANA NGARRKALU (26:23-25)

²³ Palaja Isaac yana Beersheba-karti. ²⁴ Palanga warrukartingi Ngarrka ngayarta jarrinyalu. “Ngajulungarra tuku jirnirnalulu japartuku nyuntumilaku Abraham-ku. Munu wirnti karrinyaku, ngajulu kalkurnarnanta nyuntukupa. Ngajulu winyijirnimili Abraham-ja, palajalu ngajulu ngalya jilamarnanga, ngajulu yungkulumarnanta marlu jamuji karlujirrangupa nyirrirnikartijarrangu.” ²⁵ Isaac-ju kuru marna warnkunguru, ngayinyja nyurra marna Ngarrka. Ngurra jarnti jirni palanga, warrkamukatalu palinymilalu karlinyi pirti ngapapinti wariny.

ABIMELECH TURLPANYA ISAAC-MILINGI BEERSHEBA-NGA (26:26-33)

²⁶ Abimelech tamarna, palinymilijartiny yatilpajartiny, Ahuzzath, Phicol pukun kanginyikinyi, nyampali palinymilaku kulikatarranguku. ²⁷ Isaac-ju japirr marna, “Nyuntulu kulilu yirrirninyin purlipilu, wurrarnijin yakalamarna nyuntumili warrarn. Nganiku kuwarri milpanyanpa yirrinaku ngajuku?” ²⁸⁻²⁹ “Nganarnalu yirrirnayirni Ngarrkalu tuku jirninti. Winyjiliminyirnarninyi nganyjurru. Munu kurlu jirn-imiyringna, ngalypalu jirniyringnu, murru marnayirnti kulimajirrilu. Nganarnalu karrinyiyirna nyuntuku nganarnaku munurla kulilu yirrinaku. Ngarrkalu ngalya yiji jirninti.” ³⁰ Isaac-ju manajaninyi mayirrangulu marlu, mayikupa kuwiyiku kampanaku, wiyirru ngananyaku. Nganayi mayi, wayinpa minpirniyi warajanga. ³¹ Warinyja karrpungu pirrpa-pirrpanga muwarr winyijirnayirrangulu. ³² Palaja, “Jipi yarrayi! Yuu, jipi wantiyi!” Jinta pirniyrninyi ngarlu pikalyju.

Palangangarra warajanga karrpungu Isaac-milirrangulu warrkamukatarrangulu milpanyalyu, wurrarniyili, “Karlinyiyirni wariny pirti, ngapa manayirni!” ³³ Yini marna pala pirti ngapajartiny, “Shibah”, “Winyjinija Ngapapinti”. Palajunjalu pala tawun yini marnayi palalu yinilu, Beersheba, kuwarrikartijakun.

ESAU-MILI NYUPAJIRRI (26:34-35)

³⁴ Esau 40 partunurrangujartiny, manapulinyi kujarra mirtawajirri. Palajirri mirtawajirri ngurrara waninyikinyipulu, Hittite-milirranguja. [??] ³⁵ Isaac-pa Rebekah pikaly-majirri waninyikinyipulu ngarrayangamarrajirri. Ngarlu yija kurlu pirnipulupulinyi ngarrayalujirri.

27

JAPARTUMARNINY MITU MARNA JACOB-JU (27:1-29)

¹ Mirtanya jarrinyaja Isaac pampuru jarrinyi. Warajanga karrpungu kamarnalu murkangunyamurninyku, Esau-ku, “Murkangunya, kurtali!” “Yuu, ngani?” ² Japartulu wurrarnala, “Pinakarra! Ngaju mirtanya jarrinyarni. Marlkarri jarrarnili kuwarri. ³⁻⁴ Wankanyin wankanyungu ngajungu, wurralamarnangu muwarr nyuntungu, nyungu muwarr Ngarrkalu ngalya jilamanga. Pinakarraj, kawajaninyi jantu kuwiyikartilu. Wirlanajalu kampilapijin juri yiji kuwiyi ngajuku. Kuwiyi ngananyajalu wurralamarnangu muwarr, marlkarri jarrinyamarninyju.”

⁵ Muwarr Esau-ngu wurrarnajalu, Rebekah-lu pinakarrinyikinyalu. Esau yana ngurraja kuwiyikarti. ⁶ Palaja Rebekah-lu wurrarnala nyirtingunyamurninyja, “Pinakarrinyirni japartulu wurrarnnikinyili mamajingi, ⁷ Kuwiyikarti yarra, wirlanaja kulpanyajalu, kampilapijin juri yiji kuwiyi. Ngananyajalu wurralamarnangu muwarr ngalya nyuntungu, marlkarri jarrinyamarninyju. Palajun wurrarnala mamajingi.

⁸ Pinakarraj nyuntulu, nyirti. ⁹ Yarra, marrapulinyi kujarra wupartujirri nanikutujirri. Wirlanajalu kangkulupijin. Kampalamarnalu japartuku juri yiji kuwiyi, palinymili

juri yiji. ¹⁰ Nyuntulu kuwiyi kangkulumanpalu japartuku. Palaja wurralamangu nyuntungungarra muwarr ngalypakata, marlkarri jarrinyamarninyju.”

¹¹ Jacob-ju karra marnalu, “Pinakarraji! Mamaji ngajumili mampuly-mampuly, ngaju kapuraly, mampumajirri. ¹² Japartulu warlilanyili. Warlinaja miranu jarrajili ngaju nyirti, wurralanyili, “Mitu marnanyin nyuntulu!” Wurralala Ngarrkanga, kurpalamarnarniny Ngarrkanga!”

¹³ Pipilu wurrarnala, “Wirntiwayi! Munu kurpalamanparningu. Ngajulu ngalya jilamarnanga. Ngajuku pinakarraji. Nanikutujirri kangkulupijin.”

¹⁴ Jacob-ju pinakarrinyalu pipimurninyku. Wirlarnapulinyi kujarra nanikutujirri, kanyapulinyi pipimurninykarti. Kamparnalu juri yiji kuwiyi palinymilaku pirirriku.

¹⁵ Palaja Rebekah-lu mana ngalypakata wurrurrangu murrkangunyamurninymili, Esau-mili, yinyali pala wurru nyirtingunyamurninyja. “Wirrilarningu nyungu wurrurrangu.”

¹⁶ Palaja manajaninyi kujarrapa waraja kutarrangu kiyirnarrangu nanikutuja, wirrini pariirjapa ngalyinga. ¹⁷ Yinyali murla kuwiyipa martumpirri Jacob-ja. “Kawalu nyungu mayi japartukarti.”

¹⁸ Palaja kanyalu mayi japartumurninykarti, karra marnalu, “Japartukayi!” “Yuu, nganurtu nyuntu?” ¹⁹ Jacob-ju mitu marna, karra marnalu, “Ngaju murrkangunya, Esau. Yananyaja kulpanyarnangu kuwiyijartiny, nyarrapa wurrarnajin. Kajala, ngala nyungu juri yiji kuwiyi. Ngananyajalu wurralapijin muwarr Ngarrkalupa ngalya jilapiji.” ²⁰ Isaac-ju karra marnala, “Payi! Nyampalu yiji manan kuwiyi!” Jacob-ju mitulu karra marnalu, “Nyampalilu nyuntumilalu Ngarrkalu nyampalu jurti jirniji kuwiyi.”

²¹ Isaac-ju karra marnalu, “Warinykapalirla muwarr pinan. Kurtali! Warlinajalu miranu jarulmarnangu.” ²²⁻²³ Palaja wangka jarrinyalu, japartulu warlirni. Kiyirnalulu palalu nanikutujalu mitu marna Isaac. “Nyuntu muwarr pinan Jacob-kapali, parirr nyuntu Esau-kapali.” ²⁴ Yijalmartangulu japirr marna japartumurninyju, “Yija-yiji nyuntu Esau?” “Yuu, ngaju Esau.” ²⁵ “Karnaji pala kuwiyi. Ngananyajalu wurralamarnangu ngajumili muwarr.” Jacob-ju kanyalu kuwiyi, yinyali minpinapinti pukurl, pilyarri wayin.

²⁶ Palaja ngananyajalu Isaac-ju karra marnalu, “Wangka kurtaliji, yampu malanyi.” ²⁷ Milpanyalu, yampu marna. Isaac-ju parntirni Esau-mili wurru. Karra marnalu Jacob-ku, “Ngajumili partany, parntinyan nyuntu warrulykapali, parntinyan warrarnkapali warruly juri yiji. Ngarrkalu kalkurnikinyi pala warrarn.

²⁸ Ngarrkalu ngakalamangu ngapa warrarnku nyuntumilaku.

Marlu mayi turpulupiyi ngunarrijirri warrulyja nyuntumilingi warrarnja.

Yungkulumanta mayi marlupa ngapa minpinaku.

²⁹ Marrngu ngunarrija warrarnja warinyarranguja warrkamu jilapiyingu, pinakarrulupiyingu.

Nyuntu wantulumanjanaku nyampali marrkamilirranguku, nyuntumili pipimili partanykarrangu murtingi

jurlpu-jurlpu jarulupiyingu jinanga nyuntungu.

Jinta panyju karrulupiyingu,

japirr malapiyi Ngarrka kurlu jinaku nyuntuku.

Puntaju kurlu jilkulinyjanaku Ngarrkalu.

Jintalu ngalya jilapiyingu.

Puntaju ngalya jilkulinyjanaku Ngarrkalu.”

Palajun Jacob-ja wurrarnala Isaac-ju. Wurrarnala palajun ngalya jilkuliny palinyku Ngarrkalu.

ESAU KUWIYIKARTIJA KULPANYA. MIRANU JARRINYILI MITUKU (27:30-45)

³⁰ Palaja Jacob yana, yakarna palinymili japartu palanga. Jampa Esau kulpanya kuwiyikartija. ³¹ Kamparna kuwiyi jurikata. Kampanajalu kanyala japartukarti. “Japartukayi, kajala! Kuwiyi ngalkuluman nyungu ngajuja. Ngananyajalu wurralapijin Ngarrkamili ngalypakata muwarr. Ngarrkamilalu muwarrju ngalya jilapijin ngajuku.”

³² Isaac-ju japirr marna paliny, “Nganurtu nyuntu?” “Ngaju nyuntumili murrkangunya, Esau.” ³³ Jampa pinakarrinyi Esau-mili muwarr, jannganka pirni wirntijartiny. “Nganurtulu kuwiyi wirlanajalu yinyaji ngajungu? Jipi kuwiyi nganarna ngajulu, kuwiyi wiyirr. Yinyarnala ngajumili ngalypakata muwarr palinyja. Yuu, Ngarrkalu ngalya jilkulinypalu muwarrja palaja.”

³⁴ Jampa Esau-lu pinakarrinyi pala muwarr ngarlu kurlu jarrinyi. Ngangkurl jirni marrja palanga paliny. Japirr marna japartumurniny palinyju, “Yuwanyi nyuntumili ngalypakata muwarr ngajungu pukun.” ³⁵ Palinyju karra marnalu, “Munu yiji! Ngajulu

yinyarnala ngajumili ngalypakata muwarr. Nyuntumilalu marrkalu mitu marnanyi muwarrku palaku. Yinyarnala palinya ngajumili ngalypakata muwarr. Munu yiji yinganyakarnanta pala muwarr.”

³⁶ Esau-lu karra marna, “Ngajumili marrka waninyi marrnguku mitu manaku. Yini yija-yiji ngalypakata Jacob palinyku. Kujarramal mitu marnanyi ngajumilalu marrkalu. Mitu marnanyi mamajikapali wurrarnanyi ngaju. Mitu marnanta muwarrku Ngarrkamilaku, yinyanpili palinya, munu yingamijin ngajungu. Yungkulupijinkurra ngajungu pukun nyuntumili ngalypakata muwarr! Palajun Ngarrkalu ngalypa jilajiji ngajungu pukun.”

³⁷ Isaac-ju karra marnalu, “Wunyurrulu muwarrju wurralkurnungu, ngajumili partany? Ngajulu wirrirnirni nyuntumili marrka nyampali nyuntuku. Nyuntumilirrangu warrkamuu jarrulupiyijanaku palinymilirranguku. Wurrarnarnala palinya, palinyju mankuliny kurrngal mayipa wayin.”

³⁸ Esau-lu wurrarnala jpartumurninya, “Wupartu muwarr ngalypakata yuwaji! Wurralaji warajajakun ngalypakata muwarr!” Ngangkurl jirni paliny marrja.

³⁹ Jpartumurninyju karra marnalu, “Nyuntu wantuluman pujunungu warrarnja, ngapapa puru pungkulumangu wupartu nyuntumilingi warrarnja. ⁴⁰ Waninyangkuluman kulikarra palanga. Marrka waninyangkulumangu nyampali nyuntuku. Yartipa jinta kangkulumanpili. Palaja munu jakurlilamanta warrkamuku. Palangarra muwarr yinganyarninta, partany.”

⁴¹ Palangulu Esau-lu kurkarki marnikinyi jpartumili ngalypakata muwarr Ngarrkaja, yinyali jpartumurninyju Jacob-ja. Palajalu Esau panyju karrinyikinyalu marrkamurninyku palinymilaku. Kurkarki marnikinyi palinyju, “Yartipa marlkarki jarruliny ngajumili jpartu. Palinyku ngangkurl jilaminyalu. Palangulu marlkarki wirlalamarnaja marrka.”

⁴² Wariny palaku muwarrku Esau-milaku miranu jarrinyi, wurrarnala pipingi pulanymilingi. Marrkamurninyku kamarnalu Rebekah-lu, wurrarnala, “Nyuntumilalu mamajilu kurkarki marninyi wirlanaku nyuntuku marlkarki. Puntajulu wirlalapiyi paliny pukun. Ngaju wantuluman partanyajirri. ⁴³ Pinakarraji, marlkarrimgimarra. Yarra nyunguja. Yarra warrarn warinykarti, ngapikarti, Haran-karti, ngajumili mamajikarti, Laban-karti. ⁴⁴ Palanga wantulumanpili jampakurra. ⁴⁵ Yartipa mamajilu kakulkulinyipili nyarrapa mitu marnan. Palaja mamaji ngalypa jarrulumangu nyuntuku, kulimajirri. Palaja muwarr ngakalamarnangu. Ngajulu karrinyarnanyumpuluku wankaku waninyaku, marlkarriwayi.” Palajun Rebekah muwarr pirlili.

REBEKAH-LU WURRARNALA PIRIRRIKI YUNTURI JARRINYI MIRTAWANYJAR-RINGIMARRA HITTITE-MILIRRANGUMARRA (27:46)

⁴⁶ Palaja Rebekah-lu karra marnalu palinymili pirirriku, “Palajirri mirtawajirri Heth-milirranguja, mirtawajirri Esau-milijirri, malyparr jinanyipulu. Yijapa Jacob-ju mirtawa nyunguja warrarnja marrali, Heth-milirranguja. Yijapa palajun jarrinyajanga ngaju panyju karrulumarna wankanyuku waninyaku, marlkarki jarrulumarnajanaku janangamarra.”

28

JACOB NGAKARNA ISAAC-JU WARINYKARTI WARRARNKARTI (28:1-5)

¹ Isaac-ju kamarnalu Jacob-ku, muwarr pinalu ngalypalu, “Nyuntulu mankuluman mirtawa nyungujawayi, Canaan-jawayi. ² Nyunguja yankuluman ngunarri warrarn warinykarti, ngapikarti, Mesopotamia-karti. Yankuluman ngurrakarti ngapikarti, Bethuel-karti, nyuntumili jamujikarti. Mankulumanparnanga mirtawa palajangarra, kakajija nyuntumilija, Laban-ja. ³ Ngarrkalu ngalypa jilamanga nyuntuku, yungkulumanta partanykarrangu marlu, kurrngal yiji wantulkulinyurru. ⁴ Ngarrkalu palajun jirni Abraham-ku. Nyuntuku palajun jilamanga, partanykarrangukupa. Yungkulumanta nyungu warrarn nyuntungu ngarramarntiku. Kuwarri waninyan ngajarrikapali nyungungu warrarnji. Yarti yungkulumanta nyungu warrarn ngarramarntiku Ngarrkalu. Purlpi wurrarnala Abraham-ja, “Nyungu warrarn wantuliny nyuntumilirranguku.”

⁵ Palajuna Isaac-ju ngakarna Jacob ngunarri. Palaja Jacob Mesopotamia-karti yananyikinyi, kakajiku kanyjirnikinyalu, Laban-ku, ngurranga ngapinga, warrarnja Aram-ja. Pala Laban partany Bethuel-mili.

ESAU-LU WARINY MIRTAWA WARAJANGA JINI, ISHMAEL-MILI KURNTAL (28:6-9)

⁶ Kuwarri miranu Esau, jpartulu palinymilalu Isaac-ju ngalypa muwarr Ngarrkaja yinganyajalu Jacob, ngakarna Paddan-Aram-karti mirtawa kanganyaku. Miranu Isaac

wurrarnalu, “Munu mankulumanparningu Canaanite mirtawa.” ⁷ Miranu pukun, Jacob purlpi yana Paddan-aram-karti muwarrja pipipa japartuja muwarrja. ⁸ Miranu yija jarrinyi Esau, japartu palinymili panyju karrinyajanaku ngurraraku mirtawanyjarriku, Canaanite mirtawanyjarriku. ⁹ Palajalu Esau yana kakajimili ngurra, Ishmael-mili ngurra, kanya kurntal kakajimili mirtawaku. (Purlpi kanyapulinyi Canaanite-jirri mirtawajirri.) Nyungu kuwarrja mirtawa yini Mahalath. Kangkuji paliny Nebaioth-ku. Nyungu Mahalath Abraham-mili kaparliji, Ishmael-mili kurntal.

NGARRKA MIRAL JARRINYILI JACOB-JA KAPUKARRINGI (28:10-22)

¹⁰ Jacob-ju yakarna pala warrarn Beersheba, yananyikinyi paliny tawunkarti, Haran-karti. ¹¹ Karrpu kaniny jarrinyaja palinyju ngurra jirni partijirri. Paliny karta karrinyikinyi jurnturtu warnkunga. ¹² Palanga palinyju kartanga kapukarri marna. Yirri rini palinyju ngapi, karntinyapinti, katukarnikinyi jungkakarti. Ngarrkamili angel-arrangu jinta karntinyikinyiyi, jinta katukarnikinyiyi. ¹³ Palanga kapukarringa yirri rini Ngarrka pukun, wararr karrinyikinyi wangka palinymartaji. Jacob-ja wurrarnala, “Ngarrka ngaju. Ngajulungarra kalkurnukinyirnipulinyi Abraham-pa Isaac, nyuntumili karluji pa japartu. Ngajumili pukun palajirri. Nyungu nawu warrarn yungkulumarnanta karta karrinyinpa, nyuntungupa nyuntumili partanykarrangupa. ¹⁴ Mankulumanjaninyi partanykarrangu marlu. Yankulupiyi ngunarrijirri, karapa kakarra, yalinyjipa kurila. Nyuntumilalu partanykarrangulupa nyuntulu ngalya jilkulinyurrujanaku marrngur-ranguku jintakupa warrarn warinyjarrangukupa. ¹⁵ Ngaju wantulumarnanga nyuntungu wanyarnipa yankuluman. Yarti kulpanya jilamarnanta nyungukarti war-rarnkarti. Munu yakalamarnanta, ngaju wantulumarnanga. Ngajulu jilimarnanga nyarrapa wurrarnnangu.” Palajun muwarr pirnili Jacob-ku Ngarrkalu.

¹⁶⁻¹⁷ Palaja kartaja parrily jarrinyi Jacob. Paliny wirnti karrinyikinyi. “Payi. Ngarrka nyungu waniny, munumpa ngaju, puru karta karrinyikinyirni. Nyungulu ngurralu wirntiji pirninyi. Payi yija nyungu ngurra Ngarrkamili, nyungungu waniny paliny!”

¹⁸ Pirrpa-pirrpanga kartaja turlpanya Jacob. Palaja warnku pala mana, jurnturtulupa nyilkarnikinyi, pala wararr jirni, wuyil jurtirni palanga warnkunga. Palajun jirni kurlika jinaku palinyku palanga muwarr pinalu Ngarrkalu.

¹⁹ Palinyju yini marna pala ngurra Bethel. Palalu yinilu wurrarna “Maya Ngarrkamili”. (Palamartaji ngurrarmartaji tawun waninyikinyi wangka, purlpi yini marnikinyiyi Luz.) ²⁰ Palaja karra marnalu Ngarrkaku, “Nyuntulu wurrarnajin ngajungu wantulupijin, tuku jiliminyin, yungkuluminyin wurrupa mayipa, ²¹ nyuntulu tuku kalkuluminyin, kulpanya jiliminyin ngajumilikarti japartumilikarti ngurrakarti. Ngajuku palajun jilaman, ngajulu pinakarrulumarnanga nganipa wurralapijin. ²² Ngajulu muwarr pilimarnangu nyungungu warnkupa nyungu wararr jirni rini. Yungkuluminyinpa 10 wurrukarra, palaja kulpanya yungkulumarnanta waraja.” Palajun muwarr pinalu Ngarrkaku.

29

JACOB-PA LABAN (29:1-14)

¹ Palaja Pijilja yana jinangu. Yartikarra turlpanyajanaku warrarnja warinyja, kakarranga. ² Palaja palinyju parrjarn-parrjarnikinyi, yijalu ngapa karlinaja yirri rini, yamarnikinyi warnkulu wirtulu. Palanga yirri rini janinyi kujarrapa waraja kurngalarrangu kukurnjayirrangu, ngapanga wangkamartaji karta-karta karrinyikinyiyi, mimarnikinyiyi ngapaku. ³ Tuku jirnikinyiyijaninyi palarrangu kukurnjayirrangu, kanginyikinyiyijaninyi ngapa karlinyajakarti. Jampa wiyirr kajanaja ngapanga pala warnku purlu jirnikinyiyi. Minpinajalu kulpanya warnku wirri rini kinyiyi.

⁴ Jacob-ju karra marnajanaku marrngu tuku kalkunukatarranguku, “Wanyarnija nyurra?” Puntaju karra marnayalu palinyku, “Nganarna tawunja, ngapija, Haranja.” ⁵ Palinyju karra marnajanaku, “Nyurra miranu Laban-ku, Nahor-mili karluji?” “Yuu, nganarna miranu.” ⁶ “Ngaly pangarra waninyi?” “Yuu, paliny ngalya waninyi. Parrjala, mirtawa partany palinymili turlpanya kuwarri kukurnjayirrangujartiny.”

⁷ Palinyju karra marnajanaku, “Pinakarrayi. Karrpu kanka ngarrany waninyi. Nganiku kanganyanyurrujaninyi kukurnjayirrangu karrpu kankanga? Nyampalu yuwayijaninyi ngapa, palaja nyampalu kulpanya kawayijaninyi warrulykarti.” ⁸ Puntaju karra marnayalu, “Munu yinganyakupa ngapaku, mimalapiyirri janaku jinta warinyku kukurnjayirranguku. Yijamarta palajalu warnku nyungu purlu jilipiyirni, palajunjalu yungkulupiyirri janinyi ngapa.”

⁹ Muwarr pinajalu, kajarnajanaku Rachel japartumurninymili kukurnjayirrangujartiny. Palinyjungarra kalkurnikinyijaninyi. ¹⁰ Jampa yirrini Rachel-pa kukurnjayirrangu kakamurninymili, Jacob ngapa karlinyajakarti yana, purlu jirni pala wirtu warnku kankakartija, ngapa yinyajaninyi kakamurninymili kukurnjayirrangu. ¹¹ Palaja Rachel yampu marna manyjarraja. ¹² Wurrarnala, “Nyuntumili japartu ngajumulaku pipiku mamaji. Pipi ngajumili Rebekah.” Mirti jarrinyi Rachel pala muwarr wurrnanaku japartuku palinymilaku.

¹³ Pala muwarr pinakarrinyaja nyampa yana Laban pujamumurninykarti. Yampu marna, ngurrakarti kanya. Jacob-ju wurrarnala wunyjurru ngunarrija turlpanyaja warinyja warrarnja waljaja. ¹⁴ Laban-ju wurrarnala, “Nyunturta pujamumurniny walja. Nyungungu wantuluman ngajungu.” Palanga waninyi Jacob, warrkamu jarrinyi kakajimurninyku waraja wirlarra.

JACOB-JU WARRKAMU JARRINYIKINYILI KAKAJIMURNINYKU MIRTAWAPA YUNGKULINYPILI (29:15-30)

¹⁵ Palaja Laban-ju karra marnalu, “Pujamu nyuntu ngajumili walja. Warrkamu jarrinyikinyijin puru. Kuwarri warrkamuja nganipa yungkulumarnanta?” ¹⁶⁻¹⁸ Laban partanykarrangu kurntaljirriipa pirirrirrangu. Wariny kurntal Leah, wariny Rachel. Leah jirtamarra kurluny-kurluny. Rachel kumparakata yiji. Jacob Rachel marru marnakinyi, karrinyikinyalu mirtawaku. Palajalu karra marnalu Laban-ku, “Warrkamu jarrulumarangu partunurrangu 7-ku. Palaja yungkuluminyin Rachel mirtawa.” ¹⁹ Laban-ju karra marnalu, “Yuu. Nyuntu yungkulumarnanta Rachel, jintawayinga. Yija nyungungarra wantuluman ngajungu.”

²⁰ Palaja warrkamu jarrinyikinyalu kakamurninyku punja, partunurrangu 7-ku. Yija-yiji marru marnakinyi pala mirtawa. Palajalu warrkamu jarrinyikinyi mimarnakinyi partunurrangu 7, kurlkarri marnakinyi karrpu kujarrapa warajakapali warrkamu jarrinyikinyi palaku mirtawaku.

²¹ Palaja karra marnalu kakajimurninyku, “Warrkamu jarrinyarnangu partunurrangu 7-ku. Nyampa yuwaji pilyurr ngajungu.” ²² Laban-ju muwarr ngakarnajanaku palamartajiku marrngurrangu milpanyaku ngurrakarti palinymilikarti, “Mayi ngalkuluminyipulaku nyungukujirri kulunja wantulinyipulu pirirriipa mirtawa.” Warrkamukatarrangu palinymilalu mayi wirtu kamparnayajanaku ngananyaku.

²³ Warrukarti jarrinyaja Laban-ju pujamumurninykarti kanyalu Leah, Rachel-mili kangkujimurniny, wurrarnala, “Nyungu nawu pilyurr nyuntumili.” ²⁴ (Laban-ju wariny mirtawa warrkamuku yinyali Leah-nga, yini Zilpah.) ²⁵ Palanga warrukartingi Jacob karta karrinyi Leah-nga. Jampa parrily jarrinyi kartakarralungarra wariny yirrini Leah! Palanga paliny kuli jarrinyi, karra marnalu kakamurninyku, “Nganija mitu marnanyin? Ngaju warrkamu jarrinyarnangu warinyku mirtawaku, Rachel-ku. Nganija yinyanyan Leah?”

²⁶ Laban-ju karra marnalu, “Nyungu wupartumurniny warlilamarnangu. Walangkarra pilkuliny wirtumurniny. Palajunpinti nganarnamili. ²⁷ Mimalaman jampa. 7-ja karrpuja jipi jilaminyi nyunguku nyupaku. Palaja yungkulumarnanta wariny nyupa. Palaja warrkamu jarrulupijin 7 partunurrangu wupartumurninyku.”

²⁸ Jacob-ju pinakarrikinyalu Laban-ku. “Yuu, yarrana warrkamu jilamarnanga.” Palaja waninyikinyi Leah-nga karrpurranguku 7-ku, palaja Laban-ju yinyali wariny mirtawa, Rachel. ²⁹ (Laban-ju wariny mirtawa warrkamuku yinyali Rachel-ja, yini Bilhah.) ³⁰ Jacob-ju karrinyikinyalu Rachel-kujakun, yakarl marnakinyi Leah. Palaku mirtawaku Rachel-ku yarrana warrkamu jarrinyikinyalu kakajimurninyku partunurrangu 7-ku.

JACOB-MILI PARTANYKARRANGU (29:31 - 30:24)

³¹ Ngarrkalu parrjarnakinyi Jacob wunyjurru jarrinyaja. Paju karrinyalu Leah-ku Ngarrka, yinyali Leah-nga partanykarrangu. Palinymili marrkamurniny partanymajirri waninyikinyi. ³² Palaja Leah ngayinykarra jarrinyi. Yijalu palinyju mana partany pirirri. Palinyju kurlkarri marna Ngarrka, “Paju karrinyaji Ngarrkalu. Partany yinyanyi nyungu pirirri. Yija ngajumili nyupa ngarluja wantulupiji, nyungu partany manarnalu.” Pala yini marna partany murrkangunya Reuben. [Reuben sounds like, “Look! A son!”, and like, “He has seen my misery”.]

³³ Palaja palinyju partany warinymal mana, pirirri. “Ngarrkalu parrjarna ngajumili pirirri, munu karrinyikinyiji, yinyaji partany wariny Ngarrkalu.” Yini marna pala partany Simeon. [Simeon sounds like, “One who hears”.]

³⁴ Palaja partany warinymal mana, pirirri. Palaja karra marna, “Ngajumilinga pirirringa yinyarnalu partanykarrangu pirirrimarta kujarrapa waraja. Kuwarri yiji

ngarluja wantulupiji.” Yini marna pala Levi. [Levi sounds like, “being attached”, or “feeling affection for”.]

³⁵ Palaja partany warinymal mana, pirirri. Karra marnalu Ngarrkaku, “Yarranijayi, Ngarrka! Nyurra malamarnanta.” Yini marna pala pirirri Judah. Palaja partanymajirri waninyi punja. [Judah is related to the Hebrew word for “Praise”, with the thought that “I will praise the Lord”. (Had she given up on Jacob loving her just because she bore him sons!)]

30

¹ Rachel waninyikinyi partanymajirri. Paliny miku jarrinyikinyi palinymilaku kangkujiku. Palinyju karra marnalu palaku pirirriku, “Partany ngalilupa mankulupali. Munujalu marlkarri jarrulumarna.” ² Jacob palaja kuli jarrinyi palinymili mirtawaku. “Munu ngajukupa parrjanaku. Munuyiji munu ngaju Ngarrkakapali. Ngarrkalungarra kunta jirnanti partany mananyaku.” ³ Rachel-ju karra marnalu Jacob-ku, “Pala nawu mirtawa, warrkamukata ngajumili, Bilhah. Karta karrulunyumpulu. Palinyjungarra mankulukulupija partany ngajuku. Pala partany wantulupiji ngajuku.” Palajun muwarr pinalu Rachel-ju.

⁴ Palaja yijangarra Jacob karta karrinyi palanga warrkamukatanga mirtawaji. ⁵ Bilhah palanga ngayinykarra jarrinyi, pirirri partany mana. ⁶ Rachel-ju karra marna, “Ngajulu japirr marnarna Ngarrka yungkulupiji partany ngajuku. Palinyju pinakarrinyiji, yinyanyi partany pirirri.” Yini marna pala partany Dan. [“Dan” means “he judged” or “he vindicated”. Rachel felt vindicated.]

⁷ Yarrana ngayinykarra jarrinyi pala warrkamukata mirtawa, palaja partany mana wariny, pirirri. ⁸ Rachel-ju karra marna, “Ngalayi mirarnakinyaliyirarninyi partany-jamarra, ngajulu yiji mirarnarna partanyku.” [Put this sentence into the lexicon!] Yini marna pala partany Naphtali. [“Naphtali” means, “my struggle”.]

⁹ Leah-lu karra marna, “Kuwarringarra partanymajirri wantulumarna. Ngajumili warrkamukata mirtawa yungkulmarnalu ngajumilinga pirirringa. Palinyju mankuliny partany ngajuku.” ¹⁰ Palajalu Zilpah-lu partany pirirri kanya Jacob-ku. ¹¹ Leah-lu karra marna, “Yarranijayi!” Yini marna pala partany Gad. [“Gad” means, “good fortune”.]

¹² Palajalu Zilpah-lu mana partany wariny, pirirri. ¹³ Leah-lu karra marna, “Ngaju pikaly jarrinyarna. Mirtawanyjarrilu wurralaminyi pikalykata.” Yini marna pala partany Asher. [“Asher” means, “happy”]

¹⁴ Yurranga jarrinyijanaku. Marrngurrangulu mananyikinyijianinyi palarrangu mayirrangulu, ngapirrangulu, wiyitirrangulu. Palanga Reuben, Leah-mili murrkangunya, yana ngurraja ngunarri. Yirriirrijaninyi pirraja warruly, ngapi, manturayiki. Jinta manajaninyi, kanyajaninyi pipikarti. Rachel-ju japirr marna mirtamarniny kangkuji, “Jinta yuwanyi pala manturayiki partanyimili nyuntumilimili.” ¹⁵ Palanga Leah kuli jarrinyalu. “Jipi kanyajinpa pirirri, nyungukurna kamu karrinyan ngajumilalu partanyju manaja, pala mirrijin ngayinykarra jinaku.”

¹⁶ Jarurrukartingi warrkamuja warruly-warrulyja Jacob kulpanya ngunarrija, ngur-rakarti. Leah-lu purrpi karrinyalu. Palaja karra marnalu, “Kuwarringa warrukartinga ngali karta karrulupali. Yinyarnalu ngajumilinga marrkanga jinta manturayiki, partanyju manaja. Palaja karta karrulupali.” Palanga warrukartingi yijangarra karta karrinyipulu. ¹⁷ Ngarrkalu pinakarrinyirri Leah-ku, palaja ngayinykarra jirni. Palaja wariny mana partany, pirirri. ¹⁸ Leah-lu karra marna, “Ngajulu yinyarnala ngajumili warrkamukata mirtawa karta karrinyaku ngajumilinga pirirringa. Palajunjalulu Ngar-rrkalu yinyaji partany wariny pirirri.” Yini marna pala partany Issachar. [“Issachar” sounds like, “reward” or “my hire”.]

¹⁹ Palajalu palalu Leah-lu wariny mana partany, pirirri. ²⁰ Karra marna, “Ngarrkalu ngalya jirniji ngajunga. Ngajulu kanyarnajaninyi pirirrimarta 6 ngajumilaku pirirriku. Palajunjalulu kuwarri wurralapiji yija-yiji mirtawa ngaju.” Yini marna pala partany Zebulun. [“Zebulun” probably means “honour”; it also means “gift”.] ²¹ Yarti yiji palajalu wariny mana partany, mirtawa. Pala yini mana Dinah.

²² Palaja Ngarrkalu pinakarrinyalu Rachel-ku. Purlpija warrarnja Rachel-ju japirr marnikinyi Ngarrka partanykarranguku yinganyaku. Yartikarra pinakarrinyalu. ²³ Yijangarra ngayinykarra jarrinyi paliny, mana partany, pirirri. Karra marna, [“God has taken away my shame.”] “Kurntany waninyikinyirni purlpija warrarnja partanymajirri. Yijalungarra Ngarrkalu yinyaji partany. Munu janalu kurntany jiliminyi.” ²⁴ Yini marna pala partany Joseph [“asap “take away” sounds like “Joseph”, which means “may he add”]. Karra marna, “Yijapa yungkuluminyi wariny partany, pirirri.”

JACOB-JU WARRKAMU JARRINYKINYILI KAKAJIMURNINYKU KUWIYIRRANGUPA YUNGKULINYILI (30:25-43)

²⁵ Jampa Joseph-ja ngayarta jarrinyajalu Jacob-ju karra marnalu kakajimurninyku, “Ngaju kulpulumarna ngajumulikarti warrarnkarti waljakarti. ²⁶ Yijalu warrkamu jarrinyarnangu palarrangukupa mirtawaku partanykarrangukupa. Nyuntu miranungarra palaku. Kuwarringa kangkulumarnajaninyi palamarrangu. Munu ngajuku ngatu jinaku nyuntulu. Yankulumarna.” ²⁷ Laban-ju karra marnalu, “Pinakarraji. Ngajulu karrinyarnangu nyungunguku waninyaku. Jampa nyuntu turlpanyan ngunarrija purlpi Ngarrkalu ngalya jirninyiji ngajuku, palinyju yinyaji marlu jarnturrangu kuwiyirrangu. Palaku ngaju miranu jarrinyarna maparnja kankarni. Palajunja ngajulu karrinyarnangu purukata wantaji. ²⁸ Yini malanyinga nganikupa nyuntu karrinyan, ngajulu yungkulumarnanta nganipa, palaja wantulupijin.”

²⁹ Jacob-ju karra marnalu, “Ngaju jipi warrkamu jarrinyarnangu. Tuku jirnirrijaninyi kuwiyirrangu nyuntumilirrangu. Nyuntu miranungarra palaku. ³⁰ Nyuntu wanikinyin wupartumartarrangujartinyi kuwiyirrangujartinyi. Jampa ngaju turlpanyarna nyungukarti marlu jarrinyinga. Ngaju warrkamu jarrinyarnangu. Palajalu Ngarrkalu tuku jirninyinti. Kuwarri ngajulu tuku jilamarnajaninyi ngajumili partanykarrangupa.”

³¹⁻³² Laban-ju japirr marnalu, “Ngani yungkulumarnanta? Wurraliji.” Puntaju karra marnalu Jacob-ju, “Munu yinganyakupa warnkuku. Kula, wurralamarnangu. Kuwarringa parrjalarnajaninyi kuwiyirrangu nyuntumilirrangu, jinta pilamarnajaninyi, kangkulumarnajaninyi warrukurla kukurnjayirrangu taparl-taparl nanikuturrangu. Palamarninyarrangu. Ngajumili wantulupijya palarrangu, jinta wiyirr nyuntumili. Yuu, karra malaman nyuntulu, nyuntungu wantulumarnanga, tuku jilamarnajaninyi kuwiyirrangu nyuntumilirrangu nyuntuku. ³³ Yartipa yirrilaman ngajulu ngalya jilamarnangu, ngajulu munu mitu manakupa nyuntuku. Nyuntulu parrjalaman palarrangu kuwiyirrangu. Jintamarniny wantulupiyi warrukurla kukurnjayirrangu, jintamarniny wantulupiyi taparl-taparl nanikuturrangu. Yijapa yirrilamanjaninyi warinyapa wariny, nyuntu miranu jarrolluman ngajulu ngulyulu kanyarnangu.” Palajun karra marnalu. ³⁴ Puntaju karra marnalu Laban-ju, “Yuu, ngalya. Palajun jilaman.”

³⁵⁻³⁶ Laban-ju mitu marna Jacob. Palangangarra karpungu palinyju kanyajaninyi wiyirr taparl-taparl nanikuturrangupa wiyirr warrukurlarrangu kukurnjayirrangu, wurrarnajanaku palinymlinga partanykarrangungu piririmartanga, “Kawayijaninyi nyungurrangu nanikuturrangupa kukurnjayirrangu ngunarri kaja, tuku jilayijaninyi ngunarringa.” Palajalu muwarrjalu kanyayijaninyi kujarrapa waraja karpurrangu.

Palaja Jacob-ju tuku jirninyijaninyi jinta wariny Laban-mili kuwiyirrangu. ³⁷ Palanga Jacob-ju ngartarnajaninyi yalyurrangu, wupartu-wupartu karnu pirnijaninyi mirta-mirta marni jarrinyaku. ³⁸⁻³⁹ Palinyju wirrinjaninyi palarrangu karnu pinaja yalyurrangu ngapamartaji. Jampa palarrangu kuwiyirrangu turlpanyikinyiyi ngapakarti yirrinikinyijianinyi palarrangu yalyurrangu. Ngapanga wangka jarrinyajalu yumuny jarrinyikinyiyi. Yumuny jarrinyajalu parrjarnikinyijianinyi palarrangu yalyurrangu. Palajalu kukurnjayirrangu kanyayijaninyi wupartupani warrukurla, nanikutulurrangu kanyayijaninyi wupartupani taparl-taparl marnijartinyi.

⁴⁰ Palaja palinyju jinta pirnijaninyi palarrangu wupajupanirrangu. Munu wirrinamajaninyi Laban-milinga kuwiyirrangu. Palinyju wirrinjaninyi mirtanya-mirtanyarrangu kuwiyirrangu ngumpa Laban-milikarti. ⁴¹ Jampa palarrangu kuwiyirrangu marrjapanurrangu yumuny jarrinyikinyiyi Jacob-ju wirrinjaninyi palarrangu yalyurrangu walangkarra jananga. ⁴² Jampa manyurla-manyurlarrangu kuwiyirrangu yumuny jarrinyikinyiyi, munu wirrinamajanaku palarrangu yalyurrangu Jacob-ju. ⁴³ Palajunjalu Jacob-ju manarninga marlu yiji kukurnjayirrangu nanikuturrangu. Palinyju kalkurnikinyijaninyi marlu kamalpa tangki, pirirripa mirtawa warrkamukatar-rangu pukun.

31

JACOB KULPANYAKU KARRINYI WARRARNKARTI PALINYMILIKARTI (31:1-16)

¹ Palaja Laban-mili partanykarrangu piririmartalu yimpirninyiyi Jacob. Janalu karra marnayi, “Jacob-ju wiyirr kanyajaninyi nganyjurrumulaku japartumulaku kuwiyirrangu. Palajunja palinyju kalkurnajaninyi marlu kuwiyirrangu. Palarrangu wananyikiyalu nganyjurrumili japartuku.” Jacob-ju pinakarryyalu janamilaku muwarrku yimpinajaku. ² Laban-ju malyparr karrinyikinyalu. Jacob miranungarra paliny.

³ Palajalu Ngarrkalu karra marnalu Jacob-ku, “Kulpa nyuntumili japartumili warrarnkarti, nyuntumili walja marrngukarti. Ngajulu tuku jilamarnanta.” Palajunju Ngarrkalu karra marnalu.

⁴ Palanga Jacob waninyikinyi ngunarri jalanga, palinymilijartiny kuwiyirrangujartiny. Palaja muwarr ngakarnapulaku palinymilaku mirtawakujirri, Rachel-pa Leah-karti, milpanyaku palinykartiku. ⁵ Jampa turpanyapulu palinyju karra marnapulaku, “Nyumpalamili japartu ngalyparla waninyikinyiji, kuwarringa munu jarrinyiji. Ngaju miranungarra paliny malyparr karrinyiji. Ngarrkalu tuku jirnikipinyini. Palinyjungarra tuku jirnikipinyi ngajumulaku japartuku, tuku jirnikipinyini ngaju pukun.

⁶ Nyumpala miranungarra ngajuku, warrkamu jarrinyirnili nyumpalamilaku japartuku punja. ⁷ Palinyju mitu marnanyi marlumal ngani warralkupa. Ngarrkalu kunta jirnikipinyi Laban, munu kulilu yirrinaku ngaju. ⁸ Nyumpalamilalu japartulu wurrarnaji ngajunga, ‘Nyuntulu kalkulumanjaninyi warrukurlarrangu kukurnjarirrangu puntaju pala warrkamujalu.’ Palaja palarrangulu kukurnjarirrangulu kanyayijaninyi partanykarrangu warrukurlarrangu. Nyumpalamilalu japartulu wurrarnaji ngajunga, ‘Nyuntulu kalkulumanjaninyi taparl-taparl marnijartinyarrangu nanikuturrangu puntaju pala warrkamujalu.’ Palaja palarrangulu nanikuturrangulu kanyayijaninyi partanykarrangu taparl-taparl marnijartinyarrangu. ⁹ Kanganyikinyijaninyi kuwiyirrangu nyuntumilija japartuja Ngarrkalungarra, yinganyikinyijaninyi ngajunga.

¹⁰ Kuwiyirrangu yumuny jarrinyajanga ngajulu kapukarri manarna. Palanga kapukarringa ngajulu yirrirnirni taparl-taparl marnijartiny pirirrimarta nanikuturrangu yumuny jarrinyikinyi mirtawanyjarrirrangunga, jinta pirirrimarta nanikuturrangu munu yumuny jarrimiyi. ¹¹ Palanga kapukarringa Ngarrkalu muwarr pirniji, ‘Jacob-kayi!’ ‘Yuu, ngani?’ ¹²⁻¹³ ‘Ngaju Ngarrka. Purlpi Bethel-ja miral jarrinyarnanga. Palanga nyarra warnku jarnti jirnin kurlkali manapintiku, wuyilpa jurtirnijin palanga warnkunga, nyuntulu karra marnajin, “Nyuntungu pinakarrulumarnanga.” Ngajulu parjarnakinirinti. Miranungarra ngaju Laban-ku, mitu marnikinyinti. Parrjalajaninyi palarrangu kuwiyirrangu. Taparl-taparl marnijartiny pirirri nanikuturrangu yumuny jarrinyi, jinta pirirri nanikuturrangu munu yumuny jarrinyikiyi. Kuwarri pinakarraji ngajuku. Yakala nyungu warrarn, kulpa warrarn waljakarti.’ Palajunju muwarr pirniji Ngarrkalu.”

¹⁴ Rachel-jupa Leah-lu pinakarrinyipulu Jacob-mili muwarrku. Puntaju karra marnapulalu, “Ngalayimilalu japartulu munu yungkulinygalayinyi nganipa palinymilija. ¹⁵ Warinykapali wurrarnagalayinyi. Purlpi warrkamujalu puntaju yinyanta ngalayi nyuntungu. Palangulu kurngal wurrukarrarrangu manajaninyi. Kuwarri munu kalkurnaka nganipa. ¹⁶ Ngarrkalu kanyajaninyi palinyja wurrukarrarrangu, palarrangu jipi yinyanta nyuntu. Palajalu palarrangu warralpiri kuwarri ngalayimilpa ngalayimili partanykarrangumili. Pinakarralu Ngarrkaku. Jilalu nganipa wurralamangu.”

JACOB KUKUJARRI-KUKUJARRILU YAKARNA LABAN-MILI NGURRA (31:17-21)

¹⁷⁻²⁰ Palaja Jacob-ju wurrukarrarrangu maninyikinyijaninyi yakanamarninyju. Munu wurrarnamala Laban-ja. Laban purlpi yana ngurraja wirrkanaku mampuku kukurnjarirranguja. Ngunarrijalu Laban-jalu Rachel-ju kukujarrilu ngulyu marnajaninyi palinymili japartumili ngapirrangu, marni jinajarrangu mangunyakalirrangu.

Palaja Jacob-ju manajaninyi kamalarrangu kanganyaku mirtawanyjarrrikupa partanykarranguku. Ngakarnajaninyi palinymili kuwiyirrangu walangkarr, kukurnjaripa nanikuturrangupa purlikapa tangki. Jacob-ju palinymili mirtawanyjarrilupa partanykarrangulu yakarnayi pala ngurra Laban-mili kukujarri-kukujarrilu. Palajunju palinyju mitu marna palinymili kakaji. Yana wirntijartiny warrarnkarti Canaan-karti. ²¹ Kurtany pirni pijunga wirtunga, ngapinga, Euphrates-nga. Yana pipurru warnkumarramarrakarti, ngapinga, Gilead-ja.

LABAN-JU YAJARNANINYI MARNTILU MARRJALU (31:22-25)

²² Kujarrapa warajaja karrpuja, Laban-ju pinakarrinyi Jacob purlpi yana. ²³ Laban-ju manajaninyi pirirrimarta, palaja yajarnayi Jacob. ⁷ karrpurragu yajarnayi paliny warnkumarramarrakarti warrarnkarti, ngapinga, Gilead-ja. ²⁴ Partijirringa Ngarrkalu muwarr pinalu kapukarringa Laban-ja, “Kuliwayi purulu yankulumanpalu Jacob-ku.”

²⁵ Jacob-jupa palinymilirrangulupa partanykarrangulupa mirtawanyjarrilu purlpi ngurra jirniyi warnkumarramarranga. Palaja Laban-pa palinymili pirirrimarta kajarnayi Jacob-martaji, ngurra jirniyi palamartaji.

LABAN-JUPA JACOB-JU WARTNA MARNAPULARNINYA (31:26-44)

²⁶ Laban-ju warnta marna Jacob. “Nyuntulu mitu marnanyi. Kanyajin ngajumili kurntaljiirri, yijangarra jinmurtujirrikapan. Nganija palajun jirnin? ²⁷ Nganija yanana kukujarri-kukujarrilu? Yananyamarninyju wurrarnamajin. Mayikurra nganamanyi, julurra kuntarnamanyi, pikaly wanimanyi. Pikalymarninyju ngakarnamarnanta. ²⁸ Yampu marnamarnajaniny ngajumilijirri kurntaljiirra jamujirranggu. Nganija ngampa pirninyin nyuntulu, muwarrmajirrilu kanyanjaniny? Yijalu mituwalju palajun jirnin. ²⁹ Palajunkatanga nyuntungu ngajulu kurlu jilamarnangu yijarla. Munu. Nyuntumilalu japartulu pinakarrinyikinyalu Ngarrkakungarra. Nyarralu Ngarrkalungarra muwarr pirniji ngajunga warrukartinga, wurrarnaji, ‘Kuliwayi purulu yankulumanpalu Jacob-ku.’ Muwarrjalu palajunjalulu puru yakarnanta. ³⁰ Nyuntulu karrinyanpa yirrinaku nyuntumilaku japartuku. Jipi ngalya. Nganijalu ngajumili ngulyulu marnajinpa mangunyakalirranggu? Pala kurlujartiny yiji!

³¹ Jacob-ju puntaju karra marnalu, “Ngajulu kurlkali marnikinyirninti kangamanpuliny nyungujirri ngajuja. Wirnti karrinyikinyirni. Palajunjalulu yanarna kukujarri-kukujarri. ³² Munu ngajulu kangamarnanga nyuntumilirranggu mangunyakalirranggu. Nganurtulupa ngajumilirrangujalu kanyajaniny palarrangu, pala marrngu wirlanaku marlkarri. Parrjalajaniny palamarrangu ngajumili wurrukarra. Nganipa yirrilaman nyuntumili, jurtu jilaman nganarnaku nyuntumilingapa piririmarta ngajumilinga. Palaja kalkulumanparninga.” Munumpa waninyikinyi Jacob, Rachel-ju yakana-marninyju Canaan-kartiku kukujarrilu kanyalu palinyimili japartumili mangunyakalirranggu marni jinajarrangu. Palajalu Jacob palajun muwarr pirni.

³³ Palajalu Laban ngalpanyalu Jacob-milinga kalikunga. Kanyjirnikinyi palaku mangunyakalirranguku. Munu yirrinimajaniny palarrangu palanga. Palaja kanyjirnikinyi Leah-milinga kalikunga, palanga pukun munu yirrinimajaniny. Palajalu ngalpanyapulaku kalikunga palamilijirri warrkamu puluku mirtawamilijirriku. Munu, palanga pukun partarl kanyjirnikinyijanaku. Palaja yanalu Rachel-milikarti kalikukarti.

³⁴ Rachel-ju purlpi kuku jirnijaniny palarrangu mangunyakalirranggu, kamalmilingi saddle-ja wirrinjaniny. Palaja kajarna palanga saddle-ja. Palinyimili japartulu warlirwarlirnikinyi Rachel-milinga wurrukarranga, munuyiji, munu yirrinimajaniny. ³⁵ Karra marnalu Rachel-ju palinyimili japartuku, “Ngaju munu wararr karrinyikirni, nganarnamilinga mirtawamilinga. Munu jaaly jarrinyaku ngajukupa, nyungukurrapa kajarnarni nyungungu.” Palajunjalulu Laban-ju puru kanyjirni-kanyjirnikinyijanaku palinyimilirranguku mangunyakalirranguku.

³⁶ Palaja palanga Jacob kuli jarrinyi Laban-ku, warnta marna palinyimili kaka-jimurniya. “Munu nganipa ngajulu kurlu jinamarnanga. Nganijalu nyuntulu yirtil marnanyin palajunju? Ngani yija-yiji kurlu jirnirnanangu? ³⁷ Jipirla wurrukarrarrangu yatirrajinpa. Nganipa wurru yirrininjaniny nyuntumili? Yijapa yirrininjaniny, wirrilajaniny nyungungu, yirrilipiyijaniny nyungurrangulu piririmartalu nyuntumilalupa ngajumilalu. Janalu wurralapiyijaniny nganurtumulipa palarrangu.

³⁸ Jipirla ngaju waninyirnanangu 20 partunurrangu. Ngajulu tuku jirnikinyirnaniny nyuntumili kuwiyirranggu. Palanga nyuntumili kukurnjaripa nanikutu tuku wanikinyiyi. Janalu marlu partanykarrangu kanyayijaniny. Munu ngajulu nganamarnajaniny yuramurrangu nyuntumili. ³⁹ Jampa kulikatarrangulu yukurrulu pajirnikinyiyijaniny marlkarri nyuntumili nanikutupa kukurnjari, munu ngajulu kangamarnajaniny marlkarrirranggu palarrangu jurtu jinaku nyuntungu. Munu. Ngajulu wirrinirninjaniny ngajumilirranggu kukurnjaripa nanikutu puntaju palarranguku marlkarrirranguku nyuntumilirranguku. Jampa jintalu marrngurrangulu kukujarri-kukujarrilu ngulyulu mananyikinyiyijaniny nyuntumilirranggu janyangapa warrukartinga, ngaju japirr marnikinyinyin palamarranguku wirrinaku. ⁴⁰ Karrpurranggu karrpurranggu ngaju warrkamu jarrinyanngu parrpakarranga, marlu warrukartinga ngaju wanikinyirni yija warringa. Marlumal ngaju wanikinyirni kartamajirri tuku jirnikinyirninjaniny nyuntumilirranggu kuwiyirranggu.

⁴¹ Ngaju waninyarnangu 20 partunurrangu. Warrkamu jarrinyarnangu 14 partunurrangu palakujirri mirtawakujirri, nyuntumili kurntaljiirri. Palaja ngaju warrkamu jarrinyarna nyuntungu 6 partunurrangu mananyaku kuwiyirranguku ngajuku. Palanga 20 partunurrangungu nyuntulu mitu marnanyin marlumal. ⁴² Kartu ngakarnaminyin nyuntulu ngani warralpirtimajirri. Ngarrkalu ngaju tuku jirnikinyinyi. Miranungarra paliny ngajuku, ngaju warrkamu jarrinyarnangu ngalya nyuntunga, paliny miranungarra nyuntuku, ngurnjul jirnijin. Palajalu warnta marnanta warrukartinga kapukarrilu.” Palajun muwarr pinalu Jacob.

⁴³ Palaja Laban-ju puntaju karra marnalu, “Nyungujirri partanyjirri ngajumilijirri, pulanyмили palarrangu partanykarrangurrangu ngajumili jamujirrangu. Palarrangu kuwiyirrangu kalkurnanjaninyi nganin-nganinpa palarrangu ngajumilirrangu pukun. Nyuntulu parrjala! Nyungurrangu ngajumilirrangujakun. Yijapa ngajulu kalkulumarnapulinyi ngajumili kurntaljiirri palanyмили partanykarrangu. Munu, puru ngakalamarnajaninyi nyuntungu. ⁴⁴ Yuu. Ngali muwarr pilipalirrangu. Wirlanawayi puru wantulupali, wirlanamajirri. Wuru jilipali nyungurrangu warnkurrangu, kurlka jinaku ngaliku.” Palajun Laban-ju karra marnalu.

JACOB-JUPA LABAN-JU MUWARR WIRRARNIPULARNINGA (31:45-55)

⁴⁵ Palajalu Jacob-ju warnku wirtu mana, wararr jirni. ⁴⁶ Palaja wurrarnajanaku palinyмили piririmartanga, “Nyurralupa marrayijaninyi warnkurrangu.” Yijalu manayijaninyi, kunmu jirniyaninyi warnkunga wirtunga wangka. Palaja wiyirru nganayi mayi warnkurrangunga wangka.

⁴⁷⁻⁴⁸ Laban-ju karra marnalu Jacob-ku, “Nyungulu kurulu kurlka jilkulinyngalinyi yartipa.” Palinyju yini marna palinymilinga muwarrja, “Kuru kurlka jinapinti.” Jacob-ju pukun yini marna pala warnku warinya palinymilinga muwarrja, “Kuru kurlka jinapinti.”

⁴⁹⁻⁵³ Laban-ju karra marnalu Jacob-ku, “Jinta pinajalu, yankuluman nyuntumili warrankarti, ngaju yankulumarna ngajumilikarti. Ngarrkalu parrjalkulinyngalinyi. Kawanjaninyi nyuntulu warinyarrangu mirtawarrangu, yakalanpulinyi nyungujirri kurntaljiirri, wirlalanpulinyi ngunarringi. Munumpa wantarnili ngaju. Pinakarraji. Ngarrkalu parrjarnanti. Yirrirnin nyungu warnku wirtu ngajulu wararr jirniirni, nyungupa kuru marnarna. Palarrangu warnkurrangu wantulupiyi kurlka jinaku ngaliku, muwarrpa nyungunga wirrirnali. Ngaju munu yankulumarna nyungungu kurungu ngunarrikarti nyuntutukarti kulikarti. Nyuntu pukun munu milpuluman ngajukarti kulikarti nyungungamarra kurungamarra. Warajalupa ngalijalu panypalali nyungungu muwarrja, Ngarrka miranu jarruliny palinyku. Ngalimilalu karlujilujirri, Abraham-jupa Nahor-lu, pinakarrinyikinyipululu Ngarrkanga. Yijapa ngajulu muwarrja palanga panyipiyirni. Palaja yiji palalungarra Ngarrkalu wirlalaminyi ngaju. Yijapa nyuntulu muwarrja palanga panyipiyinpi. Palaja yiji palalungarra Ngarrkalu wirlalamanta nyuntu.” Palajun Laban-ju muwarr pinalu Jacob-ku.

Palajalu yini marnapulu pala kuru “Mizpah” pukun. Pala wurrarna “Ngarrkalu Yirrkulu Parrjarnangalinyi”.

Jacob-ju pinakarrinyalu Laban-mili muwarrku. Palaja karra marnalu, “Ngarrkakungarra ngajumili japatralu Isaac-ju pinakarrinyikinyalu. Nyarra Ngarrka paliny miranu ngajuku. Yijalu pala muwarr kalkurnarninga.” ⁵⁴ Palaja Jacob-ju mana waraja kuwiyi palinymilirranguja, wirlarna, kamparnalu yinganyaku Ngarrkaku. Japirr marnajaninyi piririmarta palinymilipa Laban-mili, ngananyaku mayiku palinyja. Ngananyajalu karta karrinyi warrukartanga palanga warnkumartaji.

⁵⁵ Kurnpungu Laban turlpanya kartaja. Palinyju yampu marnajaninyi palinyмили jamujirrangupa kujarra kurntaljiirri. Palaja kulpanya palinyмили warrankarti.

32

JACOB KURLKARRI MARNA PURRPI MANAMARNINYJU MAMAJIMURNINY (32:1-21)

¹ Palanga Jacob yakarna yananyaku palinymilaku japartumilaku warranku. Jampa yananyikinyi jinta Ngarrkamili angel-arrangu purrpi turlpanyiyalu paliny. ² Jampa Jacob-ju parrjarnajaninyi palinyju karra marnarningu, “Nyungu ngurra Ngarrkamili!” Pala warrarn palinyju yini marna “Mahanaim”. Pala wurrarna “Kujarra Ngurra Kurrgaljiirri”.

³ Palaja Jacob-ju ngakarnajaninyi jinta piririmarta walangkarr palinyмили mamajimurninykarti, Esau-karti, palanga warrarnja waninyikinyi, Edom-ja. ⁴ Palinyju wurrarnajanaku, “Nyungu muwarr kawayi palinykarti, wurralayalu Esau-nga, ngajumili nyampalingi, nyungu muwarr: ‘Nyuntumili warrkamu pulukalu, Jacob-ju, palinyju ngakarnanganinyi nyuntutukarti. Paliny punja waninyikinyi Laban-ja. ⁵ Kuwarringa palinyju kalkurnujaninyi purlikapa tangkipa kukurnjaripa nanikutupa warrkamu puluka mirtawapa pirirri. Palinyju ngakarnanga nyungu muwarr nyuntuku. Yijapa ngarlu ngalya jarrulumanpili. Yijapa nyuntulu ngalypalu jilimanpalu nganipa.’ Palajun muwarr pilkulunyurru Esau-nga.” Palinyja muwarrja palarrangu pirirmarta yanayi purrpi manaku Esau.

⁶ Yarti kulpanyajalu wurrarniyalu Jacob-ja, “Nganarna yanayirnalu nyuntumili mamajikarti, wurrarniyirnalu nyuntumili muwarr. Paliny milpanya purrpi malamanta

nyuntu. Paliny 400 pirirrimartajartiny.”⁷ Pinakarrinyaja pala muwarr Jacob yijayi wirnti jarrinyi. Palaja palinyju jinta marnajaninyi palinyмили palinyngurrangu kujarra kurrngaljarri. Palajunjalu palinyju jinta pirnijaninyi kuwiyirrangungu. ⁸ Karra marnarningu, “Yijaya Esau milpuliny warajakarti, wirlalajaninyili. Palanga warinyarrangu mirti jarrulupiyi wankaku.”

⁹ Palaja paliny muwarr pinalu Ngarrkaku, “Nyuntu yija Ngarrka, nyuntulungarra tuku jirnikiyinpuliny ngajumili karluji Abraham-pa ngajumili japartu Isaac. Nyuntulu karra marnajin ngajuku, ‘Kulpa nyuntumili warrarn waljakarti, marrngu waljakarti. Ngajulu tuku jilamarnangu, tuku kalkulumarnanta.’ Palajun karra marnajin. ¹⁰ Yija nyuntulu nganipa ngalya jirnikiyijin. Ngaju puru, mujujakun. Jampa purpulu ngajulu yakarnarna ngajumili warrarn, ngaju ngunarrija kurtany pirnirni nyungunga pijunga, nyungunga Jordan-ja pijunga, puru yananyikinyirni, mungkajartinyjakun. Ngaju kuwarringa kulpanyarna marlu kuwiyirrangujartinyapa marrngurrangu. ¹¹⁻¹² Ngaju wirnti karrinyarna ngajumili mamajiku, Esau-ku. Wirlalanganinyili wiyirr, partanyapa pipimurninyarrangu. Nyuntulu wurrarnajin, ‘Ngajulu tuku jilamarnanta, ngajulu yungkulumarnanta marlu partanykarrangupa janamilirrangungu nyirirrikartijarrangu.’ Palajun karra marnajin. Ngarrkakayi, kuwarringa tuku jilinganinyi. Kunta jili Esau, wirlalanganinyili marlkarri wiyirr.” Palajun karra marnalu Ngarrkaku.

¹³ Palanga Jacob karta karrinyi waraja warrukartinga. Palaja manajaninyi jinta wariny kuwiyirrangungu yinganyaku mamajimurninyku. ¹⁴⁻¹⁵ Palinyju manajaninyi nanikuturrangu 200 mirtawanyjarripa 20 pirirrimarta, kukurnjarirrangungu 200 mirtawanyjarripa 20 pirirrimarta, kamalarrangu 30 mirtawanyjarripa partanykarrangu janamili, purlika 40 mirtawanyjarripa 10 pirirrimarta, tangki 20 mirtawanyjarripa 10 pirirrimarta. Palarrangu wiyirr jinta pirnijaninyi yinganyaku mamajimurninyja.

¹⁶ Palinyju wurrarnajanaku palinyмили warrkamukatanga pirirrimartanga, “Kangkulinyurrujaninyi nyungurrangu kuwiyirrangungu Esau-karti. Yankulunyurru nyirrirripa walangkarr, kajamarta kajamarta yankulunyurru.” ¹⁷ Walangkarr pirirringa wurrarnalu, “Jampa ngajumili mamajilu purrpi malamanta japirr malamanta, ‘Nganurtu nyuntumili maaja? Wanyjarni yananyan? Nganurtumili palarrangu kuwiyirrangungu tuku jinanpalu?’ ¹⁸ Nyuntulu karra malamanpalu puntaju, ‘Nyungurrangu kuwiyirrangungu Jacob-mili, nyuntumili warrkam puluka. Palinyju ngakarnajaninyi palinyмили nyampaliku, Esau-ku. Nyirrirni milpanya kuwarringa.” Palajun wurrarnalu palaku pirirriku.

¹⁹ Jintanga wurrarnajanaku, “Nyurralu pukun palajun wurralkulunyurru, jampa purrpi malkulunyurru y Esau-lu. ²⁰ Wurralkulunyurru, ‘Nyuntumili warrkam puluka Jacob nyirrirni milpanya nganarnanga.’” Jacob-ju karra marnikiyirringu, “Nyungurrangulu kuwiyirrangungu yijaya ngarlu ngalya jilkuliny Esau ngajuku. Yartipa yirrilimarnalu, yijaya ngarlu paliny ngalya jarrulupiji.”

²¹ Jampa yanayi palinyмили pirirrimarta kuwiyirrangujartiny, Jacob palanga waninyi.

NGAJARRILU PURRPI MARNA JACOB WARRUKARTINGI (32:22-32)

²²⁻²³ Warrukarting palinyju kanyajaninyi palinyмили wurrukarrapa mirtawarrangupa partanykarrangu, kurtany pirniyi pijunga, ngapinga, Jabbok-ja, jinangu yanayi ngapanga palanga pijunga ngunarrikarti. Wiyirr yakarnajaninyi ngunarrikarti. Palaja palinyjakun kulpanya.

²⁴ Paliny kujurl waninyi palanga. Pirirri ngajarri turlpanyalu. Palanga partarl jungkanga parirru warlirnikinyipularninyi, palajun partarl jirnikiyipularninyi pirrpa-pirrpakartijakun. ²⁵ Palama pirirrilu ngajarri partarl warlirni Jacob. Palajunjalu palalu pirirrilu wirlarna Jacob mila nyuku, ²⁶ Palaja karra marnalu Jacob-ku, “Pirrpa-pirrpajarrinyi. Warlinawayi! Yakalanyi!” Jacob-ju karra marnalu, “Nyuntulu wurralapijin ngajuku nganipa ngalya jilipijin. Palajunwayijalu kakuputulu warlilamarnanta.”

²⁷ Palalu ngajarri japirr marna, “Nganurtukurra nyuntu yini?” “Ngaju yini Jacob.”

²⁸ Palalu ngajarri karra marnalu, “Kuwarrijalu munu yini malapiyirnti Jacob. Nyuntumili yini wantuliny Israel. Nyuntu jalypa jirnijaninyi Ngarrkapa marrngurrangu, yakarniyinti, yirru wararr karrinyin nyuntu. [??] [You have struggled with God and with men, and have prevailed over them.] ²⁹ Palaja Jacob-ju karra marnalu, “Nganurtu yini nyuntu?” Palinyju karra marnalu, “Japirrwayi, munu palajun muwarr japirr malamanyin. Kuwarringa ngajulu ngalya jilamarnangu.” Palajun karra marnalu Jacob-ku. Palanga palinyju yakarna Jacob palanga, yana ngunarrri.

³⁰ Jacob-ju karra marnarningu, “Ngajulu parrjarnarna ngumpa Ngarrkamili. Payi! Palinyju munu wirlarnaminyi marlkarri!” Palajunjalu Jacob-ju yini marna pala ngurra

“Penuel”. Palalu yinilu wurrarna, “Ngarrkamili Ngumpa.” ³¹ Palaja palanga jampa ngarrany karrpu milyapal jarrinyi. Jacob-ju yakarna pala warrarn, paliny yananyikinyi jarntarni-jarntarni [OR yikiti-yikitikarra?] mila wirlanaja. ³² Palajunjalulu kuwiyi wirlanajalu Israel-milirrangulu munu nganamayi majangu milaja. Janalu kurllkali marnayi purllpilu Ngarrkalulu wirlarna Jacob mila nyuku.

33

ESAU TAMARNA, PURRPI MARNA JACOB (33:1-20)

¹ Palaja palalu Jacob-ju parrjarna, Esau milpanyikinyi palinykarti 400 piririmartajartiny. Wirrinijaniyini partanykarrangu janamilinga pipimurninyja. ² Wirrinipulinyi warrkamu puluku mirtawajirri partanyja walangkarr. Pulanymartaji wirrinni Leah-pa partanykarrangu, nyirrinni wirrinni Rachel-pa palinymili partany, Juwujapu. ³ Paliny yana walangkarr purrpi marna palinymili mamaji. Jampa yananyikinyi Esau-karti jurnturtu kaniny jarrinyikinyi 7-mal. ⁴ Palaja Esau puntaju mirti jarrinyalu, palanga pulany yampu marnapularninyi. Ngangkurlji pirnipularninyi, yirrinipularninyi pikalyarninyju.

⁵ Palaja Esau-lu parrjarn-parrjarnikinyi, yijalu yirrinijaniyini mirtawanyjarripa partanykarrangu. “Nganurturrangu nyungu kanganyinjaninyi?” “Palamarrangu partanykarrangu yinyanyi Ngarrkalulu.” ⁶ Palaja warrkamu puluku mirtawajirri partanykarrangu milpanyiyi wangka, jana jurnturtu kaniny jarrinyiyi walangkarr Esau-nga. ⁷ Palaja Leah-pa palinymili partanykarrangu milpanyiyi wangka, jana pukun jurnturtu kaniny jarrinyiyi walangkarr Esau-nga. Palaja Rachel-pa palinymili partany, Joseph, pulany pukun jurnturtu kaniny jarrinyipulu walangkarr Esau-nga.

⁸ Palaja Esau-lu japirri marna, “Ngurnungurrangu kuwiyirrangulu yirrinijaniyini, nganija ngakarnanjaninyi?” Jacob-ju karra marnalu, “Palamarrangu nyuntuku. Yinyanyijalu yijapa ngalya jarrulupijin.” ⁹ “Munu, jipi kalkurnurnajaninyi ngajumili. Kalkularninga pala nyuntuku.” ¹⁰ Jacob-ju karra marnalu, “Yija nyuntu ngalya wananyikinyijin, munu kuluiwayi waninyijin ngajuku. Palajunjalulu nyuntulu kangkulanparninga palarrangu kuwiyirrangulu. ¹¹ Ngarrkalulu ngalya jirnikinyiji ngajuku, palinyju yinyaji marlu nganipa. Kawajaninyi palarrangu kuwiyirrangulu nyuntuku.” Palajun karra marnalu Jacob-ju. Puntaju Esau-lu karra marnalu, “Yijangarra kangkulumarnajaninyi.”

¹² Palaja Esau-lu karra marnalu, “Ngali yankuli warajanga, ngaju walangkarr yankulumarna.” ¹³ Jacob-ju karra marnalu, “Ngajumili partanykarrangu manyurlajakun, munu yananyaku nyampakupa. Ngajumili kuwiyirrangulu, kukurnjaripa nanikutupa purlika, wupartupanimarninyarrangujartiny tuku jilamarnajaninyi. Kaja yananyijalu karrpunga warajanga marllkarri jarrayili. ¹⁴ Walangkarr pilijilu ngajuku. Kinti milpulumarna nyirrinni, nyungurrangujartiny. Yartipa turllpalamarnanga nyirrinni nyuntumilikarti ngurrakarti Edom-ja.”

¹⁵ Esau-lu karra marnalu, “Yuu, yakalamarnajaninyi nyungurrangu piririmarta nyuntungu, milpulkulinyurru nyirrinni.” Puntajulu, “Puru kawajaninyi nyuntumili piririmarta. Munu ngaju karrinyarnangu yirrganaku nyuntuku. Ngalyarpa watulumarna.” Palajun muwarr pinalu Esau-ku.

¹⁶ Palaja Esau-lu yakarna palinymili marrka, kurila kulpinyi palinymili warrarnkarti, Edom-karti. ¹⁷ Jacob munu pipurru yanama Edom-karti. Paliny partijirri wararr karrinyi, ngapinga, Succoth-ja. Palanga maya jirni palinyku, kuwiyirrangulu jirni pamarrarrangu. Palajalu yini marnayi pala ngurra “Succoth”. Palalu yinilu wurrarna, “Pamarrarrangu”.

¹⁸ Palaja Jacob-jupa palinymilirrangulu yakarnayi pala Succoth, yanayi kara. Turllpanyayi tawunja, Shechem-ja, warrarnja ngapinga, Canaan-ja. Palinyju ngurra jirni palamartaji tawunmartaji. ¹⁹ Purllpi pala warrarn palinyju ngurra jirni palinykinyi Hamor-mili, Shechem-mili japartumili. Jacob-ju yinyajaninyi Hamor-milirrangu warnku wirtu palaku warrarnku. ²⁰ Palanga palinyju warnku kunmu marnajaninyi. Yini marna pala kunmu warnku El-Eloi-Israel. Palalu yinilu wurrarna, “Ngarrka, pala Israel-mili Ngarrka”.

34

DINAH-KU KURLU JIRNI SHECHEM-JU (34:1-24)

¹ Palanga Dinah, kurntal Jacob-milipa Leah-mili, ngurraja jalakarti yanajanaku puru muwarr pinaku ngurrarrangulu mirtawanyjarriku. ² Warajalu ngurraralu piririlu yirrinni, yini Shechem. Hivite-milirrangulu paliny. Palinymili japartu, yini

Hamor, wirtu nyampali waninyikinyi palanga warrarnja paliny. Pala nyarra Shechem-ulu mana kanya pala kurri kurntanymajirrilu, kanya palinymilikarti ngurrakarti, yirru pirirrimarninyju kurlarnapularninyi, pala mirtawa palaku panyju, partarl yalaji pinarninyi. [??]

³ Wurrarnarningu, “Pala kurri ngalya yija yiji.” Marru marna yiji pala kurri, ngarlunga palinya wirrarnarningu, karrinyikinya Dinah-lu puntajulu marru manaku, ngarlungu paliny wirrinaku. ⁴ Wurrarnala japartungu palinymilingi, “Malkulupijin pala Dinah, mirtawa ngajumili jarrinyaku.”

⁵ Jacob-ju pinakarrinyi Shechem-ulu kurlu jini palinymilingi kurntalja. [??] Palinymilirrangungu partanykarrangungu ngurnarrijalu kuwiyirrangungu kalkurnikinyiyi. Paliny jama waninyikinyi, mimarnajanaku kulpanyaku. ⁶⁻⁷ Partanykarrangungu kulpanyaku mimanajalu, milpanyalu Hamor, Shechem-umili japartu, muwarr pinaku Jacob-ungu.

Jacob-milirrangungu partanykarrangungu pinakarrinyiyi ngurnarrija kulpanyajalu. Wirriya yiji jarrinyiyalu Shechem-uku. Wurrarniyararningu, “Nyarralu Shechem-ulu kurlujartiny jini nganyjurrakupa nganyjurrumulaku japartumilirrangungu. Kurlu yiji jini Dinah-ku. Munu yiji palajunkapali jinaku kurntanyja yiji marrnguku.”

⁸ Hamor-lu wurrarnala Jacob-ja, “Partanyju ngajumilalu ngarlungu wirrini kurntal nyuntumili. Nyuntulu yungkulumanpa mirtawaku palinymili jarruliny. ⁹ Nganarnaja mirtawanyjarri mankulunyurrujaninyi, puntaju palajun pukun nganarna yungkulunyurrujaninyi mirtawa nyurramilija. ¹⁰ Palaja nganarnanga wantulumunyananaku wiyirr nyungungu warrarnja, maninyakanu parljulkulunyurrujaninga ngurra nyarralanga warrarnja, wurrukarrapa warnkujartinyju mankulunyurru, ngurra walja mankulunyurrujaninga pukun.”

¹¹⁻¹² Palaja Shechem-ulu japirrnarnajaninyi, wurrarnajanaku Dinah-milingi japartungupa mamajimurninyarrangungu, “Ngalyapakurra jilkulupijinyurru. Yungkuluminyinyurru Dinah ngajumiliku mirtawaku jarrinyaku. Palajun jinajalu nganiwarralpartiku japirr malkuluminyinyurru, palangarra yungkulumarnanyurrujaninyi ngajulu, ngurnipali kurrngaku yijaku wurrukarraku karrinyanyurru, ngurnipali wirtuku yijaku warnkuku karrinyanyurru, Dinah puntaju yungkuluminyinyurru.”

¹³ Jacob-milirrangungu partanykarrangungu kuli ngarrany waninyikinyiyalu Shechem-uku, palinyju kurlujartiny jini Dinah-ku, kurntany yiji jinili [??]. Palajunjalu mitulu muwarr piniyipulaku Shechem-ukupa japartuku palinymilaku. ¹⁴ Wurrarnayipulaku, “Munu yiji palajun jinakayirni nganarnalu, Shechem palama partany ngarrany, munu pirirri jarrima. Kurntanyja yiji nganarnaku marrka yinganyaku pirirringa ngapi nyarra partanyja ngarrany. ¹⁵⁻¹⁶ Yakujun jilkulunyurru: Nyurra wiyirr pirirrimarta jilayarningu nyurralu. Palajunjalu nganarnamili kurrirrangungu yungkulupiyirninnyurrujaninyi nyurramili kurrirrangungu kangkulupiyirninjaninyi nganarnaku. Nganarnalu ngurra jilkulupiyirninnyurru nyurranga, nganyjuru wiyirr wantuluminyi nyarralanga. ¹⁷ Yijapa nyurra munu pirirrimarta jarrulunyurru, palaja Dinah kangkulupiyirni, yankulupiyirni warran warinykarti ngarramarnti.” ¹⁸ Hamor-lupa Shechem-ju, partanyju palinymilalu, wurrarnapulujanaku, “Yuu, pala ngalya.” ¹⁹ Shechem-ulu pipurrulungarra palinymilija muwarrja jirni. Yijalu yiji karrinyikinyalu Dinah-ku! Shechem-mili marrngurrangungu yijalu yiji kurlkarri manikinyiyi Shechem nyampalimili pujamurniny paliny. ²⁰ Palinyja japartumurninyi tawunkarti gate-karti yanapulanjanaku muwarrkarti. Palangangarra mirtanya-mirtanya kajarnikinyiyi, wirtu muwarr kurrngarnakinyiyi. Shechem-ulu nyarra muwarr kanyajanaku. ²¹ “Nyungurrangungu pirirrimarta jana nganyjurraku jarnturrangungu,” wurrarnajanaku. “Japirr malkunyaninyi wantulupiyi nganyjurraku jana [[and trade with us ???]]. Parrjalayi! Nyungu warrarn wirtu nganyjurraku wiyirru. Kangkuluminyjaninyi kurrirrangungu mirtawarrangungu janamili pirirrimarta warajanga jarrulupiyi kurrirrangungu nganyjurrumilingi. ²² Nganyjurrumili marrngurrangungu pirirrimarta jarrinyajalu, janakapalingarra, jana wantulupiyi nganyjurraku nganyjurrungu, wakany marrngurrangungu wantuluminyi wiyirr. ²³ Palajun jinajalu, janapa janamili kuwiyirrangungu wurrukarra nganyjurrumili jarrulupiyinganyjurraku! Pinakarruluminyi janaku muwarr janamili, nyungu nganyjurrungu ngatu jarrulupiyi nganyjurraku.” ²⁴ Palaja pirirrimarta jinayarningu wiyirru palanga tawunja.

JACOB-MILALU PIRIRRIMARTALU SHECHEM-MILI NGURRA NGARTARNAYI (34:25-29)

²⁵ Kujarrapa waraja karrpurrujanja, Shechem-milirrangungu parra-parra wirtu jarinyaja, kujarra Jacob-mili partanyjirri, Simeon-pa Levi, Dinah-mili mamajimurninyjirri,

tawunja ngalpanyapulu. Munu ngampa pinayipulinyi. Sword kanyapulu, marlkarri wirlarnapulujanyini piririmarta wiyirr, ²⁶ Hamor-pa Shechem pukun. Sword-ju marlkarri wirlarnapulupulinyi, palaja mayaja Shechem-milija kanyapulu Dinah, kulpanyapulu ngurra pulanyamilikarti. ²⁷ Palajun jinaja, jinta piririmarta Jacob-mili turlpanya, yirrinajalu marrngu wiyirr marlkarri, kanyayi wurrkarra wiyirr tawunja. (They did that because their sister had been defiled there.) ²⁸ Kanyayi kuwiyirrangu — kamalpa purlikapa kukurnjaripa tangki — wiyirr kanyayi tawunjapa janamili warrarnja. ²⁹ Mayarranguja kanyayi wurrukarrapa warnkurrangupa nganirnganirn. Kanyayi partanykarrangupa mirtawanyjarri pukun, jakurlirniyijaninya jana warrkamukata jarrinyaku janaku.

JACOB-JU WARNTA MARNAPULINYI (34: 30-31)

³⁰ Yarti Simeon-pa Levi-nga wurrarnapulaku Jacob-ju, “Ngajuku yija kurlujartiny jinanyumpulu! Marrngurrangu nyarralanga warrarnja — wiyirr Canaan-milirrangu Perizz-milirrangu — kurikapirli jarrulupijiyi, wurralapiyiya, “Puka pala Jacob!” Nganyjuru kujarrapa warajakapali, jana kurrngal yiji! Kunmu jarrulupiyi, marlkarri wirlalkulupiyinganyjurrinyi wiyirr! Munu jarruluma ngaju, ngajumili marrngurrangu wakany munu jarrulinyi! ³¹ “Wayirti! Shechem-ju marrka ngalayimili kurlukatakapali jirni[?]. Ngani jinaku ngalayi? Munujakun jinaku?”

35

JACOB KULPINYI BETHEL-KARTI (35:1-15)

¹ Palaja Ngarrkalu karra marnalu Jacob-ku, “Yakala nyungu warrarn, yarra Bethel-karti, palanga wantuluman. Palangangarra ngaju miral jarrinyirngangu purlpi, nyuntu wirnti mirti jarrinyikinyin nyuntumili mamajingamarra, Esau-ngamarra. Jampa turlpalaman Bethel-ja warnku kuru malaman, wuru jilaman, palanga nyuntu muwarr pilipijin ngajuku.” Palajun muwarr pinalu Jacob-ku.

² Palaja Jacob-ju muwarr pirnijanaku palinymili mirtawanyjarrikupa palinymili warrkamukatarrangu. Karra marnajanaku, “Yakaliyijaninyi nyurramili ngapirrangungu, palarrangu mangunyakalirrangungu, warrarnja warinyja. Palaja janpulinyurru, wurru wariny ngalpulunyurru. ³ Palaja yakalaminyi nyungu ngurra, yankuluminyi Bethel-karti. Purlpi purlpi ngaju wirnti mirti jarrinyirni Esau-ngamarra. Palangangarra ngajulu kamarnalu Ngarrkaku, palinyju pinakarrinyiji. Palinyjungarra tuku jirnikinyinyi ngaju wanyjarnipa yananyikinyirni. Bethel-jangarra ngajulu kuru malamarnajaninyi warnkurrangu, muwarr pilamarnalu Ngarrkaku palanga.”

⁴ Jacob-milija muwarrja janalu yinyiyili wiyirr janamili mangunyakalirrangungu, kurlkapinti ringirrangungu pukun yinyiyili. Pirti karlinyi mungkamartaji palinyju, palanga pirtinga yamarnajaninyi.

⁵ Palajalu Jacob-pa palinymilirrangu yaninyikinyiyi Bethel-karti. Ngarrkalu wirntiku jirnijanyinyi marrngurrangu ngurrarrangungu, munu purrja pinamayi Jacob-arrangumili.

⁶ Jacob-milirrangu kajarniyi Luz-ja, warrarnja ngapinga, Canaan-ja. Palaku Luz-ku wariny yini Bethel. ⁷ Palanga Jacob-ju kuru marna warnkurrangu, muwarr pinalu Ngarrkaku. Purlpi jampa Jacob mirti jarrinyikinyi palinymili mamajingamarra palangangarra yarrana Ngarrka turlpanyalu. Palajangarra Jacob-ju yini marna pala warrarn El-Bethel. Palalu yinilu wurrarna, “Ngarrka Bethel-ja waninyi.” ⁸ Now Deborah, Rebekah's nurse, died and was buried under the oak outside Bethel. Palajalu yini marnayi “Allon Bakuth”. [“Oak of weeping”]

⁹ Jampa Jacob kulpanya palinymili kakajimurninymili warrarnja, yarrana Ngarrka miral jarrinyili Jacob-ja, ngalya yiji muwarr pinalu. ¹⁰ Yini wariny yinyalu Jacob, pala yini Israel. Karra marnalu Jacob-ku, “Purlpi nyuntu yini waninyikinyi Jacob. Kuwarringa munu wurralapiyinti 'Jacob' [“Deceiver”], yini malapiyinti 'Israel' [“Prince with God”]. ¹¹ Ngaju yija Ngarrka, wiyirru nyurraku nyampali. Ngajulu yungkulumarnanta marlu jamujipa karluji, kurrngal yiji wantulupiyi. Yankulupiyi ngunarrijirri, warrarn warinyarrangukarti. Jinta want ulupiyi wirtu maaja, kingi wantulupiyi. ¹² Purlpi ngajulu yinyarnalu nyungu warrarn nyuntumili karlujinga, Abraham-ja. Palaja yinyarnalu nyuntumili japartunga, Isaac-ja. Kuwarringa ngajulu yungkulumarnanta nyuntungupa nyuntumili karlujingapa jamujinga, nyirririkartijapa yajalapiyi.” Palajun muwarr pinalu Jacob-ku. ¹³ Palaja Ngarrka yakarna paliny.

¹⁴ Palamangangarra Jacob-ju wararr jirni wirtu warnku, jarnti jirni. Jurtirni wayinpa wuyil warnkunga yinganyaku Ngarrkaku. ¹⁵ Palanga warrarnja Ngarrkapa miral jarrinyalu palinyju yini marna Bethel.

BENJAMIN NGAYARTA JARRINYI. RACHEL MARLKARRI JARRINYI (35:16-21)

¹⁶ Palaja Jacob-milirrangulu yakarniyi Bethel, yaninyikinyi ngapikarti, Ephrath-karti. Palinymili mirtawa Rachel ngayinykarra. Kajamarta Ephrath-ja, wupartupani ngayarta jarra-jarrinyikinyi. Rachel yija manyurla, partarl ngayarta jirnikinyi. ¹⁷ Palinymilalu mirtawaju warrkamukatalu mimarnikinyi partanyku ngayarta jarrinyaku. “Wirntiwayi. Puru wanta, pirirri partany mankuluman.” ¹⁸ Rachel wurruku yiji waninyikinyi, kinti marlkarri jarrinyikinyi, marlkarrimarninyju yini marna pala partany Benoni. [“Son of my sorrow”] Yarti Jacob-ju wariny jirni yini, Benjamin. [“Son of my right hand”]

¹⁹ Janalu pirtingi jirniyi Rachel ruwurtumartaji, pala ruwurtu yaninyikinyi Ephrathah-karti. (Kuwarringi pala yini marnayi tawun Bethlehem.) ²⁰ Jacob-ju wararr jirni wirtu warnku, jarnti jirni, kankarni jungkanga Rachel-milingi. Pala warnku yirruku waninyi kuwarringipa. ²¹ Palaja Israel-milirrangu pipurru yaninyi. Ngurra jirniyi ngunarrikarti ngapinga, Migdal-Eder-nga. ^{22a} Palamartaji waninyaja, Reuben yana Bilhah-karti, Israel-mili yarungu, kalikunga ngalpanya, karta karrinyipulu. Pinakarrinyi palaku Israel-ju.

JACOB 12 PIRIRRMARTAJARTINY (35:22-26)

^{22b} Jacob 12 partany pirirrimartajartiny: ²³ Partany pirirrimarta Leah-mili: Reuben (Jacob-mili murkangunya), Simeon, Levi, Judah, Issachar, Zebulun. ²⁴ Partany pirirrimarta Rachel-mili: Joseph-pa Benjamin. ²⁵ Partany pirirrimarta Bilhah-mili (warrkamukata Rachel-ku): Dan-pa Naphtali. ²⁶ Partany pirirrimarta Zilpah-mili (warrkamukata Leah-mili): Gad-pa Asher. Palarrangu partany pirirrimarta Jacob-mili, Paddan-Aram-ja waninyaja ngayarta jarrinyi wiyirr.

JACOB KULPANYA JAPARTUKARTI (35:27-29)

²⁷ Palaja Jacob kulpunya palinymili japartumili ngurrakarti, ngapinga, Mamrenga, Kiriath-Arba-martaji. (Yini wariny palaku Hebron.) Purlpi purlpija Jacob-mili karlujilupa japartulu ngurra jirnipulu palanga, Abraham-jupa Isaac-ju.

²⁸⁻²⁹ Isaac mirtanya yiji jarrinyaja, 180 partunurrangujartinyja, marlkarri jarrinyi. Palinymilalu kujarralu partanyujirri Esau-lupa Jacob-ju pirtinga jirnipulu palanga.

37*JOSEPH-PA MAMAJIRRANGU PALINYMILI (37:1-11)*

¹ Jacob-ju ngurra paljurnu palinymilingi japartumilingi warrarnja, yini marnayi pala warrarn Canaan. ² Wurralamarnanta Jacob-milaku partanykarranguku.

Joseph-ju tuku jirnikinyijaninyi palinymili japartumili kukurnjarirrangupa nanikutur-rangu. Palanga paliny 17 partunurranguja. Jinta palinymili mamajimurninyarrangu waninyikinyi palakurtirri, Bilhah-milipa Zilpah-mili partanykarrangu. Wurrarnikinyi-ili palinymilingi japartungu palinymilirrangulu mamajimurninyarrangulu jampa kulu-jartiny jirnikinyi. ³ Joseph ngayarta jarrinyi jampa palinymilingi japartungu mirtanya jarrinyajalu. Palajalu paliny yija ngarlunga Jacob-ja. Palinymilirranguja wiyirra partanykarranguja Joseph yija ngarlunga palinymilingi. Yinyala Joseph kuwurtu marnikata [long robe — work out best term]. ⁴ Palinymilirrangu mamajimurninyarrangu miranu jarrinyiyalu janamilalu japartulu ngarlunga jirni yija marrkamurniny. Palaja kulilu yirrinikinyi, malyparr karrinyikinyiyalu palinyku.

⁵ Warrukartingi warajanga kapukarri marna Joseph-ju, wurrarnajanaku palinymilir-rangungu mamajimurninyarrangungu. ⁶ “Pinakarrayi! Wurralamarnanyurraku ngani kapukarri marnarna. ⁷ Paru makanu wirrkarnikinyiyirni, pala paru mayijartiny. Pirntu?? jirnikinyiirnipa kunyi pirnikinyiirni jungkanga yakarnikinyiirnijaninyi. Ngajumili pirntu wararr karrinyi. Nyuntumilirrangu kunmu jarrinyi, wupurnijiyi, murtinga juripi-juripi.” ⁸ Pinakarrinyi pala muwarrja paliny mamajimurninyarrangulu kuli jarrinyiyalu. “Wunyurru? Nyuntu maaja jarrinyaku karrinyan nganarnaku, wurrarnaku nganarnaku jinaku?” Pinakarrinyajalu kapukarriku wariny muwarr palinymili kulilu yirrinji.

⁹ Palaja wariny yarrana kapukarri marna. Mamajimurninyarrangungu wurrarnajanaku, “Pinakarrayi! Yarrana kapukarri marnarna. Kapukarringi ngajumilingi yirrinirnijaninyi karpupa wirlarrapa panikatarrangu 11 wupurnijiyi palarrangu.” ¹⁰ Palinymili japartulu pinakarrinyajalu warnta marna. “Nganikapali pala kapukarri? Nyuntulu wurrarnan nganarnaku nyuntuku wupinaku jungkakarti? Munu wupilipiyir-nangu ngaju, pipi, nyuntumili mamajirrangupa marrka, Pinjamin.” Palajunjalulu warnta marna Jacob-ju. ¹¹ Joseph-milalu mamajirrangulu yirruku ngampan karrinyikinyiyalu. Palinymilalu japartulu kurllkarri marnikinyi ngarrany pala kapukarri.

JOSEPH-MILI MAMAJIRRANGU YINYAYALU NGAJARRIRRANGU WARNKUKU (37:12-36)

¹² Yarti mamajirrangulu kanyayijaninyi janamili japartumili kukurnjaripa nanikuturrangu Shechem-ukurtirringi kanyjirnikinyiya parumarramarraku kuwiyirranguku nganinyaku. ¹³ Japartulu palinymilalu muwarr pinalu Joseph-ku, "Nyuntumilalu mamajirrangulu kalkurnayijaninyi kuwiyirrangu Shechem-ukurtirringi. Ngajulu ngakalamarnanta janaku." "Yuu. Yankulumarnajanaku, Japartu." ¹⁴ "Kajanajalu japirr malamanjaninyi "Wayirti? Ngalya waninyinyurru? Wayirti kuwiyirrangu? Ngalya waninyi?" Kulpulumun ngajukarti, wurralapijin wayirti, ngalya waninyayi." Palajalu ngakarna Joseph.

Joseph-ju yakarna ngurra, yana jinangu Shechem-ukarti. ¹⁵ Palanga kajanajalu, munu, kanyjirnijanaku. Kanyjin-kanyjinangulu warinyjulu marrngulu japirr marna, "Nganiku kanyjirnan?" ¹⁶ "Ngaju kanyjirnarrijanaku ngajumuliku mamajirranguku. Wayirti nyuntu miranu wanyjarni kanyayijaninyi kuwiyirrangu?" ¹⁷ "Puripi ngarrany yanayi. Pinakarrinyirrijaninyi, 'Yankunyi Dothan-karti.'" Joseph-ju yajarnajaninyi, yirrirrijaninyi wangka Dothan.

¹⁸⁻²⁰ Yirrirniyi kajangulu ngarrany janamili marrka. Wurrarniyirrangulu, "Nyungu kapukarri manakata milpayinyi. Jipi wirlalaminyi marlkarringi. Parnpilaminyi pirtingi wirtungu. Wurralaminyili japartungu nganyjurrumilingi, kuwiyilu kulikatalu marlkarri wirlarni, nganayi. [?]. Palajalu kapukarrimajirri wantuliny. ²¹⁻²² Rueben-ju pinakarrinyikinyi jana muwarr pinaja. "Munu marlkarringa wirlanaku Joseph-ku! Parnpiliminyi nyungu pirtingi wirtungu." Rueben-ju kurikarri marnikinyi, "Yarti kulpulumarnalu, mankulumarna marrka pirtija, kangkulumarna nganarnamilikarti japartukarti."

²³ Joseph turlpanyijanaku palinymilaku mamajirranguku. Warlirniyi, yinyjil pirniyalu palinymili kuwurtu [coat??] marnijartiny, ²⁴ parnpirniyi pirtingi wirtungu, mulyingiyi. Pirti punarra. [It was actually an old water-cistern, dug to hold water, but dry.] ²⁵ Kajarniyi mayiku nganinyaku.

Mayi nganinyangulu yirrirrijaninyi marrngu taManasseh camel-jartiny pirlurru yajarnikinyi. Jinta ngurra warinya, yini marnayijaninyi Ishmael-milirrangulu. (Wariny janamili yini Midian-milirrangulu.) Tamarniyi Gilead-ja, yananyayi Egypt-karti. Camel-ju kanganyikinyi jurikata jirnikatapa mirrijin warinya wariny warnkuku maninyaku. ²⁶ Malyurtamarninyu Judah-lu wurrarnajanaku, "Munu wirlanaku marlkarriku markaku nganyjurramilaku, munu kuku jinaku palinyku kawuku. ²⁷ Jinyji pilkunyi warnkuku nyungurrangulu Ishmael-arrangungu. Paliny palama nganyjurramilu walja marrka, munu wirlanaku marlkarri." ²⁸ Wangka jarrinyijalu marrngurrangulu camel-jartinyarrangulu jinyji pirniyi mamajirrangulu warnkuku nyungurrangungu. Manayi kuliny-kulinyju, [?] kanganyangulu Egypt-kartijakun.

²⁹ Yarti kulpanya Rueben pirtikarti. Munu kanyjirnalu Joseph-ku. Rueben ngarlu kurlu jarrinyi munu kanyjinaja. Wurrukarra palinymili ngartarna marlparrjartinyju. ³⁰ Kulpanyajanaku mamajirranguku, wurrarnajanaku, "Marrkaku munu kanyjirnalu! Ngakumpa jarrinyirni!"

³¹ Wirlarniyi nanikutu, pijirringi nanikutunga wirrirniya kuwurtu Joseph-mili. ³² Kanyayi kuwurtu janamilikarti japartukarti. "Nyungu yirri kuwurtu! Yirrirniyirri warrarnja warinya! Yijapa nyuntumilimili partanyimili?" ³³ Yirrirni. "Yijarla pala ngajumulimili partanyimili, Joseph-mili! Kuwiyilu kulikatalu nganiyi!"

³⁴ Palajalu Jacob wirriyijartinyju wurrukarra palinymili ngartarna. Wirrirnirrangulu kurlujartinyirrangulu wurrukarra. Ngangkurlu pirnikinyalu partanyku palinymilaku karrpurrangulu karrpurrangulu. ³⁵ Palinymilalu partanykarrangulu piririlupa mirtawalu partarl tuku jirnikinyi. Yirrkulu ngangkurlu pirnikinyalu. "Partarl pikaly jiliminyinyurru. Kurluny-kurluny wantulumarna marlkarrikartijakun."

³⁶ Nyungungu warrarnja warinykatingi palalurrangulu kanganyikinyi Joseph Egypt-kartijakun. Palanga kajanajalu jinyji pirniyi warnkuku. Mana marrngulu, yinilu Potiphar-lu. Potiphar nyampali wirtu warrkamu puluka king-ku Egypt-milaku, nyampali jurljarrangulu king-milaku. [He was captain of the king's personal bodyguard.]

38*JUDAH AND TAMAR (38:1-30)*

¹ Palamartaji [?] "about that time" — soon after his brothers had sold Joseph as a slave and the traders took him to Egypt] Judah-lu yakarna marrkarrangulu palinymili,

warnkumarramarraja katukarna, yana ngapikarti, Adullam-karti. Ngurra jirni pirir-
ringa, yini Hirah. ²⁻³ Palanga warrarnja pirirri Canaan-mili nyirrinikartijanga, yini
Shua. Shua partany mirtawajartiny. Judah-lu yirri. Yarti warajanga jarrinyapulu.
Karta karrinyipulu, mirtawa ngarlungu jarrinyi, pirirri partany kanya, yini marnapulu
Er. ⁴ Palaja pirirri wariny partany kanya, yini marnapulu Onan. ⁵ Palaja wariny pirirri
partany kanya, yini marnapulu Shelah. Ngayarta jarrinyaja ngurra waninyayi ngapinga,
Kezib-ja. ⁶ Punjaja Judah mirtawa kanya, yini Tamar, paliny mili murrkangnyaku,
Er-ku. ⁷ Ngarrka yirrinikinyi Er, kurlu yija pala pirirri. Palajalu Ngarrka marlkarri
wirlarna. ⁸ Palaja Judah-lu wurrarnala Onan-ja, "Nganyjurrumilija mangunya, pirirri
marlkarri jarrinyaja partanymajirri, paliny mili marrka karta karrinyaku paliny milinga
mamajinga nyupajinga, yirrinikartijarrangu jinaku mamajiku, mamajimilirrangu jar-
rulupiyi. Palajun jilaman, karta karrulinyumpulu Tamar-pa. ⁹ Onan miranu pala par-
tany munu paliny mili wantuliny. Palajalu karta karrinyapulu, palinyju parti paliny mili
jurtirni jungkanga, partany jinangamarra mamajiku. ¹⁰ Ngarrka wurrarna, "Pala pirirri
pukurl kurlu yija jirnikinyi!" Palajalu marlkarri wirlarna Onan. ¹¹ Palaja Judah-
lu wurrarnala ngarraya paliny milingi, Tamar-nga, "Kulpulaman japartumurninykarti
ngurrakarti, palanga pirirrimajirri wantuluman. Yarti pujamu ngajumili wirtu jarruliny,
Shelah, palanga warajanga wantulinyumpulu." (Judah mitu-mitu marnala. Kurlkapirli
jarrinyarninyi, "Marlkarri jarrala Shelah pukun, mamajikapalijirri!") Palaja Tamar
kulpunya japartumurninykarti, waniny paliny milingi ngurranga.

¹² Yarti Judah-mili mirtawa marlkarri jarrinyi. Ngangkurl jinaja, Judah-pa ngapinga,
Timnah-karti yana. Wariyarrangulu kukurnjayi paliny mili jiyiramu jirnikinyalu.
Yanapulu Judah-pa miyirti paliny mili Hirah, paliny ngapija, Adullam-ja. ¹³ Warinyju
Tamar wurrarnalu kakajimarniny Timnah-karti yankuliny. ¹⁴ Miranu jarrinyi Tamar
Shelah-ku, Judah-mili nyirtingunyaku, purlpi pirirri jarrinyi. Judah-lu Shelah yinyama
Tamar-nga, pulany warajanga jarrinyaku. Purlpi matunyaku wurru wartu jirninangu
Tamar. Pala muwarr pinakarrinyajalu, matunyaku wurru karnu pinarninyi, wariny
wurru wirrinarninyi, waralu ngumpa warta jirnarinyi. Palaja yana ngapikarti,
Enaim-karti, tawun wupartu pala, ruwurtunga Timnah-karti. Enaim wangkamartaji
ruwurtunga kajarna. ¹⁵ Judah Timnah-karti yananyaja Tamar yirri. Ngumpa
warapurni, kurlkarrinyarningu mirtawa kurla-kurla paliny. Munumpa pala mirtawa
ngarrayamarniny paliny mili! ¹⁶ Yana-yana mirtawakarti ruwurtumartajinga, wurrar-
nalu, "Yuu, warnkuku wirtuku karrinyanpa?" Japirr marna, "Ngani yungkulupijin?"
¹⁷ Judah-lu puntaju marna, "Kuwiyirranguja ngajumilija ngakalamarna nanikutu."
"Yuu, ngapi kuwarri yungkuluman, yarti jinyi jilamarna nanikutuku." ¹⁸ "Ngani
yungkulumarnanta kuwarri?" "Nyuntumili seal-pa marntipinti warnu pukun." Yinyalu
palajirri. Palaja karta karrinyipulu. Palajunju ngarlunga jarrinyi Tamar. ¹⁹ Ngurrakarti
kulpanyi Tamar, ngumpa wartu jirnarinyu yirrinangamarra, matunyami wurru
wirrinarningu. ²⁰ Judah-lu miyirti ngakarna, Hirah, nanikutujartinyju, mirtawa kanyji-
nakupa mananyaku paliny mili seal-pa marntipinti warnu. Partarl Hirah-lu kanyjirnalu
mirtawaku. ²¹ Marrngurrangu Enaim-martaji wurrarnajanaku, "Wanyjarningi pala
kurla-kurla mirtawa, purlpi nyungungu ruwurtungumartaji waninyi?" Puntaju karra
marnayi, "Munu yiji kurla-kurla mirtawa nyungungumartaji waninyi." ²² Hirah kulpa-
nya Judah-karti, wurrarnalu, "Partarl kanyjirnikinyirni. Marrngurrangulu ngurraralu
wurrarnajiya, munu yiji kurla-kurla mirtawa palangamartaji." ²³ Karra marnalu
Judah-lu, "Puru wanta. Palajirri seal-pa marntipinti warnu kalkulu. Ngurrararran-
gulu pinakarrayali, yijapa nyarru piliyingalikalulu. Yijalu jinyi pinaku karrinyarna.
Kanyjirnan-kanyjirnan, munu." ²⁴ Kujarrapa waraja wirlarrarranguja warajalu Judah-
nga wurrarnalu, "Ngarrayamarniny nyuntumili kurla-kurla mirtawa jarra-jarrinyi,
paliny ngarlunga." Puntaju karra marna Judah-lu, "Jalakarti kanganyaja kampanyaku
marlkarringa!" ²⁵ Kanganyakanu muwarr ngakarnalu kakajimurninykarti, "Warajalun-
garra pirirrilu ngarlunga jirnininy. Parrjala nyungujirri seal-pa marntipinti warnu
pukun. Parrjala! Nyuntumili!" ²⁶ Judah miranu jarrinyi palajirriku, wurrarna,
"Tamar yijalu jirni. Kurlu jirni palinyku. Yinyarnamalu partany ngajumili, Shelah,
warajanga jarrinyaku pulany." Palajangarra Judah munu Tamar-nga karta karrimapulu.
²⁷ Partany kanganyaja, miranu jarrinyayi partanyjirri kujarrartinyi! ²⁸ Partany
kanganyajalu, warajalu parirr jirrarinyi. Mirtawalu mana, mirriyili pilyarri kunyi
pirni, wurrarna, "Nyungungarra walangkarra turlpanyi." ²⁹ Palaja parirr purri
kaninykurti, palaja mamaji palinyku murrkangunya jarrinyi. Palanga mirtawalu
wurrarnalu, "Nyungukapalingarra kurtanyan!" Palajalu yini marnayi "Perez" [which
means, "breaking out"]. ³⁰ Palaja marrkamarniny kurtanya, pilyarri milyirri parirra.
Yini marnayi "Zerah".

39

JOSEPH-PA POTIPHAR-MILI MIRTAWA (39:1-18)

¹ Nyarrangarrangu Ishmael-milirrangu Joseph kanyayi Egypt-karti, kajanajalu jinyji pirniyi warnkuku. Mana marrngulu, yinilu Potiphar-lu. Potiphar nyampali wirtu warrkamu puluka king-ku Egypt-milaku, nyampali jurljarranguku king-marninymilaku [captain of the king's personal bodyguard].

² Joseph warrkamu jarrinyikinyi ngurranga palinymilimilingi nyampalimilingi. Ngarrkalu ngalya jirnikinyalu. Yatilpa jarrinyi ngurranga Potiphar-milingi. ³ Potiphar-lu yirri rini ngalyapakata jirnikinyijaninyi, Ngarrkalu tuku jirnikinyi, nganipa jirnikinyijaninyi ngalya. ⁴ Palajamarra pikaly jarrinyalu Joseph-ku, nyampali jirni palamarrangu palinymilingi marrngurrangungapa wurrukarrarrangunga. Joseph-ju tuku jinikinyi pukurl palinymili nyampali. ⁵ Ngarrka pikaly jarrinyalu Joseph-ku, kalkunaku ngalya jirnikinyalu Potiphar-ku, Joseph-milaku nyampaliku. ⁶ Potiphar-lu wurrukarrarrangu yakarnala wiyirr Joseph-ku tuku jinaku. Munu nganipa kurlu jarrimalu Potiphar-ku, ngalyapakun jirnijaninyi Ngarrkalu. Potiphar-lu mayija ngananyajalu karta karrinyikinyi. Wirriylimajirri, pikaly yiji.

Joseph wanggalu yiji, ngumpa ngalyapakata kawupa. ⁷ Palaja jampa Potiphar-milalu mirtawalu marru marnikinyi Joseph. Japirr marna, "Karta karruli warajanga." ⁸ "Munu ngali karta karrinyaku warajanga! Nyuntu ngajumilimili nyampalimili mirtawa. Wirrininyi ngaju nyampali palinymilaku wurrukarraku wiyirru, kalkunaku wiyirru. ⁹ Munu nyuntuku kanganyaku. Munu ngaju muwarrku Ngarrkaku ngartanaku!" ¹⁰ Palalu mirtawalu yirrkulu japirr marnikinyi. Palinyju yirrkulu, "Munu ngali karta karruli warajanga." Munu karta karrimapulu warajanga.

¹¹ Warajanga karrpunga Joseph ngalpanya mayanga palinymilimilinga nyampalimilinga warrkamuku jinaku. Jinta pirirrimarta waninyikinyiyi warinykartingi, kajamarta. ¹² Palalu mirtawalu manalu palinymili kuwurtu, japirr marna karta karrinyaku. Yakanajalu kuwurtu mirtawanga parirra, Joseph mirti jarrinyi kaninykurtija. ¹³⁻¹⁴ Mirtawalu warlirnikinyi kuwurtu. Kamarnajanaku warinykurrangu pirirrimartaku. Turpanyiyalu milpanyajalu mitu marnikinyijanaku. "Ngajumilalu pirirrilu nyungu pirirri kanya nyungukarti mayakarti kurntany jinaku ngajuku. Turpanyi kaninykarti, karra marnaji, 'Karta karruli warajanga.' Yakal marnarna ngajulu. Kamarnarna marraja. ¹⁵ Kamanajalu yakarna kuwurtu, mirti jarrinyi mayaja kaninykurtija."

¹⁶ Kalkurnu kuwurtu kala Joseph-mili, mimarnalu palinymilaku pirirriku kulpanyajaku. ¹⁷ Potiphar kulpanyajalu palarrangu ngarrany muwarr wurrnarna. "Nyarra pirirri, nyarra Hebrew nyuntulu kanyanpa nyungukarti mayakarti, turpanyi nyungukarti ngaju kurntany jinaku. ¹⁸ Kamarnarna marraja, yakarna kuwurtu nyungungu mirtimarninyju." Palajunju mitu marna palinymili pirirri.

WIRRIRNAYI JOSEPH JURNTINGA (39:19-23)

¹⁹ Potiphar-lu pinakarrinyijalu wirriyili karrinyi yiji. ²⁰ Palinyju kanya Joseph jurntikarti. Palanga jurntinga kingilu wirrinikinyijaninyi wirriyijartinyju. Joseph waninyikinyi palanga jurntinga. ²¹ Ngarrkalu munu kakurnama Joseph, jurntingaja kurlkarri marnikinyi paliny. Palajunjalu jurntiku nyampali pikaly jarrinyalu Joseph-ku. ²² Wurrarnalu nyampalilu Joseph-ku, "Nyungurrangu marrngu tuku jilamanjaninyi. Nyampali nyuntu yiji jirnrninti, yirrilamanjaninyi warrkamupa jilipiyyi jurntinga." ²³ Ngarrkalupa Joseph-ju jirnikinyipulu marakulalu. Palajalu wiyirr ngalya jarrinyi. Nyampali jurntiku puru pikaly wanikinyi. Yakarnala wiyirr warrkamu Joseph-ku.

40

KAPUKARRI YIMPARNPULAKU JOSEPH-JU (40:1-23)

¹⁻² Jampa palajalu kingi palaja warrnarja wirriyili jarrinyipulaku kujarraku warrkamu pulukaku. Warinyju tuku jirnikinyalu wayin kingimili, warinymarninyju mayi kampanikinyalu kingiku. Palalujirri kingi wirriyili jinapulu. ³ Palajalu jurntinga wirrinapulinyi, palanga jurntinga Joseph waninyikinyi. ⁴ Nyampalilu jurljaku wurrnarnalu Joseph-ja, "Tuku jilamanpulinyi palajirri!" Joseph-ju tuku jirnikinyipulinyi punja.

⁵ Warajanga wurrukartingi kapukarri marnapulu. ⁶ Karrpunga jarrinyaja yirrinapulinyi Joseph-ju, wirriyijartinyjirri. ⁷ "Nganija nyumpala ngumpa wirriyijartiny?" ⁸ "Kapukarri marnalayi. Palajirriku kapukarriku ngaliku ngakumpa ngaliyi. Munu wurrnakayingalayinyi pala muwarr." "Ngajunga wurralajipulu ngani palajirri kapukarri mananyumpulu. Ngarrka miranu nyumpalamilaku kapukarriku. Palinyju ngaju miranu jilamanyi."

⁹⁻¹⁰ Nyampali wayinkulu wurrarnala, “Kapukarri marnarna yirrirnirni mungka kuyayipinti kujarrapa waraja karlkajarrarrangujartiny. Jampa walyakajartiny jarrinyaja pupujartiny jarrinyiyi, jukurtarrangu turlpanyiyi, murla jarrinyiyi. ¹¹ Minpinapinti kingimili warlirnarna parirra. Manarnajaninyi jukurtarrangu, nyitarnarnajaninyi parirru, wayin jarrinyaku, yinyarnarna kingi.” Palajunju wurrarnala Joseph-ngu. ¹² Joseph-ju wurrarnala, “Pala kujarra waraja karlkajarrarrangu palalu wurrarna kujarrapa waraja karrpu. ¹³ Kujarrapa warajaja karrpuja kingilu wurralkulinyjanaku nyuntu murru malapiyinta jurntija, jipi nyuntu ngalya, yarrana palinyмили warrkamu puluka jilamanta. Nyuntu ngarrany palinyмили wayin kanganyakata jarruluman. ¹⁴⁻¹⁵ Nyunguja pirtija murru malapiyinta kurlkarri malamanyin. Wurralamanpala kingingi yija, japirr malamanpa murru malamanyi nyunguja pirtija. Purlpilu jintalu marrngurrangulu warlirnininyi kanyanyiyi ngajumulija warrarnja, Hebrew-mili warrarnja, nyungukarti kanyanyi. Ngajulu munu kurlujartiny jinamarna nganipa nyungungu warrarnja, wata wirrininyi nyungunga jurntinga. Japirr malamanpa kingi yiji nyunguja murru malamanyi jurntija.”

¹⁶ Mayi kampanakatalu muwarr pinakarrinyijaninyi ngalypakattarrangu wurrarnala Joseph-ja, “Ngajulu pukun kapukarri marnarna. Kapara kujarrapa waraja martumurrupinti kanganyikinyirnininyi jurnturtungu. ¹⁷ Kankakartingi kampanajar-rangu warinyapa wariny mayi kingiku. Wirrujartinyju ngananyikinyiyi pala mayi kankakartija.” ¹⁸ “Nyungu nyuntuku muwarr. Pala kujarra waraja kaparrarrangu palalu wurrarna kujarrapa waraja karrpu. ¹⁹ Pala kujarrapa waraja karrpuja kingilu wurralkulinyjanaku kangkulupiyinta nyunguja jurntija kingikartimilirrangu jurllakarti, kingilu wurralkulinyjanaku ngalyi malyalapiyinta. Kawu nyuntu marlkarrija jarnti jilipiyinta karntinga wurrunga. Wirrujartinyju ngalkulupiyinta kawu.” Palajunju wurrarnala Joseph-ju.

²⁰ Palaja kujarrapa waraja karrpuja kingilu wurrarnajanaku, “Mayi wirtu kampalkulinyurru nganin-nganin wirtukurrangu warrkamu pulukurranguku ngajumulaku.” Wurrarnalu warinya, “Marrapulinyi palajirri jurntija nyampali wayinkupa mayi kampanakata.” ²¹ Wayin kanganyakata warrkamu jarrinyalu kingiku ngarrany. ²² Mayi kampanakata wirlninyi marlkarri, jarnti jirniyi kawu karntinga mungkanga kingimilija muwarrja. Yija muwarr wurrarnapulaku Joseph-ju palangajirri wayinku nyampalingipa mayi kampanakatanga. ²³ Palalu wayinku nyampalilu munu kurlkarri marnama Joseph, kakurna ngarrakuny.

41

KAPUKARRIJIRRI KINGIMILI YIMPIRNALU JOSEPH-JU (41:1-36)

¹ Yarti kujarra partunuja kingi kapukarri marna. Palanga kapukarringa wararr karriyikinyi wangka pijunga wirtunga, yini pala piju River Nile. ² Parrjan-parrjanangulu ⁷ purlikarrangu jinjkattarrangu janpaja turlpanyiyi, pijungu ngananyikinyiyi paru. ³ Palaja ⁷ purlikarrangu pajalimajirri winyjany-winyjany janpaja turlpanyiyi, wararr karriyikinyiyi wangka pajalikatanga purlikaja. ⁴ Palanga nganayijaninyi wiyirr pajalikatarrangu purlika. Palaja kingi parrily jarrinyi kartaja.

⁵ Palaja karta karrinyi, kapukarri marna wariny. Kapukarringa yirrirni patalyi yini wiyiti, waraja patalyi ⁷ mayijartiny, ngalypakatajartiny yiji. ⁶ Palaja ⁷ patalyi kurlujartinyirrangulu turlpanyiyi, purangulu wanggalju kamparnajaninyi lalka jinangulu. ⁷ Palarrangulu ⁷ kurlujartinyirrangulu kunanyiyijaninyi ngalypakattarrangu. Kingi parrily jarrinyi kartaja, parrily jarrinyingulu puru kapukarri.

⁸ Marntungu ngawu kanyjil-kanyjil jarrinyikinyi kapukarrikujirri. Muwarr ngakarnajanaku kamanaku warrkamu maparnpurjakupa yatilpaku. Wurrarnajanaku pala kapukarrijirri, janapa ngawu kanyjil-kanyjil wurrarnayirnarninyi. Munu nganurtupa miranu palakujirri kapukarriku.

⁹ Palaja wayin nyampalilu wurrarnala, “Kurlkapirli jarrinyirni, muwarr kakurnar-nangu. ¹⁰ Purlpingarra nyuntu wirriyi jarrinyingaliyaku kujarraku. Nyuntulu wirrinningalayinyi nyuntumili mayi kampanakatapa ngaju jurntinga. Wurrarnan-palu nyampalinga jurllaku 'Tukulu parrjalapulinyi palamajirri, mujarri jarriyipululu.' ¹¹ Jurntingalu ngalyalu kapukarri marnaliyi warajanga warrukarti. ¹² Palamanga wanggalu, paliny Hebrew-milija. Paliny warrkamukata jurllamilaku nyampaliku. Ngalyalu wurrarnaliyili kapukarri ngalayimili. Wurrarnangaliyaku ngalayimili kapukarrijirri. ¹³ Pala kujarra muwarr yija jarrinyipulu. Yarrana warrkamukata jirnininyin, wurrarnajanaku jurllaku, 'Wirraliyi palama mayi kampanakata marlkarri.'” Palajunju palalu wayin nyampalilu wurrarnala kingingi.

¹⁴ Pinakarrinyajalu palakurrangu muwarrku kingilu ngakarna jurntikarti walarni jinaku Joseph-ku janyinku. Joseph-ju ngarnka wirrkarnarninyi, wirrirnirngangu wurrukarra ngalypakata. ¹⁵ Kingilu wurrarnala, "Ngajulu kapukarri marnarni, munu nganurtulupa wurrarnakaji pala muwarr. Wurrarnajiyi nyuntu miranu palaku muwarrkurrangu." ¹⁶ "Ngaju munu yatilpa, Ngarrkalu wurralkulinyngaliku pala muwarr." Palajunju wurrarnala kinginga.

¹⁷ Kingilu wurrarnala, "Ngajumilinga kapukarringa wararr karrinyikinyirni pijunga wangka Nile-ja. ¹⁸ Yirrirnirnijaninyi 7 purlika pajalikattarrangu turlpanyiyi ngapaja. Janalu ngananyikinyiyi paru. ¹⁹ Palaja 7 pajalimajirrirrangu turlpanyiyi ngapaja, palarrangu winyjaly-winyjaly yiji. Munu ngajulu yirrarnamalparnajaninyi purlika nyungurrangukapali nyungunga warrarnja Egypt-ja! ²⁰ Palanggurrangu winyjaly-winyjalyju kunanyijianinyi pajalikattarrangu. ²¹ Palaja ngananyijalu waninyiyi winjaly-winyjaly ngarrany. Palaja kartaja parrily jarrinyarni.

²² Palaja kapukarri marnarna warinymal. Yirrirnirni patalyi yini wiyiti, waraja patalyi 7 mayijartinyi, ngalypakatajartinyi yiji. ²³ Palaja 7 patalyi kurlujartinyirranggu turlpanyiyi, purangulu wangalju kamparnajaninyi lalka jinangulu. ²⁴ Palarrangulu 7 kurlujartinyirrangulu kunanyijianinyi ngalypakattarrangu. Wurrarnajanaku kapukarri yatilpanga, palalurrangu munu wurrarnamajiyi."

²⁵ Joseph-ju wurrarnala kinginga, "Nyuntumili kapukarrijirri muwarr palajirri warajangarra. Ngarrkalu jurti jinangu ngani jilkuliny kuwarrilu. ²⁶ Palarrangulu 7 pajalikatalurrangu purlikalu wurrarnaya 7 partunu ngalypakattarrangu. Waraja ngarrany wurrarnaya 7 ngalypakattarrangulu wiyitilu. Pala kapukarrijirri warajangarra muwarr. ²⁷ Palarrangulu 7 winyjaly-winyjalyju purlikalu wurrarnaya 7 partunu kurlujartinyirranggu. Waraja ngarrany wurrarnaya 7 kurlujartinyju wiyitilu, purangulu wangalju kamparnajaninyi lalka jinangulu. Palamarrangungu 7 partunungu kurlujartinyirrangungu wupattarrangu mayi ngalkuluminyi.

²⁸ Palajun muwarr pirnirninnyurraku, Ngarrkalu jurti jinanga yukuyil jilkuliny kuwarri jampamarta. ²⁹ Palanga 7 partunungu mayi kalkuluminyi wirtu yiji ngunarrijirringi warrarnjirringi Egypt-ja. ³⁰⁻³¹ Palajalu 7 partunurrangulu kurlujartinyirrangulu yajalapiyijianinyi 7 partunurrangu ngalypakattarrangu. Wupartu mayi turlpulapiyi. Kurlujartinyi jarruliny yiji nganyjurrku wiyirru. Kakuluminyi mayi kalkurnalpinyi purpilu marlu. Kurluny-kurlunya warrarnja yiji wantuluminyi. ³² Ngarrkalu yinya nyuntunga pala kapukarrijirri jurti jinangu palajun jilkuliny kuwarrimarta.

³³ Yijapa pinakarrulupijin, kingi, yukuyil jilimin. Kurkapiirikata mankuluman, nyampali jilaman wiyirru warrarnku. ³⁴⁻³⁵ Yijapa wurralamanjanaku warinykurrangu warrkamu pulukukataku kuru malkulupiyijianinyi mayirranggu warinyjirranggu tawunjarrangu. Palalurrangu pirirrimartalu marlu jilapiyi mayi partunungu ngalypajalu, winya jilipiyi tawunjarrangu, tuku jilipiyi nyuntumilijalu muwarrjalu. ³⁶ Kurlujartinyja partunurrangungu marlu wantulinynganyjurrka mayi. Palaja munu janparra marlkarri jarruluminyi." Palajunjalu.

KINGILU NYAMPALI WIRTU EGYPT-KU JIRNI JOSEPH (41:37-44)

³⁷ Kingipa palinymili pirirrimarta pinakarrinyyalu Joseph-ku. "Nyungu muwarr ngalypakattarrangu!" ³⁸ Kingi muwarr pirnijanaku palinymilaku pirirrimartaku, "Ngarrkamilalu pirlurruju kalkurna Joseph. Munupa nganurtu palinykapali, yatilpa yiji." ³⁹ Kingilu muwarr pinalu Joseph-ku, "Ngarrkalu nyuntu miranu jinanta, munu nganurtu nyuntukapali ngalypakata yatilpa. ⁴⁰ Palajalu nyuntu nyampali jinarnanta nyungu warrarnkujirri, ngajumilarrangulu marrngulu nyuntuku pinakarrulupiyangu, janalu jilipiyi nyuntujalu muwarrjalu. Ngaju ngarrany nyampali wantulamarnanga nyuntuku. Nyuntu nyampali wantulumanjanaku jintaku wiyirru. ⁴¹ Kuwarri ngajulu nyampali jinarnanta wiyirruku Egypt-ku."

⁴² Kingilu palinymili ringi parirra yinyi pirni, wirrirnili parirra Joseph-ja. Wurrarnajanaku jintaku wurru wirrilyili Joseph-ja ngalypakattarrangu. Kingilu ngalyinga wirrirnili miji-mijikata chain. ⁴³ Kingilu yinya Joseph palinymili waraja chariot jarli pinaku. Pirirrimarta jinta marnti yanalpiyi walangkarrangu chariot-ja, kamarnalpiyijanaku warinykurrangu marrngurranguku, "Purlu jarrayi! Purlu jarrayi!" Palajalu kingilu nyampali jirni wiyirru warrarnku. ⁴⁴ Kingilu muwarr pinalu Joseph-ku, "Ngajurla nyampali wiyirru nyungu warrarnku. Ngajulu nyuntu nyampali wirtu jinarnanta. Nyungunga warrarnja marrngurrangu nyuntuku pinakarrulupiyangu, jilipiyi nyuntujalu yiji muwarrjalu." Palajunjalu wurrarnala Joseph-ngu.

KINGILU MIRTAWA YINYALI JOSEPH (41:45-46)

^{45-46a} Palajalu kingilu yini yinya Joseph wariny, Zaphenath-paneah. Kingilu mirtawa pukun yinyala, yini pala mirtawa Asenath. Palamili mirtawamili japartu yini Potiphera, palapali nyampali muwarrku yatilpamilaku, tawun-ja yini Heliopolis. Palajalu Joseph wirtu yiji nyampali jarrinyi.

PARTUNURRANGU 7 NGALYPAPA 7 KURLU (41:46-57)

^{46b} Kingilu nyampali jirni Joseph 30 partunu jarrinyija. ⁴⁷ Palaja 7 partunurrangungu mayi marlu yiji jirniyi. ⁴⁸ Palanga partunurrangungu Joseph yani-yanikinyi ngunarriirri warrarn, wurrarnikinyijanaku, "Kuru muluyi mayirrangungu marlurrangungu yiji!" Winya jirnikinyiyi wirturrangungu mayarrangungu mayarrangungu, tawunjarrangungu tawunjarrangungu palanga warrarnja. ⁴⁹ Palajunju jirni munu marlu yiji.

⁵⁰ Palangarrangungu partunurrangungu Joseph-milalu mirtawalu partanyirri kujarra kanyapulinyi mutunyajirri. ⁵¹ Joseph-ju yini marna walangkarrangumarninyi Manasseh. "Ngarrkalu ngalyapa jirnilpija, ngajulu kakulumarnajaninyi ngajumili japartumilirrangungu, kakulumarnajaninyi ngajumilarrangungu mamajilurrangungu kurlujartinyi jirnilpija." Palajunjalulu yini marna pala partany Manasseh. ⁵² Yini marna nyirirnikartimarninyi Ephraim. "Marrngurrangungu kurlujartinyi jirniyi nyungu warrarnja. Kuwarri Ngarrkalu yinyaji ngajumilirrangungu waljarrangungu nyungungu warrarnja." Palajunjalulu yini mirni pala partany Ephraim.

⁵³ Palajarrangungaja 7 ngalyapa partunujaja wanayirti munu pungkumajanaku. ⁵⁴ Palaja 7 kurlujartinyarrangungu partunurrangungu turlpanyajanaku palajunngarra Joseph-ju purlpi wurrarnajanaku. Warrarnja warinyjarrangungu marrngurrangungu janparr karrinyikinyiyi, mayimajirringa. Marrngurrangungu Egypt-ja mayi kalkurnikinyiyi ngarrany.

⁵⁵ Yarti marrngurrangungu Egypt-ja wiyirr jirniyi mayi janamili. Palajalu yanayalulu kingiku, wurrarniyili, "Mayi yuwanganinya!" Paliny muwarr pirnijanaku, "Yarrayalu Joseph-karti. Palinyju wurralkulinyurraku ngani jinaku. Pinakarryyalu."

⁵⁶ Marrngurrangungu wiyirrja warrarnja janparr karrinyikinyiyi. Palaja Joseph-ju wirturrangungu mayarrangungu mayi Manassehninyi, warnkuku mayi yinganyikinyijaninyi.

⁵⁷ Marrngukarra turlpanyiyi warinya warrarnjarrangungu, jana milpanyikinyialulu Josephku mayiku maninyaku warnkujartinyju. Marrngurrangungu warinyjarrangungu warinyjarrangungu warrarnja turlpanyiyi Egypt-karti janparr karrinyija, mayiku maninyaku.

42

JOSEPH-MILI MAMAJIRRANGU EGYPT-KARTI YANAYI MAYIKU (42:1-24)

¹⁻² Palanga Joseph-mili japartu Jacob palangangarra waninyikinyi palinymilinga warrarnja. Palanga waninyikinyiyi janparr. Warinyju wurrarnala Jacob-ja, "Mayi kalkurnayi Egypt-ja." Muwarr pirnijanaku palinymilaku partanykarrangungu, "Nganiwanti waninyurru nyungungu? Pinakarrinyirni mayi kalkurnayi Egypt-ja. Yarrayi palakarti, mayi marrayinganyjurruka wanka nyungu waninyaku. Munujalu wurrjiliminyi wiyirr."

³ Japartumilijalulu muwarrjalulu 10 mamajirrangungu Joseph-mili yanayi kurilakarti Egypt-karti. ⁴ Joseph-mili marrkamarninyi waninyi ngurrangungu. Palinymili japartu wirnti karrinyikinyialulu, palinyju kurlkarri marnikinyi, "Marrkamarninyi marlkarri jarryiyili Egypt-ja." Palajunjalulu munu ngakarnama warinyjarrangungu palinymilirrangungu partanykarrangungu.

⁵ Palajunjalulu Jacob-mili partanykarrangungu piririmarta kajarniyi Egypt-ja maninyaku mayi. Jinta warinyirrangungu turlpanyiyi palakarti mayiku maninyaku.

⁶⁻⁸ Palanga Joseph nyampali waninyikinyi marrngumilaku warrarnku Egypt-ja. Palinykungarra yaninyikinyialulu wiyirr mayiku maninyaku. Joseph-mili mamajirrangungu turlpanyialulu mayiku maninyaku palinyjaku, wupurniyalulu palinyku. Janalulu ngawu marnayi janamili marrka. Palinyju jurtulu yirrirnijaninyi mamajirrangungu palinymili. Muwarr pirnijanaku ngawu kanyjil-kanyjil, "Wanyanjaja nyurra milpanyanyurru?!" Wurrarniyili, "Ngaranra milpanyiyirni Canaan-ja mayiku maninyaku."

⁹ Kurlkarri marnajaninyi kapukarri, purlpija palinymilirrangungu mamajirrangungu wupurniyalulu. "Mitu marnanyinyurru! Yija-yiji milpanyanyurru nyungungu warrarnku kanganyaku nganarnamilaku Egypt-ku." Palajunjalulu kuli muwarr pirnijanaku.

¹⁰ "Munu, Nyampali! Ngaranra munu milpanyamayirni yirrinaku warrarnku, milpanyiyirni mayiku maninyaku. ¹¹ Ngaranra partanykarrangungu warajamilija japartuja, nganarna munu mitukata. Ngaranra munu turlpanyimayirni nyungukarti warrarnku maninyaku, nganarnamili jinaku." ¹² Warinymil wurrarnajanaku, "Nyurra turlpanyinyurru warrarn yirrinaku, warrarnku kanganyaku nganarnaja." ¹³ "Ngaranra partanykarrangungu warajamilija pirirrija. Japartu nganarnamili 12 piririmartajartiny partanykarrangujartiny. Nyirtingunyamarninyi kalkurna japartulu nganarnamilaku Canaan-ja. Wariny marrkamarninyi marlkarri." Palajunjalulu wurrarniyili.

¹⁴ Warinymalja muwarr pirnijanaku, “Nyurra turlpanyinyurru warrarn yirrinaku, warrarnku kanganyaku nganarnaja. ¹⁵ Yakurr malamarnanyurrinyi. Kawayi ngajukarti nyurramili marrkamarniny. Munujalu munu kulpa malamarnanyurrinyi walarni jarrinyaku nyurramilikarti warrarnkart. Pala muwarr yija. Wirrilamarnanyurrinyi jurntinga yakurr manaku. ¹⁶ Nyurralu waraja ngakalkulinyurru nyurramilikarti warrarnkart, palala warajalu walarni jilkuliny nyurramili marrka. Jinta wiyirr wantulinyurru nyungu jurntinga. Palajunjalulu yakurr malamarnanyurraku muwarr nyurramili. Yijapa nyurramili marrka walarni jarruliny ngajukarti. Palajalu palaja muwarrja ngajulu yijal malamarnanyurraku. Munujalu ngajulu mitu yakalamarnanyurrinyi, yija-yiji turlpanyinyurru warrarnku yirrinaku.” ¹⁷ Palajunjalulu muwarrjalulu palinyimili mamajirrangulu jurntingi wirrirnijaninyi.

¹⁸ Kujarrajalulu karpupalu Joseph yana jurntikarti, wurrarnajanaku, “Ngarrkaku yijalmarta jirninyalu. Ngajulu wurralamarnanyurraku ngani jilkulinyurru. Yijalu pinakarraji, yijapa pinakarrulinyurruji wankanyu wantulinyurru, ngajulu munu wiralamarnanyurrinyi marlkarri. ¹⁹⁻²⁰ Ngajulu kalkulumarna waraja jurntinga. Wiyirr walarni jarrulinyurrujanaku nyurramilikarti ngurrakarti. Palaja walarni jarrulinyurru nyungukarti nyurramilijartiny marrkajartiny. Palajalu wurrarnajinyurru yija muwarr. Munu marlkarri wiralamarnanyurrinyi.” Palajunjalulu Joseph-ju muwarr pirnijanaku. “Yuu! Palajun jilipiyrini.”

²¹ Palaja muwarr pirnikinyiyi janamili muwarr. “Yijalu kurlu jirninyalu nganyjurrumilaku marrkaku. Munu tuku jinamanyi, yinyanyijanaku nganyjurrumili marrka wala nyungu warnkuku maninyaku. Wirriyijartinyju ngarlu japirr marnikinyinganinyi, ‘Munu yingkuluminyinyurru jananga!’ Munu pinakarramayirnalulu. Kuwarri yiji kurlu jarrinyi nganarnaka. Yija-yiji kurrrparniyirnarninyi.” ²² Murrkangunya, Rueben-ju, wurrarnajanaku marrkamarninyirrangungu, “Wurrarnarnanyurraku ngajulu munu palajun jinaku nganyjurrumilaku marrkaku. Munu pinakarrimajinyurru. Palajunjalulu nganyjurrumili marrka marlkarri. Kuwarri Ngarrkalulu yukuyil jirninganyurrinyi!”

²³ Muwarr pirnijaku pinakarrinyikinyijanaku Joseph-ju. Jurtulu pinakarrinyikinyijaninyi, jana ngakumpa. Joseph-ju muwarr pirnikinyijanaku wariny muwarr Egypt-mili, warinyju muwarr jurtu jirnikinyi jananga. Jana ngakumpa Joseph miranu janaku muwarrmilaku. ²⁴ Palaja pinakarrinyaja mamajirrangungulu muwarrku Joseph-ju yana kuku jarrinyaku ngangkurli jinaku. Palaja kulpanyajanaku, palinyju muwarr pirnikinyijanaku mamajirrangungulu. Palinyju kunyi pirni Simeon, miranga jananga. Wurrarnajanaku wiyirra palinyimili mamajirrangungu, “Nyurra yarrayi mayijartiny ngurrakarti nyurramilikarti.”

JOSEPH-MILI MAMAJIRRANGU KULPANYAYI CANAAN-KARTI (42:25-38)

²⁵ Wurrarnala warajanga palinymilina warrkamu puluku, “Marrajanaka mayi nyungukurrungu, kangkulupiyi janamilikarti warrarnkart. Winya jilijanaka kurtan. Warnkujalu maninyijalu wirrilijanaku warnku janamilirrangungu kurtanjirrangungu. Wariny yuwajanaka kurtan mayijartiny kangkulupiyi ngananyaku janamilikartiku warrarnkartiku.” Palajalu palinyimilulu warrkamu pulukulu jirni Joseph-jalu muwarrjalulu.

²⁶ Palajalu mamajirrangulu mayi kurtanarrungu wirrirniyi jananga tangkingi. Jipi marnti yanayi, kulpanyayi janamilikarti warrarnkart. ²⁷ Warajanga warrukartingi karta karrinyi partijirringa. Warajalu pirli jirni palinyimili kurtan, maninyaku mayiku palinyimilaku tangkiku. Palinyju yirri palinyimili warnku kankakartingi mayingi. ²⁸ Palinyju kamarnajanaku warinyarrungulu, “Nyungu yirriyili! Ngajumili warnku! Jintalu wirrirni kurtanja, kankakarti mayinga.” Pinakarrinyiyi pala muwarr, palala muwarrju wirntiji pirninyaninyi yiji. Jana jankanka pirnikinyiyi yiji. Muwarr pirniyirrangulu wirntulu, “Ngani jirninganyurrinyi Ngarrkalulu?”

²⁹ Palaja kulpanyayi janamili japartukarti, warrarnja Canaan-ja. Yimpirniyili wiyirr nganirrangulu jinajalu. ³⁰ “Maajalu Egypt-jalu muwarr pirni nganarnaku kulilu. ‘Nyurra turlpanyinyurru warrarn yirrinaku nyurramili jinaku!’” ³¹ “Munu nganarna palajun jinaku milpanyiyirni. Nganarna yijakata, munu mitukata. Munu turlpanyamayirni yirrinaku warrarnku. ³² Nganarna pujamu warajamilaku japartuku. Palinyju Manassehninyi 12 partanykarrungu pirirrimarta. Waraja marlkarri, nyirtingunyamarniny kalkurna japartulu nganarnamilulu Canaan-ja.” ³³ Palalu pirirrilu nyampalulu wurrarna nganarnaku, “Yakurr malamarnanyurrinyi! Nyurralu yakalkulinyurru waraja marrngu, nyungunga ngaliya wantulupalayi. Wiyirr nyurra kulpulinyurru nyurramilikarti warrarnkart mayijartiny nyurramilakurrungu. ³⁴ Palajalu walarni jilkulinyurru ngajukarti nyurramili nyirtingunya. Palaja jirnijalu ngajulu wurralamarnanyurrinya yijakata, munu turlpanyimanyurru warrarnku kanganyaku. Ngajulu yala jilamarna

nyurramili walja jurntija. Palajalu mankulinyurru mayirrangu, ngajulu munu ngampa pilamarnanyurrinyi.' Palajun muwarr pirni nganarnaku."

³⁵ Palaja yanayi yatinaku kurtanku mayiku yirrinaku, palanga kankakarti mayinga warnku janamili yirrinanyi! Warnkulu yirrinajalu jana japartupa janamili wirnti karrinyi yiji. ³⁶ "Nganiwanti jirninnyurru palajun? Kanyanyurrupulinyi ngajumili pujamujirri. Simeon-majirripa Joseph-majirri waninyirni. Yijalmarta karrinyinyurru kanganyaku Benjamin-ku. Nyurralu kuli jirninnyurra." Palajun muwarr pirnijanaku Jacob-ju. ³⁷ Mirtamarninyju, Rueben-ju, muwarr pinalu japartuku, "Japartu, ngajulu walarni jilamarnanga nyirtingunya. Munujalu, nyuntulu wirlalamanpulinyi ngajumilijirri partanyjirri marlkarri. Ngajulu tuku jilamarnanga nyirtingunya, tukulu walarni jilamarnanga." ³⁸ "Munu palajunku! Nyirtingunyamarniny munu yankuliny Egypt-karti! Marlkarri jarriyili partijirri kaniny. Paliny marlkarri jarruliny, ngajupa marlkarri jarrulumarna! Ngaju jipi mirta jarrinyirni. Marlkarri jarrulumarna pajujartiny!"

43

JOSEPH-MILI MAMAJIRRANGU EGYPT-KARTI YANAYI, BENJAMIN PUKUN (43:1-15)

¹ Warrarnja waninyi Canaan-ja ngapa munu ngarrany pungkamajanaku. Mayi wupartu yiji wirtu jarrinyjanaka. ² Jacob-jupa palinymilalu partanykarrangulu jipi mayi nganayi, pala mayi manayi Egypt-ja. Japartu muwarr pirnijanaku, "Yarrai Egypt-karti yarrana, mayi marrayinganyjurraka." ³ Judah-lu muwarr pinalu, "Palalu pirirrilu wurrarna nganarnaku yiji, 'Nyarnikurnu kawayi nyurramili nyirti ngajukarti. Munujalu ngajulu munu muwarr pilamarnanyurraku, munu mayi yingkulumarnanyurrinya.'" ⁴ Ngakala pala nyirtingunya, palaja yankulupiyirni Egypt-karti mayiku maninyaku nganyjurraku wiyirru. ⁵ Munu ngarrany yankulupiyirni nyirtingunyamajirri. Palalu nyampalilu Egypt-jalu wurrarna nganarnaku, 'Nyarni kawayi nyirtingunya. Palaja muwarr pilamarnanyurraku.'"

⁶ Jacob-ju warnta marnajaninyi, "Nganiwanti wurrarnanyurraru nyurra marrkajartiny? Kurlu jinajinyurra!" ⁷ Karra marnayalu, "Japirr marnanganinya, Japartu nyurramili wankanyu ngarrany? Wayirti, warinypa kalkurnanyurru marrkapa mamaji?" Purulu yija muwarr wurrarniyirni. Nganarna munumparla palinyja, 'Kangkulunyurru nyungukarti nyurramili nyirtingunya.'" Palajun muwarr pirniyalu janamilaku japartuku.

⁸ Judah-lu muwarr pinalu japartumarninyku, "Ngajulu tuku jilamarna nyirtingunya. Ngajulu kangkulumarna. Nyampa yankulupiyirni mayiku maninyaku. Palajunja jinajalu wankanyu wantulaminyi wiyirr, munu marlkarri jarrinyaku, nyuntupa nganarnapa nganarnamili partanykarrangu. ⁹ Ngajulu tuku jilamarna nyirtingunya, ngajulu walarni jilamarnanga tukulu. Munujalu ngaju nyanyji jilamanyin ngarrakuny. ¹⁰ Yanamayirni purlpi ngarrany. Jipijalu walarni jarrimayirni kujarramal."

¹¹ Japartumurninyju wurrarnajanaku, "Yuu! Jipi kawayi nyirtingunya. Ngajulu munu ngampa pilamarnanyurrinyi. Kawayalu mayi palarrangu ngalypparrangu nyunguja warrarnja nyampaliku Egypt-ku: jutipirri, minta ngalya parntinyakata, mayiku jurikata jinakata (spices), warinypa warinypa mayi jurikata (pistachio nuts and almonds)." ¹² Warnku nyarra wirrinnyi nyurramilinga kurtanja kulpa jiliyijanaku. Ngurnipali wirrinnyi watarrkulu. Kawayi yarrana warnku mayiku maninyaku. ¹³ Kawayi nyirtingunya nyurramili marrka, yarrai yarrana yirrinaku nyarraku pirirriku. ¹⁴ Ngarrka wirtu yiji. Ngajulu japirr marnarna paju karri nganarnaku, paju karrinyajalu ngakalkulinyulinyi ngajumilijirri partanyjirri, Simeon-pa Benjamin. Yijapa munu ngakalkulinyulinyi, ngaju wantulumarna partanymajirrijirri ngarrakuny." Palajunju muwarr pirnijanaku palinyamilaku partanykarranguku.

¹⁵ Jacob-milalu partanykarrangulu pirirrimartalu wirrinnyi jinyjipintipa warnkupa kurtanji. Wirrinnyi warnku wata manayi purlpilu, warinyarrangu warnkurrangu yarrana manayi, maninyaku mayiku janaku. Palaja yanayi kanyayi janamilipa marrka, Benjamin. Egypt-karti pipurr yanayi. Egypt-ja kajanaja yanayalu muwarr pinaku Joseph-ku.

MAYI NGANAYI JOSEPH-JUPA MAMAJIRRANGULU KUNMUNGU (43:16-34)

¹⁶ Joseph-ju yirrinni marrkamarniny palinyмили warinyjarrangungu. Kamarnalu palinyamilaku warrkamukataku nyampaliku mayakataku. "Kawajaninyi nyungurrangu marrngurrangu ngajumilikarti mayakarti. Wirlala kuwiyi, kampala nganarnaka. Nyungurrangulu pirirrimartalu mayi ngakulupiyirni ngajumilinga mayanga karrpunga kankajalu yiji." ¹⁷ Palaja warrkamuku nyampalilu kanyajaninyi Joseph-milikarti mayakarti Joseph-milalu muwarrjalu.

¹⁸ Yananyajalu mayakartilu Joseph-mili mamajirrangu wirnti karrinyiyi. Kurlkarri marnikinyiyi, "Wirriyili jarrinyi warnku nyarra yirrininyi kurtanjarrangu puripi. Palajalu ngakarnanganyurrinyi palinymilikarti mayakarti. Yijalupa warlilinganyurrinyi, yijalu jilinganyurrinyi warrkamuku jinaku palinyku ngarrakuny. Yijalupa kawajaninyili nganyurruka tangki." Palajunju kurlkarri marnikinyiyarrinyi.

¹⁹ Mayanga milyanga jarrinyaja wirntijartinyu muwarr pirniyalu palaku nyampaliku. ²⁰ Janalu muwarr pirniyalu, "Nyampalikayi, milpanyiyirni nyungukarti purpunga mayiku maninyaku. ²¹⁻²² Nganarna warlirni jarrinyikinyiyirni nganarnamilikarti warrarnkartu. Yutakartanga waninyiyirni partijirri, yatirniyirni nganarnamili mayipinti kurtanarrangu. Yirrininyirni nganarnamili warnkurrangu nganarnamilingi kurtanja kankakarti mayinga, warnkurrangu wiyirr waninyikinyi kurtanja! Nganarna ngakumparla nganurtulu warnku wirrinny nganarnamilinga kurtanja. Nganarnalu warlarnikinyiyirninga wiyirr. Nganarnalu wariny warnku kanyayirni maninyaku mayiku nganarnaku." ²³ Puntaju karra marnajanaku, "Wirntiwayilu puru. Purpilu warnku yinyanyinyurru. Nyurralupa nyurramilalu japartulu yijalmarta jirninyurrulu Ngarrkanga. Yijapa palinyu wirrinny warnku nyurramilingi kurtanjirrangu."

Palaja palinyu kanyajanaku Simeon. ²⁴ Palaja kanyajaninyi wiyirr kaninykarti Joseph-milinga mayanga, yinyajaninyi ngapa jinaku janpa jinaku. Mayi pukun yinyajaninyi tangkikurrangu. ²⁵ Wurrarnajanaku, "Nyurralu mayi ngalkulunyurru nyungungu kuwarri." Palanga manayijaninyi wurrukarrangu yinganyaku Joseph-ku kulpanyajalu.

²⁶ Joseph walarni jarrinyajalu mayakarti, palinymilalu mamajirrangulu yinyayili jinyipinti wurrukarrangu palinyku, jana wupirniyalu jinangu palinyja. ²⁷ "Wayirti, ngalypa waninyurru? Japartu nyurramili, wankanyungarra waninyi? Ngalyapa waninyi?" ²⁸ "Yuu, wankanyungarra waninyi." Palajalu warinymil wupirniyalu. ²⁹ Parrjana yirrinny palinymili marrka, Benjamin, pipimarniny partanyjirrimili walja. "Nyungungarra nyirtingunya, wurrarnijinyurru?" "Yuu." Wurrarnala Benjamin-ja, "Ngarrka paju karruliny nyuntuku."

³⁰ Palaja Joseph yana nyampa jurntikarti palinymilikarti, manyjarrajalu nyirtingunyaku ngangkurl jirnikinyalu. ³¹ Ngumpa janpa jinanyarninyi, kulpanyajanaku. Wurrarnajanaku warrkamukataku palinymilaku, "Mayi kawayi nganarnaku!"

³²⁻³³ Purpilu Joseph-milalu warrkamu pulukurrangulu kajana jirnijaninyi mamajirrangulu Joseph-milirrangulu, murrkangunya wirrinny walangkarrkartu, nyirtingunya warinykartingli, wiyirr partijirringi wirrinnyajaninyi. Kajana jirnijaninyi, murrkangunya walangkarr, malyartarrangu, nyirtingunya nyirrinnykarti, Palajunggarra. Pirirrimarta parrjarnikinyarninyi. "Yukuyilpirla ngayarta jarrinyinyi!" Yija yiji ngawu karrinyikinyiyi. Palanga warajanga ngananyikinyiyi, Joseph-pa mamajirrangulu palinymilipa Egypt-jarrangupa. Joseph kajarna warajanga table-ja. Palinymili mamajirrangupa nyirtingunypa warinyja table-ja kajarnikinyiyi. Warinyarrangu kajarnikinyiyi warinyja table-ja, kajamarta kajarnikinyiyi. Egypt-arrangulu munukata kajanakata warajanga Hebrew marrngunga. ³⁴ Joseph-ju ngakarnajanaka jinta mayi palinymilija table-ja. Ngakarnalu wirtu yiji palinymilaku marrkaku, Benjaminku. Palanga nganayipa minpirnayipa Joseph-ja, pikaly jarrinyiyi wiyirr.

44

MINPINAPINTI KANYAI MAMAJIRRANGULU MUNAMPALU (44:1-17)

¹ Yartingi Joseph-ju wurrarnala nyampalingi warrkamukatanga, "Winya jirnijaninyi kurtan mayijartinyu janamili. Warnkurrangu janamili wirrilijanaka kankakarti mayirrangunga. ² Kurtanja nyirtingunyamilinga wirrili nyungu ngajumili ngalypakata yiji minpinapinti. Wirrili pala minpinapintipa warnkupa palinymilinga kurtanja." Palajun wurrarnala. Palinyu yijalu jirni Joseph-jalu muwarrjalu.

³ Pirrpa-pirrpanga mamajirrangupa nyirtingunya yananyayi tangkijartiny janamilikarti ngurra waljakarti. ⁴ Jampa yanayi wangkangarra. Joseph-ju wurrarnala warrkamukatanga, "Yarrajanaku! Purra pilijaninyi. Wurralajanaku, 'Ngajumili nyampali ngalypalu kalkurnakinyinyurrinyi. Puntajulu kurlu jirninyurrulu! Nganiwanti minyi marnanyurralu ngalypakata yiji minpinapinti palinymili?' ⁵ Palamangarra minpinapinti palinymili minpirni karrpurangu karrpurangu. Palamajartinyu minpinapintulu maparn jirnijaninyi pukurl. Nyurralu minyi marnanyurralu. Kurlu yiji jirninyurralu! Wurralajanaku palajun muwarr."

⁶ Palinymilalu warrkamukatulu yajarnajaninyi. Yirrinajalu wurrarnajanaku Joseph-milaja muwarrja. ⁷ Puntajulu, "Nyampali yija, munu palajun muwarr pinaku! Munu palajun jinamayirni. Nganarna munu minyi manakatarrangu. ⁸ Pala warnku

yirrirniyirni purlpilu kurtanja nganarnamilinga walarni jirniyirningu nyuntunga Canaan-ja. Nganiku palajun muwarr pinanpa, wurrarnannganinya minyi Manasseh nyuntumilimili nyampalimili minpinapinti palinyamilija mayaja? ⁹ Kanyjilimanpa palaku minpinapintiku nganarnamilinga kurtanja. Yijapa yirrilaman nganurtumilingi kurtanja, pala marrngu wirlalaman marlkarri. Wiyirr nganarna wantulupiyirni nyungunga, warnku mananyamajirri warrkamu jarrulupiyirni nyuntuku.” ¹⁰ Puntajulu, “Yuu, yijapa yirrilamarna minpinapinti palamilinga kurtanja, pala waraja marrngu kalkulumarna. Wiyirr nyurra kulpulinyurru nyurramilikarti warrarnkarti.” Palajun muwarr pirnijanaku Joseph-milaku mamajirranguku.

¹¹ Yinyi pirniyi nyampalu kurtanarrangu tangkija, jungkanga wirrirniyi, jawa pirlu jirniyijaninyi. ¹² Joseph-milalu warrkamukatalu kanyjirnikinyalu pala minpinapintiku warinyapa warinyapa kurtanarrangunga. Walangkarranga kanyjirnalulu murrkamilinga, palaja malyurtarrangumilingi, nyirrirnikarti kanyjirnalulu nyirtingunyamilingi. Pala minpinapinti waninykinyi nyirtingunyamilingi, Benjamin-milinga. ¹³ Wirriyili karrinyi, wurrurrangu kawuja ngartarn-ngartarniyi pajulu yiji-yijalu.

¹⁴ Judah-pa jintapa walarni jarrinyi mayakarti Joseph-milikarti. Palangangarra waninyikinyi. Wupirniyalu jungkakarti yiji. ¹⁵ Paliny muwarr pirnijanaku, “Nganiwanti kurlujartiny jinajinyurru? Ngaju miranu nyuraku. Ngaju miranurla maparn jinaku. Nyurra miranurla ngajuku wanimanyurru.”

¹⁶ Judah-lu, “Munu nganarna jurtu muwarrmajirri. Ngarrka miranu nganarnalu kurlu jirniyirni! Warnku mananyamajirri warrkamu jarrulupiyirni nyuntuku, warinyju nyarra kalkurnikinyi minpinapintipa nganarna jintu.” Palajunju muwarr pinalu Judah-lu. ¹⁷ Joseph-ju karra marnajanaku, “Munu palajun jilamarna. Pala waraja marrngu minpinapintijartiny kalkulumarna nyungu. Nyungu waraja warrkamu jarrulupija. Wiyirr nyurra kulpulinyurru nyurramilikarti japartukarti.”

JUDAH-LU NGARLU JAPIRR MARNA JOSEPH BENJAMIN-KU (44:18-34)

¹⁸ Wangka jarrinyalu Judah, karra marnalu, “Nyampali, wirtu nyuntu, nyuntu kingikapali. Munu wirriyili jarrulupijin, puru muwarr pilamarnangu. ¹⁹ Purlpilu japirr marnannganinyi, ‘Yija japartu nyurramili wankanyu ngarrany, wayirti kalkurnanyurru warinyapa marrkamarniny?’ ²⁰ Wurrarnayirngangu purlpilu, ‘Yuu, nganarnamili japartu wankanyu ngarrany, waraja marrka nganarnamili ngayarta jarrinyi paliny nganarnamilinga japartunga mirtanga yija. Nyirtingunyamili walja yija mamaji marlkarri. Nyungujakun wankanyu palaja pipija, nganarnamilalu japartulu ngarluja yiji palinyмили pala.

²¹ Nyuntulu wurrarnan nganarnaku, ‘Ngajulu yirrilimarna nyurramili nyirtingunya marrkamarniny. Kawayi ngajukarti.’ ²² Palinyju munu yakalkulinyapa nganarnamili japartu. Marlkarri jarriyili nganarnamili japartu. ²³ ‘Wurraliyili nyurramilinga marrkanga nyungukarti milpuliny ngajuku yirrinaku. Munujalu milpanyajalu ngajulu ngampa pilamarnanyurrinyi nyungukarti milpanyaja ngarrakuny.’ Palajun wurrarnan nganarnaka.

²⁴ Palaja kulpanyajalu wurrarniyirnilu japartungu nyuntuja muwarr. ²⁵ Yarti nganarnalu japartulu wurrarna nganarnaku, ‘Kurlpayi yarrana Egypt-karti, mayi marrayi yarrana!’ ²⁶ ‘Nganarna munu palakarti yaninyaku. Palalu pirirrilu wurrarna nganarnaku yananyaku palakarti kangkulupiyirni nganarnamili marrka nyirtingunya. Munu kanganyajalu nyirtingunyaku palalu pirirrilu munu muwarr pilkuliny nganarnaku. Nyuntulu ngakalaman nyirtingunya pukun, palaja yankulupiyirni.’ ²⁷ ‘Ngajumili mirtawa Rayijil kujarra murtunyajirrijakun kanyapulinyi. Nyurra miranu palaku. ²⁸ Waraja partany yana ngarrakuny, ngaju ngawu kanyjil-kanyjil. Yijapa marlkarri, kulikatalu kuwiyilu nganayi ngurnipali. ²⁹ Kuwarri karrinyinyurru kanganyaku nyirtingunyaku. Palinyapa marlkarri jarriyili. Palaja ngajupa wurrjularnala paju karrinyija.’ Palajunju wurrarna nganarnalu japartulu.

³⁰⁻³¹ Munu kulpanyaku nganarnamilikarti japartukarti nyirtingunyamajirri. Palajun jilipiyirni, nganarnamili japartu marlkarri jarriyili paju karrinyajalu. ³² Marntikartilu nyungukartiku wurrarnarnala japartungu, ‘Ngajulu tuku jilamarna nyirtingunya, walarni jilamarna nyuntukarti. Munujalu ngaju nyanyiji jilamanyan ngarrakuny.’ ³³⁻³⁴ Pinakarraji, nyampali. Ngaju munu karrinyirna ngajumilaku japartuku marlkarri jarriyilipa. Ngaju munu karrinyirna walarni jarrinyaku nyirtingunyamajirri. Ngaju wantulumarnanga, warrkamu jilamarnanga kakuputulu. Yijapa ngakalaman nyirtingunya nganarnamilikarti japartukarti.” Palajun muwarr pinalu Joseph-ku.

45

JOSEPH MAMAJIRRANGU WURRARNAJANAKU YINI WALJA PALINYMILI (45:1-20)
[reveals ??]

¹ Joseph-ju pinakarrinyikinyalu palinymilaku mamajiku. Palaja partarl jama karrinyikinyi. "Jinta nyurra warrkamukatarrangu yarrayi jurntija." Palarrangujakun yiji waninyiyi kaninykurti jurntinga mamajirrangupa nyirtingunya. Warrkamukatarranu Egypt-jirrirrangu yanayi. ² Joseph ngangkurl jirnikinyi marrja. Marrngulu pinakarrinyiyi kajangulu, warinyju wurrarnajanaku marrngurrangunga kingimilinga mayanga, "Joseph ngangkurlu jirnikinyi marrja." ³ Joseph-ju wurrarnajanaku mamajirrangunga, "Ngajungarra Joseph. Yija yiji japartu nganyjurramilyi wankanyu waninyi?" Pala muwarr pinakarrinyiyi yija yiji wirnti karrinyiyi. Munu puntaju muwarr pinamayalu. Jama waninyiyi.

⁴ "Kurtaliyi wangka ngajukarti!" Milpanyiyi palinykarti. "Ngajungarra nyurramili marrka, Joseph. Nyurralu yinyalpirninyurru jananga ngajarrirrangunga warnkuku. Janalu kanyanyiyi nyungukarti. ⁵ Munu wirriyi jarrinyaku nyurra, munu kulilu yirrikulinyurrarninyi. Ngarrkalungarra nyungukarti ngakarnanyi, kalkunaku nyurraku wankanyu. ⁶ Punja waninyiyirni ngapa munu pungkama kujarra partunujirringi. ⁵ partunurrangu turlpulupiyanganyjurruka ngapa wupartu pungkuliny nganyjurraku, mayirrangu munu jarruliny nganyjurruka. ⁷ Palajalu Ngarrkalu ngakarninyi walangkarrangu nyurranga. Ngakarninyi nyungukarti nyurraku kalkunaku wankanyuku, partanykarranguku nyurramilaku pukun. ⁸ Munu nyurralu ngakarnamanyinyurru nyungukarti, Ngarrkalu ngakarninyi. Ngaju wirrinyi nyampali wiyirru warrkamukatarranguku kingimilinga mayanga, wirrinyi nyampali wiyirru marrngurranguku nyungungu warrarnja, Egypt-ja.

⁹ Yarrayi japartukarti janyin, wurraliyili nyungu muwarr. 'Yija ngaju, nyuntumili partany, Joseph, wankanyungarra waninyirni. Ngarrkalu ngaju wirrinyi nyampali wiyirru marrngku warrarnja Egypt-ja. Kurtaliyi nyungukarti warrarnkarti. ¹⁰ Nyuntu wantuluman ngajungu wangka nyungunga, Gothen-ja, nyuntupa partanykarrangu nyuntumilipa karluji jamuji, kaparljipa kamiji. Kawayijaninyi kukurnjayipa nanikutupa purlimanarrangupa wurrukarra pukun. ¹¹ Ngajulu tuku jilamarnanta. ⁵ partunurrangu turlpulupiyanganyjurruka ngapa wupartu pungkuliny nganyjurraku. Nyungunga Gothen-ja tuku jilamarnanyurrinyi wiyir, mayijartinyi wirtujartiny wantulinyurru.' Pala muwarr wurralala.

¹² Nyurralu wiyirru yirrilinyiyi, ngaju yiji nyungu, Joseph muwarr pirnirnyurru. ¹³ Wurraliyili japartunga ngaju nyampali yiji Egypt-ja. Wurraliyili yirrinnyurru wiyir nyungunga. Palaja nyungukarti kawayi janyin!" Palajunju wurrarnajanaku Joseph-ju.

¹⁴ Ngamparna marrka, ngangkurlu jirnipularninyi. ¹⁵ Ngamparnajaninyi mamajirrangu, ngangkurlu jirniyi warajanga, palaja kurrngarniyi warajanga.

¹⁶ Kingilu pinakarrinyi, "Joseph-mili mamajirrangu kajarniyi." Kingipa palinymili warrkamulu pulukurrangu pikaly jarrinyiyi. ¹⁷ Kingilu wurrarnala Joseph-ku, "Wurralajanaku nyuntumilirrangu mamajirrangunga kurtanjarrangu mayijartiny wirrilipiyi janamilingi tangkingi, kulpulupiyi janamilikarti warrarnkarti waljakarti. ¹⁸ Mankulupiyi janamili japartupa palinymilirrangupa, nyarnikurnu turlpululinyurru ngajukarti. Warrarn ngajulu yingkulumarnajanaku, warrarn ngalypakata. Marlu mayi ngalypakata ngalkulupiyi. ¹⁹ Wurrala jinaku mamajirrangunga kangkulupiyi wagon-arrangu maninyaku pipirrangupa partanykarrangupa japartumurninyi nyuntumilipa. Milpulupiyi nyarnikurnu wiyir. ²⁰ Wurralajanaku janamilirrangu wurrukarra, yakalapiyijaninyi palarrangu wurrurrangu janamilinga warrarnja. Ngajulu yingkulumurnujanaku nyungungu palarrangu wurrukarra, yija yiji ngalypakatarrangu." Palajunju wurrarnala Joseph.

JOSEPH-MILI MAMAJIRRANGU KULPANYAYI CANAAN-KARTI (45:21-28)

²¹ Palajalu Joseph-ju yinyajaninyi wagon-arrangu kingija muwarrja. Palajalu yinyajaninyi mayi ngananyaku marntiku. ²² Parrpakarrarrangu wurrukarra yinyajanaku, ngalypakatarrangu. Marrkamarninyku yinyalu wurrukarra parrpakarrarrangu marlu, warnku wirtu pukul. ²³ Japartumurninyku yinyajanaku 10 tangki wurrukatajukunarrangu kanganyaku, 10 tangki kanganyaku mayirrangujakun, japartumurninyku ngalkuliny marntiku. ²⁴ "Jipi yarrayi! Munu kurlipatilkuliny nyurru marntijalu."

²⁵ Kulpanyiyi Egypt-ja janamilikarti warrarnkarti waljakarti. ²⁶ Palaja kajarniyi wurrarniyili janamilingi japartungu, "Joseph wankanyu ngarrany waninyi! Nyampali janaku wiyirru Egypt-ja!" Jacob panypinyijananga, ngakumpa karrinyi. ²⁷ Wurrarniyili muwarrarrangu Joseph-ja. Jurti jirniyili wagon-arrangu Joseph-ja ngakanaja. Palaja

Jacob pikaly jarrinyi. ²⁸ Wurrarnajanaku, "Yijalmarta jirnirni nyurranga yija. Ngajumili partany Joseph wankanyu ngarrany. Yankulumarnalu yirrinaku ngajumilaku partanyku Joseph-ku wankanyulu ngarrany!"

46

JACOB-PA PALINYMILIRRANGU WIYIRR EGYPT-KARTI YANAYI (46:1-27)

¹ Palaja Jacob-ju warajanga jirnijaninyi palinymilirrangu kuwiyirrangu, yana kurlakurti ngapikarti, Beersheba-karti. Palanga kuwiyi wirlarna, Ngarrkaku muwarr pinalu, wangkalu yiji muwarr pinangulu "Ngarlu ngalya jirninini!" Isaac-ju palinymilalu jupartulu muwarr pirnikinyalu palajunngarra Ngarrkaku purlipilu. ² Ngarrkalu kamarnalu kapukarri Manassehku, "Jacob! Jacob!" "Yu! Ngani?" ³⁻⁴ "Nyungu ngaju, Ngarrka, muwarr pirnirangu. Nyuntumilalu jupartulu yijalmarta jirnikinyiji, ngajulu tuku jirnikinyirni. Ngaju pukurl yankulumarna Egypt-karti, tuku jilamarnanta nyuntupa. Munu wirnti karrinyaku palakarti yananyaku. Marlu karlujirrangupa jamujirrangu yingkulumarnanta palanga. Nyuntungu marlkarri jarrinyajalu Joseph palanga wantuliny nyuntumartaji. Yarti punjajalu yiji nyuntumilirrangu walarni jilamarnajaninyi nyuntumilikarti warrarnkarti." Palajun muwarr pinalu Ngarrkaku.

⁵ Palaja Jacob-ju yakarna Beersheba yananyaku Egypt-karti. Palinymilarrangulu partanykarrangulu wagon-ja wirririyaninyi janamili japartumarninyapa mirtawangjarripa partanykarrangula. Kanyayijaninyi wagon-ja, nyarrarrangu wagon-arrangu kingilu ngakarnajanaku. ⁶⁻⁷ Janalu kanyayijaninyi kukurnjayipa purlimanpa wiyirr warinyarrangu kuwiyirrangu, palaja warrarnja Canaan-ja wurrukarra kanyayijaninyi, wiyirr yanayi Egypt-karti. ⁸ Jacob Egypt-karti yananyaja palinymilirrangu wiyirr palinya yanayi. Murrkangunya Rueben-pa ⁹ palinymili pirirri partanykarrangu: Hanoch, Pallu, Hezron, Carmi. ¹⁰ Simeon-pa palinymili pirirri partanykarrangu: Jemuel, Jamin, Ohad, Jachin, Zohar Shaul (partany Canaanite-ja mirtawaja). ¹¹ Levi-pa palinymili pirirri partanykarrangu: Gershon, Kohath, Merari. ¹² Judah-pa palinymili pirirri partanykarrangu: Shelah, Perez, Zerah. (Warinyjirri Judah-mili pirirri partanyjirri, Erpa Onan, marlkarri jarrinyipulu Canaan-ja.) Perez-mili pirirri partanyjirri: Hezron-pa Hamul. ¹³ Issachar-pa palinymili pirirri partanykarrangu: Tola, Puah, Jashub, Shimron. ¹⁴ Zebulun-pa palinymili pirirri partanykarrangu: Sered, Elon, Jahleel. ¹⁵ Nyungurrangu pirirri partanykarrangu ngayarta jirnijaninyi Leah-lu, Mesopotamia-nga, palinymili kurntal Dinah pukun. Jacob 33 nyirrirnikartijarrangujartiny Leah-ja. ¹⁶ Gad-pa palinymili pirirri partanykarrangu: Zephon, Hagi, Shuni, Eri, Arod, Areli. ¹⁷ Asher-pa palinymili pirirri partanykarrangu: Imnah, Ishvah, Ishvi, Beriah, janamili mirtawa partany pukun, Serah. ¹⁸ Jacob nyungurrangu 16 nyirrirnikartijarrangujartiny Zilpah-ja. Jacob-mili kakaji Laban-ju yinyalu nyarra Zilpah, warrkamukata jarrinyaku paliny Leah-ku. ¹⁹ Jacob-milalu mirtawalu Rachel-ju ngayarta jirnipulinyi kujarra pirirri partanyjirri, Joseph-pa Benjamin. ²⁰ Egypt-ja waninyaja Joseph pirirri partanyjartinyjirri, Manasseh-pa Ephraim, Asenath ngayarta jirnipulinyi. (Paliny kurntal Potiphera-mili, palapali nyampali muwarrku yatilpamilaku, tawun-ja, ngapi-nga, Heliopolis-ja.) ²¹ Benjaminpa palinymili pirirri partanykarrangu: Belar, Becher, Ashbel, Gerah, Naaman, Ehi, Rosh, Muppim, Huppim, Ard. ²² Jacob nyungurrangu 14 nyirrirnikartijarrangujartiny Rachel-ja. ²³ Dan-pa palinymili pirirri partany, Hushim. ²⁴ Naphtali-pa palinymili pirirri partanykarrangu: Jahzeel, Guni, Jezer, Shillem. ²⁵ Jacob nyungurrangu 7 nyirrirnikartijarrangujartiny Bilhah-ja. (Jacob-mili kakaji Laban-ju yinyalu nyarra Bilhah, warrkamukata jarrinyaku paliny Rachel-ku.) ²⁶ Wiyirr Jacob-milirrangu yanayi Egypt-karti, 66 marrngurrangu, Jacob-mili pirirri partanykarrangumili nyuparrangu. ²⁷ Kujarra pirirri partanyjirri ngayarta jarrinyipulu Egypt-ja, Joseph-ku. Wiyirr Jacob-milirrangu Egypt-ja waninyi 70 marrngurrangu.

NGURRA JIRNIYI GOSHEN-JA (46:28-34)

²⁸ Jacob-ju ngakarna walangkarrangu Judah, wurrarnaku Joseph-ja jampa turlpuliny Gothen-ja, milyangkurl. Jacob-pa jintarrangu nyirrirni yananyikinyi. ²⁹ Jacob kajana-jalu Gothen-ja Joseph miranu, yawartajirri manapulinyi, chariot-ja wirrripulinyi, yana palinymilaku jupartuku yirrinaku punjaja. Yirrinajalu jupartuku ngamparnapularninyi, ngangkurlu jirnipulupa. ³⁰ Jacob-ju wurrarnala, "Yartikarra! Nyuntungarra yirrinajalu, wankanyu ngarrany, marlkarri jarulamarna pikaly!"

³¹ Joseph-ju muwarr pirnijanaku palinymilaku mamajirrangukupu wiyirru palinymilaku japartumilaku marrngurrangu. "Ngaju yankulumarnalu kingiku yirrinaku, wuralamarnala, 'Ngajumili mamajirrangupa japartumilirrangu wiyirr kajarniyi Canaan-ja. ³² Nyungurrangu marrngurrangu japarta jinakatarrangu. Kukurnjayipa purlimanpa

nanikutupa wiyirr kanyayijaninyi wurrukarrapa.' Pala muwarrarrangu wurralamarnala kingingi. ³³ Palaja muwarr ngakalkulunyurruka, 'Ngajukarti turlpulunyurru yirri-naku.' Palinyju japirr malkulunyurrinyi, 'Ngani jirninyurru warrkamuku?' ³⁴ Nyurralu wurralkulinyurru, 'Nganarna partanykarranguja ngarrany japarta jirnikata. Karlujilu nganarnamilalu japartamu jirnikinyijaninyi kuwiyirrangungu, japartu nganarnamilalu palajunggarra jirnikinyijaninyi, kuwarrilu nganarnalu palangarra jirniyirni.' Palangarra wurralkulinyurralu. Palinyju wurralkulinyurruku nyungu warrarnja wantiyi, Gothen-ja, kajakulu wantulunyurru Egypt-arrangungumarra. Palarrangulu Egypt-arrangulu wirriyili karrinyiyijanaku japarta jirnikataku." Palajunju wurrarnajanaku Joseph-ju.

47

JACOB YIRRIRNI EGYPT-MILI KINGI (47:1-12)

¹ Palaja Joseph yanalu kingiku. "Ngajumili japartupa mamajirrangupa marrka pirir-ripa kajarniyi Canaan-ja. Kanyayi nanikutupa purlimanpa kukurnjayipa wurrukarra wiyirr. Gothen-ja waninyayi kuwarri." ² Mamajirrangungu 5 kanyajaninyi kingikarti, milyangkurl jirnijaninyi. ³ Japirr marnajaninyi kingilu, "Nganikapali warrkamuku jirniyurru?" "Japarta jirnikatarrangu nganarna. Karlujilupa japartulu nganarnamilalu kuwiyirrangungu japarta jirnikinyipulu, nganarnalu palajunggarra jirniyirni. ⁴ Warrarn Canaan-ja punarra yiji, mayimajirri yiji nganarnamilaku kuwiyiku. Turlpanyiyirni nyungukarti wankanyuku waninyaku. Yijapa wantulupiyirni Gothen-ja? Wurralamarn nganarnaku waninyaku palanga?" Palajun wurrarnayili kingingi.

⁵ Kingilu wurrarnalu Joseph-ja, "Nyuntumili japartupa mamajirrangungu turlpanyiyi nyuntuku yirrinaku. ⁶ Wantulupiyi Egypt-ja. Jurti jiljanaku warrarn ngalypakata yiji. Jana wantulupiyi Gothen-ja. Yijapa jinta ngalypakata japarta manakata nyampali jiljaninyi ngajumilaku kuwiyirrangungu." Palajun wurrarnalu kingilu.

⁷ Joseph-ju kanyalu japartu palinyumili kingiku. Jacob-ju ngalya muwarr pinalu kingiku. ⁸ "Wayirti, partunurrangu kurrngal yirrinan?" ⁹ "Yananya-yananyakanu yirrinarnajaninyi puru partunurrangu, munu kurrngal, 130-jakun. Ngurnjularrangu palarrangu. Ngajumili karlujilupa japartulupa marlu yiji partunurrangu yirrinapulujaninyi. Ngaju munu palajirrikapali." ¹⁰ Palaja Jacob-ju japirr marna Ngarrka, "Tuku jilaman yijalu yiji nyungu kingi."

¹¹ Palaja Joseph-ju jurti jirnijaninyi japartupa mamajirrangungu ngalya yiji warrarn kingijalu muwarrjalu. Palanga jarnti jirnijaninyi mayarrangu tawunmartaji, ngapimartaji, Rameses-martaji. ¹² Joseph-ju tuku jirnikinyijaninyi japartupa mamajirrangungu janamilirrangungu wiyirr. Palinyju yinganyikinyijaninyi mayi.

NGAPAMAJIRRI PALAJUN (47:13-26)

¹³ Punja yiji waninyi ngapa munu pungkama Egypt-japa Canaan-ja. Mayi wiyirri jarrinyijanaka wiyirruku Egypt-jaku Canaan-jaku. Mayimajirrilu manyurla-manyurla jarrinyiya. ¹⁴ Punja yiji mayi manikinyiyi warnkujartinyu. Joseph-ju warnku kanya kingi yinyala. Palaja marrngungu warnkumajirri waninyikinyiyi. ¹⁵ Palaja Egypt-arrangu milpanyiyalu Joseph-ku, wurrarniyili, "Nganarnalu yinyayirrinti nganarnamili warnku wiyirr. Nganarna warnkumajirri kuwarri. Nyuntulu yingkulumunnganinyi mayi, wankanyuku waninyaku. Mayimajirringa marlkarri jarriyirnilu." ¹⁶ "Kawayijaninyi ngajukarti kukurnjayipa nanikutupa purlimanpa jinta kuwiyi nyurramili, punta-julu yingkulumunnyurruinyi mayi." ¹⁷ Kanginyikinyijaninyi Joseph-karti janamili yawartapa kukurnjayipa nanikutupa purlimanpa tangki. Puntajulu mayi yinganyikinyijaninyi. Palajun jirnikinyiyi partunungu warajanga.

¹⁸ Yarrarnamal turlpanyiyalu Egypt-arrangu Joseph-ku. "Nyampali, yija wurrarniyirrangungu, yinyayirrinta purlipulu warnku wiyirr nganarnamili, yinyayirrinta kuwiyirrangungu wiyirr nganarnamili mayiku maninyaku. Munu yijirra mayimajirri nganarna. Wunyjurrulurti mayi mankulupiyirni warnkumajirrilu? Kalkurnayirni nganarnamili kawupa warrarnjakun. ¹⁹ Nganiku, karrinyanpa marlkarri jarrinyaku nganarna, warrarn nganarnamili kurluny-kurluny jarruliny nganarnamajirri. Yiwanganinya mayi. Puntajulu yingkulupiyirni warrarn nganarnamili kingi, nganarna wiyirr palinyumili warrkamukata jarrulupiyirni, nganarna tuku jilapiyirni warrarn palinyku. Yiwanganinya wilyki jungkanga wirrinaku mayi jinaku, palajun jilapiyirni jungkaku ngalya jinaku, wantulupiyirni wankanyu, munu marlkarri jarrinyaku." Palajun wurrarnayili Joseph-ja.

²⁰ Palajalu Joseph-ju kanyajanaka warrarn kingimila jinaku, puntajulu yinyajaninyi mayi. Palajunjal wurrarnarrangu wiyirr kingimili jarrinyi. ²¹ Joseph-ju wiyirr marrngurrangu wirrinjaninyi Egypt-ja warrkamukata kingiku. Janalu tuku jirnikinyiyalu

warrarn palinyku. ²² Joseph-ju munu kanyama janaka warrarn yatilparrangukurrangu. Kingilu tuku jirnikinyijaninyi yatilparrangu, palinyju yinyajaninya mayi.

²³ Joseph-ju muwarr pirnijanaku Egypt-arrangu, “Ngajulu nyurramili warrarn yinyala kinginga, wirrirnirninnyurrinyi palinyмили warrkamukata. Puntajulu nyurralu tuku jilkulinyurrulu warrarn palinyku. Nyungurrangu wilyki, wirriliyi jungkanga mayi jinaku. ²⁴ Palaja mayijalu murla jarrinyijalu wirrkalkulinyurru. Jinta yingkulinyurrulu kinginga. Kurtan 5-ja 1 yingkulinyurrulu kinginga, 4 kurtan kalkululinyurru. Pala nyurramili. Nyurra wiyirr partanykarrangupa mayi kalkululunyurru nganinyaku, jinta kalkululunyurru wilykirrangungu jungkanga wirrinaku yarti.” Palajun wurrarnajanaku. ²⁵ “Yuu, Nyampali. Yarranija! Wankanyu jirninnganinyi nyuntulu! Warrkamuyi jilkulupiyirnalulu kingiku.”

²⁶ Palajunju Joseph-ju nyungu manguny wirrirnijanaku Egypt-arrangu: mayijalu murla jarrinyajalu kurtanja wilykijartinyi 5-ja 1 yinganyaku kingiku. Yatilparrangulujakun kalkurnukinyiarningu warrarn janamili. Munu kangama warrarn janamili kingilu. Munu janamiliya wilykija yingamayalu kingiku.

JACOB JAPIRR MARNA JUNGKARANGA WIRRILAPIYI CANAAN-JA (47:27-31)

²⁷ Palarrangu Israel-mili marrngurrangu, Jacob-pa palinyмили jamuji karlujirrangupa nyirrirnikartijarrangu, jana waninyikinyiyi palanga, Gothen-ja, Egypt-ja. Palanga partanykarrangu marlu jirniyijaninyi. Kurrngal jarrinyiyi yiji. Janalu kuru-kuru marnayijaninyi wurrukarra marlu. ²⁸ Jacob ranyji jarrinyi. Egypt-ja waninyi 17 partunurrangu. Jampa marlkarri jarruliny, partunurrangu 147-jartiny.

²⁹⁻³¹ Muwarr ngakarnalu palinymilaku pujamuku, Joseph-ku, “Milpuluman.” “Jampa marlkarri jarullumarna. Muwarr yija yiwaji nyunguku: Marlkarri jarrinyajalu ngaju, munu nyungunga yamalaminyin Egypt-ja, kangkuluminyin kawu ngaju japartumilipa karlujimilikarti warrarnkartiti. Palanga yamalaminyin wangka ngajumilinga japartupa karlujinga. Palajun jiliminyin yija? Parirr wirrilamanyin ngajunga kalpartinga partijirri, muwarr nyuntumili yiji yiwaji.” “Yuu, palajun jilamarna.” Palaja Jacob wupirnalulu Ngarrkangapa nyurra marna.

48

JACOB MUWARR PIRNIPULAKU EPHRAIM-PA MANASSEH (48:1-22)

¹ Yarti jintalu wurrarniyili Joseph-ja, “Nyuntumili japartu wurruku.” Palinyju kanyapulinyi palinymilijirri pujamu, Manasseh-pa Ephraim, yanayalu yirrinaku Jacob. ² Jacob-ju wurrarniyili, “Nyuntumili pujamu kajarna nyuntuku yirrinaku.” Palajunjalulu paliny parnturkarrara jarrinyi, kajarna. ³ Palinyju wurrarnala Joseph-ja, “Ngarrka Parnturkarrara Jarrinyi Yiji ngayarta jarrinyiji ngapinga, Luz-ja, warrarnja Canaan-ja, wurrarnaji ‘Ngajulu tuku jilamarnanta. ⁴ Ngajulu yingkulumarnanta marlu partanykarrangu, nyuntumilirrangungu marrngurrangu kurrngal jarullupiyi, warinyapa wariny marrngurrangu. Ngajulu yingkulumarnajaninyi nyuntumilirrangungu nyungu warrarn janaku yiji ngarramartiku kalkunaku.” ⁵ Palaja Jacob muwarr pinalulu Joseph-ku, “Joseph-kayi, nyuntumilirri partanyjirri ngayarta jarrinyipulu Egypt-ja. Ngajulu kanganyarnapulinyi ngajumulakapalijirri, Rueben-pa Simeon-pa ngajumilimurninykapalijirri. ⁶ Yarti yijapa mankuluman partanykarrangu palarrangu nyuntumilirrangungu, munu ngajumilirrangungu. Warinyjirrija Ephraim-paja Manasseh-ja warrarn mankuliny-pulu.” ⁷ Nyungu jirnrnarnalulu pipiku nyuntumilaku, Rayijilku. Walarni jarrinyajalu Mesopotamia-ja paliny marlkarri jarrinyi Canaan-ja, wangka ngapingi, Ephrath-ja. Paju karrinyangulu yiji.” (Kuwarrija pala Ephrath yini Bethlehem.) ⁸ Jacob-ju yirrinapulinyi partanyjirri Joseph-mili, “Nganurtu nyungu partanyjirri?” ⁹ Joseph-ju puntajulu, “Nyungu partanyjirri ngajumili. Ngarrkalulu yinyanyipulu Egypt-ja.” “Kawapulinyi ngajukarti. Ngarrkalulu tuku jilkulinyapulinyi ngajupa muwarrja.” ¹⁰ Jayikapu ranyji jarrinyaja pani kurlu jarrinyikinyi, partarl yirrirnikinyi. Joseph-ju kanyapulinyalu partanyjirri, palanga ngampalja jirnipulinyipa munyarnapulinyi. ¹¹ Wurrarnala Joseph-ja, “Purlpi wurrarnarna, ‘Munu yarrana yirrinaku nyuntuku ngajulu’, kuwarri Ngarrkalulu jinajalu yirrinaku nyuntuku, nyuntumilakupa partanykupa.” ¹² Manapulinyi Joseph-ju kartingija partanyjirri Jacob-ja, wupirnalulu milya kaniny jarrinyalu jungkakarti. ¹³ Joseph-ju wirrini Ephraim Jacob-ja jampukarti, Manasseh marrjanyukarti. ¹⁴ Jacob-ju parirrijirri warinykurnu jinarninyi. Palinyju marrjanyukarti parirr wirrirnarninyili jurnturtunga Ephraim, palinyngarra nyirtingunyamarniny, palinyju jampukarti parirr wirrirnarninyili jurnturtunga Manasseh, murrkangunyamarninyja. ¹⁵ Palaja muwarr pinalulu Ngarrkalulu ngalya jilkulinyipulu Joseph-ku, tuku jilkulinyapulinyi partanyjirri Joseph-milijirri: “Ngajumulalujirri karlujilupa japartulu Ngarrkajalu wurrarnajalu

jirnikinyipulu. Ngajulu karrinyarna Ngarrkakungarra ngalya jilkulinyapulaku nyungukujirri partanykujirri. Ngarrkalu kanyanyi ngarrakuny nyungukartijakun. Ngajulu karrinyarna palinyjungarra ngalya jilkulinyapulaku nyungujirriku. ¹⁶ Ngarrkamilalu angel-ju kartuwarra marninyi kurlujartinyamarranga. Ngajulu karrinyarna palinykungarra ngalya jilkulinyapulaku nyungujirriku. Ngajulu karrinyarnapulaku kurrngalku partanykarranguku jinaku, jamuji karlujirrangupa nyirrirnikartijarrangupa. Palajun-jalu marrngurrangulu kurlkarri malapiyi ngajumili yinipa yini ngajumili karlujumili Abraham-milipa yini ngajumili japartumili Isaac-milipa!”

¹⁷ Joseph-ju yirrini Jacob-ju wirrini parirr marrjanyukarti Ephraim-unga jurnturtunga. Ngarlu kurlu-kurlu jarrinyi. ¹⁸ “Munu palajun, japartu! Nyungu murrkangunyamarniny, parirr marrjanyukarti wirrilarninyili jurnturtunga palinyjungarra!” ¹⁹ Palinyamilalu japartulu panju karrinyili, wurrarnili, “Miranu palaku ngaju, ngajumili partany, miranu palaku! Manasseh-milirrangungu marrngurrangungu kurrngal jarrulupiyi yiji. Marrkamarninyimili marrngurrangungu kurrngal jarrulupiyi yiji, palinyimili nyirrirnikartijarrangungu jintarrangungu marrngurrangungu jarrulupiyi, warinypa wariny, kurrngal.” ²⁰ Jipi palajun muwarr pirnipulaku. Wurrarnapulaku, “Nyurrajalu japirr malapiyi Ngarrkalu ngalya jinaku jintaku, janalu muwarr pilipiyi, ‘Ngarrkalu ngalya yiji jirnikinyipulaku Ephraim-kupa Manasseh-ku. Yijapa palajun jilkuliny nyurraku pukun.’” Palajun-jalu Jacob-ju wirrini walangkarrangungu Ephraim, Manasseh wirrini nyirrirnikarti.

²¹ Palaja Jacob-ju wurrarnala Joseph-ngu, “Jampa marlkarri jarrulumarna. Ngarrkalu kalkulkulunyurrinyi, yarti kulpa malkulinyurrinyi warrarnkarti ngajumilikarti karlujimilikarti japartumilikarti, Canaan-karti. ²² Nyuntu wirrirnarnanta murrkangunyakapali mamajirranguku. Palanga Canaan-ja purlpija mawurla wirtu jantulu wura marnarnajanaku Hamor-milirranguja. Kuwarri pala warrarn nyuntu yinganyarnanta.”

49

(49:1-28)

¹ [49:1-28 has been omitted at this stage, as being an unknown genre. The contents may be taken literally and thus be very confusing to the Nyangumarta people. For readers struggling with Nyangumarta the details would probably confuse them and discourage from reading further. It can be retained in the English diglot, for those who can read English and wish to know what is in it.]

JACOB MARLKARRI JARRINYI, JUNGKARANGA CANAAN-JA WIRRIRNAYI (49:29—50:14)

²⁹⁻³⁰ Palaja Jacob-ju wurrarnajanaku partanykarrangungu palinyamilanga 12-ja. “Jampa marlkarri jarrulumarna. Wirrilkulunyurru kawu ngajumili japartungupa karlujunga. Canaan-ja warrarnja wirrilamanyinyurru palanga jurntinga Machpelah-nga, Mamre-ja kakarrakurti, warrarnja Ephron-milinga, Hittite-milinga. Karlujulu Abraham-ulu warnkujartinyju mana pala warrarn, jurnti pukun, warajaja Hittite-ja, yini paliny Ephron. Mana malkarrinyjarriku wirrinaku. ³¹⁻³² Palanga jurntingi wirriniyipulinyi Abraham-pa mirtawa palinyimili Sarah, palangangarra wirriniyipulinyi Isaac-pa mirtawa palinyimili Rebecca. Palaja wirrirnarna ngajumili mirtawa pukun, Leah. Palangangarra warajanga jurntinga ngaju wirrilamanyinyurru pukun.” Palajun wurrarnajanaku Jacob-ju.

³³ Nyungu jipi muwarr pinajalu partanyarranguku palinyamilaku, karta karrinyi, wurrjurna.

50

¹ Palanga Joseph-ju ngampa pirni palinyimili japartu, paliny ngangkurlu jirnikinyalu. ² Wurrarnajanaku maparnkarrangukurrangungu “Tuku jiliyi marlkarri jarrinyaja kawu japartu ngajumili kalkunaku yartiku.” Janalu wirrirnikinyiyi karamarta nganin-nganin palakapali kawunga puka jarrinyamanyala. ³ Karpurrangungu 40 tuku jirnikinyiyi palinyimili kawu. Egypt-arrangungu ngangkurlu jirnikinyiyalu palinyku. Ngangkurlu jirnikinyiyalu punja, 70 karpurrangungu.

⁴⁻⁵ Joseph-ju muwarr pinajanaku wirturrangungu nyampaliku, kingimilaku warrkamukatarranguku. “Ngajumilalu japartulu wurrarnaji, ‘Marlkarri jarrulumarna kuwar-rimarta. Marlkarri jarrinyajalu ngajunga kangkulumanyin ngajumilikarti warrarnkarti waljakarti, Canaan-karti. Wirrilamanyin jurntinga tuku jinijalu ngajujalu.’ Palajun-jalu yiji winyinjajalu, palajun jirni. Muwarr pilijiyalu kingiku ngajuku. Wurraliyili ngaju karrinyirni yaninyaku Canaan-karti ngajumilaku japartuku wirrinaku jurntinga, marlkarri. Palaja kulpulumarna nyungukarti.” ⁶ Kingilu muwarr ngakarnalu, “Yuu,

yarra Canaan-karti, nyuntumilaku japartuku marlkarriku jurntinga wirrinaku. Kalkulu muwarr nyuntumilaku japartuku.”

⁷ Joseph yana Egypt-ja Canaan-karti palinyamilaku japartuku jurntinga wirrinaku. Marlu marrngurrangu yanayi palinyja, warrkamukatarrangu kingimilipa nyampalirangungu kingimilija mayajapa warinyarrangu nyampalipa, yanayi Joseph-ja. ⁸ Joseph-milirrangupa palinyмили мамajirrangumilipa yanayi wiyirr, murrukururrangujakun yakarnayijaninyi yintanga Gothen-ja. Kukurnjayipa nanikutupa purlimanpa pukun yakarnayi. ⁹ Kurrngal wirtu yiji yanayi Joseph-ja. Jinta chariot-ja yanayi, jinta yawartanga jali pirniyi. ¹⁰ Turlpanyiyi wangka Atad-mili yapanapinti ngurra, kakarra Pijunga Jordan-ja. Palanga waninyiyi 7 karrpurangu, ngangkurulu jirnikinyiyi Joseph-milaku japartuku. ¹¹ Ngurrararrangulu pinakarrinyiyijaninyi. Wurrarnayarnangu, “Marrngu Egypt-ja yija yiji ngangkurulu jinayi.” Janalu wariny yinyaya yini pala, Abel-Mizraim. Palalu yinilu wurrarna, “Egypt-jaku Ngangkurulu Jinapinti.” Wangka Pijunga Jordan-ja pala.

¹²⁻¹³ Palajun jirniya Jacob-mili partanykarrangulu wirrinayi janamili japartu palanga jurntinga Machpela-nga, kakarrakurti Mamre-janga, Canaan-ja. Purlpilu Jacob-milalu karlujilu mana warnkujartinyu pala warrarn jurntijartiny warajaja marrnguja Hittite-milirrangua jurntinga jinaku marlkarrinyjarrinyku. Janalu yijalmarta jirniyalu muwar-ru janamilaku japartuku, palanga wirrinayi paliny pukun marlkarri jarrinyaja. ¹⁴ Palaja Joseph-pa mamajirrangupa jinta wiyirra Egypt-karti kulpanyiyi.

JOSEPH NGALYPALU MUWARR PIRNIJANAKU MAMAJIRRANGU (50:15-21)

¹⁵ Palaja palinyмили мамajirrangulu muwarr pirnikinyarningu, “Joseph-ju ngurnipali panyju nganyjurraku. Purlpilu nganyjurrulu kurulu jirniyalu. Puntajulu yijapa palinyju kurulu jilkulinynganyjurraku.” Jana wirnti karrinyikinyiyili. ¹⁶⁻¹⁷ Muwarr ngakarnyalu, “Nganarnamilalu japartulu wurrarna nganarnaku palajun muwarr pilipiyirnanu, ‘Nyuntumilalu mamajirrangulu janalu kurulu jirniyanga. Munu wirriyili karrulumanjanaku. Pikalyju yirrilijanaku.’ Palangarra muwarr nganyjurrumilija japartuja nyuntuku. Munu wantuluman wirriyijartiny nganarnaku, ngarlu ngalya wantuluman nganarnaku.” Pinakarrinyaja pala muwarr paliny ngangkurulu jirni.

¹⁸ Palaja mamajirrangulu turlpanyiyalu, wupirniyalu milya kaniny, jana muwarr pirniyalu, “Nyuntu nganarnaku nyampali, nyuntuja muwarra jilipiyirni.” ¹⁹ Joseph-ju muwarr pirnijanaku, “Munu wirnti jarrinyaku, puntaju munu kurulu jilamanyinyurraku. Ngaju munu Ngarrka, ngajulu munu wirralamarnanyurrinyi. ²⁰ Nyurralu kurulu jinaku karrinyinyurru, nyurralu yinyanyinyurru jananga ngajarringa warnkuku. Ngarrkalu ngalya jirninganyjurraku wiyirru. Palinyju kanyanyi nyungukarti kalkunaku marrngurrangu wankanyuku. Yuu, marlu wurrjirnamayi janparra, kuwarri wankanyu waninyiyi. ²¹ Munu ngajunga wirnti karrinyurrulu. Ngajulu tuku jilamanyinyurrinyi nyurramilipa partanykarrangu.” Palajun ngalya muwarr pirnijanaku mamajirranguku.

JOSEPH MARLKARRI JARRINYI (50:22-26)

²² Joseph-pa palinyмили japartumilirrangu waninyiyi Egypt-ja ngarrany. Joseph yija yiji ranyji jarrinyi, 110 partunurrangu. ²³ Joseph-mili partany Ephraim, nyirti Joseph-mili, palamili partanykarrangumili partanykarrangu yirrinijaninyi Joseph-ju. Manasseh, Joseph-mili murrkangunya, partanyjartiny, yini Machir. Palamili pukun partanykarrangu yirrinijaninyi Joseph-ju. Yirrinijaninyi partanyjirrimilija karlujirrangulu palinyju.

²⁴ Palaja Joseph-ju muwarr pirnijanaku mamajirranguku, “Jampamarta wurrjulumarna. Ngarrkalu tuku jilkulinyurrinyi, yarti kangkulinyurrinyi nganyjurrumilikarti warrarnkarti. Winyjirni yinganyaku pala warrarn Abraham-pa Isaac-pa Jacob. Yuu, yarti pala warrarn yingkulunyurrinyi nyurra. ²⁵ Yuu, kangkulunyurrinyi palakarti warrarnkarti. Nyurralu kangkulunyurru winyja ngajuja yananyajalu. Wurraliyi yiji pala jilkulunyurru.” Wurrarnayalu, “Yija pala jilipiyirni nyuntujalu muwarraju.”

²⁶ Palaja Joseph wurrjurnu. Paliny 110 partunurrangujartiny. Karamarta wirrinnyi kawunga puka jarrinyamanyala. Palaja kawu wirrinnyi coffin-ja, kalkurnayi palanga, Egypt-ja.

Exodus

Drafted but not consultant checked.

(1:1-7)

¹ Purlpi nyungu waraja mirtanya pirirri yana palinymilija warrarnja ngapikarti, pala yini Egypt. Palinymili yini Jacob. Wariny yini paliny Israel. Jacob-mili puja-mumurninyarrangu pukun yanayili palinyja, janamilirrangungu pukun marrngurrangungu. Nyungurrangungu yinirrangungu Israel-mili partanykarrangungu yanayilipa palinyja Egypt-karti: ²⁻⁴ Rueben, Simeon, Levi, Judah, Issachar, Zebulun, Benjamin, Dan, Naphtali, Gad, Asher.

⁵ Jampa yananyikinyiyi Egypt-karti Jacob-pa palinymili partanykarrangungu Jacob-mili karluji jamujirrangungu jana kurrngal yiji, 70 marrngungu jana wiyirr. Jacob-mili partany wariny Joseph waninyikinyi palangangarra kaninyipirti Egypt-ja. ⁶ Punja waninyiyi palanga, Egypt-ja. Palaja Joseph marlkarri jarrinyi, palaja palinymilirrangungu mamajirrangungu janamili partanykarrangungu jana pukun wiyirr Jacob-milirrangungu marrngurrangungu marlkarri jarrinyiyi. ⁷ Janamilirrangungu nyirrirnikartijarrangungu kurrngal yiji jarrinyiyi, partanykarrangungu kurrngal kanganyikinyiyijaninyi kakuputulu, munu jipi jarrimajanaku janamilaku partanykarrangungu, kurrngal yiji jana waninyikinyiyi ngurrarrangujartiny ngurnarrikurnujirri palanga warrarnja.

(1:8-22)

⁸ Yarti punjamarta palaja wariny pirirri wirtu nyampali jarrinyi palaku warrarnku Yijipikupa nyampali palarrangungu marrngurrangungu palanga warrarnja. Nyungu marrngungu yija panypanyakata Juwujapukupa wariny jirnikinyi. Palinyju munu kurlkarri marnama wunyjurru purlpi Joseph-ju ngalypalu tukulu kalkurnikinyijaninyi marrngurrangungu Egypt-ja. Nyungu wariny nyampali wirtu, palinyju malyparr karrinyikinyijanaku marrngurrangungu Israel-jaku. ⁹ Palalu marrngungu karra marnajanaku Egypt-jaku marrngurrangungu, "Pinakarrayi! Palamarrangungu marrngurrangungu Israel-ja kurrngal yiji jarrinyayi jana.

¹⁰ Nganyjurrulu jipi jilaminijanakunu janalu partanyku kanganyaku. Jampa jinta ngajarrirrangungu milpulupiyanganyjurruku kuliku, ngurnipali palamarrangungu marrngurrangungu Israel-jalu kululapiyijaninyi palarrangungu ngajarrirrangungu kulipatinaku nganyjurrungu. Ngurnipali wirlalapiyanganyjurrinyi ngarrakunyu. Palaja munu warrkamungu jilipiyinganyjurruku, mirti yakalapiyanganyjurrungu ngarramarntilu. Ngurnipali janangarra nyampali jarlulupiyanganyjurruku. Kuwarrangungu kurnta jilaminijaninyi palarrangungu ngarramarntija partanyja kanganyaja. Kurluny-kurlunya yijanga kalkuluminyijananyi." ¹¹ Janamilija nyampalija muwarrja jirniyi, nyampalirrangungu wirrimiyijanaku palarrangungu marrngurrangungu Israel-jaku. Palarrangungu nyampalirrangungu jakulirniyijaninyi palarrangungu marrngungu Israel-ja marrjalu warrkamuku, mayarrangungu yarni manaku jirniyijaninyi. Kujarra tawunjirri Israel-jalu marrngurrangungu yarni marnayipulinyi, ngapijirri yinijirri, Pijumupa Ramiji. Palangajirri wirtujirri mayajirri yarni marnayipulinyi mayipinti Yijipijaku marrngurrangungu.

¹² Yijipijalu yijanga kurluny-kurlunya kalkurniyijaninyi, yirruku Israel-jalu marrngurrangungu partany kanganyikinyiyijaninyi kurrngal. Jana kurrngal yiji jarrinyiyi, jirrija jarrinyiyi, waninyikinyiyi ngurnarrikurnujirri. Yijipija marrngurrangungu wirtu yiji jarrinyiyijanaku palarrangungu. Malyparr karrinyiyijanaku palarrangungu marrngurrangungu Israel-jaku. ¹³ Palaja pajumajirralu yijalu warrkamuku jirniyijaninyi marrjalu palarrangungu Israel-jalu marrngurrangungu.

¹⁴ Janalu marrjalu yiji warrkamuku jirniyijaninyi Israel-jalu marrngurrangungu, janalu jakulirniyijaninyi yarni manaku mayarrangungu ... janalu jakulirniyijaninyi janukuku karlinyaku ngapaku pukun kanganyaku. Yijalu jakulirniyijaninyi warrkamungu jinaku marrjalu yiji kakuputulu. ¹⁵ Kujarra mirtawajirri waninyikinyipulu ngayinykarraku kalkunaku palarrangungu Israel mirtawanyjarriku. Waraja yini Zipporah, wariny-murniny yini Puah. Janamilalu Egypt nyampalilu wurrarnapulaku palajirringi mirtawajirringi, ¹⁶ "Ngurnipali Israel-jalu mirtawalu partany wupartu pirirri kangkuliny, marlkarri wirlalkulunyumpulu pala partany. Mirtawanyjarri partanykarrangungu jakun kalkulkulunyumpulujaninyi wankanyu. Wiyirr pirirrimartarrangungu partanykarrangungu marlkarri wirlalkulunyumpulujaninyi jampa miral jarrinyajangarra."

¹⁷ Palalujirri mirtawalujirri ngarrakunyu kurlkarri marnikinyipulu Ngarrkangarra. Palajunjalungu panypanyapulungu palanga nyampalingi. Palanyju munu marlkarri wirlanamapulujaninyi piririmarta partanykarrangungu ¹⁸ Palajunjalungu palalu nyampalilu

Egypt-jalu wariny ngakarnapulaku mananya kulpanyaku. Nyampalilu karra marnapulaku, "Nyumpalalu wankanyu yakarnanyumpulujaninyi piririmarta partanykarrangu, munu marlkarri wirlanamanyumpulujaninyi. Nganijalu panypanyijinyumpulu?"

¹⁹ Puntaju karra marnapulalu, "Munu marlkarri wirlarnakalayijaninyi piririmarta partanykarrangu. Israel-jalu mirtawanyjarri munu Egypt-jalu mirtawanyjarrikapali. Israel-jalu mirtawanyjarri marrjapanu yiji, janalu partany janamili kanganyaijaninyi nyampalu. Jampa yananyalayijanaku palarrangukarti. Jampa kajanalayijanaku, janalu purlpi partany kanganyaiyarninga." Pulanyju mitu marnapulu pala Nyampali.

²⁰⁻²¹ Palajunjalu palalujirri mirtawalujirri Ngarrkanga yijalmarta jirnipululu, kalkurnupulujaninyi pirirri partanykarrangu wankanyu. Ngarrka pikaly yiji jarrinyipulaku palakujirri, yinyapulinya walja pukun partanyjirri pulanymili. Israel-jalu marrngurrangu kurrngal yiji jarrinyi kawarniyi. ²² Palaja nyampalilu karra marnajanaku Yijipijaku marrngurrangu, "Parnpiliyijaninyi wiyirr Israel-jaja partanykarrangu piririmarta pijungu, ngapalu kurnulinyjaninyi. Yakaliyijaninyi mirtawarrangu partanykarrangu wankanyu."

2

(2:1-10)

¹ Palanga wananyikinyi nyungu waraja Israel-ja (-jaja ?) pirirri. Paliny waraja Levimilirranguja. Palinymili nyupajimurniny Levi-milirranguja pukun. ² Palalu mirtawalu partany kanya pirirri. Palinyju parrjarna pala partany ngalya purrpurnkata. Palinyju kuku jirni pala partany kujarrapa warajanga wirlarranga wirntijartinyju nyampalingmarra. ³ Yartikarra palinyju munu kuku jinaka pala partany. Palajalu manajaninyi jurlunkurrangu, yarni marna pitikapali, yamarna miljirrkapalilu. Palajalu wirrini pala partany palanga pitikapalingi, wirrini pala pitikapali kankarni ngapanga jurlunkurrangu rirri-rirringi ngapanga. Palajun jirni kuku jinaku palaku partanyku. ⁴ Palamilalu partanymililalu kangkujilu parrjarnikinyi wararrju kajangulumarta.

⁵ Palajalu Pharaoh-mili kurntalmurniny yana pijukarti mirtawarrangu palinymili warrkamukatarrangujartiny. Yana janpakarti janpanyaku. Palarrangu warrkamukatarrangu yananyikinyi rirri-rirringi pijungu. Palalu yirrini pala pitikapali jurlunkurrangu, ngakarna waraja mirtawa mananya kulpanyaku palinykartiku. ⁶ Palinyju yatirni pala pitikapali, yirrini partany, ngangkurl jirnikinyi. Palinyju paju karrinyalu palaku, karra marna, "Nyungu waraja Israel-miljarrangu partany." ⁷ Kangkujimurninyju palamilalu partanymilalu karra marnalu nyampalimilaku kurntalku, "Wunyurru? Yankulumarnajanaku Israel-jaku mirtawanyjarriku mananya kulpanyaku, tuku jilapiyinga nyungu partany nyuntuku." ⁸ "Yu!" Karra marna palalu. Palalu partanymilalu kangkujimurninyju yananyakanu mana palamili partanymili waljangarra pipimurniny.

⁹ Nyampalimilalu kurntalju karra marnalu palaku partanymilaku pipiku, "Kawa nyungu partany, tuku jila, wirtu jilapijina. Ngajulu warnku yungkulumarnanta." Palalu pipimurninyju kanya pala partany palinymilikarti waljakarti ngurrakarti, palinyju tuku jinikinyi. ¹⁰ Pala partany wirtu jarrinyi. Palajalu palinymilalu waljalu pipimurninyju kanyali Pharaoh-milikarti kurntalmurninykarti. Pala partany palamili pujamu jarrinyalu. Palinyju karra marna, "Ngajulungarra manarna nyungu partany ngapaja, palajunjalu yini malamarna Moses."

(2:11-22)

¹¹ Moses-ju wirtu jarrinyi, pirirri yija yiji jarrinyi. Warajanga karrpungu yanajanaku yirrinaku palinymilirranguku marrngurranguku, palarrangu Israel-ja. Palinyju yirrinijaninyi yijanga kurluny-kurlunya wananyikinyi, Egypt-jalu nyampalirrangu yijalu warrkamuku jakurlikinyiyijaninyi marrjalu. Palaja yirrini warajalu Egypt-jalu wirlarnikinyi waraja Israel-jaja marrngu, palinymilingarra warrarn walja marrngu. ¹² Moses-ju parrjan-parrjarna, palanga jintaku munu parrjanajanaku. Palaja wirlarna pala Egypt marrngu marlkarri, palinyju kawu palinymili kuku jini kananykurti jungkanga, yamarna. ¹³ Karrpu warinya paliny puru yana-yananyikinyi, yirriniipulinyi kujarra Israeli-ja marrngujirri kulipatirnikinyipulu. Karra marnalu warajaku, "Nganijalu wirlarnan nyungu pirirri, nyuntumili marrngu walja?" ¹⁴ Purntaju karra marnalu, "Ngalayaku nganurtulu nyuntu nyampali wirrinnanta? Nganijalu wurranan ngajulu kurlujartiny jinarni, palinyju nyungulu ngalya jini? Nyuntulu marlkarri wirlarnan nyarra Egyptian. Ngajuku pukun karrinyajin marlkarri wirlalaminyin palajun?" Palaja Moses-ju kurlkarri marna, [-rninyi? ?] "Miranu jana nyungu ngajulu marlkarri wirlarnarna nyarra pirirri." Paliny wirnti karrinyi. ¹⁵ Jampa Pharaoh-lu pinakarrinyi Moses-ju marlkarri wirlarna nyarra Egyptian, paliny kul yiji jarrinyalu. Kurlkarri

marna, “Ngajulu marlkarri yija wirlalamarna Moses.” Purlpi nyungu Moses mirti jirni pala Pharaoh-ngimarra wirntijartinyi. Paliny yana kakarra warrarn warinykarti, pala warrarn yini Midian. Palamanga wani-waninyikinyi. Warajanga karrpungu milpanya-janaku pala janukungu. ¹⁶ Paliny palamanga kajarnikinyi, 7 mirtawarrangu kurrinyjarri turlpanyiyi pala janukukarti. Jana kurntalmurniyarrangu priest-ku yini Jethro. (What did we use in Mark's Gospel for 'priest'?) Kurntalmurninyarrangulu tuku jinikinyiyi-janinyi kukurnjari janamilaku japartuku. Janalu ngapa nyirniirnikinyiyijanaku janukuja kukurnjariku. ¹⁷ Palamangangarra jinta pukun pirirrimarta milpanyiyi kukurnjariku tuku jinakata. [Shepherd??] Janalu munu-munu jiniyijaninyi pala mirtawanyjarri ngapa nyirrinijaku, purrja piniyijaninyi janukuja. Moses-ju purntu karrinyijanaku, palinyju karnti-karntinyijanaku palarrangungu pirirrimartanga, palaja ngapa nyirniirnijanaku pala mirtawanyjarrimilaku kukurnjariku. ¹⁸ Palarrangu mirtawanyjarri kulpanyiyi janamilikarti japartumili ngurrakarti, Jethro-karti. Palinyju karra marnajanaku, “Nyurra kuwarri nyampa kulpanyanyurru. Wunyjurruja?” ¹⁹ Janalu puntaju karra marnayalu, “Egypt-ja pirirrilu purntu karrinyinganaku, kartuwarra marnanganinyi jinta kukurnjariku tuku jinakatarrangungamarra. [Have we a descriptive word for a 'shepherd'? japartamu jinakata was phonemicised from the English.] Yijalu palinyju ngapa nyirrinijanaku kukurnjariku tuku.” ²⁰ Palinyju puntaju karra marnajanaku palinymili kurntalmurninyarranguku, “Wanyjarningi pala pirirri? Nganjalu palamanga yakarnanyurru? Kulpanya marrayi nyungukarti milpulinyi, mayipa nyungungu ngalkulinynganyjurruku.” ²¹ Moses waninyi pala Jethro-mili ngurranga punja. Palaja Jethro-lu yinya palinymili kurntal Zipporah nyupajimurninyi jarrinyalu. ²² Palaja partany kanya pirirri. Palaja Moses-ju karra marna, “Ngaju ngajarri warinya warrarnja. Palajunjalulu yini marna palinymili pujamu “Gershom”. [How should we handle these puns in names? They were very common in Hebrew culture. Should we Ignore them? Or put them in footnotes?] ²³ Moses waninyi Midian-ja punja yiji. Yarti partunurrangu kurrngalmartaja pala Nyampali Egypt-ja marlkarri jarrinyi. Wariny pirirri nyampali jarrinyi Egypt-ja. Jalypalu ngarrany Egypt-jalu kurluny-kurlunnya kalkunikinyiyijaninyi Israel-ja marrngurrangu, marrjalu yiji warrkamuku jakurlirnikinyiyijaninyi yija [—??], janalu Ngarrkangarra kurlkarri marnikinyiyipa japirr marnikinyiyi kartuwarra manaku. ²⁴⁻²⁵ Palinyju pinakarrinyijaninyi, kurlkarri marnajaninyi muwarr nyarra wur-rarnajanaku purlpilu mirtanya-mirtanyanga Abraham-japa Isaac-japa Jacob-ja. Purlpilu muwarr nyarra wurrarnajanaku, “Yijalu ngajulu tuku jilamarnanyurrinyi. Ngajulu yungkulumarnajaninyi nyurramili nyirniirnikartija warrarn Cnaan. Pala warrarn wantulinyjanaku janamili.” Palajun karra muwarr pinijanaku Abraham-japa Isaac-japa Jacob-ja. Munu pala muwarr kakurnama palinymili, tukulungarra parrjarnikinyijaninyi Israeli-ja marrngurrangu, kurlkangarra waninyikinyijanaku, paju karrinyikinyijanaku.

3

(3:1-22)

¹ Moses-ju tuku jirnikinyijaninyi kukurnjaripa nanikuturrangu palinymili kaka-jimurninymili, nyarra pirirri, Jethro, [priest? What did we use in Mark's Gospel?] waninyikinyi palanga warrarnja Midian-ja. Warajanga karrpungu Moses-ju palarranguku kuwiyiku ngurra marnikinyijanaku warrarnja puru karranga, milpanya wangka marna nyarra warnku wirtu, Warnku Sinai, pala warnku nyarra Ngarrkamili. ² Palamanga Ngarrkalu jurti jinarningu wikakapalilu Moses-ja. Moses-ju parrjarna mungka kampanyikinyi, palinyju miranu jarrinyakanu yirirni, kurlkapirli jarrinyi, “Pala yija wika kampanyi, munurti palama mungka kampanyaka jurnpakartijakun. ³ Wunyjurruja! Nganja pala mungka yirru waninyi? Kula, wangkangulumartalu parrjalamarna.” ⁴ Jampa yirirni Moses wangka jarrinyaja Ngarrkalu kamarnalu pala partijiri kaninyjalu mungkangulu, “Moses! Moses!” Puntaju karra marnalu, “Yu? Ngajungarra nyungu.” ⁵ Ngarrkalu karra marna, “Munu wangka jarruluman. Nyuntu wararr karrinyan (Holy ground? Hmmm!) jungkanga. Yini pilarningu jujika nyuntumili. Nyungu jungka ngajumili. Munu wangka milpuluman. ⁶ Ngaju Ngarrkangarra, ngajulu nyarra tuku jinikinyirnijaninyi nyuntumili mirtanya-mirtanya walangkarrangu, Abraham-pa Isaac-pa Jacob.” Moses wirnti karrinyalu parrjanaku Ngarrka. Palinyju ngumpa yamarnarninyi. ⁷ Palaja Ngarrkalu karra marnalu, “Ngaju miranungarra janaku ngajumili marrngurranguku Egypt-ja. Palarrangulu majamajalu kurluny-kurlunnya kalkurnayijaninyi. Janalu kamarnayi yiji ngajuku, janalu karrinyayi kartuwarra manaku nganurtulupa. Ngaju miranu janaku, jana kurluny-kurlunnya waninyayi. ⁸ Ngaju milpanyarnajanaku kartuwarra manaku Egyptians-ja.

parnpila!" Moses-ju jungkanga parnpirni, pala jurru jarrinyi. Paliny wirntijartiny mirti jini jurrungumarra. ⁴ Ngarrkalu wurrarnala palinyja, "Warntingulu warlinakanu marra." Palinyju palajunngarra jirni, palinyju warlirni, kulpanyakanu mungka jarrinyi. ⁵ Ngarrkalu karra marnalu, "Palajun jilaman. Palaja Israeli-jalu pinakarrulupiyingu nyuntuku. Janalu yijalmarta jilapijiyi muwarr ngajumili. [??] Ngaju, Yawayi, miral jarrinyangu nyuntungu. Ngajulungarra tuku jinikinyirnijaninyi nyuntumilirrangu marrngurrangu mirtanya-mirtanya, nyarra tuku jinikinyirnijaninyi, Abraham-pa Isaac-pa Jacob. Palajun miranu jarrulupi. ⁶ Parirr wirrilarningu kaninykurti nyuntumili wurrungu." Moses-ju wirrirnarningu kaninykurti Ngarrkamilingi muwarrja palaja kulpanya purrinajalu yirrirnarningu palinyimili parirr yija mirta-mirta pitarr-pitarr wurrkujartiny. ⁷ Palaja Ngarrkalu wurrarnala palinyja, "Yarrana parirr ngalpa jilarningu nyuntumili wurrunga." [??] Palinyju yarrana ngalpa jinarningu parirr palinyimili wurrungu jampa kulpanya purrirni, yirrirni ngalpa yajarri palinyimili warinyurninykapali parirrkapali, wurrkumajirri. ⁸ Ngarrkalu wurrarnala, "Nyuntulu jurti jilamanjanaku nyarra marntipinti warnu, parrrjalapiyi jurru jarruliny, yirrinajalu ngurnipali munu yijalmarta jilapiyingulu nyuntumilingi muwarrja. Palajunjalalu nyuntulu jurti jilamanjanaku nyuntu parirr, mirta-mirta jarruliny, wurrkujapa palajalu yarrana ngalpa jarruliny. Yarti ngurnipali yijalmarta jilipi yi Ngajulungarra ngakarnanta. ⁹ Yirrkulu ngarrany yijalmarta jinaku nyuntungu panypanyalu, ngapa mankuluman pijuja, Nile pijuja. Nyuntulu jurtilaman purnarranga jungkanga, pala ngapa pijirri jarruliny.

¹⁰ Moses-ju puntaju karra marnalu, "Ngaju munu yananyakarni janaku, ngaju ngunjulngunjulkata muwarr pinaku. Muwarr taju-tajukata ngaju jinu muwarr pinarni." ¹¹ Ngarrakalu karra marnalu, "Nganurtulu marrngu jawa yinyajaninya? Ngajulungarra. Nganurtulu marrngu jinta muwarrmajirriku jinajaninyi? Nganurtulu jinta kurika ngawu jinajaninyi? Ngajulungarra. Nganurtulu jinta parrrjanaku jinajaninyi? Nganurtulu jinta pampuru jinajaninyi? Ngajulungarra, Yawayi. [??] ¹² Nyuntu yankuluman Egypt-karti. Ngajulu wurralamanangu wunyjurrukara muwarr pilamanjanaku, ngajulungarra muwarr pilamarnangu nyuntungu. [??] ¹³ Moses-ju puntaju karra marna, "Ngajuwayi, marrngu warinyumarta ngakalaman." ¹⁴ Palajun karraja Ngarrka kulimarta jarrinyalu palinyku. Wurrarnala Moses-ja, "Nyuntumili mamaji Aaron, kurlikarri marnanngarra paliny? Ngaju miranu palinyku, paliny muwarrku ngunjunawayikata palarrngarra mira karralu jampamartangarra kuwarri turlpulinyi. Nyuntu parrrjanakanu pikaly yiji jarruliny. ¹⁵ Ngajulu wurralamanaru nyumpuluku wunyjurru karraku muwarr pinaku, nyuntulukurra wurralamanpili palinyja, palaja ngajulu muwarr pilamarna nyumpuluku nyumpalanga kanka. [??] ¹⁶ Nyuntuku, palinyju muwarr pilkuliny janaku marrngurrangungu. Nyuntulu wurralamanpili ngajumili nyarra muwarr, palinyju nyuntujaja muwarr wurralkuliny janaku jananga. ¹⁷ Kangkuluman warnu nyarra, palamajartinyjungarra jurti jilaman janaku. [??]

¹⁸ Palaja Moses kulpanyalu palinyimili kakajimurninykarti, Jethro-karti. Wurrarnala palinyja, "Puru kurra nyungu kulpanya ngakalaminyin janaku, kulpanya yirrinaku ngajumilirranguku Egypt-ja ngurnipali ngalypapa waninyayi." "Yuu, ngalypa-ngalypa yarrajanaku."

¹⁹ Nyungu Moses-janga Midian-jalu ngarrany, Ngarrkalu karra marnalu, "Nyarrarrangu marlkarri wirlanakupa karrinyikinyiyangu, palarrangu marlkarrijakun wiyirr, ngalypanga yankuluman Egypt-karti." ²⁰ Palajun karraja Moses-ju mirtawapa palinyimilijirri pujamumurninyjirri pukun, karnti jirnijaninyi donkey-nga. Jampa yananya kawanajalu ngarrany Egypt-karti, nyarra warnu kanganyikinyi pala Ngarrkalupa wurrarnala kanganyaku. [??] ²¹ Yarranakanu Ngarrkalu wurrarnala, "Kuarri nyungu kulpanyan Egypt-karti. Ngajulu nyarra jurti jirnanangu (wonderful things) nyuntulu jilaman (must do). [??] Yijalu jilaman wiyirr palaku king-ju yirrilkuliny. Paliny jalypakata jilamarna, palinyju yirrkulu warlilkulinyjaninyi nyuntumili marrngurrangu. [??] ²² Palajalu wurralamanpili king-ja nyungu muwarr Ngajumili: 'Ngaju Yawayi. Israeli-mili nyirrirnikartija jana walja ngajumilirrangu partanykarrangu (first born). [??] ²³ Ngakalamanjaninyi ngajumili marrngurrangu, janalu muwarr pilapijiyipa ngaju yungkuluminyi (gifts). Pinakarraji ngajungu. Munujalu ngajulu marlkarri wirlalamarnanga nyuntumili murrkangunyamurniny pujamu.' Palajunkarra muwarr pilamanpalu king-ja."

Job

Unknown if consultant checked.

42

⁵⁻⁶ Jintalu wurrarnajiyi nyuntu purlpilu. Ngaju miranukapali waninyikinyirnangu nyuntuku. Kuwarringulu wariny, ngajulu yirrirnirinti waljalu jirtamarralu. Palajunjalu ngaju kurntany yiji ngajumilaku muwarrku, munu yarrana muwarr pilamarna palajun.

Psalms

Unknown if consultant checked.

1

Psalm 1

¹ Pikaly yiji nyarrarrangu marrngurrangu yakal manakata kurlujartiny jinakatarrangu-milaku muwarrku,
munu manal-manal jarrinyaijanaku kurlujartinyarrangumilingi jinangapa
munu kulurnayijaninyi palarrangu nyurni manakata Ngarrkaku.

² Pikaly yiji waninyayi kurlkarri manajalu Ngarrkamilaku muwarrku, pinakarrinyayalu ngarrakunyju.

³ Miranu nyurra nyarra mungka yintamartaji waninyi,
ngalya kakuputu,
mayi karrinyili ngalypakatapa
parrka munu tikirl jarrinyakayi.
Ngalypakata marrngurrangu palajunngarra mungkakapali.
Jurtulu jinayi nganiwarralpiri, ngalya jarrulinyjanaku.

⁴ Munu yiji yakujun kurlujartiny jinakatarrangu marrngurrangu;
jana nyarra ngapikapali, yapinajakapali mayikurnukapali, wanggalju kanganyi.

⁵ Ngarrkalu marrjalu wirlalkulinyjaninyi.
Palinyju jinta pilkulinyjaninyi,
jana munu wantulupiyijanaku palinymilirrangu.

⁶ Ngarrkalu tukulu kalkunajaninyi palinymilirrangu jurtungu ruwurtungu.
Wariny yiji kurlujartiny jinakatarrangu,
jana yananyayi yijakarti yiji kurluny-kurlunykarti.

9

¹⁷ Kurlujartiny jinakatarrangu marrngurrangu wiyirr marlkarri jarrulupiyi, jana wiyirr yakal manakata Ngarrkaku.

23

¹ Ngarrkalungarra tuku jinanyi; ngajulu kalkunarni nganiwarralpiri wankanyu waninyaku.

32

Psalm 32

¹ Jinta marrngu kurlu jiniyi.
Palaja wurrarnayalu Ngarrkanga, "Kurntany jarrinyarnangu".
Puru yakarnajaninyi.
Palaja pikaly waninyayi ngarramarnti.

² Jinta marrngu kurlu jiniyi.
Palaja wurrarnayalu Ngarrkanga, "Kurntanyja jarrinyayirni."
Munu mitu marnamayi,
munu warnta marnamajaninyi.
Kuwarri pikaly waninyayi kakuputu.

³ Purlpi kurlu jinirni,
munu wurrarnamarnalu Ngarrkanga.
Palajalu ngangkurl jinikinyirni kara wurru.
Ngangkurlaja manyurla jarrinyirni.

⁴ Karpurrangu karpungu, warrukartirangu warrukarti,
nyuntulu kararr jinijin, nyampali!
Manyurla yija-yiji jarrinyirni.

Yurranga karpulu yarntalkuliny janpa, punarra jilkuliny.
 Palakapali warnta marninyin, Nyampali,
 palangulu tirtirti pinirni, murrjin jarrinyirni,
 marlkarri jarrimarna.

⁵ Palangulu wurrarnarnangu yija,
 palakapali jinirni, kurlu jinirni.
 Munu kuku jarrimarnangu nyuntunga,
 kurlka jarrinyirni wurralamarnangu kurlurrangu jinirni. Wurrarnarnangu,
 “Milya kaniny jarrinyarnangu kurntanyjartiny.”
 Palajalu puru ngakarninyin ngalypalu kakuputu.

⁶ Palajalu nyuntumili marrngurrangu,
 palarrangu marrngu miranu nyuntuku,
 wurranaku nyuntungu nganijartiny muwarrjartiny.
 Janalu japirr manaku nyuntu,
 “Ngarrka, ngani jilamarnajanaku nyungurrangu?”

Palaja jilipi, ngalya yankulupiyi.
 Nganipa kurlu milpulinyjanaku,
 ngapikapali mangkurtu mirti jarrulkuliny marrja pijunga,
 nyuntulu kalkulumanjaninyi tukulu.
 Pala mangkurtu munu kanka jarrulinyjanaku,
 munu kangkulinyjaninyi warnan-warnan.

⁷ Tuku waninyarni nyuntunga.
 Nganingamarrapa tuku kalkuluminyin.
 Purntu marnanyin.
 Palajalu kurntarnarni marrjalu,
 “Ngarrkalu tukulu kalkurninyi!”

⁸⁻⁹ Nyampalilu wurrarnaji, “Pinakarraji ngajuku!
 Munu ngakumpa jarrinyaku yawartakapalipa tangkikapali.
 Wirriliman purayitul yirra.
 Munujalu yankulupiyi warinykurnu.
 Munu ngakumpa jarruluman janakapali.
 Wirrilimarnanga purayitul nyuntunga? Munu yiji!
 Ngajumili muwarrjartinyju miranu jilamarnanta,
 ngani jilaman.
 Nyuntulu yirrkulu pinakarrlupijin ngajuku.

¹⁰ Kurlujartinyju marrngulu yirrkulu kurlu jinayarninyi.
 Ngarrka yirrkulu karrinyijanaku yajarnayipa punjalu,
 palinyju tukulu kalkulinyjaninyi.

¹¹ Nyurra marrngu ngalya jininyurru,
 parrjalayi Ngarrka ngani jini!
 Pikaly jarrayi, raka jarrayi!
 Nyurra marrngurrangu, nyurralu yajarnakinyinyurra Ngarrka,
 kamalayi pikalyjartinyju.

Proverbs

Unknown if consultant checked.

4

¹⁸ Marrngu jampa kakarra kurnpungu yananya kawanajalu, tili pirrpa-pirrpa jarrinya kawaninyalu. Palajunkapalingarra nyarra yirnkulu jinakatarrangu jiti miranu jarrinya kawanayalu Ngarrkaku.

12

¹⁰ Ngalypakatarrangu marrngurrangulu tukulu kalkunayijaninyi janamilirrangu jarrurrangu. Kurlujartiny marrngurrangulu kurlujartinyju kalkunayijaninyi janamili.

²¹ ...nyarra kurlujartinyngarra ngarrakuny jarrinyalu kurlujartinyku marrnguku.

14

¹² Jintalu marrngurrangulu kurlkarri marnayi janalu jinayi jurtulu. Kurlu pinayi yijalu yiji, marlkarri jilkulinyjaninyi.

20

¹ Nyarra wirtu kari minpinajalu nyuntu marrja muwarr pinakatapa ngawu jarrinyan. Ngakumpa yiji yawurr jarrinyaku.

22

⁶ Miranu jilaman partany wunyjurruku waninyaku, palinyju kurlkarri malkuliny kakuputulu.

23

¹⁹⁻²¹ Pujamukayi, pinakarra! Jurtulu kurlkarri malapa yijanga jurtungu wantuluman. Munu kulunaku jinta wayinku wirtu minpinakatarrangupa lirrjalkatarrangu mayiku. Marrngurrangulu palajunmartalu pujunurrangu jinayarninyi.

²⁹⁻³⁵ Ngarnurtu ngarlu kurlu yija? Ngarnurtu pikalymajirri? Ngarnurtu ngarrakuny kulipatininyi? Ngarnurtu ngarrakuny warntakata? Ngarnurtulu kalkuninyi pita watar-kulu pungkanyaja? Ngarnurtulu kalkuninyi pani miji-miji? Nyarrarrangu karikarra waninyayi ngarrakuny, yakurr marnayi wayin warinypa wariny. Nyarra wayin ngalyapa yiji parrjanakupa juri yiji yakurr manaku. Munu yiji yirni jarruluman palaku. Nyarra pajinajalu kulikatalu jurrulu nyuntu yija wurru jarruluman, parra-parra wirtu nyarra juntangulu pajinajalu, palajunngarra wayin minpinajalu nyuntu yija wurru jarruluman. Nyuntulu parrjalamanjaninyi wirttiji pinakatarrangu miyurrangupa muwarr pilaman ngakumpakapali. Nyarra miranu nyurra puwurtuku kujungurrungu wangalpintijartinyku, makanu yiji pala mungka warlirninypa pala wangalpinti. Pala mungka rurri-rurrinyi wangalja ngurnarrikurnujirri. Palajunngarra marrngu nyarra yawurr kurirra-kurirra marnti yananyi. Palaja karra malkuliny, "Wirlarninyiyi, munu parra-parra pinakarrimarna. Munumpa ngaju jampa wirlarninyiyi. Nyanga parril jarrulumarna yarrana minpinaku?"

Ecclesiastes

Unknown if consultant checked.

12

¹ Partanyjungarra kurlkarri malaman Ngarrka, palinyjungarra jirnanta nyuntu.

Isaiah

Unknown if consultant checked.

5

¹¹⁻¹² Turlpanyanyurru marntungu kurnpungu wayinku minpinaku, palaja yirrkulu minpinanyurru warrukartingi... Nyurralu kurlkarri marnakanyurru Ngarrka, munu yiji! Munumpa nyurra ngani palinyju jininyi. Palinyju wurrarnanyurraku, "Ngajulu wirlalamarnanyurrinyi marrjala, ngunjul yiji nyurraku mirti jarrinyakupa kuku jarrinyaku."

38

¹⁷ Puru yakarnanyin kurlujartinyja ngajumilingi.

53

⁵⁻⁶ Nganyjurrumulakungarra kurlujartinyku paliny Ngarrkalu wirlarna. Ngarrkalu wilypirni palinyngarra, palajun jinajalu nganyjuru wanka jirninganyjurrinyi. Nganyjurrulu wiyirru ngampanjartinyju nganiwarralpiri jinikinyinyi. Munu wirlarnamanganyjurrinyi, palinyngarra wirlarnanganyjurraku nganyjurrumilaku kurlujartinyku.

Jeremiah

Unknown if consultant checked.

17

⁹ Nyarra nganyjurrumili ngampankata pirlurr yija yiji mitukata. Ngunjul yiji ngalypa jinaku.

Matthew

Unknown if this section is consultant checked.

PARTANY MIYIRINGI NGAYINYJA WIRRIRNI NGARRKALU (Matthew 1:18-25)

¹⁸ Nyungu wurralamarna muwarr, Jiyijaji Kurayiji marrngu jarrinyi. Pipi palinyмили Miyiri yinyayili pilyurr Juwujapungu. Juwujapu mimarnikinyalu kanganyaku palinyмили likarti ngurrakarti. Palajanga ngayinykarra jarrinyi. Ngarrkamilalu Pirlurruju partany wirrimili ngayinya. Palaja muwarr wurrarniyili Juwujapungu, "Miyiri ngayinykarra wupartujartiny."

¹⁹ Juwujapulu kurlkarri marna, "Miyiri karta karrinyikinyi pirirrijartiny. Mirtawaku kangkulumarna munu." Juwujapu ngalypakata, munu kurntany jinaku karrimalu Miyiriku miranga marrngurrangungu. Kurlkarri marnarningu, "Ngakalamarna warn-tamajirrilu."

²⁰ Palinyju kurlkarri marnikinyi ngarrany. Palajanga kapukarri marna. Kapukarrilu yirrirni yayinyjil, Ngarrkalu ngakarnalu. Wurrarnala yayinyjilju, "Juwujapukayi! Tayipitimili nyuntu. Pinakarra! Munu ngarlu kurlu jarrulumanpalu Miyiriku mirtawaku. Ngarrkamilalu Pirlurruju partany yinyali. Palajalu paliny kalkuluman mirtawa nyuntuku. ²¹ Partany pirirri kangkuliny. Yini malaman Jiyijaji. Marrngurrangu panypanyakatarrangu Ngarrkanga. Palajunjalu Ngarrkalu ngakalajaninyili ngarramarnti. Jiyijajilu kartuwarra malkulinyjaninyi." Palajun yayinyjilju muwarr pinalu Juwujapuku.

²²⁻²³ Purlpilu muwarr Ngarrkaja muwarr pini pirirrilu: "Kumpara, munu ngarrany karta karrima pirirringi, ngayinykarra jarruliny. Partany pirirri kangkuliny. Yini malapiyi Yimanyuwil." Juwumilingi muwarrja pala yini Ngarrka Nganyjurrungu Waninyi.

Palaja Jiyijaji ngayarta jarrinyaja, palaku muwarrku jana miranu, Jiyijajingarra.

²⁴ Juwujapu kartaja turlpanya, yayinyjilmilija muwarrja jini. Miriyi kanya palinyмили likarti ngurrakarti. Warajanga jiniyipulinyi pirirripa mirtawa. ²⁵ Palajanga munu warajanga karta karrimapulu. Mimarnikinyipulalu partanyku ngayarta jarrinyaku. Juwujapulu yini marna partany pala Jiyijaji.

2

PIRIRIMARTA MIRANUKATA KAKARRAJA KANYJIRNIYALU JIYIJAJIKU (Matthew 2:1-12)

¹ Palajanga Kingi Yarata nyampali waninyikinyi marrngurranguku palanga warrarnja, Jutiyanga. Palarrangulu marrngulu yini marnikinyiyarninyi Juwurrangu. Palanga Miyirilu partany kanya Jiyijaji tawunja Pijiliyamungu.

Jiyijaji ngayarta jarrinyaja jinta pirirrimarta ngajarri warinyja warrarnja kakarraja turlpanyi kanyjinaku palinyku. Nyungurrangu pirirrimarta miranukata jana panikatarranguku. Yijalu yirrirniyi panikata kuwarrija parlparrja. Palalungarra kurlkapirli jinjaninyi, nyampali wirtu ngayarta jarrinyi Juwurranguku. Warrarn janamili yakarnanyi palaku partanyku yirrinaku.

Jirujalamungu kajarniyi. Japirr marnikinyiyijaninyi, ² "Wanyjarningi partany pirirri, nyarra nyampali, kingi jarrulunyurraku Juwurranguku? Nganarnalu yirrirniyirni panikata palinyмили kakarnilu. Yirrinaja miranu jarrinyiyirni wirtuku nyampaliku ngayarta jarrinyajaku, partany wupartu ngarrany jarrinyi paliny. Nganarna turlpanyiyirni yirrinaku, paliny yinganyapinti yinganyaku."

³ Jampa Kingi Yaratalu pinakarrinyijanaku muwarr, yija ngarlu kurlu jarrinyi. Marrngu wiyirr Jirujalamungu pukun ngayiny kurlu jarrinyi. ⁴ Kuru marnajaninyi yatilarrangupa miranu jinakatarrangu Juwumili Yaratalu. "Pala marrngu wirtu, ngakalkuliny Ngarrkalu, wanyjarningi ngayarta jarruliny?"

⁵ Puntaju wurrarniyili, "Nyungungu ngayarta jarruliny, warrarnja Jutiyanga, tawunja Pijiliyamungu. Purlpi warinyju Ngarrkamilalu muwarr pinakatalu yarntarna muwarr mirli-mirlingi, ⁶ Marrngurrangu Pijiliyamungu, nyurramili ngurra wupartu yiji. Ngarrkalu ngakalkuliny wirtu yiji nyampali, paliny ngayarta jarruliny nyurramilingi ngurranga. Paliny nyampali jarruliny Ngarrkamilaku marrngurranguku. Palaja wiyirr nyurramilaku ngurraku miranu wantulupiyi." Palajunngarra muwarr yarntarna Ngarrkaja."

⁷ Yarata miranu jarrinyaku karrinyikinyi, nyanga ngayarta jarrinyi Jiyijaji. Palaja muwarr ngakarnajanaku kujukarrilu ngajarrirranguku kakarrajaku milpanyaku. Japirr marnajaninyi mitulu pukun, “Nyanga pala panikata ngayarta jarrinyi?” ⁸ Palaja Pijiliyamukarti ngakarnajaninyi. “Yarrayi Pijiliyamukarti, kanyijilyalu tukulu palaku partanyku. Palaja nyungukarti kulpayi, wurralijiyi wanyjarningi paliny. Palaja yankulumarna palakarti, yirrilamarnalu ngajulu yiji, yinganyapinti yungkulumarna pukun.” Yijalu yiji mitu marnajaninyi, partanyku Jiyijajiku marlkarri jinaku karrinyikinyi.

⁹ Palaja yananya kawarniyi Pijiliyamukarti. Pala warajangarra nyarra panikata yirrirniyi, yananyikinyijanaku walangkarr. Palanga kankarni yiji wararr karrinyi mayanga partanyjartinyja. ¹⁰ Panikata yirrinajalu pikaly jarrinyiyi yiji.

¹¹ Mayanga ngalpanyiyi kaninykurti. Palaja yirrirniyi partany, pipilu palinymilalu Miyirilu kalkurnikinyi. Murtingi jurlpi-jurlpi jarrinyiyalu partanyku. Janalu yinyayili miji-mijipa mintajirri pukurl, ngalya parntinyikinyipulu.

¹² Palaja Ngarrka muwarr pinijanaku kapukarringi. Wurrarnajanaku munu kulpanyaku Yaratakarti. Palaja kulpanyiyi janamilikarti waljakarti warrarnkarti warinykurnu.

PARTARL YAKURR MARNA JIYIJAJIKU MARLKARRI WIRLANAKU YARATALU (Matt. 2:13-23)

¹³ Warrukartingi Juwujapulu kapukarri marna. Yayinyjil Ngarrkaja turlpanyalu. Wurrarnala, “Yaratalu kanyijilkulinyipalu partanyku marlkarri wirlanaku. Kuwarringarra turlpa. Kawapulinyi partanypa pipimurniny, mujarri warinykarti warrarnkarti, Yijipikarti. Wantulunyurru palanga. Yarti ngajulu wurralamarnanyurraku kulpanyaku nyungukarti.” Palajun yayinyjil muwarr pinalu.

¹⁴ Juwujapu kartaja turlpanya. Kanyapulinyi pala partanypa pipimurniny, yanayi warrukartingi. Yanayi Yijipikartijakun. ¹⁵⁻²¹ Palanga warrarnja waninyikinyiyi Yaratajanga wankanyungu ngarrany.

Yaratalu partarl mimarnikinyijanaku marrnguku kakarrajaku. Munu kulpamiyalu, munu wurrarnamiyili pala Pijiliyamungu ngurra Jiyijajipa waninyikinyi. Palaja paliny yija-yiji kuli jarrinyi. Purlpi japirr marnajaninyi kakarraja ngajarrirrangungu, “Nyanga pala panikata ngayarta jarrinyi?” Kuwarri kulrkarri marnarningu, “Nyarra panikata ngayarta jarrinyi warajanga ngurnipali partunungu. Partany pirirri wiyirr Pijiliyamungu wirlalamarnajaninyi kujarramajirri partunumajirri, kujarrartiny partunujartinyarrungu pukun, yijalu wirlalamarnajaninyi marlkarri wiyirr.”

Palajalu kamarnajanaku palinymili jurljarranguku. “Pinakarrayi! Pijiliyamukarti yarrayi. Palanga wirlaliyijaninyi wiyirr partany pirirrirrangungu kujarramajirri partunumajirrirrangungu, kujarrartiny partunujartinyarrungu pukun wirlaliyijaninyi. Munu waraja yakalkulunyurru wankanyu.” Palarrangulu jurljalu palajun jinyi, Yarataamilija muwarra.

Palaja marrngurrangu Pijiliyamungu ngangkurl jinikinyiyi yiji partanykarranguku janamilaku. Purlpi yiji Ngarrkamili muwarr pinakata, ngapi, Jirimaya, muwarr pini, “Palanga warrarnja, ngapingi, Ramanga, palanga ngangkurl pinakarrinyiyi.

Wariny marrja ngangkurl jininyi.

Pala purlpija mirtawa, Rayijil,

ngangkurl jininyi paliny,

partanykarranguku palinymilaku ngangkurl jininyi yiji.

Jintalu kanyayijaninyi.

Ngangkurl jinijanaku ngarramarnti.”

Palarrangu muwarrarrangungu Rayijil mirli-mirlingi yarntarna nyarralu Jirimayalu. Kuwarri palakapali yiji palarrangu marrngungu Pijiliyamungu janamilaku partanykarranguku ngangkurl jinikinyijanaku marrja, palajunmarta.

Palaja Yarata marlkarri jarrinyi. Yijipingi Juwujapulu kapukarringi yirrirni yayinyjil, Ngarrkalu ngakarna. Wurrarnili, “Pirirri nyarra karrinyikinyalu Jiyijajiku marlkarriku wirlanaku, palinyngarra marlkarri jarrinyi.

Turlpa. Kawapulinyi partanymurniny pa pipimurniny, kulpayi nyurramilikarti wararn waljakarti, Yijirayilkarti.”

Turlpanya Juwujapu kartaja, kanyapulinyi warrarnkarti waljakarti, Yijirayilkarti. Purlpi yiji wariny Ngarrkamili muwarr pinakata muwarr pini, “Ngarrkalu kanya palinymili partany pirirri Yijipija.” Yarti Jiyijaji Yijipija warrarnkarti waljakarti kulpanyaja, miranu jarrinyiyi marrngurrangu nyarraku purlpijaku muwarrku, pala muwarr wurarna Jiyijajingarra.

²² Turlpanyaja Yijirayilja Juwujapulu pinakarrinyi muwarr, partany Yaratamili, ngapi, Yaakala, nyampali jarrinyijanaku marrngurranguku palanga, warrarnja Jutiyanga. Palaja muwarrja wirnti karrinyikinyi palanga warrarnja waninyaku Juwujapu. Kapukarringi Ngarrka muwarr pinalu, palaja muwarrja pipurru yana yalinyjikurnu, warrarnkarti Kaliliyikarti. ²³ Ngurrara jarrinyi tawunja Najarijingi. Purlpi yiji Ngarrkamili muwarr pinakata muwarr pinikinyi Yijijaji, "Wurralapiya paliny, Najarijipirrayi ngurrara".

7

¹³⁻¹⁴ Nyarra kiyirti Ngarrkamilikarti warrarnkarti wujukata yiji. Ngalpanyaku palangarra. Wariny nyarra kiyirti walpurra, pala nyarra wikakarti wirtukarti, ruwurtu palakarti ngunjumajirri. Kurrngal marrngurrangu yananyayi palanga ruwurtungu. Kiyirti nyarra Ngarrkamilikarti warrarnkarti wujukatapa ruwurtu palakarti ngunjulngunjumarta. Kujarrapa warajalu marrngurrangulu yirnkulu yirrinyayi pala ruwurtu.

10

Matthew 10:26-31 (extracts)

²⁶⁻³¹ Marrngulu marlkarri wirlalayintili kawu nyuntu.

Wirntiwayi janangamarra.

Munu yiji pirlurr nyuntumili marlkarri wirlarnakayinga.

Ngarrkakujakun wirnti wanta. Palinyju kampalantili pirlurrrpa kawu, Wikanga

Wirtungu jurnpakartijakun.

Marrngulu munu palajun jinaka.

Palajunjalulu wirntimajirri wantajanaku.

Nyuntumili Japartu Kankajirringi miranu ngani wurralpirtiku.

Nyinyirikupa jungkanga pungkanyajaku paliny miranu.

Yija paliny miranu nyuntuku pukun.

Kurlkuraku jurnturtungu nyuntumilaku paliny miranu,

warajapa warajaku, wiyirruku.

Palajunjalulu wirntiwayi wanta.

Nyinyiri puru kurlkarri marninyi Ngarrkalu,

nyuntu yijalu yiji kakuputulu kurlkarri marnanti.

11

²⁸⁻³⁰ "Ngunjulkata marrngukayi milpaji ngajukarti, ngunjul wupartumarta jilamarnanga. Kul lanyi ngaju, ngalilu ngalya jilapali...Miranu jarra ngajuja, ngaju tukukatapa rakawayikata..."

19

¹⁴ Jijijajilu karra marnajanaku, "Ngajulu karrinyarnijanaku partanykarranguku milpanyaku ngajukartiku, munu kurnta jilkulunyurrujaninyi. Ngarlungu jananga yija yiji Ngarrka, janalu pinakarrinyayalu yijalu yiji palinyku. Ngarrkamilirrangulu marrngurrangulu yakujunngarra yija yiji jilkulupiyi."

MARK-JU

yarntarna mirli-mirlingi

nyungu ngalypakata muwarr Ngarrkaja

This gospel has been consultant checked.

¹ Ngalypakata muwarr nyungu, miranu jinarninyurrinyi Jesus-ku. Walja partany Ngarrkamili paliny.

JOHN MILPANYA WURRANAKU NGARRKALU NGAKALKULINYI JESUS (1:2-8)

²⁻³ Purlipimalu Ngarrka muwarr pirnalulu pirirriku, yini paliny Isaiah. Palinyja wurrarnala Ngarrkalu,

“Nyampali ngakalamarnajanaku marrngurranguku.

Wariny palaji walangkarr ngakalamarnalu pala

nyampalingi, muwarrjartiny janaku.

Pala walangkarr pirirri wantuliny pirranga.

Paliny muwarr pilkulinyjanaku,

‘Nganyjurrumili nyampali milpuliny.

Yarni malayalu jurtu ruwurtu.”

Palajun Ngarrka muwarr pirnalulu Isaiah-ku. Palalu Isaiah-lu yarntarnajanaku pala muwarr mirli-mirlingi.

⁴⁻⁶ Punjaja yiji pala marrngu kuwarri milpanya. Yini paliny John. Wurrupirrayi kamalja kurlkura palinymili. Karnulu kunyji pinapintilu nyikarra kunymarnikinyarninyi. Mayi pirraja nganinyikinyi, wajapipa narngurla.

Kurrngal yiji milpanyikinyiyalu pinakarrinyaku John-ku. Warrarnja Judea-japa milpanyikinyiyalu, wirtuja tawunja pukurl, ngapija, Jerusalem-ja.

Wurrarnikinyijanaku, “Nyurralu panypanyikinyinyurrulu Ngarrkanga. Kurntany jar-rayi! Kurlujartiny jirnikinyinyurru. Yakalaya! Yakujani jarrayi, Ngarrkakarti milpaya! Palaja Ngarrkalu munu kulilu yirrikulunyurrinyi, ngarlu ngalypa jarrulunyurruku paliny. Palaja ngapanga jilamarnanyurrinyi.” Palajunmarta wurrarnikinyijanaku John-ju.

John-mili muwarr pinakarrinyajalu warajalupa warajalu wurrarnikinyiyalu Ngarrkanga, “Yijangarra nyuntungu panypanyikinyirnangu. Kurntanyja waninyarnaji. Nyuntukarti kulpanyaku karrinyarnangu.” Palajunmarta wurrarnikinyiyalu Ngarrkanga. Palaja John-ju ngapanga jirnijaninyi pijungu, ngapingi, Jordan-ja.

⁷ John-ju wurrarnikinyijanaku, “Kuwarrimarta wariny marrngu milpuliny. Paliny yija-yiji wirtu nyampali. Munu ngajukapali, ngaju puru yiji, mujuja. Nyungu wariny nyampali wirtu. Ngajulu munu yiji jujika palinymili nyinga manaku. ⁸ Ngajulu puru ngapanga jinarninyurrinyi. Nyungu warinyju ngakalkulunyurruku Ngarrka Pirlurr.” Palajunmarta wurrarnikinyijanaku John-ju.

JOHN-JU NGAPANGA JIRNI JESUS (1:9-11)

⁹ Palaja Jesus milpanyili John-karti tawunja Nazareth-ja, warrarnja Galilee-ja. Palanga John-ju ngapanga jirni Jesus palanga pijungu Jordan-ja. ¹⁰ Jesus ngapaja turlpanyajanga kanka parrjarna. Yirrinajanga parlparr laarr pirni Ngarrkalu. Ngarrka Pirlurr kaninykurnu milpanyala Jesus-karti kurlukukukapali, palinyja kajarnala. ¹¹ Kankajirrija Ngarrkalu muwarr pirnalulu Jesus-ku, “Nyuntu partany ngajumili walja yiji. Ngajungu ngarlungu nyuntu. Ngarlu ngalypa jarrinyarnangu.”

MIRRURULU PARTARL JAKURLIRNIKINYI JESUS PANYPANYAKU NGARRKANGA (1:12-13)

¹² Palaja Ngarrkamilalu Pirlurrju ngakarna Jesus pirrakarti, warrarn marrnguma-jirrikarti yiji. ¹³ Palanga waninyikinyi karrpurrangungupa warrukartirrangungu 40-ngi. Palanga waninyajanga yija mirurrulu wirtulu partarl jakurlirnikinyi panypanyaku Ngarrkamilaku muwarrku. Munu. Jesus kurlumajirri waninyi ngarramarnti. Kuwiyirrangu kulijarturrangupa pajinakata palanga waninyikinyi. Ngarrkalu ngakar-najaninyi angel-arrangu kankajirrija palinyku tuku kalkunaku.

JOHN JINMURNTU JIRNIYI (1:14)

^{14a} Nyampali wirtu Jew-arranguku, King Herod, kuli jarrinyalu John-ku. Wurrarnajanaku soldier-nga, “John warlinakanu jurntingi wirriiyi.”

JESUS-JU MIRANU JIRNIKINYIJANINYI NGARRKAKU (1:14-15)

^{14b} Palaja Jesus-ju yakarna pala warrarn, Judea, yalinyjikurnu yana warrarnkarti, Galilee-karti. Palanga kurngalja wurrarnikinyijanaku Ngarrkamili muwarr. ¹⁵ Karra marnikinyijanaku, "Pinakarrayi! Muwarr ngalypakata Ngarrkaja wurrarnarnanyurruku. Nyurralu panypanyikinyinyurruku Ngarrkanga, munu pinakarrimanyurruku. Kurntany jarrayi! Kurlujartiny jirnikinyinyurru. Yakalaya! Yijalmarta jiliyalu muwarrja palinyimilingi ngalypakatanga. Puntaju pikaly jarrulunyurruku. Palinyimilirrangulu jilkulunyurrinyi. Nyungukungarra muwarrku purlpija yiji punja mimarnikinyiyi nganyjurrumulalu purlpijalu marlkarrinyjarrilupa kurlumapululu. Nyungukungarra nyurralu pukurl mimarnikinyinyurru." Palajunmarta wurrarnikinyijanaku Jesus-ju.

JESUS-JU KAYI MARNAJANINYI JANPAMALUKU MANANYAKATA PALINY YAJANAKU (1:16-20)

¹⁶ Ngarti-ngartingyi janpanga yananyikinyi Yintang Galilee-ngi. Janpa wirtujina pala. Janpamaluku mananyakatajirri yirrinipulinyi, Simon-pa marrka palinyimili Andrew. Parru-parrulu janpamalu mananyikinyipulu. ¹⁷ Wurrarnapulaku Jesus-ju, "Yajalaminyinyumpulu. Ngajulu miranu jilamarnanyumpulinyi Ngarrkaku. Palaja jintanga wurralkulunyumpulujanaku. Yijalmarta jilipiyili Ngarrkanga muwarrja nyumpalamilija, Ngarrkamilirrangulu jarrulupiyi. Purpulu parru-parrulu kanganyikinyinyumpulujaninyi janpamalu jungkakarti. Kuwarringulu muwarrju kangkulunyumpulujaninyi marnggu Ngarrkakarti." ¹⁸ Palangangarra parru-parru yakarnapululu palinyimilija muwarrja, yajarnapululu.

¹⁹ Palaja jampangarra wangka yana Jesus, warinyjirri yirrinipulinyi, James-pa marrka palinyimili John. Pulanyimili japartumurninyi yini Zebedee. Tingkingi pulany kajarnikinyiyi japartumurninyi palinyimili warrkamukatarrangulu. Parru-parru laarr kanganyaya yarni marnikinyiya. ²⁰ Palangangarra James-pa John kayi marnapulinyi Jesus-ju. Palinyimilija muwarrja palangangarra tingkingi japartumurninyi yakarnapululu, warrkamukatarrangulu yakarnapulujaninyi, yajarnapululu Jesus pulanyju.

JESUS-JU JURTU NGAKARNA MIRURRU (1:21-28)

²¹ Palaja Jesus-ja yanayi palarrangulu palakarti tawunkarti, ngapikarti, Capernaum-karti. Palanga milpanyiyi.

Sabbath jarrinyi. Sabbath-ja munu warrkamu jarrimiyi marrngurrangulu Jew-arrangulu. Pala manguny janamili. Sabbath waninyikinyijanaku Ngarrkamilaku muwarrku kurlkarri manaku. Town-arrangungulu kunmu jarrinyikinyiyi muwarrpintingi mayanga pinakarrinyaku muwarrku Ngarrkamilakupa muwarr pinaku Ngarrkaku. Palanga Capernaum-ja Sabbath jarrinyijanaku, Jesus janamili muwarrpintingi mayanga kaninykarti ngalpanya. Miranu jirnikinyijaninyi Ngarrkaku. Marrngurrangulu pinakarinyikinyiyalu. ²² Ngurnjul-ngurnjul jarrinyiyili palinyimilija muwarrja. "Yijarla wariny. Nyungu pirirri muwarr jurtukata yiji. Munu nganyjurrumulalu miranu jinakatarrangukapali. Jana puru muwarr pinakata warinyarrangumulaku muwarrku. Nyungulu Jesus-ju miranu jinanganyjurrinyi jurtulu muwarrju. Yijalu wurrarnili palajun muwarr pinaku Ngarrkalu."

²³ Palangangarra ngalpanya muwarrpintingi mayanga pirirri. Mirurrulu ngawu jirnikinyi paliny. ²⁴ Wirntijartiny paliny, kamarnalu marrjalu, "Jesus Nazareth-ja! Nganiku karrinyannganaku mirurrurranguku? Milpanya wiralamannaganinyi marlkarru jinaku nganarnaku? Miranu ngaju nyuntuku. Ngakarnanta Ngarrkalu. Nyuntu kurlumajirrikata yija Ngarrkamili."

²⁵ Jesus-ju warnta marna pala miruru, "Jama jarra! Pirirri yakala! Jalakarti yarra!" ²⁶ Mirurrulu jirnarn-jirnarn pinakata jirni yija pirirri, palaja kamarna marrja, yakarnalu, yana ngarramarti. ²⁷ Jesus-ku ngurnjul jarrinyiyalu marrngurrangulu wiyirri. Wurrarnayarningu, "Nganirti nyungu? Warinymarta muwarr. Muwarr jurtukata paliny. Muwarr wurralili palinyju, nganipa muwarrja palinyimilija jirniyili mirurrurrangulu pukun." ²⁸ Palanga Jesus-mili muwarr yitinykarra wurrarna kawarnikinyiyarningu ngunarrikurnujirri warrarnja Galilee-ngi.

JESUS-JU NGALYPYA JIRNIKINYIJANINYI WURRUKUJARTINYARRANGU (1:29-34)

²⁹ Yakanakanu pala muwarrpinti maya Jesus yana ngurrakarti pulanymilikarti, Simon-milipa Andrew-milikarti. Yanapulu pulany pukurl, palajirri warinyjirri, James-pa John. ³⁰ Simon-mili marrukumurninyi wurruku waninyikinyi. Mayanga karta karrinyikinyi, parrpakarrajartiny wurrukujartiny. Jampa milpanya Jesus, wurrarniyili pala. ³¹ Yanalu, parirri warlirni Jesus-ju, mirtawa wararr karrinyi. Palangangarra wurrukulu yakarna, ngalypa marntiku jarrinyi, mayi kanyajanaku.

³² Jampa karrpu kaniny ngalpanyaja, warrurl-warrurl jarrinyaja, Jesus-karti kanganyikinyijanyinyi kurrngal, jinta wurrukujartiny, jinta ngawurrangu mirurruga.
³³ Marrngurrangu palanga kunmu jarrinyiyi, mayanga jawapirtingi wiyirr milpanyiyili.
³⁴ Jesus-ju kurrngal warinyapa warinyartiny wurrukujartiny ngalya jirnijaninyi, kurrngaljala jurtu ngakarnajaninyi mirurrurrangu. Miranu waninyiyalu palinyku. Palajalu mirurrurrangu muwarrku kunta jirnijaninyi Jesus-ju.

JESUS GALILEE-NGI YANANYIKINYI, WURRARNIKINYIJANAKU NGARRKA (1:35-39)

³⁵ Marntungu, karrpumajirri, Jesus kartaja turlpanya, maya yakarna. Palaja tawun yakarna. Jalakarti tawunja, pirrakarti yana, kujurl. Palanga muwarr pirnalulu Ngarrkaku.
³⁶ Kanyjirnikinyiyalu Jesus-ku Simon-jupa warinyarrangulu. ³⁷ Yirrinajalu wurraninyili, "Wiyirriju kanyjirnikinyiyangu." ³⁸ Wurrarnajanaku, "Munu kuwarri Capernaum-karti kulpuluminyi. Town-arrangukarti warinyarrangukarti yankuluminyi, wurralamarnajanaku Ngarrka. Palajunku jinaku ngakarnanyi Ngarrkaku." ³⁹ Galilee-ngi yananyikinyijanaku, muwarrpirtingi mayarrangungu kurrngal miranu jirnikinyijaninyi Ngarrkakupa jurtu ngakarnikinyijaninyi mirurrurrangu.

JESUS-JU PIRIRRI KARNU WURRUKUJARTINY NGALYPA JIRNI (1:40-45)

⁴⁰ Warajanga karrpungu pirirri milpanyili Jesus-karti. Wurrukujartiny, kurlu yiji karnu paliny. Mangunyja Jew-arrangumilija wiyirr palajartiny wurrukujartiny jalanga kaja waninyaku, kujurl yija, munu ngurranga ngalpanyaku. Pala marrngu milpanyakanu murtingi juripi-juripi jarrinyalu, ngarlu japirr marna Jesus, "Wanka jiliminyinkurra, karnu ngaju ngalya jiliminyin. Wunyjurru nyuntulu karrinyanpa?" ⁴¹ Jesus paju karrinyili. Parirr jirranakanu wurrukujartiny warlirni. "Yuu, karrinyarnangu ngalya jinaku. Kapuraly yiji jilamarnanta." ⁴² Jampangarra pala wurruku munu jarrinyalu, karnu kapuraly jarrinyi pala marrngu.

⁴³ Minyirruju wurranala Jesus-ju, "Pinakarra!" ⁴⁴ Munu wurralamanjanaku ngalya jirniirinti ngajulu. Pipurru yatilkarti yarra. Palinyju yijalu parrjalamanta yitinykarru kawu nyuntu, nyuntu karnu kapuraly. Nyuntu miranu palaku mangunyku nyuntumulaku wurrukuku. Purpimalu Ngarrkalu wurranalu Moses-ja mirli-mirlingi yarrtanaku. Palinyja muwarra kukurnjari wankanyu yatilkarti kangkuluman. Palalu yatilju kampalkulinyi tikirkarti, jurnpakartijakun. Palajalu jintalu marrngurrangulu pala yirrinajalu nyuntuku miranu wantulupiyangu, kapuraly nyuntu, wurrukumajirri. Palaja yarranakanu ngurranga ngalpuluman." Palajun wurranili Jesus-ju. Palaja ngakarna yatilkarti.

⁴⁵ Pala pirirri munu jama wanima. Panypanyili Jesus-ja. Marntulu yirrkulu wurranikinyijanaku nyarrakurnujirri, "Jesus-ju ngalya jirniinyi karnu ngaju." Palaja muwarra Jesus munu tawunarrangukarti yanama, munu ngalpama, kurrngaljamarra marrngungamarra. Warrarnja waninyikinyi jalanga. Yirru milpanyikinyiyalu marrngurrangu ngunarrikurnujirrija.

2

WURRUKUJA NGALYPA JIRNI JESUS-JU (2:1-12)

¹ Palaja tawunkarti kulpanya Jesus, Capernaum-karti. Palanga wurranikinyiyarningu, "Jesus kulpanya!" ² Kurrngal palinymilikarti mayakarti milpanyiyi, palinyku pinakarrinyaku. Miranu jirnikinyijaninyi palinyju Ngarrkaku. Marrngurrangu kaninykurti palanga mayanga kurrngal yija, jinta kurrngal jalakartingi palakurtirri wararr karrinyikinyiyi, pinakarrinyikinyiyalu.

³ Palanga milpanyiyi marrngu kujarrapa kujarra. Pirirri wurrukujartiny kanganyikinyiyi ngurrinyja, manyurla yija paliny, munu marnti yananyaka. Kanyayili Jesus-karti ngalya jinaku. ⁴ Partarl ngalpanyiyi mayanga, palanga kurrngal waninyikinyiyi. Wararr karrinyikinyiyi kurrngal yija Jesus-martaji. Palaja kankarni mayanga karntinyiyi. Pirli jirniyi Jesus-martaji kankarni, wurrukujartiny kaninykurnu jirniyi ngurrinyja, Jesus-ja walangkarr.

⁵ Karra marnarningu Jesus-ju, "Yijalmarta jirniijiyi nyungu wurrukujartiny ngalya jilamarna." Palaja ngalypalu wurranili wurrukujartinyja, "Nyuntulu puripi panyanyikinyinipili Ngarrkanga. Puntaju munu wiralamarnanta ngajulu, munu kulilu yirrilamarnanta, nyuntuku ngalya wantulumarnangu."

⁶ Mayanga palanga kajarnikinyiyi Jew-arrangumili miranu jinakatarrangu kujarrapa waraja. Ngarlu kurlu jarrinyiyi Jesus-ku muwarrku. Kurlikarri marnikinyiyarninyi, ⁷ "Munu palajun muwarr pinaku! Karra marnalu, 'Nyuntulu puripi panyanyikinyinipili

Ngarrkanga. Puntaju munu wirlalamarnanta ngajulu, nyuntuu ngalypa wantulumarnangu.' Palajungarra karra marna. Kurlu yiji muwarr pirni paliny. Ngarrkajakurl palajun muwarr pinaku. Marrngurrangulu munu jinakayi palajunju. Palalungarra Jesus-ju Ngarrkakapali jinarninyi!"

⁸⁻⁹ Janaku miranu Jesus, palajun kurlkarri marnikinyiya janalu, palajunmarta paliny yimpirnikinyiyi. Japirr marnajaninyi, "Nganjalu nyurralu yimpirnyinyurru ngaju palajunju? Wurrarnarnala nyungungu pirirringi, 'Nyuntulu purlpi panypanyikinyinipili Ngarrkanga. Puntaju munu wirlalamarnanta ngajulu, ngalypa wantulumarnangu'. Nyurralu wurrarnanyurru palajun munu wurrarnaku ngajulu. Wunyurru muwarr pilamarnalu wurrkujartinyku nyunguku? Yijapa wurralamarnalu, 'Wararr karruluman, ngurriny mankuluman, jinangu yankuluman'. Wayirti? Palinya palajun wurrarnaku ngajulu? Muwarrja ngajumilija ngalypa jarruliny? Wurrkumajirri jarruliny? ¹⁰ Yuu! Kuwarringarra ngalypa jilamarna nyungu wurrkujartiny. Palajalu wantulunyurru ngajuku miranu, ngajungu yija wurrarnaji Ngarrkalungarra paliny ngalypa jinaku. Wantulunyurru ngajuku miranu, ngajungu yija wurrarnaji Ngarrkalungarra marrnguku kurlujartinyjaku puru yakanaku, janaku ngalypa waninyaku."

Palaja wurrkujartinyja wurrarnala Jesus-ju, ¹¹ "Wararr karruluman, ngurriny mankuluman, ngurrakarti nyuntumilikarti yankuluman." ¹² Palangangarra wararr karrinyi pala pirirri, ngurriny mana, jalakarti yana pipurru. Yananya kawanaja wiyirru parrjarnikinyiyi. Wurrarnikinyiya, "Ngalypa jirni Jesus-ju! Kuwarrjakun! Munu nyungu yirrirniminyi!" Nyurra marnikinyiya Ngarrka, muwarr pirnikinyiyalu, "Yarranjai! Yija-yiji nyuntu ngalypa!"

JESUS-JU WURRARNALA LEVI-NGI, "YAJALAMINYIN NGAJU." (2:13-17)

¹³ Yarranakanu Jesus wirtu ngapamartaji ngarti-ngartingi yananyikinyi, Yintanga Galilee-ngi. Marrngu kurrngal kunmu jarrinyiyili palinyja. Miranu jirnikinyijaninyi Ngarrkaku.

¹⁴⁻¹⁵ Kurrngalju Jew-arrangumili mangunyja panypanyakatarrangulu yajarnikinyiyi Jesus. Jananga jinta warnkuku miranakatarrangu. Warrkamu jirnikinyiyi Roman Government-ku palarrangulu, warnkuku mirarnikinyiyijaninyi marrngu Government-milija muwarrja. Ngulyu mananyakata jana. Warnkuku wirtumartaku mirarnikinyiyijaninyi, jinta yinganyikinyiyalu nyampali, jinta kalkurnikinyiyarningu.

Karrpurrangu karrpungu Jesus yajarnikinyiyi palarrangukapalilu kurrngalju Jew-arrangumili mangunyja panypanyakatarrangulu pukun.

Warajanga karrpungu Yintanga Galilee-ngi Jesus yananyikinyi. Marrngu yirri, warnkuku miranakata, paliny yini Levi. Nyungu Levi mayanga warrkamupintingi palinymilingi kajarnikinyi. Yirrinajalu Jesus-ju wurrarnala, "Yajalaminyin ngaju." Palangangarra warrkamu yakarna palinyju, Jesus yajana kawarna.

Palaja Levi-milikarti mayakarti yana Jesus mayiku ngananyaku. Jinta warnkuku miranakatarrangu pukurl milpanyiyi, warinyarrangupa Jew-arrangumili mangunyja panypanyakatarrangu, mayiku ngananyaku palanga.

¹⁶ Warinyarrangu Jew-arrangumili miranu jinakatarrangu wangka wararr karrinyiyi. Yini marnikinyiyarninyi Pharisee-rangu. Parrjarniyi Jesus-ju ngananyijanaku palarrangungu Jew-arrangumili mangunyja panypanyakatarrangungu. Wurrarniyijanaku Jesus-milingi marrngurrangungu, "Jesus-ju munu mayi ngananyaku warnkuku miranakatarrangungupa mangunyja panypanyakatarrangungu. Kurlu jirnininyi." Palajun muwarr pirnikinyiyi Pharisee-rangu.

¹⁷ Pinakarrinyijaninyi Jesus-ju. Puntaju karra marnajanaku, "Maparnkarra munu milpuliny wanka jinaku purrpurnkatarranguku, milpuliny wurrkukatarrangukujakun. Palakapali jirni ngajulu. Munu milpamarna ngalypakatarranguku kayi manaku Ngarrkakarti. Milpanyarna ngaju Ngarrkanga panypanyakatarranguku kayi manaku Ngarrkakarti, muwarrja palinymilija. Palajalu ngananyarnijanaku palarrangungu."

3

PARIRR TIKIRLJARTINY NGALYPA JIRNI JESUS-JU SABBATH-JA. NGUKARRIRNAYI JINTALU (3:1-6)

¹ Palaja yarrana muwarrpintingi mayanga ngalpanya Jesus. Sabbath pala karrpu. Palanga mayanga pirirri parirr kurluny-kurluny, tikirrkata, munu rurrinyaka parirr. ² Palanga kajarnayi Pharisee-rangu pukurl, kujarrapa waraja. Jesus-ku malyparr waninyikinyiyalu. Parrjarn-parrjarnikinyiya. Wurrarnikinyiyarningu, "Kuwarrri Sabbath. Yijapa ngalypa jilkuliny wurrkujartiny. Nganyjurrumilija mangunyja pala kurlu.

Munu wurrkujartiny ngalya jinaku Sabbath-ja. Palajun jinaja ngukarriliminyi yija." Palajunmarta wurrarnikinyiyarningu palarrangulu Pharisee-rrangulu.

³ Pala pirirringi wurrarnala Jesus-ju, parirr kurluny-kurlunyjartinyja, "Yakujani, nyungukarti milpuluman." ⁴⁻⁵ Palaja Pharisee-rrangungu wurrarnajanaku, "Pinakar-rayi! Miranu nyurra Sabbath-ku, karrpu nganyjurrumili warrkamumajirriku. Ngar-rkamilija tawunjaripa pala. Yuu, mangunya nganyjurrumilija, wunyjurru jiliminyijanaku marrnguku Sabbath-ja? Ngalya jiliminyijanaku? Kurlu jiliminyijanaku? Wanka jiliminyijaninyi? Wirlalaminyijaninyi? Wunyjurru? Wurraliyi."

Munu puntaju muwarr pirnamiyalu. Jama waninyikinyiyalu. Pajuwayikatarrangupa jalypakatarrangu jana.

Palajalu Jesus-ju kulilu yirrirnijaninyi. Paliny paju karrinyijanaku pukun.

Palaja pirirringi parirr kurluny-kurlunyja wurrarnala, "Parirr jirrala." Parirr jirrarna, ngalya jarrinyi.

⁶ Palaja palarrangulu Pharisee-rrangulu yunturi jarrinyiyalu Jesus-ku. Yananya kawarnayi kurrnganaku jintanga, ngapingi, Herod-milingirrangulu marrngurrangungu. Kunmu jarrinyi, kurrngarnayarningu, "Wunyjurru Jesus marlkarri wirlalaminyi?"

KURRNGALJU PINAKARRINYIKINYIYALU JESUS-KU JANPAMARTAJI (3:7-12)

⁷⁻⁸ Palaja Jesus-pa palinymili marrngurrangulu janpakarti wirtukarti yanayi, Yintakarti Galilee-karti. Kurrngalju paliny yajarniyi. Milpanyikinyiyi pala wirtuja tawunja, ngapija, Jerusalem-ja, warrarnjirrija Judea-japa Idumea-japa ngunarrija Jordan-ja pijuja, palajirrija tawunjaripa milpanyikinyiyi, Tyre-japa Jayitunja. Pinakarrinyiyi, "Jesus-ju ngalya jirnijaninyi wurrkujartinyarrangu." Palaja milpanyikinyiya kurrngal.

⁹⁻¹⁰ Ngalya jirnijaninyi wurrkujartiny kurrngal. Wangka yija milpanyikinyiyi palinyku nyinga manaku. Palaja marrngurrangungu palinymilingi wurrarnajanaku Jesus-ju, "Ngurrku malanyiyili. Tingki marrajiya. Kajalamarna palanga ngurrku manangamarra."

¹¹⁻¹² Jintalu Jesus-karti kanganyikinyiyijaninyi jinta marrngurrangulu, ngawurrangulu jana. Mirurrurrangulu kanganyikinyiyijaninyi. Jesus jampa yirrinakanu, mirurrurrangulu marrngu parnpirnikinyiyijaninyi jungkanga Jesus-ja walangkarr, wirntilu kamarnikinyiyi, "Jesus! Ngarrkamili partany nyuntu!" Wurrarnikinyijanaku minyirru mirurrurrangungu, "Jama jarra!" Kurnta jirnikipinyijaninyi yini manaku "Ngarrkamili Partany" paliny.

4

JESUS-MILIJA MUWARRJA JUPANYAPULU WANGALPA NGAPA (4:35-41)

³⁵ Jarurrkartingi Jesus-ju wurrarnajanaku palinymilirrangungu, "Yankuluminyi kakarrakurnu ngapanga ngunarrikarti." ³⁶ Palajalu yakarniyijaninyi marrngu jinta jungkanga, Jesus ngapanga kanyayi tingkingi. Warinyarrangulu pukurl tingkingirrangulu yajarniyijaninyi. ³⁷⁻³⁸ Yananyajanga Jesus karta karrinyi nyirri, ngurrinyja, pilawunga, karta karrinyi yija.

Palaja partijirri wangal wirtu yija jarrinyi, ngapa pintura jarrinyi, ngalpanyikinyi tingkingi, winya jarrinyikinyijanaku ngapa. Wirnti yiji jarrinyi marrngurrangulu Jesus-mili. Mintu jirniya. Wurrarniyili, "Miranu jinakatakayi! Yija kunulinynganyjurrinyi ngapalu. Jampangarra marlkarri jarruluminyi. Wanka jilanganinyi! Nganijalu kakurnannganinyi?"

³⁹ Jesus kupalyaja wararr turlpanya, wurrarnapulaku, "Wangalkayi, jupa! Janpakayi, kaniny jarra!" Palinymilija muwarrja wangal jupanya palangangarra, ngapa kaniny jarrinyi palajun, wuta jarrinyi.

⁴⁰ Jesus-ju japirr marnajaninyi marrngurrangulu palinymili, "Nganija wirnti jarrinyikinyiyurru? Nganijalu munu yijalmarta jirnimijiyurru?"

⁴¹ Ngurnjurnikinyiyalu yija. Wurrarnayarningu, "Pinakarrinyipulalu wangaljupa ngapalu! Palinymilija muwarrja jupanya kawarna wangalpa kaniny jarrinyi yija ngapa. Yija nyampali paliny ngapakupa wangalku! Nganikapali nyungu Jesus? Nganurtu paliny?" Ngurnjurnikinyiya palajun. Palaja wirnti jarrinyiyalu.

5

NGAWUKATAJA MIRURRURRANGU KURRNGAL JURTU NGAKARNAJANINYI JESUS-JU (5:1-20)

¹⁻² Yananya kawarnikinyiyi tingkingi, ngunarrikarti ngapanga jarrinyi.

Warrarn pala yini Geraza. Warnkumarramarra pala, jurntijartiny kurrngaljartiny. Geraza-jalu ngurraralu wirrirkiniyijanyini marlkarrirrangungu kaninykurti jurntingir-rangungu.

Milpanyakanu tingkija katukarna Jesus. Palinykarti milpanyili pirirri, ngawukata, mirurrulu kanganyikinyi paliny. ³⁻⁴ Kurta yananyikinyi, ngurra marnikinyi kaninykurti jurntingirrangungu, marlkarrirrangumartaji. Kulikata yiji jirnikinyi mirurrulu. Purlpi jayintu parirra jina partarl kunymarnikinyiya marrngurrangulu. Marrjapanu ngan-imarta jirnikinyi mirurrulu, jayin ngartarnikinyi palalu pirirrilu. ⁵ Yana-yananyikinyi jurntingipa warnkurrangungu karpungupa warrukartingi. Ngawujartinyju kamarn-kamarnikinyipa warnkulu wirrkarnikinyarninyi.

⁶ Nyarralu pirirpirrayilu jampa yirrirni Jesus kajamartaja, mirti jarrinyalu purrpi, murtingi juripi-juripi jarrinyili walangkarr. ⁷⁻⁸ Jesus-ju wurrarnili mirurrungu, "Pirirri yakala! Jalakarti yarra!" Pirirrilu marrjalu kamarnalu, "Yakalanyi, Jesus! Ngaju nyuntuku miranu. Nyuntumili japartu kankajirri waninyi, yija nyampali paliny kankakupa ngunarrirkunujirriku. Nyuntu palinymili partany walja! Nganiku ngan-rinyan, wirlalkuluminyin? Ngarlu japirr marnarninti, munu ngakalaminyin wikakarti wirtukarti kampanyaku!" Palajun muwarr pirnili mirurrulu Jesus-ku.

⁹ Jesus-ju japirr marna pirirri, "Nganurtu yini nyuntumili?" Wurrarnili, "Yini ngaju 'Marlu'. Mirurrungu kurrngal nganarna." ¹⁰ Ngarlu japirr marnikinyiya, "Munu ngakalamanganinyi nyungula warrarnja." ¹¹ Palanga mawurlungu ngurr-ngurrarrangungu waninyikinyi, kurrngal, 2,000, warruly ngananyikinyi. ¹² Jesus ngarlu japirr marnikinyi mirurrurungulu, "Ngurr-ngurrkartirrangungu ngakalamanganinyi. Wunyjurru? Ngapulupiyirrijanaku?" ¹³ Karra marnajanaku, "Yuu, yankulunyuru ngurr-ngurrkartirrangungu." Palangangarra pirirri pala yakarnayi, ngurr-ngurrkartirrangungu wiyirr yanayi, ngalpanyijjanaku mirurrurungu. Palajangarra warnkuja kaninykurnu mirti jarrinyi ngurr-ngurr wiyirr, janpanga ngalpanyi pipurru, marlkarri jarrinyi ngapanga.

¹⁴ Marrngurrangungu ngurr-ngurrku kalkunakatarrangungu jinta pirnayarninyi, wirnti mirti jarrinyi. Kurrngalja wurrarniyijjanaku tawunjapa warrarnja. Palaja kurrngal yirrinaku milpanyi. ¹⁵ Jesus-karti milpanyajalu yirrirni nyarra pirirri ngawukatapa palanga waninyikinyi, Jesus-martaji kajarnikinyi, wurrujartiny, mirurrurungumajirri, ngawumajirri, ngalya waninyikinyi. Yirrinakanu wirnti jarrinyi.

¹⁶ Jinta palamanga wararr karrinyikinyi. Purlpi yirrinayijanyini ngurr-ngurr ngapanga ngalpanyaja. Wurrarniyijjanaku jampa milpanyajanga, "Nyungulu Jesus-ju mirurrurungu ngakarnajaninyi pirirrija ngurr-ngurrkartirrangungu. Palaja mirti jarrinyi warnkuja kaninykurnu, yintanga ngalpanyi, ngurr-ngurr wiyirr ngapalu kunanyajaninyi, marlkarri ngarramarnti."

¹⁷ Palaja ngurrararrangungu wurrarniyili Jesus-ja, "Yankuluman. Nganarnamili war-rarn yakalamanganana."

¹⁸ Palaja tingkingi kartinyi Jesus. Pirirrilu wanka jarrinyajalu Jesus japirr marna, "Milpurnu nyuntungu?" ¹⁹ Puntaju karra marnalu, "Munu. Nyuntumilirrangukarti kulpulumanjanaku. Wurralamjanaku Ngarrka paju karrinyingungu, ngalya jinangu yija." ²⁰ Palaja Jesus karakurnu kulpanya ngunarrirkarti yintanga.

Palinymilija muwarrja pala pirirri kulpanyakanu yana-yananyikinyi palanga war-rarnja, kakarra, ngapingi, 10 Town-arrangungu. Wiyirra yana palarrangungu. Wurrarnikinyijjanaku, "Ngarrkalu ngalya yiji jirni. Jesus-ju jurtu ngakarnajaninyi miruru ngajuja. Wanka jirni." Wiyirr palanga wurlka jarrinyi, ngurn-jurnikinyiyalu Jesus-ku.

PUNJAJA WURRKUJARTINYA MIRTAWA NGALYPA JIRNI JESUS-JU, PALAJA PARTANY MIRTAWA MARLKARRIJA WANKA JIRNI (5:21-43)

²¹ Ngarti-ngartingi yintanga Jesus-ja kunmu jarrinyiya kurrngal. ²² Milpanya pirirri, yini Jairus. Palinymilingi tawunja muwarrpintiku mayaku nyampali paliny. Jampa yirrirni Jesus murtingi juripi-juripi jarrinyili walangkarr. ²³ Ngarlu japirr marna, "Partany mirtawa ngajumili wurru yija, marlkarri jarrali. Milpuluman ngurrakarti ngajumilikarti, warlilaman parirru. Palaja munu marlkarri jarruliny, wanka wantuliny yija."

²⁴ Jesus palinyja yana, kurrngalju yajarnikinyi pulinyi. Ngurrku-ngurrku marnikinyi-yarninyi marrngurrangulu. ²⁵ Nyungulu mirtawalu pukurl yajarna. Wurru kalkurnikinyi palalu mirtawalu punja, 12 partunurrangungu. Pijirri yirru warrkirkinyi yija, parra-parra wirtu. ²⁶ Warinyapa warinykarti maparnkarrarrangukarti yananyikinyi.

Munu wanka jirnimiyi. Wurrku wirtu jarrinyikinyili. Palaja warnkumajirri yija, yirrku wurrku waninyikinyi.

²⁷⁻²⁸ Palinyu pinakarrinyi, “Jesus-ju ngalya jirnijaninyi wurrkujartiny.” Pinakar-rinyakanu wurrarnarningu, “Nyinga malamarna wurrujakun palinyimili. Nyinga manakanu ngalya jarrulumarna yija, wurrkumajirri wantulumarna.”

Palajun jirni. Partijirri kaniny wangka milpanyili, nyirrirnilu warlinalu wurru. ²⁹ Palangangarra pijirri paliny warrkinaja jupanya, miranu ngalya jarrinyi pala mirtawa, pikaly jarrinyi.

³⁰ Palangangarra palaku miranu jarrinyi Jesus. Karra marnarningu, “Warajalu nyinga marnanyi, pala purrpurn jarrinyi.” Wararr karrinyi, warinykurnu jarrinyi. Japirr marnajaninyi, “Nganurtulu wurru ngajumili nyinga marnaja?”

³¹ Karra marnayalu palinyimilirrangu, “Nganijalu palajun muwarr pirnin? Kur-rgalju ngurru marnikinyiyinti. Wunyurrurti japirr marnan, ‘Nganurtulu nyinga marnanyi.’?”

³² Panya-panyanyikinyijanaku, yirrkulu parrjarnikinyi. ³³ Pala mirtawa miranu waninyarningu, purrpurn yija, wurrkumajirri. Jannganka pirnikinyi karrartajartiny, milpanya Jesuskarti. Murtungi juripi-juripi jarrinyili walangkarr palinyja jinanga, wurrarnili yija muwarr jurtu. ³⁴ Ngalypalu wurrarnala Jesus-ju, “Yijalmarta jirnijin ngalypaku. Palajunjal kuwarri ngalya waninyan. Yankuluman wirntimajirri, ngalya wantuluman. Nyungujajakun. Munu yarranakanu pala wurrku mankuluman.”

³⁵ Mirtawanga muwarr pinajanga, jinta milpanyiyi nyarraja Jairus-milija mayaja. Jairus-ja wurrarniyili, “Partany mirtawa nyuntumili marlkarri. Pala miranu jinakata yakala. Munu yirringinaku.” ³⁶ Jesus-ju pinakarrinyijaninyi muwarrja. Jairus-ja wurrarnili, “Wirntiwayi, munu ngarlu kurlu jarruluman. Yirrkulu yijalmarta jilipijin.” ³⁷ Kurrgalju yajarnikinyiyipulinyi Jairus-pa Jesus. Wurrarnajanaku Jesus-ju, “Wantayi.” Palaja Jesus-ju manajaninyi palinymilija kujarrapa warajajakun, Peterpa James-pa marrka James-mili, John. Jana yanayi Jesus-pa Jairus pukun ngurrakarti Jairus-milikarti.

³⁸ Yanayi mayanga milyanga, wararr karrinyiyi. Palanga mayanga yirrirnijaninyi kurrgal. Ngangkurli pirnikinyiarninyi partanyku mirtawaku. ³⁹ Ngalypanyakanu Jesus-ju wurrarnajanaku, “Munu ngangkurli jilkulunyurru. Pala partany mirtawa kupalya jarrinyajakun. Munu marlkarri paliny.” ⁴⁰ Nyurni marnayi. Munu yijalmarta jirnimiyili muwarrja palinyimilingi. Palaja palinyju wurrarnajanaku, “Jalakarti yarrayi.”

Palaja palarrangungajakun wurrarnajanaku, pipi japartungu partanyimilingipa Peterngapa James-ngipa John-ja, “Yankuluminyalu partanykart.” Palakarti kutukarti partanykart yanayalu. ⁴¹ Parirr warliri Jesus-ju, wurrarnili, “Partanykayi, wararr karra!” ⁴² Palangangarra Jesus-milija muwarrja pirlurr palinyimili kulpanyalu. Partany wararr karrinyi, marnti yana jinalu, jurrkarna kujarrapa warajamarta. (Kurrimarta paliny, partunurrangu 12-jartiny.) Yirrinajalu wurlka jarrinyiyi, wurrarnikinyijartiny, “Yuu, purlpilu nyungukapali munu yirrirniminyi. Marlkarrija wanka jirni.” ⁴³ Minyirru wurrarnapulaku, pipi japartungu pala partanyimilingi, “Munu wurralkulunyumpulanaku wankanyu jirni ni nyungu partany ngajulu.” Palaja wurrarnapulaku, “Partany mayi yungkulunyumpulu.”

6

PALINYMILIRRANGU 12 NGAKARNAJANINYI JESUS-JU WARINYARRANGUKARTI TAWUNARRANGUKARTI (6:6b-13)

¹ Palaja Jesus yana warrarnkarti palinyimilikarti, palinyimilirrangu marrngurrangu yajarniyi.

⁶⁻¹¹ Jesus yananyikinyi tawunarrangukarti, miranu jirnikinyijaninyi Ngarrkamilaku muwarrku. Palaja palinyimilirrangu kayi marnajaninyi, wurrarnajanaku, “Marrngurrangukarti Ngakalamarnanyurrinyi, Ngarrka wurralkulunyurrujanaku. Nyungu muwarr wurrarnarninyurruku ngajulu. Kuwarrija jurtu ngakaliyijaninyi mirurrur-rangu marrngurranguja, nyurralu. Yankulunyurru, munu warnkupa mayi kangku-lunyurru. Wirrilkulunyurrarningu jujika, warajajakun wurru kangkulunyurru, jinta wurrurkarra yakalkulunyurru. Yijapa warinyjarrangu tawunja marrngulu wurralku-lunyurruku, ‘Kurtaliyi, jampa nganarnanga wantulunyurru.’ Palinyimilingi ngurranga palangangarra wantulunyurru palanga tawunja. Yijapa warinyjarrangu tawunja milpu-lunyurru, panypalapiyinyurruku, munu janalu japirr malapiyinyurrinyi janamilingi tawunja waninyaku, munu pinakarrulupiyi Ngarrkamili muwarr. Palajunja, munu

wantulunyurru palanga tawunja. Kurlurlu jujukaja purany pilkulunyurru. Palajun jinajalu jurti jilkulunyurrujaninyi Ngarrka kuli jarrulinyjanaku, panypanyaja palinymilingi muwarrja. Palaja yakalkulunyurru pala tawun. ¹² Yuu, jipi. Kujarrapa kujarra, palajun yankulunyurru.”

Palaja yanayi. Yananyikinyiyi wurrarnikinyiyijanaku marrngurrangungu, “Panypanyikinyiyurrulu Ngarrkanga. Yakalaya kurlujartiny jirnikinyiyurrupa, Ngarrkanga yijalmarta jiliyili!” ¹³ Kurrngal mirurru jurtu ngakarnikinyiyijaninyi, kurrngalja wurrukujartinyja wirrirnijjanaku mirrijin, japirr marnikinyiyi Ngarrka, “Ngalypa jilaman nyungu marrngu.” Palaja wurrukujartiny ngalypa jarrinyi. Ngalypa jirnijjaninyi Ngarrkalu.

JESUS-JU MAYI JIRNIJANAKU 5,000-KU (6:30-44)

³⁰ Yarti Jesus-milirrangungu ngakanajarrangungu kulpanyiyi palinykarti. Wurrarniyili marrngu ngalypa jirnikinyiyijaninyi, mirurru jurtu ngakarnikinyiyijaninyi, marrngu miranu jirnikinyiyijaninyi Ngarrkaku, palajun, Jesus-milija muwarrja. ³¹ Palanga Jesus-karti milpanyikinyiyi marrngurrangungu kurrngal yiji. Ngurrku marnikinyiyi ngunarrijirrilu, munu-munu jirnikinyiyijaninyi ngananyaku Jesus-jupa palinymilirrangungu. Palaja Jesus-ju wurrarnajanaku palinymilirrangungu, “Yankuluminyi nganyjurrjukun marrngumajirrikarti wurrarnikarti. Jampalu mimalaminyarningu.” ³² Tingkingi karntinyiyi, marrngumajirrikarti yanayi. ³³ Kurrngalju parrjarnikinyiyijaninyi, janaku miranu, miranupa wanyarnikartiku yanayi Jesus. Mirti wirli jarrinyiyi milyanga yintanga ngunarrikarti jinangu, kaninyipirti mimarnikinyiyalu.

³⁴ Jesus-ju katukanajalu yirrirnijjaninyi kurrngal mimarnikinyiyalu kaninyipirti. Parrjanakanu ngarlu kurlu jarrinyajanaku. Wurrarnarningu palinyju, “Marrngu nyungurrangungu kurluny-kurlunya waninyayi yija, nyampalimajirri. Jana paparlja waninyayi, ngapikapali, kukurnjarirrangungu tuku jinakatamajirri.” Punjalu miranu jirnikinyiyijaninyi Ngarrkaku.

³⁵ Ruka-ruka jarrinyi. Yirrkulu pinakarrinyikinyiyalu muwarrjaku. Palinymilirrangungu wurrarniyili, “Ruka-ruka jarrinyi. Town-arrangungu kaja. ³⁶ Marrngurrangungu nyungurrangungu ngakalamanjaninyi tawunarrangukarti, mayi mankulupiyarninga.” ³⁷ Puntaju Jesus-ju karra marnajanaku, “Yuwayijaninyi mayi nyurralu.” Palinymilirrangungu karra marnyalu, “Mayi munu yinganyakayirnijjaninyi nganarnalu! Kurrngalku palamarrangungu martumpirri mananyaku warnkulu wirtulujaku. Puru warnku wupartujartinyjakun nganyjuru.” ³⁸ Puntaju muwarr pirnijjanaku, “Wunyurrumal martumpirri kalkurnanyurru? Parrjaliyi.” Yirrinakanu wurrarniyili, “Parirr warajakarti martumpirripa wupartujirri janpamalujirri.”

³⁹ Wurrarnajanaku, “Marrngurrangungu wurrallyijanaku kajanaku.” Wurrarniyijanaku warrulmarramarrangungu kajanaku kunmurrangungu kunmurrangungu. ⁴⁰ Kajarniyi palinymilija muwarrja, nyungungu 50-rrangungu kunmu waninyikinyiyi, palanga 100-arrangungu kunmu waninyikinyiyi. Jinta wiyirr waninyikinyiyi palajun, kunmurrangungu ngunarrijirri waninyikinyiyi.

⁴¹ Jesus-ju manajanaku martumpirri, kankakurnu parrjarna, Ngarrkanga wurrarnili, “Nyuntulungarra mayi nyungu yinyannganinyi. Yarranijayi! Wanka jinannganinyi! Nyuntu ngalypakata!”

Palajun wurrananaku, martumpirrirrangungu ngartarna kutapa kuta, yinyajaninyi palinymilirrangungu, wurrarnajanaku, “Nyungurrangungu yungkulunyurrujaninyi.” Palajunmarta jirni janpamalujirri pukurl. ⁴²⁻⁴⁴ Nganayi kurrngalju. Piririmartalu 5,000-ju nganayi pala mayi. Wiyirru marlkaku nganayi. Palaja palinymilirrangungu mujurrangungu manayijaninyi, pitirrangungu wirrirniyi, winya jirniyijaninyi 12 pitirrangungu wirturrangungu.

JESUS NGAPANGA KANKARNI JINANGU MARNTI YANA (6:45-52)

⁴⁵ Palaja Jesus-ju wurrarnajanaku palinymilirrangungu, “Tingkingi karntulunyurru, yankulunyurru ngunarrikarti, ngapikarti, Bethsaida-karti. Yarti milpulumarnanyurruku.” Tingkingi yanayi walangkarr. Palaja Jesus-ju jinta wiyirr ngakarnajaninyi ngurrakarti janamilikarti.

⁴⁶ Palaja Jesus karntinyi warnkungu kanka, Ngarrkaku muwarr pinaku. ⁴⁷ Warrukarti jarrinyi. Kujurl waninyikinyi palanga. Palinymilirrangungu tingkingi partijirri kaniny ngapanga, kurlungu waninyikinyiyi. Wangal wirtu purpanyikinyijanaku. ⁴⁸ Yirrkulu tingki mananyaku partarl jirnikinyiyi, partarl mungkajartinyju marntiku jirnikinyiyi wangaljamarra wirtungumarra.

Jesus-ju kajamartangungu yirrirnijjaninyi. Karrpumajirringi milpanyajanaku. Jinangu kankarni ngapanga yananyikinyi. Wangka jarrinya kawarnikinyijanaku.

⁴⁹ Paliny milirrangulu yirrirniyi paliny, ngapanga kankarni nyirrirnilu yajarnikinyi-janinyi. Kakurnikinyi, wurrarnikinyi mirurrukupali milpanyikinyi. Wirnti kar-rinyikinyiyalu, kamarnayi yija karrartajartiny.

⁵⁰ Jesus-ju wurrarnajanaku, "Wirntiwayi. Ngajurla milpanyarni. Kinti jarrayi, ngalyapa wantayi." ⁵¹ Jananga tingkingi karntinyijanaku. Palajangarra wanggal jupanya. Paliny milirrangulu ngurnjul jarrinyiyalu. Wurrarnikinyiyarningu, "Yuu, parrjaliyi! Ngapanga kankarni yananyikinyi jinangu. Jampa milpanya paliny, palangangarra wanggal jupanya." ⁵² Munu kurlkapirli jarrimi. Purlpi yirrirniyi Jesus-ju mayi yinyajaninyi 5,000 pirrimartanga, wupartu janpamalupa martumpirri. Munu mirkanga kalkurnu-miyi. Yirruku wurrarnikinyiyarningu, "Pururla pala marrngu nganyjurrupali."

WURRKUJARTINYARRANGU NGALYPA JIRNIKINYIJANINYI JESUS-JU GENEZARETH-JA (6:53-56)

⁵³ Palaja milpanyi palanga warrarnja, Genezareth-ja. Ngarti-ngartingi yintanga tingki kunymarnayi mirrilyilu. ⁵⁴ Jesus katukarna tingkija, palarrangulu ngur-rarrangulu yirrirniyi, palangangarra palinyku miranu jarrinyiyalu. ⁵⁵ Mirti jar-rinyi ngunarrjirringi palanga warrarnja, wurrarnikinyiyajanaku, "Jesus milpanya!" Palaja palinykarti wurrkujartiny kanganyikinyiyaninyi ngurrinyja. ⁵⁶ Palajungarra jirnikinyi tawunjarrangu tawunjarrangu ngurrarrangu ngurranga. Wurrkujartiny kanganyikinyiyaninyi palinykarti.

Town-jarrangu partijiri kaniny parlkarranga jintalu mayipa nganin-nganin warnkuku yinganyikinyi. Palanga parlkarranga wurrkujartiny wirrarnikinyiyaninyi ngurrinyja jungkanga, Jesus-ja wurrarnikinyiyili, "Wurrkujartinyarrangu nyungurrangu karrinyaya wurruku nyinga manaku nyuntumilaku. Wurrupa warlilipiyangu, ngalyapa jarrulupiyi." Yija warlinajarrangu ngalyapa jarrinyi wiyirr.

7

MIRTAWAKU WARINYJAKU WARRARNJAKU NGALYPA JINALU JESUS-JU (7:24-30)

²⁴ Palaja Jesus-ju yakarna palinymili warrarn. Yalinyjikurnu yana, warinykarti ngarrimilikarti warrarnkarti, yinikarti Syro-Phoenicia-karti yana. Wangka waninyikinyi tawunmartaji, yini pala Tyre. Mayanga kaninykarti ngalpanya kujurlmarta waninyaku. Karra marnarningu, "Munumpa ngajuku ngurrarrangulu. Kakuluminyi." Munu. Partarl karrkarnajanaku.

²⁵⁻²⁶ Jampa pinakarrinyi Jesus mirtawalu ngurraralu. Wariny paliny mirtawa, munu Jew, Syro-Phoenicia-ja warrarnja. Partany mirtawajartiny pala mirtawa. Mirurrulu jakurlirnikinya palinymili partany. Pala mirtawalu ngurranga palinymilingi partany yakarna, milpanya Jesus-karti, murtungi jurlpi-jurlpi jarrinyili walangkarr, ngarlu japirr marnikinya, "Wupartuja partanyja ngajumilija miruru jurtu ngakalamanpili."

²⁷ Jesus-ju puntaju ngalyalu karra marnalu, "Partanykarrangulukurra mayi ngalkulupiyi marlkaku, palaja mayi yungkulunyurrujaninyi wupartupani yukuru. Munu miranaku mayi partanykarranguja yinganya parnpinaku wupartupani yukurrur-rangukarti." Palalu muwarrju wurrarnili Jesus-ju, "Marrngurrangu Jew-arrangukurra ngalyapa jilamarnajaninyi ngajulu, munu kuwarri ngalyapa jilamarnajaninyi marrngurrangu warinyarranguja warrarnarranguja. Yartiku." ²⁸ Mirtawalu puntaju karra marnalu, "Yuu, nyampalikayi! Yijarla pala muwarr. Partanykarrangulu mayi ngalkulupiyi, palaja wupartupanilu yukurrulu ngalkulupiyi. Yija partanykarrangulu ngananyai mayi, wupartupanilu yukurrulu pungkanyaja partanykarranguja parirrja muju-muju ngananyai."

²⁹ Jesus-ju karra marnalu, "Ngalyapa muwarr pirnin! Palaku muwarrku partany nyuntumili ngalyapa jilamarna. Yankuluman. Purlpi mirurrulu yakarnanga partany."

³⁰ Paliny muwarrja yana pala mirtawa, ngurrakarti yana, partany yirri. Ngurrinyja kupalya jarrinyi ngalyapa. Miruru purlpi yanalu palinyja.

PIRIRRI KURLKA TARLKARRA MANA, JESUS-JU JIRNI (7:31-37)

³¹ Palaja Jesus yarranakanu yalinyjikurnu yana, ngapikarti, Jayitun-karti. Kakar-rakurnu, kurilakurnu, warrarnkarti 10 Town-arrangukarti yana, palaja kulpanya Yintakarti Galilee-karti.

³² Pirirri kurlka ngawu kanyayili, jalin manyurla paliny, partarl-partarl muwarr pirnikinyi. Jesus-ja wurrarniyili, "Parirrju warlilaman palama pirirri, ngalyapa jinaku."

³³ Jesus-ju jalakarti kanya yirrinangamarra. Parirrijiri wirrarnili pirirringi kurlkangajirri. Palaja janga pirnarningu parirrja, pirirringi jalinja wirrarni. ³⁴ Palaja kanka parrajarna Jesus-ju, nganyjurnu wirtu yija. Palaja pirirringi wurrarnili, "Kurlkajirri

tarlkarra malapulu.”³⁵ Palinymilija muwarrja palangangarra kurlkajirri pirirri tarlkarra marnapulu, jalin pukurl ngalya jarrinyi. Palaja muwarr pirni ngalya pala pirirri.

³⁶ Jesus-ju ngurraranga wurrarnajanaku, “Munu warinyjarrangu wurralkulunyurruranaku ngajulu ngalya jirnirni kurlkapa jalin pala pirirri.” Jesus-milingi muwarrja panyanyiyili. Yirrkulu wurrarnikinyijanaku wiyirra marrngurrangu, Jesus-ju palajun jirni palaku pirirriku.³⁷ Wiyirru pinakarrinyi, yija wurlka jarrinyikinyiyalu, ngurnjul-ngurnjul jarrinyiyalu. Muwarr pirnikinyijanaku marrngurrangu, “Yijalu yinku jirnikinyi Jesus-ju. Jinta muwarrmajirrija muwarrkata jarrinyi, jinta kurlka ngawuja pinakarrinyakata jarrinyi. Palarrangu pukun ngalya jirnikinyijaninyi. Munu ngurnjul palinyku.”

8

JESUS-JU MAYI JIRNIJANAKU 4,000-KU (8:1-10)

¹ Warajanga karrpungu yarrana kunmu jarrinyi kurrngal pirranga. Pinakarrinyikinyiyalu Jesus-ku. Palaja mayi munu jarrinyijanaku. Jesus-ju kayi marnajaninyi palinymilirrangu, wurrarnajanaku,² “Marrngurrangu nyungurrangu punja waninyikinyiyi ngajungu, karrpurrangu kujarrapa warajanga. Kuwarri mayi munu jarrinyijanaku. Ngarlu paju karrinyarnijanaku.³ Munu janparr ngakalamarnajaninyi ngajulu warrarnkartirrangu janamilikarti. Yananyakanu janparrjartinyi pungkulupiyi. Kajamartaja milpanyi jana.”⁴ Palinymilirrangu karra marnayalu, “Nyungu marrngumajirri warrarn. Nganurtulu nyungungu kanyjinakanu mayi mankulinyjanaku palarranguku wiyirru? Kurrngal yija-yiji jana.”⁵ Jesus-ju japirr marnajaninyi, “Wunyurrumal martumpirri kalkurnanyurru?” Puntaju karra marnayalu, “⁷ wuparturrangu martumpirri.”⁶⁻⁷ Kujarrapa warajamarta wupartupani janpamalu pukun kalkurnayi. Jesus-ju wurrarnajanaku, “Wurraliyijanaku jungkanga kajalapiyi.” Palaja martumpirrirrangu mana, janpamalupirrayi pukun, Ngarrkanga wurrarnala, “Nyuntulungarra nyungu mayi yinyanganinyi. Yarranijayi! Wanka jinanganinyi! Nyuntu ngalyapakata!” Palaja ngartarna martumpirrirrangu kutapa kuta, yinyajanaku palinymilirrangu, janpamalu pukun yinyajanaku, wurrarnajanaku, “Nyungurrangu mayipa kuwiyi yungkulunyurrujaninyi.” Palajun jirniyi.⁸⁻⁹ Palanga kurrngalju yija nganayi, 4,000-ju marlkaku nganayi pirirrimartal. Palaja Jesus-ju wurrarnajanaku, “Yuu, jipi yankulunyurru nyurrarnili warrarnkartirrangu.” Palaja Jesus-milirrangu muju manayi, ⁷ wirtu pitirrangungu mujurrangu winya jirniyijaninyi.¹⁰ Palaja Jesus tingkingi karntinyi, palinymilirrangu pukun, yanayi palakarti warrarnkarti, ngapikarti, Talamanajakarti.

PIRIRRI PAMPURU NGALYPA JIRNI JESUS-JU (8:22-26)

²² Jesus palakarti tawunkarti yana, ngapikarti, Bethsaida-karti. Pirirri wirningi kanyayili jintalu, pampuru yiji paliny, munu yirrinaka. Ngarlu japirr marnayi Jesus, “Nyinga malaman paliny, ngalya jinaku.”²³ Jesus-ju parirra kanya pampuru jalakarti tawunja. Janga pirnarningu parirra, warlirni janga, pirirringi paningi wirrini, japirr marna, “Yirrinan?”²⁴ Pirirrilu parrjarn-parrjarna, wurrarnili, “Marrngurrangu rangkarr yirrinarnjaninyi. Mungkarrangukapali jana wurrarnarnjaninyi. Panilu mitu marnanyi. Munu mungkarrangu waninyakayi. Marnti yana-yananyikinyi.”²⁵ Yarrana Jesus-ju parirrirri wirrinipulinyi pirirringi paningi. Pirirrilu tukulu parrjarnikinyi, ngalypalu yirrin. ²⁶ Jesus-ju ngakarna ngurrakarti palinymilikarti. Wurrarnili, “Munu palakarti tawunkarti yankuluman, munu wurralamanjanaku palajun jirnirringu.”

9

KUJARRAPA WARAJALU YIRRIRNIYI JESUS PIRRPANA YIJA. MUJUNGUNGULU MUWARR PIRNIJANAKU NGARRKALU (9:2-10)

² Kujarrapa waraja karrpurranguja Jesus-ju manajaninyi Peter-pa James-pa John, kanyajaninyi warnkukarti wirtukarti. Karntinyi pala warnkungu kankajirri. Janajakun yanayi, palarrangu. Palanga janalu kujarrapa warajalu yirrinikinyi Jesus pirrarnikinyi.³ Wurru palinymili mirta-mirra jarrinyi, pirrpa jarrinyalu. Yijalu marrngulu munu mirta-mirra yiji jinaka palakapali.⁴ Palaja palarranguku kujarrapa warajalu pirirrilu yirrinnyipulinyi yatiljirri, Ngarrkamili muwarr pinakatajirri purpi-jajirri pulany, yini wariny Yilayija, wariny Moses. Palajirripa Jesus kurrngarnikinyi.

⁵ Peter-lu purrpilu muwarr pirnalu Jesus-ku, “Miranu jinakatakayi, nganarna nyungungungarra waninyayirni. Pala ngalya. Pamarr yarni malapiyirnyurraku, wariny nyuntuku, wariny Moses-ku, wariny Yilayijaku.” ⁶ Palinyapa James-pa John wirnti waninyikinyiyi, munumpa waninyikinyiyi yinkuku muwarrku. ⁷ Palanga mujungu milpanya yamarnajaninyi. Ngarrkalu mujungungulu wurrarnajanaku, “Nyungu Jesus ngajumili partany walja, ngarlungu ngajungu paliny. Pinakarrayalu palinyku.” ⁸ Janyinju parrjarn-parrjarniyi, munu yirrinmiyipulinyi yatiljirri purlpijajirri. Jesus-jakun yirrinnyiyi.

⁹ Katukana kawarnikinyiyi, Jesus-ju minyirruju wurrarnajanaku, “Jipi yirrinnyinyurru, ngaju pirrpanga waninyikinyirni, yirrinnyurpulinyi Moses-pa Elijah, wurrarnanyurruku Ngarrkalu mujungungulu. Munu wurralkulunyurrujanaku jintanga. Yarti, marlkarri jarrinyakanu, ngaju wanka turlpulumarna. Palaja wurralkulunyurrujanaku.” ¹⁰ Palinyja muwarrja munu muwarr pirnimiyijanaku jintaku. Palarrangulujakun kukujarrilu kurrngarnikinyirningu. “Nganijalu wurrarnanganyurruku pala muwarr; ‘Marlkarri jarrinyakanu, ngaju wanka turlpulumarna?’” Ngunjurnikinyiya.

PARTANY MIRURRULU KANGANYAJA NGALYPA JIRNI JESUS-JU (9:14-29)

¹⁴ Kulpanyakanu milpanyijjanaku jintakarti Jesus-milirrangukarti. Yirrinnyijjaninyi kurrngalja partijirri kaniny. Palanga Jew-arrangumilalu miranu jinakatalu kujarrapa warajalu jalypa pirnikinyijjaninyi Jesus-milirrangu.

¹⁵ Kurrngalju yirrinakanu wangka yirrinnyiyi Jesus, wurlka jarrinyiyi, palinykarti purrpi mirri jarrinyiyalu. “Yarranijayi! Milpanyan!” ¹⁶ Jesus-ju japirr marnajaninyi palinymilirrangulu, “Nganijalu jalypa pirninyurrujaninyi?” ¹⁷ Warajalu pirirrilu karra marnalu, “Miranu jinakatakayi, ngajumili partany kalkurnu mirurrulu, munu muwarr pirnaka. ¹⁸ Mirurrulu warlirni, jungkanga parnpirni. Jawaja janga purlpurpukarra marnala, rirra pajirnarinyi, kawu kararr yija jarrinyi. Palajalu kanyarnangu nyuntuku, ngalyapa jilaman nyuntulu. Nyuntumilirrangulu japirr marnarnajaninyi miruru jurtu ngakanaku palinyja. Munu. Partarl jurtu ngakarniyi.”

¹⁹ Palaja Jesus-ju wurrarnajanaku palinymilirrangungulu, “Nyurralu yija munu yijalmarta jirnimanyurruku Ngarrkanga. Wunyurruti? Yirruku mitu yakanakatarrangu nyurra! Wunyurrumal wantulumarnanyurraku? Punjalu miranu jilkulumarnanyurinyi? Palaja yijalmarta jilkulunyurruku Ngarrkanga? Ngajukarti partany kangkulupijinyurru.”

²⁰ Kanyayili. Jampa Jesus yirrinajalu mirurrulu warlirni pala partany, jinarn-jinarn pinakata jirni. Palanga jungkanga pungkanya partany, warli-warli kanganyikinyi warinykurnu warinykurnu, janga jawaja warrkirnikinyili. ²¹ Jesus-ju japirr marna japartumurninyi partany mili, “Nyanga palajun jarrinyi? Karra marnalu, “Partanyja. ²² Marlumal mirurrulu parnpirnikinyi wikangapa ngapanga, marlkarri jinaku yakurr marnikinyi. Paju karrulumannanganaku. Yijapa ngalyapa jilaman.”

²³ Jesus-ju puntaju karra marnalu, “Yuu, palinyku ngalyapa jinaku miranu ngaju. Nganijalu palalu muwarrju karra marnajin, ‘Yijapa ngalyapa jilaman?’ Ngarrkanga yijalmarta jilamanpalu nyuntulu. Palaja japirr malaman nganikupa Ngarrka, palakungarra miranu yiji paliny, wunyurru jinaku. Munu ngurnjul Ngarrkaku.”

²⁴ Palangangarra japartumurninyju kamarnalu marrjalu, “Yijalmarta jirninili Ngarrkanga. Miranu jiliminyinpa yinkuku yijalmarta jinaku!”

²⁵ Jesus-ju yirrinnyijjaninyi kurrngal kunmu jarrinyikinyiyi. Palajalu wurrarnali minyirruju mirurrungu, “Nyuntu miruru kurlukata, nyungu partany kurka ngawu jirnin, muwarrku jama jirnin. Yakala. Jalakarti yarra. Munu yarrana paliny kangkuluman.”

²⁶ Mirurrulu kamarna, partany jinarn-jinarn pinakata jirnikinyi, kurlu yiji. Palaja yakarna, yana ngarramarnti. Pala partany kutukapali. Kurrngalju wurrarnikinyiya, “Marlkarri yija paliny.” ²⁷ Parirra Jesus-ju kanka marna. Palaja wararr karrinyi partany. Ngalyapa paliny.

²⁸ Jesus mayanga ngalpanyaja palinymilirrangulu japirr marnayi, “Nganijalu pala miruru munu jurtu ngakarnamiyirni nganarnalu? Partarl ngakarniyirni.” ²⁹ Jesus-ju puntaju karra marnajanaku, “Ngarrkaku muwarr pinajalujakun jurtu ngakalkulunyurru miruru palakapalingarra.”

JESUS-JU WURRARNAJANAKU JINTALU PALINY MARLKARRI JILPIYI (9:30-32)

³⁰⁻³¹ Jesus-jupa palinymilirrangulu yakarniyi pala, wurrarnja Galilee-ngi yananyikinyiyi. Paliny karrinyijjanaku ngurrararrangu kakunaku palinyku. Palinyju palinymilirranguku miranu jinaku karrinyikinyi palinyku, jintalu marlkarri wirlalapyi. Muwarr pirnikinyijjanaku, “Ngajuku miranu nyurra, marrngurrangukarti

ngakarninyijanaku Ngarrkalu. Jintalu wurrarnikinyiyi ngaju munu ngakarnaminyi Ngarrkalu. Marlkarri wirlanaku karrinyiyi. Yijalu warliliminyiyi, warinyarrangukarti marrngurrangukarti kangkuluminyiyi. Palarrangulu warinyarrangulu marlkarri yiji wirlalaminyiyi. Palaja, warrukartija kujarraja, yija yarranakanu wanka jarrulumarna." Palajun palinymilirrangu wurrarnajanaku Jesus-ju.

³² Palakupa muwarrku munumpa yaja waninyikinyiyalu palinymilirrangu. Malyparr japirr manaku karrinyikinyiyalu puntajuku, kurntany jarrinyikinyiyi.

WUNYJURRU WIRTUKU JARRINYAKU (9:33-37)

³³ Yanayi pala tawunkarti, Capernaum-karti. Mayanga ngalpanyaja palinymilirrangu japirr marnajaninyi Jesus-ju, "Milpanya kawarnikinyinyi nganijalu jalypa pirnikinyiyurrarninyi?" ³⁴ Jama waninyikinyiyalu. Munu puntaju muwarr pirnimiyalu. Yananyakinyiyi jalypa pirnikinyiyarninyi, palajunju wurrarnayarningu, "Nganurtu nganyjurrungu nyampali wantulinynganyjurruku?"

³⁵ Kajanakanu Jesus, palinykarti kayi marnajaninyi. Wurrarnajanaku, "Yijapa nyampaliku karrinyanpa, wupartu jilamanparninyi nyuntulu, nyirri rni jilamanparninyi, ngalya jilkulumanjanaku wiyirru." ³⁶ Palaja partany kayi marna, wirni manakanu walangkarr jananga wararr jirni. Yampu manakanu wurrarnajanaku, ³⁷ "Yijapa ngalya jilamanpalu nyungukapaliku partanyku, ngajuku pikaly jinaku. Palangarra ngalya jirnipalu partanyku, ngajuku pukun palangarra nyarra ngalya jirnijin. Ngarrkalu ngakarnanyi ngaju. Palajalu ngalya jilipijinpa ngajuku, pikaly jiliminyin, pikaly jilaman Ngarrka pukun."

MARRNGURRANGUJA JURTU NGAKARNIKINYIJANINYI MIRURRU WARINYJU (9:38-41)

³⁸ John-ju wurrarnili Jesus-ja, "Miranu jinakatakayi, pirirri yirrirniyirni, nyuntungu yiningi mirurru jurtu ngakarnikinyijaninyi marrngurranguja. Marrngu pala munu nganyjurrampilwayi. Palaja wurrarniyirni munu palajun jinaku." ³⁹ Jesus-ju puntaju karra marnalu, "Munu kunta jilinyurrulu. Yija palarrangulu ngalya wirtu jinajalu yinilu ngajumulalu, marntungu warinya munu kurlu jintanga wurralkulupiyijanaku ngaju. ⁴⁰ Munu yukuny pinakatarrangu nganyjurruku, purntu manakatarrangu jana. ⁴¹ Yija nyungu muwarr wurrarnarninyurruku, warinyarrangulu nyurraku miranu jarrinyajalu, ngajumili nyurra, palajalupa wupartu ngalya jilkulupiyinyurruku, yijalu puntaju ngalya jilkulinyjanaku Ngarrkalu."

10

PARTANYKARRANGU KANGANYIKINYIJANINYI JESUSKARTI (10:13-16)

¹³ Pipilurrangupa japarturrangulu kanganyikinyiyijaninyi janamilirrangu partanykarrangu Jesus-karti, japirr marnikinyiyi, "Miranu jinakatakayi, japirr malaman Ngarrka ngalya jinaku nganarnamilaku partanykarranguku." Jesus-milalu marrngurrangulu warnta marnayijaninyi pipipa japartu. ¹⁴ Yirrinakanu ngarlu kurlu jarrinyi Jesus, wurrarnajanaku, "Karrinyarni partanykarranguku ngajukarti milpanyaku. Munu ngampa pinaku nyurralu. Pikalyju Ngarrkanga yijalmarta jirniyalu, pinakarrinyiyalu muwarrja palinymilingi janalu. ¹⁵ Yija nyungu muwarr wurrarnarninyurruku, nyurralu wiyirru jilkulunyurru janalukapali, yijalmarta jilkulunyurrulu Ngarrkanga janalukapali. Munu palajunjalalu, munu Ngarrkamili jarrulunyurru." ¹⁶ Palaja warajapa waraja partanykarrangu palarrangu kartingi jirni, yampu marna, partanyja jurnturtungu kankarni parirr wirri, japirr marna Ngarrka, "Partanyku nyunguku ngalya jilamanpalu." Palajunju Ngarrka japirr marnikinyijanaku.

PIRIRRI WURRUKARAJARTINY WIRTUJARTINY YIJA (10:17-31)

¹⁷ Palaja jampa yananyikinyi Jesus, palinykarti mirti jarrinyi pirirri, murtingi jurpi-jurpi jarrinyi walangkarr, wurrarnala, "Miranu jinakatakayi, ngalypakata nyuntu. Marlkarri jarrinyaja, karrinyarni Ngarrkanga wankanyu waninyaku ngarramarnti. Wunyurru jilamarna ngajulu?"

¹⁸ Jesus-ju puntaju japirr marna, "Nganijalu palajun muwarrju wurrarnanyin, 'Ngalypakata?' Warajajakun ngalya, Ngarrkangarra. ¹⁹ Palinymilaku muwarrku miranu nyuntu. Wurrarnanganyjurruku, 'Munu marrngu marlkarri wirlanaku. Mirtawa nyuntumilijakun kalkuluman, munu warinyimili mirtawa kanganyaku. Munu warinyimili wurrukarra mananyaku. Munu mitulu wariny marrngu ngukarrinaku. Munu wariny marrngu murra yinganyaku. Nyuntumili pipipa japartuku pinakarrulumanpulaku.'"

²⁰ Puntaju karra marnalu, "Miranu jinakata, muwarrja Ngarrkamilingi pinakarrinyikinyirni partanyjalalu ngajulu."

²¹ Jesus-ju parrjanakanu, ngarlungu palinyja kaniny yija-yiji nyungu pirirri. Wurrarnala, "Nyungu wariny pukun jilaman nyuntulu. Jalamu jilaman nyuntumili wurrukarrarrangu wiyirr. Palaja wiyirr warnku yungkulumanjaniny pujanungupa janparrkatarrangungu. Palaja yajalaminyin ngajungu. Nyuntulu palajun jinaja, Ngarrkanga yija ngalypanga wantulumanpili ngarramarnti kankajirri."

²² Pala pirirri wurrukarrartiny palarnkujartiny, palarrangujartiny yija wirtujartiny paliny. Palarranguku munu yakanaku karrima. Palajalu Jesus-milaku muwarrku malyparr karrinya. Paju karrinyarningu, milya kaniny jarrinyi pala pirirri, puru yana.

²³ Jesus-ju palinymilirrangungu wurrarnajanaku, "Ngajumilirrangukayi, pinakarraya muwarrku. Wurrukarra wirturrangujartiny partarl-partarl Ngarrkamilaku jarrinyaku. Ngurnipali kujarrapa warajajakun palinymili jarrulupiyi." ²⁴ Palinyja muwarrja palinymilirrangu parr-parr kurtarniyi. Yarrana Jesus-ju wurrarnajanaku, "Ngajumilirrangukayi, partarl-partarl yija Ngarrkamili jarrinyaku. ²⁵ Miranu nyurra pirliku ngapingi, needle-ja milyanga. Wupartu pala. Wunyurru? Pala pirlingi ngalupuliny kaniny kamal? Munu yiji. Munu yakurr-yakurr malkuliny. Ngurnjul yija. Palajunmarta wurrukarrartiny wirtu kurrngalartiny partarl-partarl yakurr malkulupiyi Ngarrkamili jarrinyaku. Janakungarra ngurnjul yija-yiji. Yijapa kujarrapa warajajakun wurrukarrartiny wirtujartiny Ngarrkamili jarrulupiyi."

²⁶ Palaja muwarrja palinymilirrangu ngurnjurnikinyiya ngarramarnti. Wurrarnikinyiyarninyi, "Palajalu nganurturti yija Ngarrkanga wankanyu wantuliny ngarramarnti?"

²⁷ Jesus-ju minyirru karra marnajanaku puntaju, "Yijalu marrngulu Ngarrkamilirrangungu munu wirrirnakarngungu. Ngarrkalujaku wirrirkuliny marrngu palinyja kankajirri wankanyu ngarramarnti. Yuu. Nganirti yija jinaku karrinyi Ngarrka, palajun jilkuliny palinyju. Munu ngurnjulwayi Ngarrkaku."

²⁸ Palanga Peter-lu wurrarnili, "Pinakarrakurra, ngurrangarrangupa wurrukarra wiyirr yakarnayirnijaniny nyuntuku yajanaku nganarnalu."

²⁹ Jesus-ju puntaju, "Yija nyungu muwarr wurrarnarninyurruku, nganutulupa ngajuku yajanaku karrinyajalu Ngarrkamilaku muwarrku yimpinaku, yijapa maya yakalapiyijaniny, mamajipa kangkujipa marrkapa pipipa japartupa partanykarrangupa warrarn mayijartiny yakalapiyi. Yijapa palajun jilipiyi ngajuku pikaly jinaku.

³⁰ Wiyirru palajun jinaja Ngarrkalu kuwarri yungkulinyjaniny kurrngal mayarrangupa mamajipa kangkujipa marrkapa pipipa partanykarrangupa warrarnarrangu. Nyungu pukun wurrarnarnanyurruku. Jintalu yirrkulu wiralapiyijaniny, nyurni malapiyijaniny, jurntingi wirrilipiyijaniny. Palajun jilipiyijaniny. Yuu. Marlkarri jarrinyaja jana, yijalu Ngarrkalu wankanyu jilkulinyjaniny, Ngarrkanga wantulupiyi ngarrakuny. ³¹ Yija jinta wirtukapali wananyayi kuwarri, yarti, marlkarri jarrinyaja, wupartu jilkulinyjaniny Ngarrkalu. Jinta wupartu wananyayi kuwarri, yarti, marlkarri jarrinyaja, wirtu jilkulinyjaniny Ngarrkalu."

YARRANA JESUS-JU WURRARNAJANAKU JINTALU PALINY MARLKARRI JILIPYI (10:32-34)

³² Jerusalem-karti yananyikinyi. Jesus walangkarr yananyikinyi. Palinymilirrangungu ngurnjurnikinyiyapa ngarlu kurlu jarrinyi. Kurrngalju pukun nyirrirnilu yajarnikinyi, wirnti karrinyikinyi. Yarranakanu Jesus-ju kujurl kanyajaniny jalakarti palinymilirrangu, muwarr pirnijanaku wunyurru paliny jilkulupiyi jintalu Jerusalem-ja. ³³ "Pinakarrayi. Jerusalem-karti yananyanyi. Miranu nyurra, Jew-arrangumilalu mangunykattarrangulu wirlanaku karrinyayi ngajuku. Palanga warinyju yungkuluminyjanaku ngaju palarrangungu. Kunmu jarrulupiyi yimpinaku ngajuku. Muwarr jilipiyi. Palaja karra malapiyi, 'Marlkarri jinaku.' Palaja ngaju yungkuluminyyijanaku nyampalirrangu ngajarriku, Roman Government-ja. ³⁴ Palarrangulu ngajarriarrangulu yija nyurni malaminyi ngaju, ngajungu janga pilipiyi, wiralaminyi wily pinapintilu, palaja marlkarri wiralaminyi. Palaja, ngurraja kujarraja, wankanyu turpulumarna."

JAMES-PA JOHN NYAMPALI JARRINYAKU KARRINYIPULU (10:35-45)

³⁵ James-pa John, Zebedee-milijirri partanyirri, milpanyapulu, Jesus-ja wurrarnapulu, "Miranu jinakatakayi, jilangalayiku waraja?" ³⁶ "Ngani jilamarnanyumpuluku?" ³⁷ "Karrpungu warinyja Ngarrkalu wirrilamanta nyampali wirtu yija nyuntu. Nyuntu-jaku wirtu nyampali wantulumanjanaku wiyirru ngunarrijirriku marrnguku. Palajun jarrinyaja nyampalijirri jilamannagalayiny? Ngalaya nyuntungu wangka kajanaku karrinyalayingu, marrjanyukartingipa jampukartingi."

³⁸ Puntaju marnapulaku, "Palaku japirr manajaku munu kurlkapirli jarrinyakanyumpulu. Marrjala yija ngaju wiralaminyi. Wunyurru ngajukapali

jarrinyaku karrinyanyumpulu? Nyumpala pukun marrjalu wirlalinyumpulinyili. Ngani wirntimajirri nyumpala palangamarra? ³⁹ Puntaju marnapulalu, "Wirntimajirri waninyalayi." Jesus-ju wurrarnapulaku, "Yuu, marrjalu yija wirlalapyinyumpulinyi. Kurlungu yija wirrilipyinyumpulinyi. ⁴⁰ Munu nyampalijirri jilamarnanyumpulinyi ngajulu. Munu mankulumarnapulinyi nyampali jarrinyaku, wangka ngajumartaji kajalkulinyipulu. Ngarrkalujakun pulany mankulinyipulinyi, palinyju."

⁴¹ Jintalu palinymilirrangulu pinakarrinyajalu kuli jarrinyiyipuluku James-kupa Johnku. ⁴² Kayi marnajaninyi Jesus-ju, wurrarnajanaku, "Pinakarrayi! Ngajarrirranguku jintangaku warrarnjarranguku miranu nyurra. Janamilalu nyampalirrangulu kurlungu kalkurnayijaninyi, maaja-maaja jarrinyayijanaku marrngurranguku janamilaku. ⁴³ Nyurralu yija munu palajunmarta jinakanyurru. Nyurranga yijapa waraja nyampali jarrinyaku karruliny, palinyju warrkamu jilkulinyjanaku marrngurranguku jintaku. ⁴⁴ Nyurranga yijapa wariny wirtu waninyaku karruliny, palinyju wupartu muju-jakapali jilkulinyparninyi. ⁴⁵ Palajun waninyarni ngaju. Ngarrkalu marrngurrangkarti ngakarninyi ngaju. Munu wirtu nyampali jarrinyaku ngaju milpanyarna. Munu palajun jilamarna ngajulu. Ngaju milpanyarna marrngurrangkarti ngalya jinaku janaku. Marlkarri jarrulmarnajanaku wankanyu jinaku janaku. Ngajulu marlkarri jarrinyajalu wankanyu jilamarnajaninyi kurrngal marrngurrangu ngunarrijirri. Palajalu kurrngal Ngarrkanga kajalapyi, wankanyu wantulupiyi ngarramarnti."

PAMPURU NGALYPA JIRNI JESUS-JU (10:46-52)

⁴⁶ Jesus-pa palinymilirrangupa jinta kurrngal palanga tawunja milpanyiyi, ngapingi, Jericho-nga. Palanga wapirripirri yanayi. Palanga ngunarrikarti wangka yanayili piriringi, yini paliny Bartimaeus, partany paliny Timaeus-mili. Pampururu paliny, munu yirrinaka. Ruwurtumartaji jakarnikinyi, warnkukupa mayiku japirr marnikinyijaninyi marrngurrangu milyanga kanka jukurti pirnikinyiyi pipurru palinyja.

⁴⁷ Palanga marrngurrangulu wurrarnayarningu, "Palama pirirri yananyi pipurru Jesus, Nazareth-ja." Pampurulu pinakarrinyajalu kamarnikinyi, "Jesus-kayi, King David-mili pujamukayi, paju karrulupijinkurra." ⁴⁸ Jintalu warnta marnikinyiyi, wurrarnikinyialu, "Jama jarra!" Munu. Marrja kamarnikinyi yija, "Jesus-kayi. Paju karrulupijinkurra."

⁴⁹ Jesus wararr karrinyi, karra marna, "Paliny kayi malayi." Palinyja muwarra pala pampururu kayi marnayi. "Ngarlu ngalya jarra. Kayi marnanta." ⁵⁰ Palangangarra ngurriny ngurtingi kalkunaja parnpina wirrini, janyin wararr karrinyi, Jesus-karti milpanyili.

⁵¹ Jesus-ju japirr marna, "Ngani jilamarnanga nyuntuku?" "Miranu jinakata, ngaju panijirri ngalya jiliminyin." ⁵² "Yuu, jipi yankuluman. Yijalmarta jirnijin nyuntulu. Palajalu ngalya jinarnanta." Palangangarra panijirri ngalya jarrinyipulu. Palajangarra yajarnikinyi Jesus palalu pirirri ruwurtungu.

11

TANGKI JARLI PIRNI JESUS-JU JERUSALEM-KARTI (11:1-11)

¹ Jerusalem-karti wangka jarrinyiyi, warnkungu wirtungu karntinyiyi, yini Mount of Olives. Warnkungu nyarranga kujarra tawunjirri, yini wariny Bethphage, wariny yini Bethany. Palanga Jesus-ju kujarra ngakarnapulinyi palinymilirranguja walangkarr yananyaku. ² Karra marnapulaku, "Palakarti tawunkarti walangkarr yankulunyumpulu. Jampa milpanyakanu, tangki yirrilkulunyumpulu, yangupala, kunymanaja palanga. Munu jarntu jirnimiyi pala. Ruwupu yinji pilipulu mungkaja, tangki yakujani kangkulunyumpulu. ³ Yijapa warinyju japirr malkulunyumpulinyi, 'Nganijalu pala jirninnyumpulu?', karra malkulunyumpulalu, 'Nyampalingarra nyunguku karrinyi. Palaja ngakalkuliny tangki nyungukarti.'" Palajun wurrarnapulaku Jesus-ju.

⁴ Palaja yanapulu, tawunja yangupala tangki yirrinipulu, mayamartaji, kunymanaja jawapirtingi. Ruwupu mungkaja yinji pirnipulu. ⁵ Jintalu wararr karrinyajalu japirr marnayipulinyi, "Nganijalu pala ruwupu yinji pirninyumpulu?" ⁶ Puntaju karra marnapulu muwarra Jesus-milijalu. Palaja yakarnayipulinyi.

⁷ Jesus-karti kanyapulu. Kujarrapa warajalu ngurrinyarrangu janamili tangkingi wirriniyi. Karntinyiyi Jesus. ⁸ Kurrngalju janamili ngurrinyarrangu wirriniyi walpurrakata ruwurtungu walangkarr palinyku. Jintalu parrkarrangu wirrkarnayi ruwurtumartijingi, wirriniyijaninyi parra pukurl ruwurtungu. Karrinyayi janalu wirtu nyampali jinaku Jesus-ku, pala nyampali yini marnayi King. Palajalu palajun jirniyalu.

⁹⁻¹⁰ Jesus-ju jarlingi pirnikinyi tangki, jinta jinangu yananyikinyiyi nyirrirnipa walangkarr palinyarmartaji. Kamarnikinyiyi, “Ngarrka ngalyapa yiji! Palinye purlpija muwarrja nyungu pirirri ngakarnanganyjurruku, king jarrinyaku nganyjurruku. Nyungu pirirri wantulinynganyjurruku king ngalypakata, palakapali purlpija nyampalikapali, King David-kapali. Kalkulkulinynganyjurrunyi ngalyapa ngarramarnti. Ngarrka ngalypakata yija!” Palajunmarta wurrarnikinyiyi marrjalu.

¹¹ Jerusalem-ja kaninykarti ngalpanya Jesus. Palanga punja waninyikinyi maya wirtujina yija, purlpija yarni marnayi, muwarr pinaku Ngarrkaku palanga. Pala maya yini marnikinyiyi Temple. Palakarti Temple-karti Ngarrkamilikarti yana Jesus. Ngalpanyakanu, tukulu parrjarn-parrjarnikinyi. Purpura kara ngalpanya karrpu. Palaja Jerusalem-ja jalakarti yanayi Jesus-pa palinymilirrangu pirirrimarta, kulpanyiyi tawunkarti wupartukarti, Bethany-karti.

MUNGKAKU MAYIMAJIRRIKU JESUS-JU MUWARR PINALU MINYIRRJU (11:12-14)

¹² Marntungu Bethany-ja Jesus Jerusalem-karti yananyikinyi, janparr karrinyi. ¹³ Kaja yirrirni mungka, ngapi, olive mungka, mayikata pala. Parrka marlukata. Jesus palakarti yana, mayiku kanyjin-kanyjinaku. Jampa wangka milpanya, munu, mayimajirri, parrkajakun. ¹⁴ Muwarr pinalu palaku mungkaku, “Kuwarringulu mayimajirri wantuluman ngarramarnti. Nyuntuja munu yarrana ngalkulupiyi.” Palajun wurrana, pinakarrinyiyi palinymilirrangu marrngurrangu.

MARRNGURRANGUPA KUWIYIRRANGU NGARRKAMILIJA TEMPLE-JA KANINYKARTIJA YIRTI MARNAJANINYI JESUS-JU JALAKARTI (11:15-19)

¹⁵ Jerusalem-ja milpanyiyi, Ngarrkamili Temple-karti yanayi. Temple-ja kaninykarting waninyikinyiyi kurrngal. Palanga jinta kukurnjarjartiny, jinta kurlukukujartiny. Jintalu warnkujartinyju mananyikinyiyijaninyi palarrangu kuwiyi, marlkarri jinakupa yinganyaku Ngarrkaku. Janamili warnku munu yinganyakayi palarranguku kukurnjarikupa kurlukukuku. Warinyjakun warnkujakun, Temple-mili warnkujakun, palajakun yinganyaku. Jintalu kanganyikinyiyijanaku warnku janamili, puntaju yinganyikinyiyijanaku Temple warnku. Mitulu wirtu warnku kanganyikinyiyijanaku, yinganyikinyiyijanaku wupartumarta Temple warnku.

Ngalpanyajalu Jesus-ju parnpirni tayipularrangu janamili ngarlu kanka, kurlukukukarramili kajanapintirrangu pukun parnpirni. Jalakarti yirtil marnajaninyi warnkuku yinganyakatarrangupa warnkuku mananyakatarrangu. ¹⁶ Jinta Temple-ja yananyikinyiyi wapirripirri, wurrukara kanganyikinyiyi. Jesus-ju kunta jirnijaninyi. ¹⁷ Wiyirra wurrarnajanaku, “Mirli-mirlingi Ngarrkamilingi purlpija warinyju yartarna nyungu muwarr: ‘Ngarrkamili Maya wiyirru ngunarjirriku marrnguku. Nyungungu Ngarrkaku muwarr pilipiyalu.’ Munu yiji! Kunta jirnikinyinyurrujaninyi yija. Nyurralangarra Ngarrkamili Maya ngulyukatamilirrangu jirninnyurru.”

¹⁸ Palarrangulu Jew-arrangumilalu mangunyatarrangulu pinakarrinyikinyiyalu palinymilaku muwarrku. Wirnti waninyikinyiyalu palinyjamarra. Kujukarrilu wurrarnikinyiyarninyi, “Wunyurrulu Jesus marlkarri wirlalaminyi?” Jinta wiyirr marrngurrangu karrinyikinyiyalu Jesus-ku. Palinyjalu miranu jinajalu pikaly jirnikinyiyijaninyi yija.

¹⁹ Jarurrukarti jarrinyaja Jesus-jupa palinymilirrangu Jerusalem yakarnayi.

NYARRA MUNGKA MAYIMAJIRRI TIKIRL JARRINYI (11:20-25)

²⁰ Marntungu yarlipala yananyikinyiyi ruwurtungu Jerusalem-karti, nyarra mitukata mungka yirrirniyi, tikiri. Marlkarri ngarramarnti pala. ²¹ Peter-lu kurlkarri marna pala muwarr Jesus-mili. Wurrarnili, “Miranu jinakatakayi, parrjala! Pala mungka mayimajirri, warinymaljanga muwarr pirnipalu minyirrju, kuwarri marlkarri yija.”

²² Jesus-ju puntaju wurrarnajanaku, “Yijalmarta jilkulunyurrulu Ngarrkanga. ²³ Yija nyungu muwarr wurrarnarninyurruku, yijapa nyuntulu wurralampanili palanga warnkungu wirtungu rurrinyaku, ‘Parnpilarninyi kujungurrungu!’ Nyuntumilija muwarrja yijalmarta jinaja, munu mitu yakanaja, palajunngarra jarrulumangu. ²⁴ Nyungu muwarr pirnarninyurraku, jampa muwarr pirnangkulumanpalu Ngarrkaku, nganikupa japirr malaman, palaku Ngarrkanga yijalmarta jilalu. Palaja palangarra jilamanga. ²⁵ Jampa muwarr pirnangkulumanpalu Ngarrkaku, kurka jarruluman, ‘Nganurtulu kurlu jirniya ngajuku?’ Palaja nyuntulu kurlkarri manajalu munu kulilu yirrilamanpalu, puru yakalaman paliny. Puntaju nyuntumilalu Japartulu Kankajirringulu munu kulilu yirrilamanta, puru yakalamanta nyuntu kurlu jinaja.”

MANGUNYKATARRANGULU JAPIRR MARNAYI JESUS, “NGANURTULU NYAMPALI JIRNINTI?” (11:27-33)

²⁷ Yarranakanu Jerusalem-ja milpanyiyi. Jesus ngalpanya kaninykurti Ngarrkamilingi Temple-ja. Milpanyiyalu palarrangu Jew-arrangumilaku mangunykatarangu wiyirr.
²⁸ Minyirrju japirr marnayi, “Palarrangu marrngurrangu warinymaljanga Temple-ja yirtil marnanjaninyi jalakarti, nganurtulu wurrarnangu palajun jinaku? Nganurtulu nyampali jirninti nyuntu?”
²⁹ Jesus-ju puntaju karra marnajanaku, “Ngajulukurra japirr malamarnanyurrinyi muwarr. Yinku muwarr yungkuluminyinyurru. Palaja wurralamarnanyurruku nganurtulu wurrarniji palajun jinaku.
³⁰ Wurralapijinyurru, pala pirirri, John, wurrarnikinyijanaku kurlu yakalapiyi, ngapangapa jirnikinyijaninyi. Nganurtulu palajun jinaku wurrarnili John-ja? Wurrarnili Ngarrkalu? Wurrarnili warinyju marrngulu? Nyurralu wurralapijinyurru muwarr.”

³¹ Kujukarrilu wurrarnikinyiarningu. “Wunyurru muwarr pilaminyi? Yijapa muwarr pilinyi yakujun, ‘Wurrarnili Ngarrkalu’. Puntaju palinyju karra malkulinyn-ganyjurruku, ‘Palajalu nganjalu palinyja munu yijalmarta jinamanyurru?’
³² Muwarr wariny wurralayili. Muwarr pilinyi, ‘Wurrarnili puru marrngulu’. Munu! Munurla palajun muwarr pirnakanyi!” Palajun kujukarrilu wurrarnikinyiarningu. Jana waninyikinyiyi wirnti yiji marrngurrangamarra. Marrngurrangulu wiyirrju kurlkarri marnikinyiyi yija-yiji John ngakarnajanaku Ngarrkalu, miranu jinaku Ngarrkamilaku muwarrku.
³³ Palajalu mangunykatarangulu wirntilu karra marnayalu, “Munumpa nganarna palaku.”

Jesus-ju puntaju wurrarnajanaku, “Munu yinku muwarr yingamijinyurru. Puntaju munu wurralamarnanyurruku nganurtulu wurrarniji jalakarti ngakanaku palarrangu marrngurrangu.”

12

PUJUNULU KAMPURTALU MIRTAWALU YINYALU WARNKU NGARRKAKU (12:41-44)

⁴¹ Warajanga karpungu Jesus palanga mayanga wirtungu kajarnikinyi, mayanga Ngarrkamilingi, Temple-ja. Wirtu pakuji warnkupinti palanga waninyikinyi. Marrngurrangulu kanganyikinyiyalu warnku Ngarrkaku, wirrnikinyiyi palanga pakujingi. Jesus wangka palanga warnkupinti pakujimartaji kajarnikinyi. Warnku wirrnikinyiyi, palinyju parrjarnikinyijaninyi. Jintalu warnkujartinyju kurrngaljartinyju warnku wirtumarta wirriniyi.

⁴² Palaja mirtawa kampurta pujunu milpanya. Palinymili pirirri puripi marlkarri jarrinyi. Kujarra wupartujirri warnkujirri wirrinalu Ngarrkaku. Kujupuru pala. Palajirri yinganyaja warnkumajirri pala mirtawa.

⁴³⁻⁴⁴ Jesus-ju wurrarnajanaku palinymilirrangungu, “Yirrinyurru pala pujunu mirtawa? Wupartu yiji warnkujartiny. Palinyju wiyirr wirrinalu Ngarrkaku. Kuwarri warnkumajirri waninyi mayikupa nganikupa paliny. Yija nyungu muwarr wurrarnarninyurruku, palarrangu warinyarrangu warnku kurrngaljartiny. Kurrngalja puru jinta yinyayili Ngarrkaku. Janalu wupartumarta wirriniyili Ngarrkaku. Palalu pujunulu kampurtalu mirtawalu wirtumarta wirrinalu. Palinyju puru wiyirr yinyalu Ngarrkaku.”

14

MANGUNYKATARRANGU KARRINYIKINYIYALU MARLKARRI JINAKU JESUS-KU (14:1-2)

¹ Palanga warrarnja turlparramarta jarrinyajanga Jew-arrangu ngunarrikurnujirrija kunmu jarrinyikinyiyi Jerusalem-ja. Palanga wupartu kukurnjari wirrnikinyiyi-janinyi, waraja maya warinyku, waraja maya warinyku, palajun. Martumpirri lalya kamparnakinyiyi raparrku jinapintumajirri. Warrukartingi warajanga, wirrara wirtu jarrinyaja, pala kuwiyipa martumpirri lalya ngananyikinyiyi. Palajun jirnikinyiyi Ngarrkamilija muwarrja, kurlkarri marnikinyiyi puripi warrarnja Egypt-ja waninyikinyiyi, kurluny-kurlunnya waninyikinyiyi. Palaja Ngarrkalu wanka jirnijaninyi, kanyajaninyi warrarnja Egypt-ja.

Turlparra jarrinyijanaku. Kuwarrimarta Jerusalem-ja jana kunmu jarrinyikinyiyi palaku purpajaku kurlkarri manaku. Karrpuja kujarraja nyarrarrangu wuparturrangu kukurnjarirrangu wirralapiyi.

Palarrangulu Jew-arrangumili mangunykatarangulu Jesus-ku kujukarrilu warlinaku karrinyiya, marlkarriku wirranaku.
² Wurrarnikinyiarningu, “Wunyurru jiliminyi? Munu warilkunyi kurlkarri manapintingi partijirringi. Kurrngalju wurrarnayi Ngarrkalu ngakarna Jesus nganyjurruku king jarrinyaku, nganyjurrumili nyampali

waninyaku ngarramarnti. Yakujun wurrarnikinyiyi marrngurrangulu. Tuku jilkun-yarninyi janangamarra, kukujarrilu jiliminyi yirrinangamarra. Kurlu jiliynganyjur-rakalu janalu." Palajun muwarr pirnikinyiyarningu palarrangulu mangunykatar-rangulu.

MIRTAWALU JURNTURTUNGU JESUS-JA JURTI RNILI PARNTI JURIKATA (14:3-9)

³ Palanga tawunja Bethany-ngi Jesus milpanya, mayanga kaninykarti ngalpanya ngapimilingi, Simon Leper-milingi. Ngananyikinyiyi, milpanyajanaku mirtawa wupar-tujartiny parturljartiny. Winya pala, parnti jurikata, ngalypakata yija, warnkulu wirtulu yija mana pala. Mirtawalu milya kankarni ngartarnili nyarraja parturlja, parnti jurikata ngalypakata jurnturtungu Jesus-ja jurtirnili.

⁴ Jinta palanga kuli jarrinyiyi, wurrarnikinyiyarningu, "Nganijalu palajun jirni? Kurlu jirni yija. ⁵ Yingama warnkuku wirtuku pala parnti jurikata. Wirtu warnku manama. Palaja pala warnku yija yingamajaninyi pujunurranguku." Palajun muwarr pirnikinyiyi. Mirtawa nyarra yijalu warnta marnayi.

⁶ Jesus-ju puntaju wurrarnajanaku, "Yakaliya paliny. Nganijalu warnta marnanyurru? Yija ngalypakata jirniya. ⁷ Nyurranga pujunurrangu wantulupiyi ngarramarnti nyung-gungu. Karrpurrrangu karrpungu jana warnku yungkulunyurrujaninyipa. Munu nyur-ranga ngaju punja wantulumarnanyurruku. Jampa wantulumarna, palaja marlkarri jarrulumarna. ⁸ Yijalu ngalypa jirniya palinyju. Nyungu parnti jurikata ngalypakata kawungu ngajungu jurtirniji kuwarrilu palinyju ngalypa jinaku jungkaraku yartiku. ⁹ Yija nyungu muwarr wurrarnarninyurruku, ngunarrijirringi ngaju wurralapijyanaku marrngurrangungu wiyirra, wurralapijyanaku pukurl nyungulu mirtawalu palajun jirniya. Kurlkarri malapiyi nyungu mirtawa."

KUKUJARRI YANA JUTAJA YATILARRANGUKARTI (14:10-11)

¹⁰ Palaja waraja pirirri yana nyarrangukarti Jew-arrangumili yatilarrangukarti. Paliny yini Judas Iscariot, Jesus-milirrangungu waraja paliny. Wurrarnajanaku yatilarrangungu, "Ngajulu kangkulumarnanyurrinyi Jesus-karti. Jurti jinaja, warlilkul-unyurru." ¹¹ Palinymili muwarr pinakarrinyaja pikaly jarrinyiyi, wurrarniyili, "Yijapa palajun jilaman, warnku yija yungkulupiyirninti." Palaja Jutaja mimarnikinya, kurlkarri marnikinyi palinyju, "Nyanga kangkulumarnajaninyi Jesus-ku warlinaku?"

JESUS-JUPA PALINYMILIRRANGULU NGANAYI KUKURNJARIPA MARTUMPIRRI LA-LYPA (14:12-21)

¹² Nyarra karrpu jarrinyijanaku wupartu kukurnjari wirnanaku Jew-arrangulu. Palanga karrpungu palinymilirrangulu japirr marnayi Jesus, "Wanyjarnikarti yankulupiyirni jilkulupiyirni kaninyipirtilu nganyjurrulu palaku kukurnjarikupa lalypaku martumpirriku ngananyaku?"

¹³ Palinymilirranguja kujarra manapulinyi, wurrarnapulaku, "Yankulunyumpulu, Jerusalem-ja ngalpulunyumpulu. Pirirrilu ngapapintijartinyju purrpija kululkulunyumpulinyi. Paliny yajalkulunyumpulu. ¹⁴ Wirtungu mayanga ngalpuliny. Ngalpulunyumpulu pukun. Kaninykarti yirrilkulunyumpulu pala ngurrara. Muwarr pilkulunyumpulalu, 'Nganarnamilalu miranu jinkatalu wurrarnangu, "Wanyjarningi ruwumu yarta jilaman, palangangarra mayi ngalkulupiyirni, pala kukurnjaripa lalypa martumpirri, ngajulupa ngajumilirrangu nyungungu." ¹⁵ Palinyju jurti jilkulunyumpulinyi wirtukata ruwumu. Palanga jilkulunyumpulu kaninyipirtilu nganyjurrulu."

¹⁶ Yanapulu. Jerusalem-ja ngalpanyapulu, palajun jarrinyipulaku Jesus-milija muwar-rja yija. Palanga yarta jirnipulu kaninyipirtilu.

¹⁷ Jarurrukartingi milpanyiyi Jesus-pa jinta palinymilirrangu. ¹⁸ Mayi ngananyikinyiyi, wurrarnajanaku Jesus-ju, "Yija nyungu muwarr wurrarnarninyurruku, nyurrara wara-jalu kurntanymajirrilu muwarr kangkulinyjanaku yatilarrangukarti, warliliminyiyi. Palinyjungarra kuwarri kuananya nganyjurrungu nyungungu." ¹⁹ Paju karrinyiyi, ngarlu kurlu jarrinyiyi palinymilirrangu. Japirr marnikinyiya warajapa warajalu, "Wunyjurru? Ngajulu?" ²⁰ Puntaju Jesus-ju karra marnajanaku, "Nyurrangarra warajalu palajun jilkuliny, martumpirri malya jilkulupalayi palinyju, nganyjurrungu nyungungu pala. ²¹ Marlkarri jarrinyaku ngaju muwarrja Ngarrkamilija, ngajuku mirli-mirilingi Ngarrkamilingi yarntarniyi palajun puripi. Palaku pirirriku palajun jinajaku kuwarrijaja palinykungarra kurluny-kurluny jarruliny yiji ngarramarnti.

JESUS-JU PALINYKU KAWUKUPA PIJIRRIKU MIRANU JIRNIJANINYI (14:22-25)

²² Mayi ngananyikinyiyi Jesus-ju mana martumpirri, Ngarrkanga wurrarnala, "Nyun-tulungarra martumpirri nyungu yinyannaganinyi. Yarranijayi! Wanka jinannaganinyi!"

Palaja ngartanakanu yinyajaninyi kutarrangu, wurrarnajanaku, “Marrayi, mayi nyungu ngalayi. Nyungulu martumpirili kurlkapirli jilkulunyurrinyi kawuku ngajumilaku. Jampa jintalu kawu ngaju yija wirlalaminyi. Kuwarringulu martumpirri ngananyangkulunyurru, kurlkarri malaminyinyurru ngaju kawu, janalu wirlarninyi marlkarri.”

²³ Palaja minpinapintingi wayin mana, Ngarrkanga wurrarnala, “Nyuntulungarra wayin nyungu yinyannganinyi. Yarranijayi! Wanka jinannganinyi!” Yinyajaninyi, warajapa warajalu minpirniyi. ²⁴ Wurrarnajanaku, “Nyungulu wayinju kurlkapirli jilkulunyurrinyi pijirriku ngajumilaku. Ngajumili pijirri warrkilkuliny ngajungu marlkarringi marrngurranguku kurrngalku. Yijalu Ngarrkalu ngakarnanyi marrngurrangu jurutuku muwarrku yinganyaku. Ngajulu marlkarri jarrinyajalu nyarra jurtu muwarr Ngarrkaja yija yakalamarnajanaku. Nyurralu wayin minpinangkulunyurru, kurlkarri malkulunyurru pijirri ngajumili, marlkarri jarrinyarna ngaju marrnguku kurrngalku.

²⁵ Yija nyungu muwarr wurrarnarninyurruku, nyungungu warrarnaja munu yarranakanu wayin minpilimarna ngajulu. Yarti Ngarrkalu, ngajumilalu japartulu, ngaju wirriliminyi nyampali wiyirru. Palaja yarrana minpilamarna ngajumilirrangungu.”

JESUS-JU WURRARNAJANAKU, “NYURRALU MIRTILU YAKALAMINYINYURRU” (14:26-31)

²⁶ Palaja yinma Ngarrkaku kurntarniyi, palakarti Mount of Olives-karti yanayi. ²⁷ Yananya kawarnikinyi Jesus-ju wurrarnajanaku, “Yija-yiji ngaju yakalaminyinyurru nyurralu. Mirti-mirti jarrulunyurru jirra.” Jesus miranu nyunguku Ngarrkamiliya Muwarra. Palajun purpulu yarntarna warinyju mirli-mirlingi Ngarrkamilingi, “Ngarrkalu wirlalkuliny marlkarri kukurnjarirrangumili nyampali, kukurnjarirrangungu wiyir mirti jarrulupiyi jirra.” Miranu Jesus, pala muwarr palinyngarra. Ngarrkalu yini marnikinyi Jesus kukurnjariku nyampali, yini marnikinyijaninyi palinymlirrangungu warrkamu pulukurrangu kukurnjarirrangukupali. Ngarrkalu palajun muwarr pirni, palinyju marlkarri wirlalkuliny Jesus, wiyir mirti jarrulupiyi palinymlirrangungu marrngurrangu. ²⁸ Palaja Jesus-ju wurrarnajanaku, “Marlkarri jarrinyakanu ngaju, yarrana wanka jarrulumarna. Galilee-karti yija yankulumarna, ngaju walangkarr jarrulumarnanyurruku.”

²⁹ Peter-lu karra marnalu, “Jintalu yakalayintili, munu yakalamarnanta ngajulu.” ³⁰ Puntaju Jesus-ju karra marnalu, “Yija nyungu muwarr wurrarnaningu, warukartingi nyungungungarra kujarrapa warajamalja ngaju wurralamarnajanaku, mitu malamanganinyi, Munumparla palinyku ngaju. Palajun muwarr pilamanjanaku. Palaja rooster-lu kamalkuliny kujarramal.” ³¹ Puntaju Peter-lu karra marnalu, “Palangarra yija munu wurralamarnajanaku. Wirlalinyi, marlkarringi munu yiji yijalu palajun wurralamarnajanaku.” Jintalu wiyirru Jesusmilirrangulu palajun pukun muwarr Jesus-ja wurrarniyili.

JESUS-JU MUWARR PIRNIKINYALU NGARRKAKU (14:32-42)

³² Milpanyiyi palakarti, ngapikarti, Gethsememane-karti. Palinymlirrangungu wurrarnajanaku, “Kajalkulunyurru nyungungu. Ngarrkaku muwarr pilamarnalu.” ³³ Palinyju kanyajaninyi Peter-pa James-pa John, yanayi walangkarr wangkangarra. Jesus ngarlu kurluny-kurluny yija jarrinyi. ³⁴ Palaja wurrarnajanaku, “Ngarlu wurmanyarni ngarrarnarti ngaju. Paju karrinyaja yijapa marlkarri jarrulumarna. Nyungungu wantulunyurru, mintu wantulunyurru, jarrurllu kalkuluminyinyurru.”

³⁵⁻³⁶ Palaja Jesus wangka yanajanaku, pajulu warnti pirnarninyi jungkanga, palaja marrja yija muwarr pirnikinyili Ngarrkaku. Wurrarnala, “Japartukayi, ngajumili japartu walja, nganikupa karrinyanpa, pala jilaman. Yija marlkarri jinaku karrinyajiyi marrngulu jintalu. Munu marlkarriku karrinyakarna. Nyuntulu kunta jilamanjaninyi. Palaku karrinyarna ngajulu. Puru yakalamarna. Nyuntu karrinyanpa jintalu wirlalaminyi marlkarri, puru marlkarri wirlalaminyi. Munu kunta jilamarnajaninyi.”

³⁷ Jesus-ju kulpanyakanu yirrinjaninyi, kupalya jarrinyiyi palarrangu kujarrapa waraja. Peter-nga wurrarnala, “Nganija Simon Peter-kayi, nyuntu kupalya jarrinyan? Jampapa parrily waniman?” ³⁸ Wurrarnajanaku, “Parrily wantulunyurru, Ngarrkaku muwarr pilkulunyurru. Mirurrulu kawanyurrinyi, kurlu jilinyurru. Nyurralu yirrkulu Ngarrkanga yijalmarta jinaku karrinyinyurru, yija nyurra manyurla jarrinyanyurru. Palajalu japir malkulunyurru Ngarrka, tuku jilkulunyurrinyi.”

³⁹ Palaja yarranakanu Jesus yana, yarrana Ngarrkaku muwarr pirnikinyili, nyarralungarra muwarrju. ⁴⁰ Yarranakanu palarrangukarti kujarrapa warajakarti kulpanyajanaku. Yarrana kupalya jarrinyi. Kupalyakarra karrinyikinyi. Kurntanyja waninyikinyiarningu. ⁴¹⁻⁴² Yarranakanu Jesus yana, muwarr pirnili Ngarrkaku, yarranakanu kulpanya wurrarnajanaku, “Yirru kupalya jarrinyinyurru? Jipi! Parrily jarrayi! Palamalungarra marrngulu ngaju yajarnikinyiypa warrukartingi kuwarringi ngaju jurti jirninyijanaku kurlujartinyja marrngurrungu. Warliliminyi. Parrjalayi! Kuwarringarra milpayinyi. Wararr karrayi! Purppi malaminyijaninyi.”

JINMURNTU JIRNIYI JESUS (14:43-52)

⁴³ Jampa Jesus-ju muwarr pirnikinyijanaku, wangkapalaji milpanya Jutaja. Jesus-milirrangungungarra paliny. Palinyja milpanyi kurrngal, jantujartiny, wirrkanapintipa yurluku. Jew-arrangumilala mangunkatarrangulu ngakarniyijaninyi. ⁴⁴ Jutajalu purlpi wurrarnajanaku jinmurntu jinakatarrangulu nyungu muwarr: “Yampu malamarna waraja. Palinyngarra warlilkulunyurru, tukulu kangkulunyurru!”

⁴⁵ Jampa Jutaja milpanyakanu, Jesus-karti yana, kayi marna “Miranu jinakata”, yampu marna. ⁴⁶ Palanga Jesus marrjalu warlirinyi. ⁴⁷ Warajalu Jesus-milirrangungulu palanga wararr karrinyajalu wirrkanapintijartinyju walyi malyarnili marrnguku. Kurkajakun wirrkarna. Nyarra marrngu warrkamukata Wirtu Yatilmili. ⁴⁸ Palaja Jesus-ju japirr mar-najaninyi, “Nganijalu yurlukujartinyja wirrkanapintijartiny milpanyanyurru ngajuku warlinaku, jinmurntu jinaku? Ngaju kulikatawayi, ngulyukatawayi. ⁴⁹ Karrpurrangu karrpungu Ngarrkamilingi Temple-ja miranu jirnikinyirnijaninyi. Nyurra palangan-garra waninyikinyinyurru. Nganijalu munu jinmurntu jirniminyinyurru palanga? Mirli-mirlingi Ngarrkamilingi purlpi yija yarntarna ngajuku, palajun jiliminyinyurru. Palajun jiliyi. Munu kunta jilamarnanyurri.”

⁵⁰ Palaja palinymilirrangulu Jesus yakarnayi ngarramarnti, mirti jarrinyi yija jana wiyirr. ⁵¹ Warinyju, yangupalalu pirirri, Jesus yajarnikinyi. Palinyju kawu yamarnarninyi waralu warajalajakun. Jintalu jinmurntu jinaku partarl warlirinyi. ⁵² Paliny mili wara yakarna, mirti jarrinyi kurta.

JESUS KANYAYI WIRTUKARTI KIMITIKARTI (14:53-65)

⁵³ Yatilarrangupa miranu jinakatarrangupa mirtanyarrangu mayanga wirtujinanga kunmu jarrinyikinyi. Pala maya Wirtu Yatilmili. Jinmurntu jinakatarrangulu palakarti mayakarti kanyayi Jesus. ⁵⁴ Peter-lu yajarnikinyijaninyi, kajamartalu, Wirtu Yatilmilingi mayanga kiyirtingi ngalpanya paliny pukun.

Pala maya wirtujina yiji, ruwumurrangu nyarrakurnujirri, courtyard-jartiny partijirri kaniny. Peter palangangarra courtyard-ja ngalpanya. Palanga partijirringi warrkamukatarrangu kajarnikinyi, Wirtu Yatilmilirrangulu marrngurrangu jana. Parrpa jirnikinyiyarninyi wikanga. Peter kajarnajanaku, parrpa jarrinyaku.

⁵⁵ Mayanga palarrangulu yatilarrangulupa nyampalirrangulu, wiyirru Wirtulu Kimitilu, malyarr karrinyiyalu Jesus-ku. Palinyku marlkarri jinaku karrinyiyalu. Kanyajirnikinyiyijanaku marrngurranguku muwarr pinaku, mitu manaku, “Ngajulu yirrirnini Jesus-ju panypanyala Ngarrkamilingi mangunya.” ⁵⁶ Kurrngalju mitulu muwarr kanganyikinyi Jesus. Warinyja wariny muwarr janamili, janamilirrangulu muwarr ruru pirnayarninyi. ⁵⁷ Jinta wararr karrinyi, nyungu mitulu muwarr kanyayi Jesus, ⁵⁸ “Paliny muwarr pirni, pinakarrinyirni nganarnalu, Ngarrkamili Temple, yarni marnayi marrngulu, yija ngartalamarna ngajulu, karrpurrangulu kujarrapa warajanga wariny Temple yarni malamarna ngajulu, munu marrngulu palajun yarni marnakayi.” Palajunju mitu marnikinyi. ⁵⁹ Janalu pukun muwarrarrangu warinykurnu jirnikinyi.

⁶⁰ Palaja wararr karrinyi Wirtu Yatil, walangkarr wararr karrinyijanaku. Wurrarnili Jesus-ja, “Ngukarri marnikinyiyinti. Nyuntulu puntaju karra marnamanjanaku. Ngani muwarr pilamanjanaku?” ⁶¹ Jesus jama waninyi, munu muwarr pirnama. Yarrana Wirtulu Yatilju wurrarnili, “Ngarrkalu ngakalkulinynganyurruku partany walja, nyampali wirtu waninyaku nganyurruku. Wunyurru? Ngani wurrarnanparrningu? Nyuntungarra nyarra Ngarrkamili?” ⁶² Puntaju Jesus-ju, “Yuu, palangarra ngaju. Yirriliminyinyurru ngaju, kajalamarna Ngarrkamartaji, marrjanyukartingi palinyja. Palaja yirriliminyinyurru kankajirrija mujungungu kulpulumarna.”

⁶³⁻⁶⁴ Palaja muwarrja Wirtulu Yatilju wuru palinymili ngartarnarningu. (Jew-arrangulu kuli jarrinyajalu palajun jirnikinyi purlpilu.) Karra marnajanaku, “Nyurralu pinakarrinyinyurru palinymili kurlu muwarr. Muwarrja palinymilija yijalu jakurl kanganyamajirri miranurla nyurra. Wunyurru wurralkulunyurru?” Puntaju kulpanya wurrarniyili wiyirru, “Yija marlkarriku wirlanaku.”

⁶⁵ Jintalu janga pirnikinyiyili Jesus-ja. Palanga ngumpa paliny kunymarniyi waralu, parirruji wirlarnikinyiyi. Nyurni marnikinyiyi, “Nganurtulu wirlarnanta?” Palanga marrngurrangulu Wirtulu Yatilmilalu kanyayi, parirruji parlju wirlarnikinyiyi.

PETER-LU WURRARNANAJANAKU MUNUMPA PALINY JESUS-KU (14:66-72)

⁶⁶ Palajun jarrinyikinyi Jesus-ku, Peter yirruku kaniny waninyikinyi, courtyard-ja. Warrkamukata mirtawa milpanyili, Wirtumili Yatilmili paliny. ⁶⁷ Peter yirriini wikanga wangka, parrpa jarrinyikinyi. Jurtu yirrinajalu wurrarnili, “Pala Jesus, Nazareth-ja, yija paliny milirranguja nyuntu.” ⁶⁸ Peter-lu mitu marna, “Palinyku munumparla ngaju. Kakurnananta muwarr nyuntumili!” Palanga jampa yananyikinyi Peter jawapirtikarti, kiyirtikarti, rooster-lu kamarna palanga.

⁶⁹ Mirtawalu jawapirtimartajingi yirriini, wararr karrinyajarrangungu wurrarnanajanaku marrngungu, “Nyungu pirirri waraja Jesus-milirranguja.” ⁷⁰ Yarrana Peter-lu kunta jirni, “Munu!”

Yarti palarrangulu wararr karrinyajalu wurrarniyili, “Yijarla Jesus-mili nyuntu. Galilee-ja nyuntu.” ⁷¹ Palaja Peter-lu wurrarnanajanaku, “Yija muwarr pirnirni. Ngajuku miranu Ngarrka. Mitu muwarrja ngaju wirlalinyili Ngarrkalu. Nyarra pirirri wurrarninyurru, yija palaku ngaju munumpa!” ⁷² Palaja kamarna rooster-lu. Peter-lu pinakarrinyakanu, kurlka jarrinyi yija muwarr Jesus-mili, “Kujarrapa warajamalja ngaju wurralamajanaku, mitu malamajaninyi, ‘Munumparla palinyku ngaju’. Palajangarra rooster-lu kamalkuliny kujarramal.” Palajun purlpi Jesus-ju wurrarnala Peter-nga. Peter tarlkarra manakanu kurlkapirli jarrinyi, palajungarra palinyju jirni. Ngarlu wurmnya kurntanyartiny, ngangkurl jirnikinyi.

15

JESUS KANYAYI NYAMPALIKARTI, YINI PALINY PILATE (15:1-5)

¹ Pirrpa-pirrpa jarrinyaja kunmu jarrinyiyi yatilarrangupa miranu jinakatarrangupa mirtanyarrangupa jinta wiyir nyampalirrangu, Wirtungu Kimitingi. Muwarr yimpirniyarngu. “Kangkuluminyi Jesus Roman-karti.” Palaja Jesus kunymarniyi, kanyayi Roman-karti wirtukarti nyampalikarti, yini paliny Pilate. Paliny Roman-milija warrarnja, Roman-milalu King-ju wirriini Pilate nyampali Jew-arranguku. ² Pilate-ju japir marnikinyi Jesus, “Wunyurru? Jew-arrangumili King nyuntu?” Jesus-ju puntaju marna, “Nyuntu palajun muwarr pirnan.” ³ Yatilarrangulu mitulu ngukarrinikinyiyi Jesus, “Nganarnamilingi mangunya panypanyikinyi palinyju.” ⁴ Palaja yarranakanu Pilate-ju wurrarnili, “Pinakarrajaninyi, palarrangulu ngukarrinikinyiyinti. Puntaju karra malamana?” ⁵ Jama waninyikinyi Jesus, munu puntaju marnamalu. Pilate-ju ngurnjul jarrinyikinyalu.

WURRARNIKINYIYILI PILATE-JA JESUS MARLKARRI JINAKU (15:6-15)

⁶ Purpuri turlparrarrangulu turlparranga, Jew-arrangulu kukurnjaripa lalya martumpirri ngananyikinyiyi, Pilate-ju yinyi pirnikinyijanaku marrngu jinmurntuja, waraja ngakarnikinyijanaku. Nganurtuku karrinyikinyiya Jew-arrangu, palaku japir marnikinyiyalu, palangarra Pilate-ju ngakarnikinyijanaku. ⁷⁻¹¹ Palaja kuwarri kurrngal kunmu jarrinyiyi Jew-arrangu, Pilate-ku japir manaku, “Jinmurntuja yinyi pilamannganaku waraja.” Pilate miranu jarrinyijanaku, yatilarrangulu mikulu yirriiniyili Jesus-ja, palajalu kanyayili. Palaja japir marnajaninyi Pilate-ju, “Ngakalamarnanyurruku Jesus, Jew-arrangumili King?” Yatilarrangulu purpulu wurrarnikinyiyijanaku Jew-arranguku marrngurranguku, jakurlirniyaninyi japir manaku Pilate-ku, “Yinyi pilamannganaku pala wariny pirirri, yini Barabbas.” Pala Barabbas jinmurntungu waninyikinyi, jinta pukurl palinykapali. Purpuri kuli partirniyanaku Roman soldier-rangungu, Roman-arrangu kujarrapa waraja marlkarri wirlarniyjaninyi. ¹² Nyarraku Barabbas-ku japir marnikinyiyi, puntaju Pilate-ju japir marnajaninyi, “Pala Barabbas yinyi pilirni, palaja wunyurru jilirni ngajulu nyungu wariny, pirirri yini marnanyurru Jew-arrangumili King?” ¹³ Puntaju kamalu karra marnikinyiyili, “Paliny nayilamu jilaman mungka. Palajun jinajalu marlkarri wirlala.” ¹⁴ Yarranakanu Pilate-ju japir marnajaninyi, “Nganijalu? Ngani kurl jirni palinyju?” Kamarnikinyiyi yija marrjalu, “Paliny nayilamu jili mungka.”

¹⁵ Jew-arranguku pikaly jinaku karrinyi Pilate. Palaja Barabbas yinyi pirnijanaku, Jesus yinyajanaku soldier-nga, wurrarnanajanaku wilypurnjartinyju wirlanakupa mungka nayilamu jinaku.

SOLDIER-RRANGULU NYURNI MARNIKINYIYI JESUS (15:16-20)

¹⁶ Soldier-rrangulu kanyayi Jesus ngurrakarti janamilikarti, mayanga wirtujinanga ngalpanyiyi, courtyard-ja kaniny partijirringi kanyayi. Jinta soldier-rrangulu kayi marnayijaninyi, "Kurtaliyi nyungukarti." Palaja wurruku palinymilaku mirarniyi, Pilate-ja muwarrja Jesus wilypurnjartinyju wily pirniyi. Palaja nyurni marnikinyiyi yija. ¹⁷ Manayi ngurriny pilyarri, ngalypakata yija, wirrirniyili. Mungkaja yirijartinyarrangu manayi, yarni marnayi ngapi, mangkakapali, wirrirniyili jurnturtungu Jesus-ja. ¹⁸ Palaja nyurni marnikinyiyi, wurrarnikinyiyili, "King Jew-arranguku yija nyuntu." ¹⁹ Mungkalu jurnturtu wirlarnikinyiyi, palinyja janga pirnikinyiyili, murtingi juripi-juripi jarrinyaja jinanga palinyja milya kaniny jungkanga jarrinyikinyiyili. Palajunmarta jirnikinyiyi palinyku nyurni manaku, wirtukapali paliny janaku.

²⁰ Jipi nyurni manakanu, paliny ngurrinyku ngalypakataku mirarniyi, wurru palinymilingarra wirrirniyili. Palaja mungka wirtu palinyja ngurntingi wirrirniyi, palinyju kanganyaku, jinangu marntiku jirniyi jalakarti, ngapikarti, Golgotha-karti, mungkanga nayilamu jinaku, palanga marlkarri jinaku.

JESUS KANYAYI, MUNGKANGA NAYILAMU JIRNIYI (15:21-27)

²¹ Partijirri jarrinyaja soldier-rrangulu pirirri warlirniyi, ngajarri. Warrarnja Cyrenea paliny, yini Simon. Japartu Alexander-milipa Rufus-jumili. Jerusalem-karti milpanyikinyi. Roman soldier-rrangulu warlirniyi, jakurlirniyi kuliny-kulinyju paliny palaku wirtuku mungkaku kanganyaku, pala mungka Jesus-ku. ²² Golgotha-nga milpanyiyi. (Pala yini Golgotha Jew-arrangumilingi muwarrja Pinka-Pinka wurrarnayi.)

²³ Palanga Jesus partarl yinyayi wayin mirrijinjartiny minpinaku. Parraparrangamarra pala mirrijin. Jesus-ju munu minpirnama. ²⁴⁻²⁶ Soldier-rrangulu mungkanga nayilamu jirniyi, parirrijirri nayilamu jirniyi, jinajirri pukun. Mirli-mirlingi yarntarnayi nyungu muwarr, "Nyungu Jew-arrangumili King", wirrirniyi pala kankarni mungkanga palinymartaji. Marntungu karrpu kanka jarrinyi, yarlipala, nayilamu jirniyi mungkanga Jesus. Palaja wurruku palinymilaku witi karrinyiyi, nganurtulu kangkulinyapa pala. ²⁷ Ngulyukatajirri nayilamu jirniyipulinyi warinyajirri mungkgajirri palinymartaji, marrjanyukartipa jampukarti.

JINTALU PUKUN NYURNI MARNIKINYIYI (15:29-32)

²⁹ Marrngurrangulu jukurti-jukurtulu parrjarnikinyiyi wangkalu nyurni marnikinyiyi paliny. Karra marnikinyiyalu, "Wurrarnan ngartalaman Ngarrkamili Temple, nyuntulu, karrpurangungu kujarrapa warajanga yarni malaman. ³⁰ Katukala mungkaja, yinyji pinakanu wanka jilarninyi nyuntulu!"

³¹ Palajunju wurrarnikinyiyi palarrangulu mangunykattarrangulu pukun, nyurni marnikinyiyi Jesus. Wurrarnayarningu, "Jinta wanka jirnikinyijaninyi. Munu palinyju wanka jinakarninyi. ³² Purlpi wurrarnikinyi palinyju, 'Ngaju ngakarnanyi Ngarrkalu. Jew-arrangumili King ngaju.' Jampa katukalkuliny mungkaja paliny. Palajangarra nganyjurrulu yijalmarta jiliminyalu palinyja."

Mungkgapala ngulyukatalujirri pulanyju pukun nyurni marnikinyipulu Jesus.

JESUS MARLKARRI JARRINYI (15:33-41)

³³⁻³⁴ Karrpu partijirringi parlparr warrukurla jarrinyi. Warrukurla palajunngarra wananyikinyi ruka-rukakartijakurl. Palaja Jesus marrja muwarr pirni, purlpimalulu muwarrju japirr marna Ngarrka, "Yiluyi, Yiluyi, lama japakajani?!" Pala muwarrju wurrarninyi, "Ngarrkakayyi! Ngarrkakayyi! Nganjalu parnpina wirrirnanyin nyuntulu?" ³⁵ Jintalu palangapa wararr karrinyajalu pala muwarr pinakarrinyajalu wurrarniyi, "Pinakarrayi! Kayi maninyi palinyju pala purlpaja pirirri, Ngarrkamili Muwarr Pinakata, Yilayija." ³⁶ Waraja mirti milpanya, waja malya jirni wayinja, milyanga mungkanga wirrirni, kanka jirni Jesus-ja jawanga, jangka jirni ngumanaku Jesus-ju. Wurrarnajanaku, "Kula! Parrjalkunya! Yijapa milpuliny Elijah palinyku mungkaja kaniny jinaku." ³⁷ Palaja Jesus-ju kamarna yija, warajamal nganyjurnu, wurrjirni.

³⁸ Jerusalem-ja Ngarrkamilingi Temple-ja kaninykarti milyanga Ngarrkamilijakun pala. Wirtu Yatiljakun ngalpanyangkuliny palanga, munu jinta marrngurrangu. Walangkarr pala Ngarrkamilingi wilitiny jarrinyikinyi wirtu ngurriny. Ngampa pirnikinyi pala, ngalpanyangamarra marrngurrangungumarra. Jampa Jesus marlkarri jarrinyi pipurrangarra ngurriny pala laarr kanya yija, kankajirrija kaninykurnu jungkakartijakurl.

³⁹ Ngapingi, Golgotha-nga, pala Roman soldier nyampali Jesus-martajingi wararr karrinyikinyi walangkarr parrjarnikinyi. Palaja yirrirnajalu palajun marlkarri jarrinyi Jesus, wurrarna, "Yijangarra nyungu pirirri Kankajirrikarringumili Partany."

⁴⁰⁻⁴¹ Palanga kurrngal mirtawarrangu wararr karrinyikinyiyi, kajamartangulu parjarnikinyiyi. Purlpi, Jesus yananyikinyi Galilee-ngi, palarrangulu mirtawarrangulu yajarnikinyiya, palinyku mayi kamparnikinyiyalupa nganin-nganin. Galilee-ja yajarniya paliny Jerusalem-karti. Kuwarri parjarnikinyiyi kajamartangulu. Jananga Mary Magdalene-pa Salome-pa wariny Mary. (Pala wariny Mary pipi palinyngarra pulanyku, James Wupartukupa Joses-ku).

WIRRIRNIYI JESUS KAWU MARLKARRI JURNTINGI (15:42-47)

⁴²⁻⁴³ Palakurtirra pirirri, yini Joseph. Paliny ngapija, tawunja Aramathea-ja. Nyampali paliny, mirtanya, Wirtu Kimiti marrngu paliny. Palinyku ngalya wurarnikinyiyalu wiyirru. Punja mimarnikinyi, wurrarnikinyi, "Jampa Ngarrkalu ngakalkuliny wirtu, palinyjungarra milpanyajalu ngalypalu kalkulkulinynganyjurrinyi ngarramarnti." Palangarra Joseph marrpalya yanalu nyampalikarti, Pilate-karti, japirr marna, "Kawu kangkulumarna Jesus, jungkaranga wirrilamarna?"

Purlpi ruka-ruka. Jampa karrpu kara ngalpuliny. Palaja Sabbath jarrulinyjanaku, Jew-arrangumili karrpu Ngarrkaku. Janamilija mangunya munu warrkamu jarrinyjanaku. Palangamarra Jesus kawu marlkarri jungkaranga wirrinaku karrinyikinyalu Joseph-ju palanga ruka-ruka.

⁴⁴ Ngurnjulju japirr marna Pilate-ju, "Purlpi marlkarri jarrinyi paliny?" Soldier nyampali kayi marna, japirr marna, "Punja marlkarri waninyi Jesus?" ⁴⁵ Palalu soldierlu nyampalilu wurrarnala, "Yuu, purlpi marlkarri paliny." Palaja Pilate-ju wurrarnali Joseph-ja, "Yuu, kawu paliny marlkarri kangkuluman."

⁴⁶ Joseph store-karti yana, mana warnkulu wara makanu mirta-mirta, ngalypakata yija. Mungkaja Jesus kawu marlkarri kaninyi jirni, waralu kunymarna, wakany kawu yamarna. Palaja jurntikarti kanya. Pala jurnti kapulyakata warnkungu purlpija wirrkarniyi jungkaraku. Palanga kaninykarti wirrirni Jesus kawu marlkarri. Palaja warnku wirtujina jurjni jurntikarti, jawapirti yamarna yijalu ngarramarnti.

⁴⁷ Mirtawajirri parrjarnikinyipulu Jesus kanya wirrirni Joseph-ju jurntingi, palanga yirrirnipulu.

16

JESUS WANKANYU JARRINYAKANU TURLPANYA (16:1-8)

¹ Sabbath-ja, kara ngalpanyajalu, yarranakanu warrkamu jilipiyi Jew-arrangulu. Palangarra kara ngalpanyajanga, yanayi store-karti Mary Magdalene-pa Salome-pa wariny Mary. Manayi warnkulu ngalypakatarangu yangkanapintirangu, parnti jurikata yija, kawungu yangkanaku Jesus-ja. ² Wiyikingi yanayi pirrpangangarra palakarti jurntikarti. Jampa karrpu milyapal jarrinyajanga jurntingi milpanyiyi palanga. ³⁻⁴ Yananya kawarnikinyiyi muwarr pirnikinyiyarningu, "Pala yamanapinti warnku, jurntingi jawapirtingi, nganyjurrulu munu rurriji pirnakanyi, warnku wirtujina yija. Nganurturrangulu rurriji pilipiyanganyjurruku pala warnku?" Jampa milpanyajalu yirrirniyi, parjarniyi nyarra warnku purlpi rurriji pirni warinyju.

⁵ Palaja jurntingi ngalpanyaji, yirrirniyi yangupala pirirri, wurrujartiny mirtamirtajartiny, marrjanyukarti kajarnikinyi. Wirnti karrinyikinyiya mirtawanyjarri.

⁶ Palinyju wurrarnajanaku, "Wirntiwayi! Yija kanyjirnanyurrulu kawuku Jesus-ku Nazareth-jaku, nyarra purlpi mungkanga nayilamu jirniyi. Marlkarri jarrinyaja yija wanka jirni Ngarrkalu. Munu nyungungu kuwarri. Parrjaliyi! Nyungungungarra wirrirniyi. Nyunguja yana. ⁷ Yankulunyurru, nyungu muwarr wurralkulunyurrujanaku Peter-ngapa jintanga Jesus-milirrangungu, 'Paliny Galilee-karti walangkarr yankulunyurruku. Palangangarra yirrilkulunyurru, palinya muwarrja yija.'"

⁸ Jalakarti yanayi palarrangu mirtawanyjarri, jurntija mirti jarrinyiyi. Wirnti yija, jannangka pirnikinyiyipa ngurnjurnikinyiya yija. Wirntilu jintanga munu muwarr pirnimiyijanaku warinyarranguku.

(Warinyju nyungu muwarr yarntarna, Jesus marlkarri jarrinyaja wankanyu waninyi, miral jarrinyijanaku palinymilirrangungu.)

JESUS MIRAL JARRINYIJANAKU PALINYMILIRRANGUNGU (16:9-18)

⁹ Wiyikingi marntungu, pirrpa-pirrpamajirringi, Jesus yarrana wanka jarrinyi, turlpanya. Miral jarrinyi Mary Magdalene-nga. Purlpi palinyngarra Jesus-ju jurtu ngakar-najaninyili 7 mirurru. ¹⁰⁻¹¹ Kuwarri yirrinakanu Jesus Mary yana palinymilirrangukarti. Kulurnikinyiyarninyi janalu. Wurrarnajanaku, "Nyampali nganyjurrumili, Jesus, munu marlkarri wanima. Marlkarri jarrinyaja wanka jarrinyi, yirrirnarna ngajulu." Mary-nga munu yijalmarta jirnimiyili. Panypanyiyili muwarrja.

¹² Ruka warinyjirri Jerusalem-ja jalakarti yanapulu. Purlpi Jesus-ja yijalmarta jirnikinyipululu. Kuwarri Jesus miral jarrinyapulaku. Pulanyju warinykapali wur-rarnapulu, palinyngarra kakurnapulu. ¹³ Palaja, miranu jarrinyaja, kulpanyapulu Jerusalem-karti, jintanga palinymilirrangu wurrarnapulujanaku, "Jesus wanka yija. Yirrirnalayi ngalayalu." Puru pinakarrimiyipulinyi, munu yijalmarta jirnimiyipulaku.

¹⁴ Palaja, ngananyikinyiyi, miral jarrinyijanaku Jesus palinymilingi 11 marrngurrangu. Yijalu warnta marnajaninyi. Warinyarrangu Jesus wanka yirrinajalu purlpi wurrarniyijanaku, yirrkulu jalypalu jirnikinyiyi, palarrangu 11 marrngurrangu munu yijalmarta jirnimiyijanaku. Palajalu Jesus-ju warnta marnajaninyi.

¹⁵ Palaja wurrarnajanaku, "Warrarnjirringi wiyirra yananyakanu, wurralayijanaku marrngungu wiyirra Ngarrkamili ngalypakata muwarr. ¹⁶ Kurrngalju yijalmarta jilipijya ngajungu. Warinyju ngapanga jinaku janaku. Jana marlkarri jarrinyaja, Ngarrkalu wankanyu kalkulkulinyjaninyi ngarramarnti. Jintalu munu yijalmarta jilipijya ngajungu. Jana marlkarri jarrinyaja, Ngarrkalu jurtu ngakalkulinyjaninyi ngarramarnti. ¹⁷ Ngajungu yijalmarta jinakatarrangu ngajungu yiningi miruru jurtu ngakalapiyaninyi marrngurranguja. Muwarr warinyarrangu muwarr pilipiyi. ¹⁸ Juru watarrkulu marrayili, yijalu munu marlkarri jilkulinyjaninyi palalu jurru. Marlkarri jinapinti watarrkulu minpiliyili, yijalu munu kurlu jilkulinyjaninyi palalu kurlujartinyju. Janalu wirrilipiyijanaku parirru wurrkujartinyjarrangu, Ngarrka japirr malapiyi ngalya jinaku, yijalu Ngarrkalu ngalya jilkulinyjaninyi wurrkujartiny. Yijalmarta jinakatarrangu palajun jilipiyi. Palaja marrngurrangu miranu jarrulupiyijanaku warrkamu jirrirni ngarramarnti ngajulu yijalmarta jinakatarrangu." Palajun Nyampali Jesus muwarr pirnajanaku.

JESUS KANYA KANKA NGARRKALU, NYAMPALI WIYIRRKU WIRIRIRNI (16:19-20)

¹⁹ Palaja Ngarrkalu kanya kanka, wirrirni marrjanyukartingi wangka yija palinyja. Palanga wirrirni Jesus wirtu yija nyampali wiyirru ngunarrikurnujirriku.

²⁰ Jesus-milirrangu yananyakanu wurrarnikinyiyijanaku ngunarrikurnujirringi marrngurrangu Ngarrkamili muwarr ngalypakata. Yirrkulu Nyampalilu Jesus-ju warrkamu jirnikinyi palinymilirrangu, marrngurranguku jurti jinaku janamili muwarr yija jurtu. JIPI.

Luke

Unknown if consultant checked.

15

¹ Jiyijajilu wurrarnikinyijanaku marrnguku Ngarrka. Kurrngalju palanga pinakar-rinyikinyiyalu. Kurlujartiny marrngurrangupa pukun milpanyikinyiyalu palinykarti pinakarrinyaku.

² Palanga kurrngalja kujarrapa waraja miranu jinakatarrangu janamilaku Juwumilaku mangunyku. Jinta pukun palanga, yini marnikinyiyarninyi Pariji. Palarrangulu Parijilupa miranu jinakatarrangulu parrjarnikinyiyi Jiyijaji. Wurrarnikinyiyarningu, "Nyungu Jiyijaji kurrngarnajanaku kurlujartinyku marrnguku, mayipa nganinyi janamilingi ngurranga palinyju. Palajun kurlujartiny."

³ Jiyijaji miranu janaku wunyjurru wurrarnikinyiyarningu. Palajalu yimpirnajanaku palinyju nyungu muwarr miranu jinaku janaku.

⁴ "Nyungu pinakarrayi! Ngurnipali warajalu nyurraja kalkulajaninyili 100 kukurnjari ngunarringi pirranga. Palaja ngurnipali waraja kukurnjari ngawu kanyjil-kanyjil yarrala. Ngani jilaman nyuntulu? Yakalamanjaninyi jinta 99 kukurnjari pirranga. Palaja tukulu kanyjilamanpalu warajaku kukurnjariku ngawu kanyjil-kanyjil jarrinyajaku.

⁵ Maninyajalu nyuntu ngarlu yija pikaly jarruluman. Nyuntulu mankuluman pala kukurnjari waraja ngawu kanyjil-kanyjil. Palaja kangkuluman nyuntungu warntaranga, walarni jilaman ngurrakarti. ⁶ Palaja nyuntulu kamalamanjanaku nyuntumilaku marrngurranguku, 'Kurtaliyi nyungukarti! Nyungu kukurnjari ngajumili ngawu kanyjil-kanyjil jarrinyi pirrangapa. Yijalu manarna. Kuwarri ngarlu pikaly waninyarni. Pikaly wantunyi!"

⁷ Palaja Jiyijajilu wurrarnajanaku, "Yu! Nyuntu yija pikaly jarrinyin nyuntumilija kukurnjari maninyajalu. Yakujun kankarni Ngarrkapa yayinyjilarrangu palinyмили pikaly jarrulupiyi marrnguja waraja kurlujartiny jinaja kulpanya Ngarrkakarti. Pikaly waninyayi 99 marrnguku ngalypakataku, Ngarrka yajarniyipa. Yijangarra pikaly yiji jarrulupiyalu warajakujakun marrnguku kurlujartinyja jinajapa wirli jarrinya jina warajanga, kulpanya yajanaku Ngarrkaku.

⁸ Palaja yimpirnijanaku nyungu wariny muwarr Jiyijajilu. "Ngurnipali 10 warnku turru-turru kalkulali mirtawalu. Palaja ngurnipali kurru jilkuliny waraja. Ngani jilkuliny palinyju? Tili jilkuliny tilipinti, maya purumu jilkuliny, tukulu kanyjilkuliny pa nyarrakurnujirri. ⁹ Maninyajalu kamalkulinyjanaku marrnguku jintaku, 'Kurtaliyi nyungukarti! Warnku nyarra kurru jinirni, yijalu manarna! Kuwarri ngarlu pikaly waninyarni. Pikaly wantunyi!"

¹⁰ Palaja Jiyijajilu wurrarnajanaku, "Yu! Yakujun kankarni Ngarrkapa yayinyjilarrangu palinyмили pikaly jarrulupiyi marrnguja waraja kulpanyaja kurlujartiny jinaja.

¹¹ Palaja wurrarnajanaku nyungu wariny muwarr, "Purlpi waninyikinyi pirirri kujarrajartiny pirirrijartinyjirri. ¹² Warajanga karrpungu nyirtingunyamurninyu wurrarnala japartumurniny pulanymili, 'Japartukayi, marlkarri jarrinyajalu nyuntu ngalayalu mankulupalayi warrarn nyuntumili. Jinta pili ngalayaka warrarn kuwarri, ngajumili yungkulupijin kuwarri.'

Palaja yijalu jinta pinipuluka pala japartumurninyju. ¹³ Palaja nyirtingunyamurninyju palinyмили warrarn jinta yinyajaninyi warnkuku, yakarna ngurra, kaja yana warrarn warinykarti. Palanga warrarnja palarrangujartiny warnkujartinyju kurru pinikinyi-janinyi. Karipa minpirnikinyi, witi karrinyikinyipa, yijalu kurru pinarninga wiyirru palinymilalu warnkulu. ¹⁴ Palaja paliny ngurnjurnikinyi, warnkumajirri.

Palaja palanga warrarnja ngapamajirri jarrinyi, mungkapa warruly tikirl jarrinyikinyiyi. Mayimajirri pa marrngurrangu palanga warrarnja waninyikinyiyi. Nyirtungunya pala pirirri janparr karrinyikinyi.

¹⁵ Palaja palinyju kurlikarri marnikinyi, 'Wunyjurru mayi mankulumarna nganinyaku? Warrkamuku japirr malamarnajaninya. Palaja yijamarta yungkuluminyiyi mayi warrkamuja.'

Warrkamuy jinikinyalu ngurraraku. Palalu ngurraralu wurrarnala, 'Nyungu ngajumili ngurr-ngurr kalkulumanjaninyi, mayipa yungkulumanjaninyi.'

¹⁶ Palaja ngurr-ngurru kalkurnikinyijaninyi. Nyampalilu munu yingama mayi paliny nganinyaku. Paliny yija janparr karrinyikinyi mayipirrayiku ngurr-ngurmilaku.

¹⁷ Yartikarra yija paliny kurlikapirli jarrinyi. 'Ngajumili japartumili warrkamuy puluka mayi nganinyayi ngalypakata marlkaku yiji. Ngaju nyungungu janparr

karryinari, janparrja marlkarri jarrarnili. ¹⁸ Ngaju yankulumarna, kulpulumarnalu ngajumili japartukarti, wurralamarnala palinya, "Japartukayi, ngajulu kurlujartiny jinirni. Panypanyarnala Ngarrkangapa panypanyarnanga nyuntungu. ¹⁹ Munu ngaju wurralaminyin nyuntumili partany, puru wantulumarnanga ngaju nyuntumili warrkamukata, warrkamu jilamarnanga nyuntuku."#

²⁰ Jampangarra warrkamu palinya, kulpanya palinyimili japartumilikarti. Kajaja ngarrany yirrirni palinyimilalu japartulu. Japartumurniny paju karrynyalu, mirti jinalu palinyimilaku partanyku. Ngampal jini, ngangkurlu jinikinyipularninyi.

²¹ Partanyumurninyju wurrarnala, 'Japartukayi, ngajulu kurlujartiny jinirni. Panypanyarnala Ngarrkangapa nyuntungu. Munu ngaju wurralaminyin nyuntumili partany.'

²² Munu puntaju japartumurninyju pinakarrimalu palinyimilaku partanyumurninyku. Wurrarnajanaku palinyimilaku warrkamu pulukurrangu, 'Nyampalu marrayalu wurrukara ngalypakata palinyku, wirriliyili, jujika wirriliyili jinanga, palaja parirrrja palinya wirriliyili ringi! ²³ Palaja marrayi purlika, jinjimama, wirlaliyi, wirlanajalu kampalkuluyurru. Palaja ngalkuluminyalu nganyjurrulu ngajumilaku partanyku. Ngalya wantuluminyi pikaly yija! ²⁴ Ngajulu wurrarnarna nyungu ngajumili partany yijakapali marlkarri jarrima ngarramarnti. Munurla! Wankanyu! Kaja yiji yana. Yakarnaminyikapali ngarrakunyu. Munurla! Kulpanyaji wankanyu ngarrany!'

Palamaja pikalyju kurntarnikinyiyipa yaku jarrinyikinyiyi.

²⁵ Murrkangunyamurninyju warrkamu jinikinyi ngunarri. Palaja warrkamuja kulpanya ngurrakarti. Wangka jarrinyikinyi, pinakarrinyijaninyi kurntanaja ngurrangalu yaku jarrinyikinyiyipa. ²⁶ Palaja palinyju kamarnalu marrnguku warajaku palinyimilaku japartumilaku warrkamu jinakataku. 'Nganija palanga pikalyju kurntarnikurnikinyiyipa yaku jarrinyikinyiyi?'

²⁷ Puntaju pala marrngulu wurrarnala, 'Nyuntumili marrka kulpanya kuwarri. Nyuntumilalu japartulu wurrarnanganaku, "Nyungu ngajumili partany kulpanyaji ngajukarti. Wirlaliyi nyarra purlika, jinjimama."#'

²⁸ Murrkangunyamurniny yurnturi jarrinyi, munu yanama mayakarti, jalakarti waninyi, kajamarta.

Palaja palinyimili japartu yanalu palinykarti, ngarlu japirr marna, 'Kurtali mayakarti kaninykurti.'

²⁹ Murrkangunyamurninyju yurnturijartinyju puntaju wurrarnala japartumurninyja, 'Ngaju yija nyuntuku waninyikinyirnangu, warrkamu jinikinyirnangupa nyuntuku partunupa yurranga. Ngajulu yirrkulu nyuntuku pinakarrinyikinyirnangu nyuntuku muwarrrjaku. Puntaju munu yingaminyin ngaju wupartupa nanikutu. Ngajumilirrangulu jarnturrangulu yijapa nganamiyirni kuwiyi pikalyju. Munurla! Kumarri marnanyin wirlanaku kuwiyiku nganinyakupa. ³⁰ Ngaju munu nyungukapali nyuntumilikapali nyirtingunyakapali, nyuntulu nyuntumili warrarn yinyanpa. Palinyju warrarnku warnku mana, wiyirr warnku kurlu jini mirtawanga. Kuwarri paliny kulpanyajalu nyuntulu wirlarnanpalu palinyku kuwiyi jinjimama.'

³¹ Japartumurninyju wurrarnala, 'Partany, nyuntu waninyijin ngajungu, ngajulu kalkurnarnanta japartulu. Nyungu waninyiyinga nyuntumili nganin-nganin. Ngajulu wiyirr kalkurnarnanga nyuntuku. Marlkarri jarrulumarnapa yija nyungu wantulupiyinga nyuntuku. ³² Ngajulu wurrarnarna nyungu nyuntumili marrka yijakapali marlkarri jarrima ngarramarnti. Munurla! Wankanyu! Kaja yiji yana. Yakarnaminyikapali ngarrakunyu. Munurla! Kulpanyaji wankanyu ngarrany! Palajunjalu jurtungu pikaly yiji jarruluminyi.'#'

16

¹⁶ [Yayipirayamulu karra marnalu]...nyarra waninyi wirtu yiji wuju partijirri kaniny nganarnangapa nyurranga. Palarranguku nganarnanga ngarnurtupa karryny yananyaku nyurrakartiku munu yiji, ngunjul yija palaku. Palarranguku pukun nyurranga ngarnurtupa karryny milpanyaku nganarnakarti munu yiji, ngunjul yija palaku.

22

³¹⁻³² "Jayiman, Jayimankayi, Jayitanju Ngarrka japirr marna nyurraku, marrjala yakurr manaku nyurraku. Ngajulu ngarlu japirr marnarnangu Ngarrka nyuntuku, Jayimankayi, nyuntuku yijalmarta jinaku Ngarrkanga ngarrakunyu. Nyuntulu warinykurnu jarrinyaja kulpanyaku ngajukarti ngajuku yajanaku, palarrangu jinta pukun ngajuku miranu jilamanjaninyi, janalu ngajuku yirnkulumarta yajanaku."

John

SECOND TENTATIVE DRAFT of JOHN 3:16-21 (not final).

3

⁶ Marrngumili kawu nyarra paliny paliny milijangarra pipi japartuja. Paliny mili pirlurr nyarra Ngarrkamilija Pirlurrja.

¹⁶ Marrngurrangu ngarlungu yija Ngarrkanga / God-ja. Palajunjalu yinyanganyjurrinyi pujamu walja paliny milingarra, palinyja yijalmarta jinakattarrangu munu pujunuku jarrinyaku, ngarramarnti wankanyuku waninyaku paliny milingi ngurranga. ¹⁷ Munu ngakarnama paliny mili pujamu nyungukarti ngapiku, jurtu ngakanaku wiyirruku. Palinyju ngakarna nganyjurruku kartuwarra manaku wiyirruku! ¹⁸ Nganurtulupa yijalmarta jilkulinyipili God-mili pujamungu, munu jurtu ngakalkulinyjaninyi. Wiyirr yijalmarta jinakatawayi palajunmarta kurluny-kurlunyjangarra waninyayi kakuputu, God-mili pujamu waljanga yakal manakata.

¹⁹ Yakujungarra: Tili God-milingarra milpanyanganyjurraku, marrngulu warukurlaku karrinyaya, kurlujartinykungarra karrinyaya. ²⁰ Malyparr karrinyaya Tili God-milakungarra kurlujartiny jinakata, munu milpanyakayi Tili God-milikarti, kurntanya jinangamarra. ²¹ Wiyirr ngalypaku jinakata Tili God-milikarti milpulupiyi, jintalu yirrilapiyi wunyjurrukupali warrkamu jarrinyajanaku jananga.

14

¹ Jiyijajilu wurrarnajanaku pirirrimartanga paliny milirrangungu, "Munu wantayi ngarlu kurluny-kurluny. Yijalmarta jiliyili Ngarrkanga, ngajumilingi kankajirringi Japartungu. Yijalmarta jiliyiji ngajungu pukun. ² Ngajumili Japartu ngurrarrangu kurrrngaljartiny paliny milingi warrarnja. Yija wurrarnarninyurraku. ³ Walangkarr yankulumarna Japartumilikarti. Palanga ngurra parljulumarnanyurraku. Palaja kulpulumarna, kangkulumarnanyurrinyi palakarti, ngajumilikarti Japartumilikarti ngurrakarti, nyurraku waninyaku ngajungu ngarramarnti. Kunmu jarruluminyi ngajumilingi Japartumilingi ngurranga. ⁴ Palakarti yankulumarna. Palaku ruwurtuku palakartiku miranu nyurra." Palajun Jiyijajilu wurrarnajanaku.

⁵ Warajalu, ngapilu, Tamajilu, ngurnjurnikinyi palaku muwarrku, karra marnalu Jiyijajiku, "Nyampali! Wanyjarni yananyan? Munumpa nganarna palaku. Munumpa nganarna ruwurtuku palakartiku. Wunyjurru yajalapiyirninti palakarti?"

⁶ Wurrarnajanaku Jiyijajilu, "Japartukarti kangkulumarnajaninyi warajapa waraja marrngu parirraja ngajulungarra. Yijaku muwarrku miranu jilamarnajaninyi Japartuku ngajulungarra. Wankanyu ngarrany jilamarnajaninyi ngarrakuny ngajulungarra. Yija ngajumili muwarr: marrngu munu yiji yankuliny ngajumajirri Japartukarti. Yankulupalayi Japartukarti ngalayangarra."

15

⁵⁻⁸ ... [Jiyijajilu karra marnajanaku paliny milirranguku pirirrimartaku], munu yiji nganipa jilkulunyurru ngajumajirralu. Yijapa warinyju warinykurnulu yakalanyili ngaju, paliny wurrulykapali tikirrkapali jarruliny. Wurruly nyarra palajunmarta marrngurrangulu kuru marnayijaninyi minyjinaku. Ngajungungarra kuluna wantulunyurru-pala tukulu jilkulunyurru ngajumilija muwarrja, palajunjalu nganikupa Ngarrkangarra japirr malkulunyurru, nganipa pala palangarra jilkuliny. Ngajumilirrangungu marrngurrangu ngalypakata jinakattarrangu, kakuputulu ngalypa yiji jinayi. Marrngurrangulu yirrinajalu yijalu yiji nyurra malapiyi Japartu ngajumili.

Acts

Unknown if consultant checked.

2

⁸ ...Nganyjurrulu wiyirru pinakarrinyanyijaninyi, jana muwarr pinayi nganyjurrumilingi waljarrangungu muwarrjarrangu.

3

¹⁹ Kuwarringulungarra yijalu yiji kurlkarri malkulunyurru jilkulunyurru ngarlulu warinyju, Ngarrkakartingarra jarrayalu; palajunjalungarra kurlujartinyja kurlparr pilkulinyurraku.

17

³⁰ Purlpija Ngarrka miranu waninyijanaku marrngurranguku, yirrkulu kurlu jinikinyayi munumpalu janamilalu. Puntaju munu kurlu jinamajanaku, yakarnajaninyi. Kuwarri yartikarra ngawu kanyjil-kanyjiljaja wurrarnajanaku wiyirru ngunarrijirriku, "Pinakarrayi! Munu kurlujartiny jinaku. Yakaliya! Kulpanya walarni jarrayi yakujani! Kuwarrija jilkulunyurru ngajumilija muwarrja."

Romans

Unknown if consultant checked.

6

⁴ Jiyijaji Kurayiji nyarra marlkarri jarrinyajanga, nganyjurru pukun marlkarri jarrinyinyikapali; paliny jungkaranga wirrinajanga, nganyjurru pukun jungkarangakapali jarrinyinyi. Wankanyu jinajanga Japartulu, nganyjurru pukun wankanyu jirninganyjurrinyi Kurayijingi kuluna. (Yijalu yiji yarni-yarnilu Japartulu nganin-nganinkupa jinakata, munu ngarnurtulupa kurnta jinakayi.) Palajunngarra jarrinyanganyjurruku nyarra jampa warinyju ngapanga jirninganyjurrinyi. Palajunngarra Ngarrkalu jirni, nganyjurruku wariny jarrinyakupa ngalympanga yiji waninyaku.

²³ Marrngurrangulu kurluny-kurluny jinayi ngarrakunyju, puntaju marlkarri jar-rulupiyi. Marrngurrangu nyarra Jiyijajingi Kurayijingi nganyjurrumilingi Nyampalingi kulunaja puntaju ngalympanga wantulupiyi. Ngarrkalu wankanyu ngarramarnti kalkulkulinyjaninyi.

8

⁷⁻⁸ Jampa marrngulu pinakarrinyalu palinyamilaku waljaku ngampankataku pirlurrku, paliny yukunykata jarrinyalu Ngarrkaku. Munu pinakarrinyakalu Ngarrkamilaku muwarrku, munu yiji ngunjul palinyku! Palarrangu pinakarrinyakata waljaku ngampankataku pirlurrku, ngunjul yiji janalu munu pikaly jinakayi Ngarrka.

13

¹³ Nganyjurrulu yijalu nganin-nganin jilkunyi jurtulu, nyarra ngalypa wiyirru yirrinaku kurlumajirri, pirlpanga. Munu kurntany yiji nganipa jinaku, munu yawurr jarrinyaku, munu nganinyaku marlkaku, munu jintamilingi nyupanga karta karrinyaku, munu kurla-kurla jarrinyaku jintanga, munu kulipatinaku, munu mikulu yirrinaku jinta.

14

²¹ Nyarra jintalu kuwiyi mirurruku yinganyikinyijianaku, palajunju wurranikinyiy-ijaninyi mirurrurrangu nyampali janaku. Nyuntulu pala kuwiyi ngalkuluman, nyuntu miranu ngalympangarra palajun jinaku. Nyuntu miranu munu kurluny-kurluny palajun jinaku nyuntulu. Ngurnipali nyuntulu wayin minpilamanpa kuwiyi ngalkuluman. Warinyju marrngulu ngurnipali yirrilantili palajun jinaja, palinyju kurlkarri malali kurluny-kurluny yiji palajun jinaku, palinyju pukunngarra palajun jinaku ngurnipali karruliny, palinyju palajunku jinaku karruliny jampa nyuntulukurra yirrininti jinaja. Palinyju kurlkarri malkuliny nyarra kurluny-kurlunyngarra yiji palajun jinaku. Palajunjalu kurluny-kurlunyngarra yiji palinyku. Ngarrkalu wirilalkuliny paliny palajun jinaja.

1 Corinthians

Draft.

5

¹¹ ...Jintalu marrngurrangulu wurranayarninyi Kurijin, kurlujartiny ngarrany jinayi. Ngurnipali jana kurla-kurlakatarrangu, ngurnipali lirrjalkatarrangu, ngurnipali ngarluja nyurra marnayijaninyi jinkanajarrangu mangunyakalirrangu, ngurnipali mitulu yimpinakatarrangu, ngurnipali karikatarrangu, ngurnipali ngulyukatarrangu. Munu kulunaku marrngurrangu palajunmarta jinakatarrangu, munu yiji nganinyaku palarrangungu.

6

⁹⁻¹¹ Yija yiji nyurra miranu nyarra kurlujartiny jinakatarrangu munu Ngarrkamilingi warrarnja jarrulupiyi. Munu mitu malkulunyurrarningu. Jinta marrngurrangu kurla-kurlakatarrangu waninyayi, jintalu ngarluja nyurra marnayijaninyi jinkanajarrangu mangunyakalirrangu, jinta karta karryinyayianaku warinymilingi nyupajingi, jintalu piririmartalu yikarnayarninyi, jinta ngulyukata waninyayi, jinta lirrjalkatarrangu, jinta karikatarrangu, jinta mitu yimpinakatarrangu, jintalu kulilu ngulyulu mananyakatarrangu. Palajunmarta jinakatarrangu munu Ngarrkamilingi warrarnja jarrulupiyi. Jinta nyurra palajunmartangarra waninyikinyinyurru, kuwarri nyurra wariny. Nyampalilu Jiyijaji Kurayijilupa Pirlurrju Ngarrkamilalu jinta pirnapulunyurrinyi kurlujartinyja, nyuku jirnapulunyurrinyi Ngarrkakungarra, kulurnapulunyurrinyi ngalypanga Ngarrkanga.

10

¹²⁻¹³ Ngurnipali nyuntulu kurlkarri malkulamanparningu nyuntulu jinan jurtulu. Mintu wantuluman puru kurlujartiny jinangamarra. Nyarralu Wirtulu Mirurrulu yirrkulu yakurr malamanta warinyapa warinyku kurlujartinyku jinaku. Wiyirr pukun jinta yakurr marnajarninyi marrngurrangu palajunmartalu. Kakuputulu yijalmarta jilali Ngarrkanga, palinyju pirlurr nyuntumili tarn-tarn yiji jilamangalu yakurr manangamarra. Palajun yakurr manajalu, jurtungu nyuntu kurlujartinymajirri.

14

²⁶ Kunmungu jarrinyaja muwarr pinaku Ngarrkanga, wariny Christian-mili yinmajartiny, wariny miranu jilkulinyurrinyi Bible-ja, wariny pinakarrinyaja Ngarrkaja, wariny muwarr pinaku karrinyi muwarrju kajamartajalu warrarnjalu ngajarrijalu, wariny pala warinymili muwarr explain jinaku karrinyi. Wiyirr jilkulinyurru ngalypa jinaku nyurramili church. ²⁷ Yijapa wariny muwarr pinaku karrinyi muwarr warinyjalu muwarralu, yijapa kujarra muwarr pilkinypulu, yijapa kujarrapa warajakartajakun, warajangapa warajanga. Palaja wariny muwarr explain jinaku. ²⁸ Yijapa wariny explain-a-kata-majirri, palarrangu muwarrku pinaku muwarrju kajamartajalu muwarr pinaka, muwarr pinaku Ngarrkangajakun. ²⁹ Yijapa Ngarrkalu muwarr yinyajaninyi, jinta muwarr pinaku, kujarrapa warajalu, jinta (the rest) janamili muwarrku kurlkapirli jarrinyaku, pala ngalypa, pala kurlu? ³⁰ Yijapa warajalu muwarr pinikinyi, palaja Ngarrkalu muwarr yinganyalu muwarr winyja wariny marrngu, pala walangkarr marrngu muwarr pinakarrinyaja kajanaku, jama jarrinyaku. ³¹ Nyurra wiyirr muwarr Ngarrkaja muwarr pilkunyunyurru, warjanga warajanga. Palajunjalu wiyirr miranu jarrulinyurru. Ngarrka muwarr yinganyaja, muwarr pinakata jiparnarnparninyi jalpu. Ngarrka munu karrinyama dis-order, paliny karrinyikinyinganinyi yijalu jinaku wiyirr.

15

THE RESURRECTION

¹ Yuu, Christian marrkarrangupa [Christian brothers, friends, brothers and sisters ??] nyurraku kurlkapirli jinaku karrinyarna pala muwarr ngalypakata. Nyarra "muwarr pimirninyurraku" [wurrarnarnanyurraku ??] Pikalyjartinyju pinakarrinyinyurralu pala muwarr, yijalmarta jirninyurralu, kuwarri yirrkulu tarlka kalkurnanyurru. ² Yirrkulu yijalmarta jinakanu, nyungulu muwarrju ngalypakatalu Nyampali Jesus Christ kartuwarra marnanyurrinyi. [Actually it is the Lord Jesus Christ who saves you, when you believe the message.] Palajun yijalu yijalmarta jinajalu, munu partarl

yijalmarta jirnanyurra. ³ Warinyarrangulu puripi yinku muwarr jakurl kanyajiya. Palaja pala muwarr jakurl kanganyarranyurraku ngajulu. Pinakarrayi! Nganyjurru wiyirr Ngarrkanga panypanyiyirni. Palajalu Ngarrkalu nganyjurru wirranaku. Christ marlkarri jarrinyinganyjurruku kartuwarra manaku, Ngarrkamilijangarra muwarrjangarra. Palajun. ⁴ Jungkaranga wirrinayi, kujarrapa warajangangarra turipa jini marlkarrija Ngarrkalu, Ngarrkamilijangarra muwarrjangarra. ⁵ Yirrinri Peter-lu, palaja yirrinayi Twelve-jungarra [?]. ⁶ Palaja kurrngalju yija yirrinayi, yajanakatarrangulu 500-ju warajangangarra. Jinta [?] puripi marlkarri jarrinyiyi. Kurrngal [?] wanka jarrinyiyi kuwarri. ⁷ Palaja James-ju yirrinri, yarti wiyirruju Apostles-ju [?] yirrinayi. ⁸ Yartikala yirrinri ngajulu pukun nyirrinrikartil. ⁹ Jintanga Apostles-ja [?] ngaju puru, wupartukapali yija. [I am not even worthy to be called an Apostle - key term: Apostle ?] Puripi wirranakinyirnijaninyi Christian-arrangu Ngarrkamilirrangulu ngajulungarra [key term: 'ekklasia' / 'congregation' / 'ones called together for a meeting']. ¹⁰ BUT, Ngarrka ngalya yija ngajuku [key term: gracious, showing favour to people who don't deserve it ?]. Palinyjungarra ngaju jirninyi nyungukapali kuwarri. Yuu, munu partarl ngajunga ngalya jirni. Munurti! Ngajulu wirtu yija warrkamu jirrinri, ngajunga palarrangulu jintalu Apostles-ju wupartujakun warrkamu jirni. Munurti ngajulu, Ngarrkalungarra jirnikinyi ngajunga. ¹¹ Yijapa ngajulu muwarr pirni, yijapa palarrangu muwarr pirni, puru wanta, nganarnalu wiyirruju muwarr pirniyirni pala warajajakun muwarr, nyarra muwarr ngalyapakata yijalmarta jirnikinyi nyurralu wiyirruju.

NGARRKAMILI MARRNGURRANGU MARLKARRI JARRINYAJA WANKANYU KIN JILKULINYANINYI

¹² Nganarnalu miranu jinakinyirni Christ marlkarri jarrinyaja Ngarrkalu mana kanya kanka. Jintalu nyurranga wurrarnayi marlkarrinyjarri marlkarri wantulupiyi, munu wankanyu jarrulupiyi. ¹³ Yijapa marlkarrinyjarri marlkarri wantulupiyi, Christ-ngarra pukun marlkarri wantuliny. ¹⁴ Yijapa Christ munu wankanyu jarrima, nganarnalu wurranakinyirni mitu wakany, nyurralu puru yijalmarta jarrinyjurru mitungu. ¹⁵ Yijapa marlkarrinyjarri munu wankanyu jilkulinyaninyi Ngarrkalu, nganarnalu mitu marnayirni Ngarrka. Wurrarnayirni Ngarrkalu kanka mana Christ. Janamilija muwarrja, nganarnamili muwarr munu yija muwarr. ¹⁶ Yijapa marlkarrinyjarri munu kanka manamajanyirni Ngarrkalu, Christ munu kanka manama Ngarrkalu. ¹⁷ Yijapa Christ munu kanka manama Ngarrkalu, puru yijalmarta jirnanyurru, yirrkulu panypanyakatarrangu nyurra. ?? ¹⁸ Palarrangu yijalmarta jarrinyiyi Christ-japa yarti marlkarri jarrinyiyi Wikakarti Wirtukarti yanayi, munu kulpulupiyi! ¹⁹ Yijapa nyungujakun warranjajakunngarra wankanyu waninyanga, pikaly waninyanyi Christ-ja, wurrarniyarninyi wankanyu jilinganinyi Ngarrkalu, jinta paju yija jarrulupiyinganaku! [more sorry for us than for anyone else] ??

²⁰ Pala mitu. Nyungu yija-yiji muwarr: Ngarrkalu marlkarriny jarrinyaja kankangarra mana Christ! Paliny walangkarr yana, palinyja yarti kanka malkulinyaninyi kurrngal yiji Ngarrkalu! ²¹ Warajalu marrngulu jinajalu wiyirr marlkarri jarrayinyi. Palakapalingarra warinyju marrngulu jinajalu wiyirr wankanyu jarrinyinyi. ²² Nganyjurru marrngurrangu wiyirr Adam-milirrangulu nyirrinrikartijarrangu. Palaja marrngurrangu wiyirr marlkarri jarruliny nganyjurru. Yakujun nganyjurru wiyirr Christ-milirrangulu wankanyu jilkulinynganyjurrinyi Ngarrkalu. [Note the forward reference, followed by return to present time:] ²³ Jurtungu yajalkulupiyarninyi. Christ walangkarr, palaja, kulpanyaja Heaven-ja paliny, palinyja yijalmarta jinatarrangu wiyirr. ²⁴ Palaja Christ-ju jipi jilkulinyaninyi [all rulers and powers and forces — shall we specify Satan and the mirurrurrangu ?] Yartikarra Christ Nyampali Wirtu jarruliny. Palaja wiyirr yungkuliny Ngarrka. Palaja Ngarrkalu wurralkuliny, "Jipi!" ²⁵ Pala yartiku. Kuwarriku Christ nyampali jarrinyakupa wirralculinyaninyi wiyirr yukunu pinakatarangulu palinyku. ²⁶ Yukunu pinakata nyirrinringarra Death. ²⁷ Ngarrkamili muwarr wurrarninyi, "Ngarrkalu wirrinri wiyirr kaninykurti Christ-mili jina." (Ngarrkalu munu wirralculinyarninyi kaninykurti Christ-mili jina. Ngarrkalu jinta wiyirr wirrinri kaninykurti Christ-mili jina.) ²⁸ Palaja, Christ wiyirruku Nyampali jarrinyaja, wirralculinyarninyi kaninykurti Ngarrkamili jina. Palajunju Ngarrka Nyampali Wirtu jarruliny wiyirruku, nyarrakurnujirri.

JINTALU JANPA JINIJANINYI WARINYARRANGU MARLKARRINYJARRIKU

²⁹ Warinyarrangu marlkarri jarrinyiyi janpa jinamajirri. Jintalu wariny marrngulu janpa jinijanyi, wurrarnayi, "Palajunju jinajalu ngalya jilkulinyjanaku marlkarrinyjarriku." Nyarra warinyarrangulu wurrarnayi, "Marlkarri jarrinyaja, marlkarri

wantuluman ngarramarnti.” Janamilirrangu muwarr rurru pirnayarninyi. Yijapa marlkarrinyjarri marlkarri wantulupiyi, janpa jinaku marrngu wariny munu ngalya jilkuliny, munu wankanyu malkuliny! ³⁰ Kurlkapirli jarrulinyurru nganarnapa. Jinta wirla-wirlalkulinynganinyi karrpurangu karrpu. ³¹ Karpurrangu warinypa wariny marlkarri wirlalajiyili! Yijarla pala muwarr! Kamparta ngaju Christ-ju jinajalu nyurranga. Yijarla pala muwarr pukun! ³²⁻³³ Palarrangulu marrngurrangulu Ephesus-ja kulipartirnajiya. Jana lion-arrangukapalipa tiger-arrangukapali! Yijapa marlkar-rinyjarri marlkarri wantulupiyi, kulipartinajalu munurti yija jirnirni! Yijapa marl-karrinyjarri marlkarri wantulupiyi, “Ngalkunyi, minpilkunyi, marntungu marlkarri jarrulumininy!” Jintalu wurrarnayi muwarrarrangu palakapali. Mitu muwarr janamili. Munu pinakarrayijanaku! [“Bad company corrupts good character.”] ³⁴ Jurtulu yija kurlkapirli jarrayi, munu kurlujartiny jilkulinyurra [stop sinning!] Jinta nyurranga munumpa waninyayi Ngarrka. Kurntany wantayi palaku.

KAWURRANGU NGANYJURRUMILI WARINY JARRULUPIYI

³⁵ Jintalu japirr marnayi, “Wunyjurru Ngarrkalu kanka malkulinyjaninyi marlka-r-rinyjarri? Nganikapali kawu janamili?” ³⁶ Munu ngawu wantulinyurru. Jijirr jungkanga wirrinaja, marlkarri jarrinyaku. Palajangarrajakun turlpalkuliny, wirtu jarruliny, warruly jarruliny. ³⁷ Pala warruly turlpanyaja wariny yija, munu jijir-rcapali. ³⁸ Ngarrka miranu palaku jijirru, yinganya kuwarrija kawu, karrinya palangarra. ³⁹ Marrngurrangu, kuwiyirrangu, wirrujartinyarrangu, janpamalurrangu majangujartiny, warinypa wariny. ⁴⁰ Wiyirr parlparrrja waninyayi kawujartiny. Wiyirr jungkanga waninyayi kawujartiny. Warajapa waraja, wariny yija jintanga wiyirra. ⁴¹ Karpurru munu wirlarrakapali. Wirlarra munu panikatarrangukapali. Waraja panikata munu warinykapali panikatakapali.

⁴² Palakapali jarruliny kawuku nganyjurrumilirranguku. Nyungurrangu kawu marlkarri jarrulupiyi, wirrilapijyaninyi jungkanga, jijirrcapali. Kanka manaja, wankanyu wantulupiyi ngarramarnti. ⁴³ Nyungurrangu kawu manyurla, munu ngalya yirrinaku. Kanka manaja ngalya yiji wantulupiyi, marrjapanu. ⁴⁴ Nyungungu warrarnja waninyaja, marrngulu warlininyi nyungu kawu. Partarl warlilkuliny wariny kawu, kanka manaja kawu, parlparrrja kawu.

⁴⁵ Ngarrkamilalu muwarrju wurraininyi, “Nyarra walangkarr pirirri, yini Adam, marrngu wankanyu jarrinyi. Nyirrirnikata pirirri, Christ, pirlurr wankanyu jinakata jarrinyi. ⁴⁶ Pala kawu warlinapinti walangkarr jarrayinyi, yarti pala parlparrrja kawu jarrayinyi, warlinawayi kawu. ⁴⁷ Ngarrkalu yarni mana pala walangkarr pirirri, Adam, kurlurluja. Pala nyirrirnikata pirirri, Christ, parlparrrja milpanya. ⁴⁸ Marrngurrangu nyungungu warrarnja kawujartiny Adam-kapali. Marrngurrangu parlparrrja kawujartiny Christ-kapali. ⁴⁹ Kuwarri nyungungu warrarnja nganyjurru kawu Adam-kapali. Yarti parlparrrja kawu nganyjurrumili Christ-kapali jarrulupiyi.

⁵⁰ Marrkarrangu ngajumili [??], Ngarrkamili ngurra parlparrrja waninyi ngarramarntiku. Nyungurrangu kawu nganyjurrumili, majangujartinyipa pijirrijartiny, nyilykirr jarrulupiyi. Munu waninyakayi ngarramarnti. Partarl wantulupiyi Ngarrkamilinga warrarnja parlparrrja.

⁵¹ Yuu, ngurnjul ngalypakata yija wurralamarnanyurraku: Nganyjurranga jinta munu marlkarri jarrulupiyi. Nganyjurra wiyirr warinykapali jarrulumininy. ⁵² Jampangangarra jarruliny, wirlujartukapali. Angel-ju trumpetjartinyju wirtu ngurntirri jilkuliny. Ngarrkalu wiyirr marlkarrinyjarri kanka malkulinyjaninyi, ngarramarntiku munu nyilykirr jarrulupiyi. Palanga wankanyurrangu nyungungu warrarnja wariny jilkulinyjaninyi, nganyjurru munu marlkarri jarrulumininy, wankanyu wantulumininy ngarramarntiku. ⁵³ Nyungurrangu kawu nyilykirrpinti Ngarrkalu wariny jilkulinyjaninyi, marlkarriwayipa nyilykirrwayi. ⁵⁴ Nyungurrangu kawu nganyjurrumili manyurla, marlkarri jarrulupiyi. Ngarrkalu wariny jilkulinyjaninyi, munu yiji marlkarri jarrulupiyi. Palaja marrngu wiyirr miranu jarrulupiyi, Ngarrkamili purrpaja muwarr yija: ⁵⁵ “Marlkarri jinakatakayi, Christ-ju marlkarringarra wirlarnanta! Marlkarri jinakatakayi, partarl kampalkulinynganyjurrinyi!” ⁵⁶ Marrngurrangulu munu pinakarrinyayi Ngarrkanga. Palaja Ngarrkamili Manguny marlkarri wirlanaku. Papparra wirtu yija jilkulinyjanaku. ⁵⁷ Ngarrkalu ngakarnanganyjurraku Christ, kartuwarra manakata jarrinyaku nganyjurraku. Christ-ju marlkarri jirni pala marlkarri jinakata. Palajalu nganyjurru wurralaminyi Ngarrka, “Yarranija!” ⁵⁸ Palajalu, marrkarrangu, tarlka wantulinyurru, janggankawayi. Yirkulu pikalyju warrkamu jilkulinyurralu Nyampali Jesus-ku. Wiyirru jinajarrangulu palinyku Ngarrka pilaly jilkuliny. [??]

Galatians

Unknown if consultant checked.

5

¹³ Jipi, muwarr pilamarnanyurraku, Kurijinarranguku. Jintalu wurralapinyurruku, "Yijalu pinakarrulunyurru Mujujumili muwarrarrangu, purlpi wirrinjanaku Juwurranguku marrnguku. Palinya muwarrja jilkulunyurru. Munujalu nyurra munu Jiyijaji Kurayijimili." Palajun wurralapinyurruku. Mitu yiji janamili muwarr. Jiyijaji milpanya Ngarrkaja kartuwarra manaku nganyjurraku. Yijalmarta jininyurru palinya. Palajalungarra nyurra palinymilirrangu jarrinyurru. Munu Jiyijajimili jarrimanyurru pinakarrinyajalu Mujujumilaku muwarrku.

Tuku jarrulunyurru mitungumarra! Munu wurralanyurrarningu, "Jiyijaji Kurayijimili nganyjurr, puru ngakarnanganyurrinyi. Munu pinakarruluminyalu Muwujumilaku muwarrku. Kuwarri nganyjurrulu turpalu jinanyi nganiwarralpiritiku karrinyanyi jinaku!" Munu palajun muwarr pikulunyurru! Palajunja muwarrja lirrjal wirtu jarranyurrulu mayiku, kariku, mirtawaku, pirirriku, nganin-nganinkurrangu, puntaju wirlalanyurrarninyili, ngulyu marranyurrulu, warinyirrangupa kurlujartiny jilinyurru. Munu kurlujartinyja yungkulunyurrarninyili. Munu yiji palajun jilkulunyurru! Nyurra Kurayijimilirrangu. Palajalu kuwarringulu yija yiji munu kurlujartiny jilkulunyurru, Kurayijimilija muwarrja jilkulunyurru ngarramarntilu, nyurra ngarlungu jilkulunyurrarningu, palajunjal yija-yiji tuku jilkulunyurrarninyi. ¹⁴ Ngarrkalu wirrinnganyjurraku warinyapa wariny muwarrarrangu. Yinyanganyjurrinyi palarrangu muwarr ngalya wantuluminyi ngungku wiyirr, ngalya kalkuluminyijaninyi jinta, munu kurlu jilkuluminyijanaku. Waraja wirtu yiji muwarr wirrinnganyjurraku: Nyungulu warajalu muwarrju warlirnanjaninyi jinta wiyirr muwarrarrangu Ngarrkaja: "Nyuntulu yijalu yiji tuku jinanparningu. Palajunju wiyirr jinta pukun marrngurrangu tuku jilamanjaninyi nyuntulukapali tuku jinanparningu." ¹⁵ Kurkarri marnanyurrinyi yarranyurrulu warinykurnu. Wunyjurr? Muwarrja kulilu yirrinnyurrarningu? Nyurni marnanyurrarningu? Tuku jilkulunyurrarningu! Palajunjal kurlujartinyja yiji jilkulunyurrarningu mujujakartajakun.

¹⁶ Nyungu muwarr wirtu wurrarnarnanyurraku: Ngarrkamilaku Pirlurrku yiji pinakarrinyaku. Yirrkulu pinakarrayalu palinyku, palinya muwarrja yirrkulu jilkulunyurru. Palajun jinajalu munu kurlujartiny jilkulunyurru. Yirrkulu wurralkulunyurrarningu, "Yijalu munu pikaly jilkulumarnarningu ngajulujakun, ngajulu pikaly jilkulumarna Ngarrkangarra."

¹⁷ Miranu nyurra marrngurranguku, nganyjurr wiyirr pirlurr ngarlul ngampankata, yirrkulu pikaly jinaku karrinyinyarningu nganyjurrulu. Nganyjurr karrinyanyi warinyku, kurluku, Ngarrka Pirlurr karrinyi warinyku, ngalypaku. Paliny karrinyi ngalypakataku, ngunguku. Wiyirr pinakarrinyakatarrangu Ngarrkamili Pirlurrku jurtungu jilkulinyaninyi ngunguku, ngarlul nyinga malkulinyaninyi kurlujartiny jinajamarra. ¹⁸ Ngarrkaku Pirlurrku yiji pinakarrulunyurru. Palajunjal munu kurkarri manaku muwarr nyarra Muwujuja.

¹⁹ Kurrngalju marrngurrangu munu pinakarrulupiyalu Ngarrkamilaku Pirlurrku. Palarrangu jankanyakatarrangu yiji. Nyurra miranu wunyjurrakata marrngurrangu, jampa ngayarta jarrinyanyi nganyjurrumili wiyirmili pirlurr ngampankata ngarrakuny, kurlujartinyarranguku jinaku karrinyanyi ngarramarnti, kurlujartiny jinanyi ngarramarntilu. Palajunjal jinta kurla-kurlakatarrangu jarrinyayijanaku jintaku, jintalu pirrimarta yikarnayarninyi, jintalu mirtawanyjarri yikarnayarninyi, jintalu munu jurtungu warlirnakayarningu; ²⁰ jintalu marni pinayi miyu mangunyarrangukapali, ngarlula nyurra marnayijaninyi, kurlujartinyarrangu maparnjukapali yumuny jinayijanaku jintanga, yukuny pinayarningu, warnta marnayarninyi, miku jarrinyayarningu, wirriyi jarrinyayi, raka-raka jarrinyayi, jinta pinayarninyi, yirrkulu waninyayi waljangajakun, ²¹ jintamilaku wurrukarraku karrinyayijanaku, yawurr jarrinyayi, yawurrja warajanga ngawu jarrinyayi, kurlujartinyarrangu jinayi, nganin-nganinarrangupa jinayi palajunmarta. Palajunmarta yirrkulu jinayi pirlurrjalu ngampankatajalu. Palajunmarta jinakatarrangu munu wantulupiyi Ngarrkanga palinymilingi warrarnja. Yija pala muwarr. Purlpi wurrarnarnanyurraku minyirru, kuwarri yarrana kurkapirli jinirrinnyurrinyi: Palajunmarta jinajarrangu munu wantulupiyi Ngarrkanga.

²² Jintalu marrngurrangu yirrkulu pinakarrulupiyalu Ngarrkamilaku Pirlurrku. Palinyju kurkapirli jinajanyini marrngurrangu warinykurnu, ngalypakurnu. Ngarlul

nyinga manajaninyi marrngurrangulu ngarlungu wirrilapiyarningu, ngarlu pikaly jinajaninyi, ngarlu wuta jinajaninyi, palinyju nyampa-nyampa jinakatawayi jinajaninyi, ngalypakatarrangu jinajaninyi, yirnikatarrangu jinajaninyi,²³ jakartakata jinajaninyi marrngurranguku, warlilapiyiyarningu janamili walja ngampankata pirlurr. Wayirti? Nganurtu marrngulu karra malkuliny, “Palajunmarta jinaku kurlu. Munu palajun jilaman!” Munu yiji marrngulu palalu muwarr pilkuliny palajunmarta!²⁴ Palarrangulu Kurayiji Jiyijajimilirrangulu yirrkulu wurralkulupiyarningu, “Ngaju ngampankata pirlurr kurlujartinyku karrinyarni. Munu yiji! Ngajulu yakalamarna kurlujartiny. Munu ngampankata jarrulumarna. Ngajulu pinakarrulumarnalu Ngarrkamilakujakun Pirlurrku!”

²⁵ Yu! Kurlumajirrilu Pirlurrju wankanyu jininganyjurrinyi. Palajalu nganyjurrulu palinyku yijalu wurralaminyili nyampali jarrulinynganyjurruku. ²⁶ Yija munu raka jarruluminyi, yijalu munu yirrngilaminyarninyi, yija munu miku jarruluminyarningu.

6

¹ Kurijinarrangkay, miranu nyurra nganiku Ngarrka karrinyi. Yijapa warinyju Kurijinju kurlujartiny jilkuliny. Kurlumajirriku Pirlurrku pinakarrulunyurrulu, palaja ngalypaku jurti jilkulunyurrulu pala Kurijin, jakartalu. Kurlkapirlilu jilkulunyurru — munu nyurralu jilkulunyurru nyarralukapali. ² Paju karrulunyurrujanaku ngurnjurl-jartinyarranguku. Yakujun jinajalu jilkulunyurru Kurayijimilija muwarrja. ³ Munu nyurra-nyurra wantulunyurru. Yijapa nganurturrangulupa wuparturrangulu wurralipiyarningu, “Ngaju wirtu”. Palajunmarta wurranajala mitu marnarninyi. Yijarla wuparturrangujakun jana. ⁴ Nyuntulu yirrkulu japirr malamanparningu, “Wunyurru? Pala jinirni Ngarrkaja muwarrja?” Yijapa ngalya. Palaja ngarlu ngalya jarruluman. Munu wurralamanparningu, “Palarrangulu jintalu kurlu jinikinyi, ngajulu ngalypa-marta jinikinyirni.” ⁵ Nyuntumilingarra jurtu jilkuluman nyuntulu. Palajunku karrinyi Ngarrkalu. Munu parrjalamanjaninyi jinta yimpinaku.

⁶ Yijapa marrngulu miranu jilkulinyurrinyi Ngarrkamilaku muwarrku. Puntaju nyurralu yungkulunyurrulu mayipa warnkupa wurrupa nganin-nganin nyurramilaku pirnti pinakataku.

⁷ Pinakarrayi! Marrngulu mitu yakalali Ngarrkanga. Yijapa kurlkarri maninyi, “Ngarrka munumpa ngajuku.” Palinyju puru mitu marnarninyi! Kurlu pini yiji! Ngarrkalu yirrkulu parjarna, tarn-tarn jilkulinypalu panypanyajaku. ⁸ Yijapa marrngulu kurlu jilkuliny. Puntaju kurlu jilkulinypalu Ngarrkalu. Yijapa marrngulu ngalya jilkuliny. Puntaju ngalya jilkulinypalu Ngarrkalu. Yijapa marrngulu yirrkulu jilkuliny ngampangampankatalu pirlurrju. Puntaju marlkarri jarrinyaja Ngarrkalu jurtu ngakalkuliny ngarramarnti. Yijapa marrngulu yirrkulu pinakarrulinypalu Pirlurrku Kurlumajirriku. Puntaju marlkarri jarrinyaja Ngarrkalu wangkamarta wirrilkuliny, palanga wantuliny Ngarrkanga ngarramarnti. ⁹ Palajalu purnku-purnkuwayilu nganyjurrulu yirrkulu ngalyparrangu jilkuluminyi. Palajun jinaja yartikarra puntaju Ngarrkalu ngalya yiji jilkulinynganyjurruku.

¹⁰ Palajalu yirrkulu ngalya jiliminyijanaku marrnguku wiyirrk, yija-yiji ngalya jiliminyijanaku yijalmarta jinakatarranguku.

Ephesians

Unknown if consultant checked.

5

¹⁸ Munu yawurr jarrinyaku wayinjartiny, pala nyarra ngawu jinakata, kurlkarri manamajirrilu kurlujartiny jilaman. Yijamarta yungkulunyurrarninyili Ngalypaketanga Pirlurrja, palinyju jipanaku nyurraku jurtungu.

²⁸ Pirrimartalu nyarra yijalu yiji tuku jinayarngu jana kawu. Palajunju pukunngarra yijalu tuku jilapiyarnga janamili mirtawanyjarri. Ngarnurtulupa tuku jinarnga mirtawa palinymili tuku jinarninyi palinyju pukunngarra.

PAUL'S FIRST LETTER TO THE PEOPLE IN THESSALONICA

Unknown if consultant checked.

English names and loan words are now spelled as in English, with a hyphen before any Nyangumarta suffixes. All jini and pini have now been standardised as jirni and pirni. Should we change 'ngayiny' back to 'ngarlu'? Should we change 'yijalmarta jinakata' to 'Christian'? Now that the Translation Team have revised parts of it, we will need to update the English back translation to match it.

(1:1)

^{1a} Nyungu muwarr ngajuja Paul-ja, ngapija, Silas-japa Timothy-ja pukun. Nganarnalu mirli-mirlingi yarntarniyirni nyurraku yijalmarta jinakatarranguku ngurnungungu, Thessalonica-nga. Ngarrkamilipa Jesus-mili nyurra. Nyarra Ngarrka Japartu nganyjurrumili, nyarra Jesus Christ Nyampali nganyjurrumili. Pulanymilingarra nyurra wiyirr. Nyungu muwarr nyurraku wiyirruku.

^{1b} Nganarnalu japirr marnayirni nyurraku Ngarrka Japartu nganyjurrumilipa Jesus Christ nganyjurrumili Nyampali pukun, pulanyju ngalypalu kalkulkulinyapulunyurrinyi nganyju wutaku jilkulunyapulunyurrinyi.

(1:2-10)

²⁻³ Yirrkulu japirr marnayirni Ngarrka ngalypa jilkulunyurraku wiyirruku. Kurkkarri marnayirninnyurrinyi, yijalmarta jirninnyurrulu Nyampali Jesus Christ-ja, palajunjaluyirruku jirnananyurru ngarrakuny. Ngayinyja nyurranga Ngarrka, palajunjaluyirruku yirrkulu nganiwarralpiriti jirnananyurru yirnkulu jirnananyurru Ngarrkaku. Nyurralu yijalmarta jirnananyurru Nyampali Jesus kulpuliny kankajirrija, palaja kangkulunyurrinyi Ngarrkamilikarti warrarnkartu. Palajunjaluyirruku paliny yajarnanyurru. Jintalu kurlujartiny jirnananyurraku, munu purlu jarrimanyurrulu. Nganarnalu kurkkarri marnayirninnyurrinyi nganikapali nyurra. Palajalu yirrkulu karra marnayirnaluyirru Japartu Kankajirriku, "Yarrarnija!" ⁴ Yu, nganarna miranu nyurraku, Ngarrkanga ngayinyja nyurra, ngurrju marnanyurrinyi paliny milirranguku jarrinyaku. ⁵ Nganarna milpaniyirni nyurraku, wurrarniyirni nyurraku, "Ngarrkalu ngakarna Jesus nyurraku kartuwarra manaku." Munu nganarnamili muwarrjalujakun yijalmarta jirninnyurrulu. Munu! Ngarrkamili Pirlurr Ngalypakata milpanya nyurraku, palinyjungarra wurrarnanyurraku, "Yija pala muwarr!" Nyurralu yijalmarta jirninnyurrulu palanga muwarrja. Palajunjaluyirru nganarna miranu nyurraku Ngarrkalu ngurrju marnanyurrinyi paliny milirranguku jarrinyaku.

Nyarra waninyikinyi jirninnyurraku, miranu nyurra nganarnaku, nganiwarralpiriti jirniyirni, nyurralu palajunngarra jilkulunyurru nganarnalukapali. ⁶ Jampa pinakarrinyinyurranganinyi, nyurralu pukun jirninnyurrulu nganarnalukapalipa nganyjurrumilalu Nyampalilu Jesus-jukapali, yirnkulu nganiwarralpiriti jirninnyurru. Jintalu kurlujartiny jirnananyurraku, partal ngampa-ngampa pinayinyurrinyi yijalmarta jinaku palinyja. Nyurralu yirrkulu pikalyju yijalmarta jirninnyurrulu. Ngalyapakatalu Pirlurrju pikaly kalkurnanyurrinyi. ⁷ Palajalu jinta yijalmarta jinakatarrangu palangajirri warrarnajirri, Macedonia-nga Achaia-nga, kurkkapirli jarrinyi jana nyurrakapaliku jarrinyaku. ⁸ Nyarra muwarr Nyampali Jesus wirtu jarrinyikinyi nyurraja ngunarrijirri wiyirrkarti marrngurrangukarti Macedonia-nga Achaia-nga, palangajirri. Munu palarrangulujakunwayi pinakarrinyi pala muwarr, jintalu pukun ngunarrijirri warrarnajirri pinakarrinyi pala muwarr, palarrangu wiyirr miranu nyurraku yijalmarta jirninnyurrulu Ngarrkanga. Nganarnalu munu wurrarnamiyirni jananaku nyurra, purlpi ngarrany kaninyirni miranu waninyikinyi nyurraku. ⁹ Marrngu ngunarrijirri warrarnjarrangu wurrarnanyurrinyi. Jana miranungarra nyurraku, pinakarrinyinyurru nganarnamili muwarr, palajunjaluyirru wirrini yakarnanyurrujaninyi mitu mangunypalirranguku, Ngarrkamilirranguku jarrinyaku karrinyinyurru yija-yiji. Ngarrkangarra yija wankanyu waninyi ngarrakuny. ¹⁰ Yu, nyurralu yijalmarta jirninnyurrulu nyurranga wankanyu waninyipa ngarrakuny, mimarnanyurrulu paliny milaku Pujamuku Jesusku. Palinyju wankanyu jirni Jesus marlkarrija. Kuwarri mimarnanyurrulu Jesusku kulppanyajaku parlparrijaja. Palinyjungarra kartuwarra marnanganyurrinyi yijalmarta jinakatarrangu. Palajunjaluyirru Ngarrkalu munu kulilu yirrikulinynganyurrinyi.

2

(2:1 - 16)

¹⁻² Yu, nyurra miranu milpanyiyirninyurraku, munu puru wurrarnayirninyurraku Ngarrkamili ngalypakata muwarr. Yijalu yijalmarta jirninyurraku. Purlpi Philippi-nga jintalu marrngurrangulu kulilu yirirniyinganinyi, wirlarniyinganinyi, kurlujartinyja kalkurnikinyiyinganinyi. Miranu nyurra palaku. Palaja yakarniyirni Philippi, milpanyiyirninyurraku Thessalonica-karti. Palanga wurrarniyirninyurraku Ngarrkamili muwarr. Jintalu marrngurrangulu munu pinakarrimiyinganaku. Partal ngampa-ngampa pirniyinganinyi muwarr pinaku. Nganarna munu wirnti karrimiyirnijanaku, Ngarrkalu muwarr pinaku tarn-tarn jirninganinyi. ³ Wurrarnikinyiyirninyurraku nyarra yija muwarr, munu purulu mitu manamiyirninyurrinyi ngapiku warnkukupu yingamanyurranganinyi. Munu. Yirrkulu yirnkulu jirnikinyiyirni nganarnalu. ⁴ Ngarrkalu ngarrakunyu parrjarnanganyurrinyi, paliny miranungarra nganikupa nganyurrulu kurlkarri marnanyi. Palinyjungarra ngurru marnanganinyi nganarna jakul kanganyaku nyungu palinymili yija muwarr nyurranga. Palajalu nganarnalu karrinyiyirnalulu Ngarrkakungarra pikaly jinaku, munu marrngurranguku pikaly jinaku. ⁵ Munu nyurra marnamiyirninyurrinyi, ngapi nyarra nyurralu puntajulu wurrarnamanyurranganinyi yija ngalypakata. Munu lirrkalkatarrangu jarrimiyirni warnkukupu nganiwarralpiritiku. ⁶⁻⁷ Munu japirr marnamiyirninyurrinyi nyurralu nyurra manaku nganarnakupa jintalu pukun. Ngarrka miranu ngajuku, ngajulu yijalu wurrarnarni.

Nganarnalungarra wurrarniyirninyurraku muwarr nyarra Jesus Christ. Palinyjungarra nyungu ngakarnanganinyi nyurrakarti. Palajunjalu nganarnalu japirr marnamiyirninyurrinyi nyurralu ngalypanga kalkurnamanyurranganinyipa warnku yingamanyurranganinyi. Munu! Nganarna panyju karrinyiyirni palajun jinaku. Nganarnalungarra kalkurniyirninyurrinyi ngalypalu. Nyurra miranu nyarra pipilu tukulu kalkurnikinyi partany wupartu palinymili, palajunmartakapali jarrinyiyirninyurraku. ⁸ Nganarnanga ngayinyja yiji nyurra, kurlkarri marnayirninyurrinyi ngarrakuny [ngarrakunyu ??]. Palajalu munu muwarrjakun yinyayirninyurrinyi ngalypakata Ngarrkaja. Waljakapali jirniyirninyurrinyi nganarnamilikapali pukun. ⁹ Yu, wurrarniyirninyurrakupa muwarr Ngarrkaja, warrkamun jarrinyikinyiyirna mayipinti warnkuku. Munu japirr manamiyirninyurrinyi mayiku. Munu nganamayirni mayi nyurramili. Nganarna marrja warrkamun jarrinyiyirna karrpungupa warrukatingi pukun warnkuku maninyaku nganarnamilaku. Nyurra miranu palajunngarra [palajunjungarra ??] jirnikinyiyirni. ¹⁰ Nyarra wanikinyiyirninyurraku, ngarrakunyu yirnkulupa kurlumajirralu jirnikinyiyirni Ngarrka pikaly jinaku. Nyurra miranu palaku, Ngarrka pukunngarra, yija-yiji pala muwarr. ¹¹⁻¹² Nyurra miranu nyarra japartulu miranu jininyi yirnkulu jinaku partany palinymili, palajunmartakapali jarrinyiyirni nyurraku. Nganarnalu ngarrakunyu wurrarniyirni nyurraku yirnkulu jilkulunyurru pikaly jinaku Ngarrkaku. Palinyjungarra ngurru marnanyurrinyi. Yarti palinyju kangkulunyurrinyi palinymilikarti ngalypakatakarti warrarnkarti. Palajunjalu nyurralu yirnkulu nganiwarralpiriti jilkulunyurrulu palinykungarra pikaly jinaku. ¹³ Jampa wurrarniyirninyurraku pala ngalypakata muwarr nyurralu pikalyju pinakarrinyiyurru. Kurlkarri marnanyurru, "Nyungu Ngarrkamilingarra muwarr, munu Paulmilijakun." Pala yijangarra Ngarrkamili muwarr. Nyurralu yijalmarta jirninyurrulu palanga muwarrja, kurlujartiny jinajalu warinykurnu jarrinyiyurru, kuwarri yirnkungu jarrinyiyurru. Palajunjalu nganarnalu yirrkulu karra marnayirnalulu Ngarrkaku, "Yarrarnija!" ¹⁴ Jampa yijalmarta jirninyurrulu Ngarrkamilingi muwarrja nyurramili warrarn waljarrangu marrngurrangu kuli jarrinyiyiyurru. Nyurra jintakapali jarrinyiyurru, palarrangu yijalmarta jinakatarrangukapali ngapinga, Judea-nga. Janamili warrarn waljarrangu marrngurrangu kuli jarrinyiyijanaku, partal ngampa pirnikinyiyijaninyi Jesus Christ yajanaku. Palajunmartakapali nyurramilalu warrarnja waljarrangu partal ngampa pirnikinyiyiyurrinyi yajanaku palinyku. ¹⁵⁻¹⁶ Kurrgalju Jew-arrangulu marrngurrangulu panyju karrinyiyili Ngarrkamilaku muwarrku. Purlpilu jintalu marlkarri wirlarnikinyiyijaninyi Ngarrkamili muwarr jakul kanganyakatarrangu. Nyarra purlpi wirlarniyi jintalu nganyurrumili Nyampali Jesus. Kuwarrimartanga jintalu jurtu ngakarniyinganinyi nyurramilija tawunja. Janalu ngarrakunyu partal ngampa pirniyinganinyi kanganyaku yija muwarr Nyampali Jesus-mili nyurrakupa warinyarranguku.

Yini marnayarninyi "Jew-arrangu", wiyirr jinta ngunarrijirri ngapi yini marniyijaninyi, "Gentile-arrangu". Nganarna karrinyiyirnijanaku wiyirru ngapi Gentile-arranguku miranu jarrinyaku Nyampali Jesus-ku, yijalmarta jinaku palinyja. Wiyirr

palajun jinajarrangu Ngarrkalu kartuwarra malkulinyjaninyi. Nyarrarrangu Jew-arrangu ngampa-ngampa pinakatarrangu wiyirru jintaku. Jana panyu karrinyikinyiy-ijanaku jintaku Jew-arrangukupi Gentile-arrangu pinakarrinyaku muwarrku Nyampali Jesus-mili. Jana kurlujartinykatarrangu. Palajalu Ngarrka kuli jarrinyijanaku. Yartikala wirlalkulinyjaninyi marrjalu yiji.

(2:17 - 3:13)

¹⁷⁻¹⁸ Yu, nyarrarrangu Jew-arrangulu jurtu ngakarniyinganinyi nyurramilija tawunja. Palajalu yirrkulu kurlkarri marnayirninnyurrinyi, ngayinya nganarnanga yiji nyurra. Kulpanyaku karrinyikinyiyirninnyurraku nyurarakartiku, marrapa karrinyikinyiyirninnyurraku. Ngajulu Paul-ju marlumal yakurr marnarna kulpanyaku nyurarakartiku, Jayitanju ngampa-ngampa pirnikinyinyi. ¹⁹⁻²⁰ Yu, yija yiji nyurraku kulpanya yirrinaku karrikinyirna. Purlpikurra Nyampali Jesus wurrarniyirninnyurraku, yijalmarta jirninnyurrulu, kurlujartiny yakarnanyurru, ngalypakatarrangu [ngalypa jinakatarrangu ??] jarrinyinyurru. Palajunjalun nyurrulu pikaly jirninnyurranganinyi yija. Yarti Jesus nganyjurrumili Nyampali kulpulinyi parlparrjaja. Palanga nganarnapa nyurra pukun kunmu wararr karruluminyi wangka yiji, palinyju warajanga yirrilkulinynganyjurrinyi. Miranu jarrulupiyirni nyurraku, munu puru wurrarnikinyiyirninnyurraku Ngarrkamili ngalypakata muwarr. Palajunjalun pikaly yija yiji jarrulupiyirni.

3

¹⁻² Ngajulu munu kakurnamarnanyurrinyi, ngayiny kurluny-kurluny jarrinyikinyirni nyurraku. Karrinyikinyirni nyurraku yaninya yirrinaku. Yartikarra ngakarnarna nyurraku Timothy. Timothy waraja, nganarnamilingarra paliny Ngarrkamili jakul kanganyakata, marrngurranguku jakul kanganyajanaku muwarr Jesus Christ-mili. Wurrarnarnala, “Ngaju wantulumarna nyungungu Athens-ja. Nyuntu kulpuluman-janaku Christian-arranguku ngapinga Thessalonica-nga.” Paliny ngakarnarnayurraku jakurlinaku marrjalu, [??] Nyampali jiyijajinga yijalmarta jilkulinyurrulu ngayiny tarn-tarnjupa wirntimajirralu ngarrakuny. ³⁻⁴ Jintalu kurluny-kurlunya wirrilapiyinyur-rinyipa wirntiji pilayinyurrinyili, warinykurnu jiliyinyurrinyili yajanaja Nyampali Jesus-ja. Nyarra waninyiyirninnyurrakupa wurrarniyirninnyurraku palajunmarta jilkulupiyinyurrinyi. Kuwarri nyurra miranu wurrarniyirninnyurraku yija muwarr. ⁵ Yu, ngajulu ngayiny kurluny-kurlunya kurlkarri marnikinyirninnyurrinyi. Kurlkarri marnikinyirni, “Ngurnipali Jayitanju yakurr marnajaninyi, palajalu ngurnipali kuta yakarnaya yajanaku Nyampali Jesus. Yijapa Ngarrkamili muwarr puruku wurrarniyirninjanaku.” Palajunngarra kurlkarri marnikinyirni. Ngaju kurlkapirli jarrinyaku karrinyikinyirninnyurraku. Palakungarra Timothy ngakarnarnanyurraku parrjana yirrinaku. ⁶ Timothy kuwarrimartangarra kulpanya. Palinyju wurrarnaji nyurrulu yirrkulu yijalmarta jirninnyurrulu Ngarrkangapa tuku jirnananyurrangu ngalypalu. Ngayiny ngalypalu kurlkarri marnanyurranganinyi, nyurrulu karrinyiyur-runganaku [karrinyiyirninnyurranganaku ??] yirrinaku nganarnaku. Palajunju pukun nganarnalu karrinyiyirninnyurraku yirrinaku nyurraku. ⁷⁻⁸ Yu, Timothy-lu jakul kanyaji, pikaly yiji jirninny palinyju. Nyungungu jintalu kurluny-kurlunya wirrinikinyinyi. Ngayiny kurlu jirninnyi. Kuwarri ngaju miranu nyurraku, yirrkulu yajarnanyurru Nyampali Jesus. Palajunja ngaju pikaly jarrinyarninyurraku. ⁹ Muwarr pinaja Ngarrkaku, kurlkarri marnayirninnyurrinyi, pikaly yiji nganarna. “Yarrarnija!” karra marnayirnalun Ngarrkaku. ¹⁰ Yirrkulu [?? night and day] muwarr pirniyirnalun Ngarrkaku nyurraku, wurrarniyirni karrinyiyirninnyurraku yarrana yirrinaku, nyurra miranu jilapiyirninnyurrinyi Ngarrkaku. Palajunjalun nyurra miranu yiji jarrulunyurrulu palinyku. ¹¹ Palakungarra japirr marnayirnipulinyi Ngarrka nganyjurrumili Japartupa Jesus nganyjurrumili Nyampali, “Yijapa tuku kulpanyakanu kawapulunganinyi palamakarti marrngurrangukarti Thessalonica-nga.” ¹² Japirr marnayirninnyurraku Nyampali Jesus, yijalu ngayinyju ngalypalu tuku jilkulinyurrarninyi. Nganarnanga ngayinyja yiji nyurra, palajunmartalu yijalu ngayinyju ngalypalu tuku jilkulunyurrarninyipa jintaku marrngurranguku pukun. ¹³ Karrinyiyirninnyurraku tarlka waninyaku pirlurrja nyurramingi, kurlumajirri yiji waninyaku [?? May he make your hearts strong, blameless and holy]. Palajunmartalu japirr marnayirni Nyampali Jesus tarn-tarn jinaku nyurraku. Paliny kulpanyaja parlparrjaja paliny mili angel-arrangujartiny [?? “with all his holy people” — does this include Christians/saints?] nyurra kurlumajirri wararr karrulunyurru Ngarrkanga nganyjurrumilinga Japartunga.

4

(4:1 - 12)

¹⁻² Yu, nyurra miranu muwarrarranguku nyarra wurrarniyirninnyurrakupa. Pala muwarrarrangu nganyjurrumulija Nyampalija Jesus-ja. Ngaranalu miranu jirniyirninnyurrinyi wunyjurrukapaliku waninyaku pikaly jinaku Ngarrkaku. Nyurralu pinakarrinyinyurrunganaku. Kuwarri nyungu wurrarniyirninnyurraku Nyampalija Jesus-ja: Yirrkulu jirnarrayi yirnkulu yiji nganarnamilija muwarrja. ³ Ngarrkalu karrinyinyurraku yakujun waninyaku. Palinykapali jarrulunyurru, kurlumajirri. Nyurra wiyirr wantulunyurrarngu waljangajakun nyupajingi, munu marru manaku warinyмили nyupaji. Munu yiji! [?? - sexual sins - sensitive subject] kurla-kurlakatakapalirrangungu ⁴⁻⁵ Jinta marrngurrungu munumpa yiji Ngarrkaku, janalu yirrkulu marru marniyijaninyi mirtawanyjarri warinyмили [?? - sexual sins - sensitive subject] kurla-kurlakatakapalirrangungu.

Munu janakapali jarrinyaku [??] yijalmarta jinakatawayirrangukapali. Munu! Nyurramilinga wantulunyurranganaku waljangajakun nyupajinga. Panyjarrmajirrilu kalkulumanpa ngalypalu jilamanpalu. ⁶ Yijapa nyurranga warinyju ngulyulu kawali warinyмили mirtawa. Ngarrkalu kuli jarrulinypalu palaku ngulyukataku. Ngarrkalungarra wirlakulinyjaninyi palajunmartarrangu. Purlpi nganarnalu minyir-rju wurrarniyirninnyurraku pala muwarr. ⁷ Ngarrkalu wurrarnangananyurraku Christian-arranguku palinykapaliku waninyaku, kurlumajirri, munu jintakapali kurla-kurlakatakapalirrangungu [?? - sexual sins - sensitive subject]. ⁸ Jintalu panypanyayili nyungungu muwarrja. Palarrangulu panypanyakatarrangulu panypanyayinganakupala, panypanyayili Ngarrkangarrara. Ngarrkalungarra yinyanyurrinyi palinyмили Ngalyapakata Pirlurr, munu panypanyaku palinyja. ⁹ Yu, Ngarrkalu purlpi wurrarnanyurraku ngalypalu tuku jilkulunyurrarninyi. Munu palaku nyungungu mirli-mirlinga yarntalapyinyurraku, nyurra purlpi miranungarra palaku. ¹⁰ Yu, nyurralu ngalypalu tuku jirniyurranganinyi Christian-arrangu nyurramilinga warrarna, Macedonia-nga. Kuwarri wurrarniyirninnyurraku, yirrkulu palajun jiliyi. ¹¹ Munu yananyaku jintamilikarti ngurrakarti yimpinaku, jinta marrngurrungu kurrpanakata. Palajunmartaja ngayiny kurlujartinyi kuli jarrayili. Yirrkulu marrjalu warrkamu jiliyi. Palangarra nyarra wurrarniyirninnyurrakupa purlpilu. ¹² Warrkamu jarrayi mananyaku warnkuku mayipinti. Palajunjal nyurra munu kulyi yankulunyurranganaku jintaku. Marrngurrangulu jinta wurralapyinyurrinyi ngalypanga yirnkungu waninyanyurru.

(4:13 - 5:11)

¹³ Yuu, pinakarrayi nyungu muwarr yijalmarta jinakataarrangu purlpi marlkarri jarrinyiyipa. Karrinyiyirninnyurraku miranu jarrinyaku palarranguku. Palajalu munu yirrkulu paju karrulunyurranganaku. Jinta munumpa waninyayalu Ngarrkaku, palajalu paju karrinyayi janaku ngarrakuny. Munu paju karrulunyurru janaku nyarrarrangukapali. Nyarrarrangu yijalmarta jinakatawayirrangungu Nyampalingi Jiyijajingi, jana paju yiji marlkarri jarrinyajarranguku. ¹⁴ Jesus marlkarri jarrinyi. Palaja Ngarrkalu yarrana wankanyu jirni. Yijalmarta jirniyili palanga muwarrja. Palajunjal yijalmarta jirniyili nyungungu warinyja muwarrja pukun: Yarti Ngarrkalu ngakaluliny Jesus parlparrjaja mananyaku yijalmarta jinakataarranguku marlkarrinyjarriku. Palarrangu Nyampalilu Jesus-ju kangkulinyjaninyi Japartukarti, yijalmarta jinakataarrangu. ¹⁵⁻¹⁶ Ngaranalu wurrarniyirninnyurraku nyungu muwarr nganyjurrumulija Nyampalija Jesus-ja. Paliny kulpuliny parlparrjaja mananyaku wiyirrkulu yijalmarta jinakataarranguku, palinyju kangkulinynganyurrinyi Japartumilikarti warrarnkarti. Palinyju kangkulinyjaninyi kuwarri wankanyupa waninyayi, marlkarri jarrinyaja pukun. Nyarra wankanyu waninyayipa munu jana palaji walangarra yankulupiyi kanka parlparrkarti. Munu! Pala yakujun jarruliny: Nganyjurrumili Nyampalingarra milpuliny parlparrjaja kamalkulinyjanaku marrjalu marlkarrinyjarriku yijalmarta jinakataarranguku. Wirtulu angel-ju puyu pilkulinypili wirtungu trumpet-ja. Nyarrarrangulu marlkarrinyjarriku pinakarrulupiyi pala trumpet, Nyampali Jesus pukun kamanaja. Palajunja palarrangu marlkarrinyjarri wanka jarrulupiyi. ¹⁷ Palaja nyarra wankanyupa waninyayi yijalmarta jinakataarrangu kanka jilkulinyjaninyi. Nganyjuru wiyirr kuru malkulinynganyurrinyi kanka mujungungu, nyarra marlkarri jarrinyajapa jinta pukun. Palajunngarra nganyjuru wiyirr wantuluminilyi nganyjurrumilinga Nyampalinga Jiyijajinga ngarrakuny. ¹⁸ Palajunjal nyurralu yirrkulu ngayiny tarlka jiliyarninyipa pikaly jiliyarninyi muwarrjartinyju nyungujartinyju.[??]

5

(5:1 - 22)

¹ Ngurnipali jintalu kurkarki marnayi, "Nyanga Nyampali Jesus kulpulinynganyjurraku mananyaku? Nyanga wirlalkulinyjaniny nyarrarrangu kurlujartiny jinakatar-rangu?" Nyampa palaji milpuliny Nyampali nganyjurrumili. Purlpi miranongarra nyurra palaku muwarrku. Munu nyungu mirli-mirlilu miranu jilamarnayurriny palaku. Nyanga milpuliny? Palaku wiyirr munumpa nganyjuru. ² Nganarnalu nyarra wurranirnyurraku paliny, nyampangarra turlpuliny. Kurrngal marrngurrangu munu mira karrulupiyalu palinyku. Yuu. Ngurnipali ngulyukata yarrali warinymilikarti ngurrakarti warrukartingi. Palarrangu jinta munumpa palaku nyanga milpulinyjanaku janamilinga ngurranga. Janalu munu mintulu mimalapiyalu palaku ngulyukataku. Palajun Nyampali Jesus wangka palaji turlpulinynganyjurraku, kurrngal marrngurrangu munu mira karrulupiyalu palinyku. ³ Palanga janalu wurralapiyi, "Nganiwarralpiri ngalya. Jintalu munu kulilu wirlalapiyinganiny." Nyarrarli palajunmarta muwarr pinalupiyipa, palangangarra Nyampali Jesus ngayarta jarruliny. Palinyju wirlalkulinyjaniny nyampalu palaji, marjala yiji wirlalkulinyjaniny, partal kuku jarrulupiyalu. Nyurra miranu nyarra mirtawanyjarrilu ngayinykarralu partany kanganyiyijaniny, parra-parra wirtu, munu partal ngampa pilkulupiyijaniny partany ngayarta jarrinyaku. Palajunkapalingarra jarrulinyjanaku marrngurranguku, nyarrarrangu palal waninyiipa, kulppanyajaku munu mira karrulupiyalu Nyampaliku Jesus-ku. Jana partal kuku jarrulupiyalu palinyjamarra. [??] ⁴⁻⁵ Yuu, nyurra munu jintakapali, Ngarrkamiliwayi. Jana waninyayi warrukurlangakapali, Satanmilinga warrukurlanga. Jana munu mira karrynyakayalu Nyampaliku Jesus-ku kulppanyaja. Palinyja kulppanyajanga jana marpalapiyi. Nyurra munu janakapaliwayi. Nyurra Ngarrkamili, waninyyurru palinyningalinga tilinga. Mimarnanyurralu Jesus-ku. Palinyja kulppanyajalu nyurra munu marrpalkulunyurru, pikaly jarrulunyurru. ⁶ Nganyjuru munu warrukurlangawayi waninyayinyi. Munu karta karrulumininy ngarrakuny jintakapali. Parrilyju mimalaminyalu mira-mira Nyampaliku Jesus-ku kulpuliny. Nganyjuru munu wantulumininy karikatarrangukapali, nyarrapa minpirnanyi yirrkulu. ⁷ Marrngurrangu karta karrynyayi warrukartingangarra, karikatarrangulu minpirnanyi warrukartinga pukungarra. ⁸ Nganyjuru munu wantulumininy palarrangukapali, jana warrukurlanga waninyayi. Nganyjuru Ngarrkamili, nganyjuru waninyayinyi palinyningalinga tilinga. Palajunjalun nganyjuru yirnkungu wantuluminyalu, munu karikatarrangukapali. Nganyjurrulu yirrkulu Ngarrkanga yijalmarta jiliminyilipa ngalypalu tuku jiliminyarninyi. Kurkarki malaminyi, Nyampali Jesus-jungarra kangkulinynganyjurrinyi palinyngali Japartumilikarti warrarnkarti. Palajunjaja Ngarrkalu tuku jilkulinynganyjurrinyi Satanjamarra. ⁹⁻¹⁰ Ngarrkalu mananganyjurrinyi, palinyngali waljarrangu jirninganyjurrinyi. Pala jirni munu kulilu yirrinakupa wirlanaku nganyjurraku. Mananganyjurrinyi tuku jinaku, kangkulinynganyjurrinyi palinyngalilikarti waljakarti warrarnkarti. Palajunjangarra ngakarnanganyjurraku Jesus nganyjurrumili Nyampali. Palinyngarra kartuwarra manaku marlkarki jarrinynganyjurraku. Yarti wiyirrkulu kulpulinynganyjurraku mananyaku, wankanyurrangupa marlkarryjarri. Palinyju kangkulinynganyjurrinyi wiyirr palinyja waninyaku ngarramarnti. ¹¹ Palajunjalun kurkapiirli jilkulunyurrarninyi nyungulu muwarrku, palaja munu ngayiny kurluny-kurluny jarrulunyurru. Nyurralu purlpilu pala muwarr wurranikinyurrarningu. Palajun yirrkulu jilkulunyurru tarn-tarnju yijalmarta jinaku. ¹² Yu, japiir marnayirnyurrinyi ngalypalu kurkarki malkulunyurrulaninyi nyurramili nyampalirrang. Ngarrkalungarra ngurru marnajaniny palarrangu nyampalirrang nyurra. Janalu yijalu yiji tuku jirnyanyurrinyipa miranu jirnyanyurrinyi nyurra yijalmarta jinakatar-rangu yirnkungu yananyaku. ¹³ Palajunmarta warrkamu jirnyanyurraku. Palajunjalun yijalu yiji ngalypalu kurkarki malayijaninyipa ngayinyja nyurramilinga jilijijanyinyi.

Munu warnta-warnta malkulunyurrarninyi. ¹⁴ Yakujun jinaku karrynyiyirnyurraku: Jinta nyurranga warrkamu jinakatawayi, wurralayijanaku warrkamu jinaku. Jinta nyurranga wirntikata, wurralulunyurrulanaku, "Yijalmarta jilayili Ngarrkanga! Tuku kalkulkulunyurrinyi palinyjungarra. Wirntiwayi!" Jinta nyurranga nyangalykata, wurralayijanaku, "Yijalu yajalayi Nyampali Jesus!" Kintilu jilkulunyurrulanaku wiyirrkulu. ¹⁵ Jintalu kurlujartiny jilijinyurrakulu, munu nyurralu kurlujartiny jilkulunyurrulanaku puntajulu. Tuku jilkulunyurrarninyi ngalypalu yiji, jinta pukun tuku jilkulunyurrulaninyi, munumparrangu Nyampaliku Jesus-ku. ¹⁶ Yirrkulu yiji pikaly wantulunyurru. ¹⁷ Yirrkulu muwarr pilkulunyurralu Ngarrkaku. ¹⁸ Karra malkulunyurralu yirrkulu

Ngarrkaku, “Yarrarnija!” Palajun karra malkulunyurralu ngalypangapa kurlungu pukun. Christian-arrangulu palajunju jinaku. Palajunmartakungarra Ngarrka karrinyi. ¹⁹⁻²⁰ Yijapa Ngalypakata Pirlurr muwarr pilkulunyurraku, munu palal yakalkulunyurru. Yijapa warinyju marrngulu wurralkulunyurraku palinyju muwarr pirninyi muwarr Ngarrkaja. Munu panypanyaku palanga muwarrja. ²¹⁻²² Kintilu yiji pinakarrulunyurru pala muwarr. Japirr malkulunyurrarningu, “Yija pala muwarr? Ngarrkaja pala?” Yijapa yija-yiji, palajangarra muwarrja jilkulunyurru. Yijapa mitu yiji, munu Ngarrkaja, kurlu pala. Munu kurluja muwarrja jilkulunyurru.

(5:23 - 28)

²³ Ngarrka waninyinyurraku nyurranga, palinyjungarra ngalypanga kalkurnanyurrinyi. Palajunja ngayiny wuta waninyinyurru. Japirr marnarnanyurraku Ngarrka, tuku jilkulunyurrinyi, kurlumajirri. Japirr marnarnanyurraku ngalypalu kalkunaku nyurramili pirlurra kurkapa kawu pukun. Kurlumajirri yakujungarra wantulunyurru ngarrakuny. Warajanga karpunga Jesus Christ Nyampali nganyjurrumili kulpuliny parlparrjaja, palinyju wurralkuliny, ngalypa yiji nyurra, kurlumajirri. ²⁴ Ngarrkalungarra ngurrju marnanyurrinyi palinymili wajarrangu jarrinyaku. Paliny yirnikata, ngalypa yiji jilkulunyurrinyipa tukulu kalkulunyurrinyi palinyju. ²⁵ Yuu, japirr malkulunyurrunganaku Ngarrka, tukulu kalkululinynganinyi nganarna pukun. ²⁶ Nyurra wiyirr Nyampali Jesus-mili. Wiyirr nyurra warajanga jarrinyajanga pikalyju yampu malayarninyi. ²⁷ Ngajulu Paul-ju wurrarnarnanyurraku, Ngarrkalu karrinyinyurraku pinakarrinyaku nyunguku muwarrku. Read-amu jilkulunyurru nyungu mirli-mirli wiyirrju pinakarrinyaku. ²⁸ Japirr marnarnanyurraku Jesus Christ nganyjurrumili Nyampali yirrkulu ngalypalu tukulu kalkululunyurrinyi. Jipi.

KURIJINARRANGUKU NGAPINGA, THESSALONICA-NGA (PAUL'S SECOND LETTER TO THE PEOPLE IN THESSALONICA)

¹ Nyungu muwarr ngajuja Paul-ja, ngapija, Silas-japa Timothy-ja pukun. Mirli-mirlinga yarrntarniyirninnyurraku yijalmarta jinakatarranguku ngurnungungu, Thessalonica-nga. Ngarrkamilipa Jesus-mili nyurra. Nyarra Ngarrka Japartu nganyjurrumili, nyarra Jesus Christ Nyampali nganyjurrumili. Pulanymilingarra nyurra wiyirr. ² Japirr marnayirninnyurraku Ngarrka Japartu nganyjurrumilipa Jesus Christ nganyjurrumili Nyampali pukun, ngalypalu kalkulkulinyapulunyurrinyipa ngayiny ngalypa jilkulinyapulunyurrinyi.

Pikaly yiji jirninyurranganinyi.

³ Yuu, kurlkanga jirninyurru yiji. Nyurralu yijalu yijalmarta jirninyurru Ngarrkanga ngalypalu tuku jirninyurrarninyi. Yirku palajunngarra jirninyurru. Palajunjala pikaly yiji jirninyurranganinyi. Palakungarra yirrkulu karra marnayirnalua Ngarrkaku, "Yarrarnija!" ⁴ Nganarnalu nyurra marniyirninnyurrinyi jintanga Kurijinarrangungu ngurnarrijirri tawunjarrangu. Wurrarnayirnijanaku nyurralu Thessalonica-nga yijalmarta jirninyurru Ngarrkanga, kurlkanga jirninyurru yija. Jinta marrngurrangu kuli jarrinyiyinyurrakupa kurlujartiny jirninyurraku, Nyampali Jesus yajanaja partal ngampa-ngampa pirnikinyiyinyurrinyipa. Yirrkulu ngarrany yajarnanyurru paliny.

Ngarrkalu wurralkulinynganyjurraku, "Ngalpayi ngajumili warrarnja!" [??]

⁵⁻⁷ Palajunjala Ngarrkalu yarti wurralkulinyurraku, "Ngalpayi ngajumili warrarnja!" Palanga paliny Nyampali wantuliny ngarramarnti. Ngarrka ngalypa yiji, yirnkulu jininyi ngarrakuny. Puntaju nyarrarrangu kulikatarrangu wirlalkulinyjaninyi. Palanga nyurralu ngalypa jilkulinyurraku, nganarnaku pukun. Ngarrkalu palajun jilkulinynganyjurraku parlparrja kulpanyaja Nyampali Jesus. [??]

Yuu! Ngarrkalu ngakalkuliny Jesus nganyjurrumili Nyampali parlparrjaja wikanga lalyurr-lalyurrkarranga kaninykurnu, palinymilirrangu marrjapanu angel-jartiny pukun.[??] ⁸ Palangangarra Ngarrkalu wirlalkulinyjaninyi nyarra palinyku munumparrangu. Panypanyikinyiyili ngalypanga muwarrja Nyampalimili Jesus-mili, panyju karrikinyiyalu. Palajunjala wirlalkulinyjaninyi wiyirr.[??] ⁹⁻¹⁰ Jurtu ngakalkulinyjaninyi ngarrakuny. Nyarrarrangu marrngurrangu munu wangka palanga wirtunga pirrpanga Jesus-milinga waninyakayi. Munu yiji! Nyampalinga Jesus-ja kaja yija yiji wantulupiyi ngarramarnti.[??]

Wariny jarrulinynganyjurraku, palinymilirrangu nganyjurru. Nyampalinga Jesus-ja wangka yiji wantuluminyi. Wiyirrju yijalmarta jinakatarrangulu paliny nyurra malaminyi. Yuu, yijalmarta jirninyurru nganarnamili muwarrja Nyampaliku Jesusku. Palajunjala nyurra palanga wantulunyurru palinyja. Warajanga wiyirrju nyurra malaminyi Nyampali Jesus, nyurralupa nganarnalupa jintalu yijalmarta jinakatarrangulu pukun.

Japirr marnayirninnyurraku Ngarrka, palinykapali yarni malkulunyurrinyi.

¹¹ Palajunjala yirrkulu japirr marnayirninnyurraku Ngarrka, palinykapali yarni malkulunyurrinyi palinyju. Ngarrkalungarra ngurrju marnanyurrinyi palinymili jarrinyakupa palinykapali jarrinyaku, kurlumajirri. Nyurralu yijalmarta jirninyurru palinyja. Palajunjala yijalu yiji warrkamu jirninyurralupa yirnkulu jirninyurru palinykungarra pikaly jinaku. Japirr marnayirninnyurraku Ngarrka nyurramilaku pirlurrku tarlka jinaku, yijamarta jilkulunyurru yirnkungu ngarramarnti.

¹² Yirnkulu jilkulunyurru, palajunjala jintalu nyurra malapiyi Jesus nganyjurrumili Nyampali. Palinyju nyurra pukun nyurra malkulunyurrinyi ngalypa jinaja. Ngarrkalupa Nyampalilu Jesus-ju ngalypalu kalkulkulinyapulunyurrinyi.

2

Nyampali Jesus munu purlpi kulpanyama.

¹⁻² Yuu, ngurnipali warinyju wurralalu nyurraku muwarr palajun: "Nyampali Jesus Christ purlpi kulpanya, kanyajaninyi marrngurrangu palinymilirrangu Ngarrkamilikarti warrarnkartti." Mitu pala muwarr. Ngurnipali warinyju wurralalu muwarr

yakujun: “Ngarrkamilalu Pirlurrju wurrarnaji nyarra muwarr.” Ngurnipali jintalu wurrailiyili nganarnalu yarntarniyirni mirli-mirlinga, “Nyampali Jesus purlpi kulpanya.” Pinakarrinyajalu muwarr palajunmartaja, munu ngayiny kurlu jarrulunyurru, munu wirnti karrulunyurru. ^{3a} Munu yijalmarta jinaku palajunja muwarrja. Puru yiji mitu marnayinyurrinyi.

Kurlujartinykata Marrngu turlpuliny.

^{3b} Walangkarra palaji wariny marrngu turlpuliny, paliny Satan-mili, paliny yini Kurlujartiny Marrngu. Kurrngalju yiji marrngurrangulu pinakarrulupiyalu palaku Marrnguku, warinykurnu jilkulinyjaninyi Ngarrkangamarra. ⁴ Nyarralu marrngulu wurralkulinypaninyi wirtu yiji paliny. Jakurlilkulinyjaninyi marrngurrangu pinakarinyaku palinyaku. Kajalkuliny Ngarrkamilinga Temple-japa karra malkulinyjanaku wiyirru, “Ngajungarra nyarra wirtu yiji kankajirrija. Yijalu yiji jilkulunyurru ngajumilija muwarrja. Munu yijalmarta jilkulunyurru Ngarrkanga. Munu pinakarulunyurrujanaku jintaku mangunyarranguku. Yijalu ngajuku pinakarrulupijinyurru!” Yuu, palajun jilkuliny painyju.

⁵ Nyarra wanikinyinyi palanga wurrarnikinyiyirninnyurruku nyungu kurlujartinykata marrngu. Kurkarki malkulunyurru nyungu muwarr. ⁶ Nyarra munu ngayarta jarrima, warinyju ngampa pininyi ngarrany. Nyurra miranu palaku ngampa pinakataku. Yarti pala kurlujartinykata marrngu ngayarta jarruliny Ngarrkamili muwarrja. ⁷ Kuwarri kurrngalju marrngurrangulu yirrkulu panypanyayili Ngarrkanga. Satan-ju kukujarrilu kanganyajaninyi warinykurnu, kurlujartinykurnu. Yartikala Ngarrkalu puru jilkuliny-palu nyarra ngampa pinakata.

⁸⁻¹⁰ Palajungarra pala nyarra Kurlujartinykata Marrngu ngayarta jarruliny. Yuu, Satan-ju ngakalkuliny paliny, mitu marnarrulinyjaninyi maparnjartinyju wirtujartinyjupa. Jilkuliny warinyapa wariny kurlujartiny, mitulu palinymilalu ngurra malkulinyjaninyi jinta warinykurnu, kurlungu. Kurkarki malapiyi paliny wirtu yiji, Ngarrkakapali, pinakarrulupiyalu palinyaku.

Palaja Jesus nganyjurrumili Nyampali kulpuliny pirrpanga wirtungu yiji parlparrjaja. Wurralkulinypili Kurlujartinykatanga Marrngunga, “Marlkarki wirlalamarnanta kuwarri.” Yija, palalu muwarrju wirlalkuliny.

Nyarrapa pinakarrinyiyili palanga Kurlujartinykatanga wirlalkulinyjaninyi wiyir Ngarrkalu. Pinakarrimayi muwarr yija yiji Ngarrkamili, yijalmarta jirnimayili palinyja, kartuwarra marnamajaninyi. Yakal marnayi muwarr Ngarrkaja. Palajunjalulu jurtu ngakalkulinyjaninyi ngarramarnti. ¹¹ Pala yija! Jana panyju karrinyiyi pinakarrinyaku Ngarrkamilaku yijaku muwarrku. Palajunjalungarra Ngarrkalu ngakumpa jilkulinyjaninyi wiyir kurlkapirlija. Janalu kurkarki malapiyi warinykurnu, pinakarrulupiyalu palaku kurlujartinykatakulu mitukatakulu marrnguku. ¹² Pikalyju kurlujartiny yajarnayi. Ngarrkalu wirlalkulinyjaninyi palarrangu yakal-yakal manakata palinymilaku yijaku muwarrku.

Nyampalilu Jesus-ju ngurrju marnanyurrinyi palinymilirranguku jarrinyaku.

¹³ Yuu, Nyampalinga Jesus-ja ngayinyja waninyinyurru. Purlpi walangkarrangungarra ngurrju marnanyurrinyi palinymilirranguku jarrinyaku. Ngakarnanyurruku palinymili Ngalyapakata Pirlurr kartuwarra manaku nyurraku, ngalyapakatarrangu jinaku nyurraku pukun. Pinakarrinyinyurru Ngarrkamili yija muwarrpa yijalmarta jirninnyurru. Palajungarra Ngarrkamilirrangulu jarrinyinyurru. Palajunjalulu nyurraku yirrkulu karra marnayirnalulu Ngarrkaku, “Yarrarnijayi!” ¹⁴ Ngarrka karrinyanyurruku Nyampalikapali Jesus Christ-kapali jarrinyakupa waninyaku palinyja ngarramarnti.[??] Palajunjalungarra ngakarnanganinyi nyurarakarti jakul kanganyaku palinymili ngalyapakata muwarr.

¹⁵ Yuu, tarlka wantayi! Ngarrakunyu yijalmarta jiliyili nyarra muwarr wurarniyirninnyurruku palanga, mirli-mirlinga muwarr yarntarniyirninnyurruku.

¹⁶⁻¹⁷ Ngarrkanga nganyjurrumilinga Japartunga ngayinyja yiji nganyjuru wiyir, palinyju ngalypalu kalkurnanganyurrinyi. Palajunjalulu miranu jarrinyinyi nganyjuru marlkarki jarrinyaja yarrana wankanyu jilkulinynganyurrinyi, palinyja waninyaku ngarramarnti. Nganarnalu japir marnayirnipulinyi Jesus Christ nganyjurrumili Nyampalipa Ngarrka Japartu nganyjurrumili, pulanyju ngayiny tarlkapa wirntimajirri kalkulkulinyapulunyurrinyi, yirrkulu nyurralu yirnkulu jirnarayipa yirnkulu muwarr pirnarayyi.

3

Ngarrkanga muwarr pilkulunyurrunganaku.

¹ Yuu, japirr marnayirninnyurrinyi, nyurralu Ngarrkanga muwarr pilkulunyurrunganaku puntaju. Japirr malkulunyurrunganaku ngayiny tarlka jilkulinynganinyi nyampalu jakul kangkulupiyirnijanaku muwarr Nyampali Jesus jintanga marrngurrangungu ngurnarrijirri. Karrinyayirnijanaku pinakarrinyaku pala muwarr, janalu pukun yijalmarta jilapiyili, wunyurrulu kapali jakul kanganyikinyiyirninnyurraku muwarr Nyampali Jesus-mili. Pinakarrinyaja, pikalyju yijalmarta jirninnyurrulu. Palajunju pukun nganarnalu karrinyayirnijanaku jintaku pikalyju yijalmarta jilapiyili. ² Jinta marrngurrangu ngayiny jalypakata, janalu munu yijalmarta jinakayili muwarrja Nyampalinga Jesus-ja. Kuliny-kuliny jarrinyiyi nganarnakupa wirlalizinganinyili. Japirr malkulunyurru Ngarrka nganarnaku paliny mingka wantuliny nganarnaku palarrangungamarra kurluny-kurluny marrngurrangungamarra. ³ Jesus nganyjurrumili Nyampali waninyi nganyjurrunga ngarramarnti, munu wirrina parnpilkulinynganyjurrinyi. Yija yirnkukata paliny. Nyurra yirnkukata jilkulunyurrinyi palinyjupa tuku jilkulunyurrinyi Satan-jamarra.

Yirngu jinarrayi Ngarrkamiliya muwarrja.

⁴ Nyampalilu Jesus-ju ngayiny ngalya jirninganinyi, nyurralu kuwarri yirngu jirninnyurru. Yijalu yirngu jirnarrai nganarnamiliya muwarrja. ⁵ Japirr marnayirninnyurraku Jesus-ju nganyjurrumilalu Nyampalilu miranu jilkulunyurrinyi Ngarrkaku, nyurralu yijalu ngayinyja jilkulunyurrarngu Ngarrka. Japirr marnayirni Nyampali Jesus, nyurralu ngayinyju tarlkalu jilkulunyurrulu muwarrja Ngarrkamiliya. Jesus-ju nganyjurrumilalu Nyampalilu ngarrakunyu jirnikinyi palinyмилиja Japartumiliya muwarrja. Jintalu kurlu jirnikinyiyalu palinyku, nganin-nganin kurlujartinyapa wurrarnikinyayili, palinyju yirrkulu ngarrany jirnikinyi palinyмилиja Japartumiliya muwarrja. Nganarnalu karrinyiyirninnyurraku yirrkulu palajunju jirnarrai Ngarrkamiliya muwarrja.

Warrkamuwayikatarrangu mayiku jamilkulunyurrujaninyi.

⁶ Yuu, purlpilu wurrarniyirninnyurraku, yija yiji warrkamu jarrulunyurru waljaku warnkuku mayipintiku mananyaku. Jintalu nyurraga panypanyayili nganarnamiliya muwarrja, puru kajan-kajarnayi, warrkamumajirri. Pinakarrayi! Wurralapiryirninnyurraku muwarr Jesus Christ-ja nganyjurrumiliya Nyampaliya. Kajamarta wantulunyurru janangamarra palajunkatarrangungamarra, munu kululkulunyurrujaninyi.[??] ⁷ Nyurra kurikapirli, nyurralu jilkulunyurru nganarnalukapali. Nyarra wanikinyinyi palanga, warrkamu jarrikinyiyirni, munu puru kajan-kajarnamiyirni. ⁸ Munu japirr marnamayirninnyurrinyi mayiku. Mayiku warnku yinyayirninnyurrinyi. Warrkamu jarrinyiyirni. Nganarnalu yija warrkamu jarrikinyiyirna karrpungapa warrukartinga warnkuku waljaku mananyaku nganarnamilaku. Munu mayi ngulyulu nganamiyirninnyurraku nyurramili. ⁹ Nyampalilu Jesus-ju ngakarnanganinyi wurranaku muwarrku palinymilaku nyurraga. Palajunjalu japirr marnamiyirninnyurrinyingarra mayiku. Puru yakarniyirni. Nganarnalu miranu jinaku karrikinyiyirninnyurraku wunyurrulu jilkulunyurru. Palajunjalu marrja yiji warrkamu jarrikinyiyirna. Yakujun pukun ngarra jilkulunyurru nyurralu, warrkamu jarrulunyurru waljaku mayipintiku warnkuku nganarnalukapali. ¹⁰ Nyarra wanikinyinyi palanga minyirru wurrarniyirninnyurraku, "Warrkamuwayikatarrangu mayiku jamilkulunyurrujaninyi." ¹¹ Wurrarniyinganganu jintalu, nyurraga jinta munu warrkamu jarrinyakayi. Yanyanyinyayanaku jintamilikarti ngurakarti, muwarr yimpin-yimpinakata. ¹² Nyungu muwarr Nyampaliya Jesus Christ-ja wurrarnayirnijanaku palarrangungu marrngurrangungu minyirru: "Minyirr jarrayi! Warrkamu jarrayi yija mayipinti warnku waljaku!" ¹³ Yuu, wiyirra nyurraga wurrarnayirninnyurraku nyungu: Purnku-purnku karrinyawayi, yirnkulu jinarrayi.

¹⁴ Ngurnipali jintalu nyurralu, nyungungu mirli-mirlingi yakal malkulunyurrunganaku. Yini malayijaninyi palarrangu marrngurrangu. Munu kululkulunyurrujaninyi palajun jinakatarrangu. Palajunjalu jana yija kurntanyja wantulupiyarningu. ¹⁵ Munu yukuny pilkulunyurrujaninyi. Jana Nyampali Jesus-milirrangu pukun nganyjurrupalingarra. Palajunjalu jinulu wurralkulunyurrujanaku kurlujartiny jirniyi, jurti jilkulunyurrujanaku yirnkuku jinaku.

Jesus-ju nganyjurrumilalu Nyampalilu ngayiny ngalya jirninganyjurrinyi.

¹⁶ Jesus-ju nganyjurrumilalu Nyampalilu ngayiny ngalya jirninganyjurrinyi. Japirr marnayirninnyurraku, palinyju ngayiny ngalya jilkulunyurrinyi ngarramarnti. Japirr marnayirninnyurraku, nyurraga paliny wantulunyurraku ngarramarnti. ¹⁷ Nyungungarra milyanga ngajulu Paul-ju yarntarnarnanyurraku parirru ngajumilalu.

Yakujunggarra yarntarnarna milyanga mirli-mirlingarrangu ngajumilirrangu wiyirrja.
¹⁸ Japirr marnayirninyurraku Jesus Christ nganyjurrumili Nyampali, ngalypalu tukulu kalkulkulinyurrinyi palinyju. Jipi.

1 Timothy

Unknown if consultant checked.

3

²⁻³ Kurijin nyampali nyarra wantuliny yija yiji kurlumajirri. Paliny yija yirti kaniny marrngu wantuliny, paliny nyampali waljaku palinykungarra...munu yawur-rkata,...munu kulikata...

2 Timothy

Unknown if consultant checked.

⁷ Ngarrkanga yirnkulu yijalmarta jininyalu nganyjurrulu. Palajalu Ngarrkalu Ngalypakata yinyanganyjurrinyi palinymili Pirlurr, yija yiji kurlumajirri paliny. Nyarra Pirlurr Ngarrkaja nganyjurrungu kawungu wantuliny ngarramarnti. Munu wirntikata jinanganyjurrinyi. Munu kurntanykata jinanganyjurrinyi. Yirnkuku ngarlu nyinga marnanganyjurrinyi Ngarrkamilija muwarrja jinaku. Ngarlu nyinga marnanganyjurrinyi ngarlungu jinaku Ngarrkapa marrngurrangu pukun wiyirr. Ngarlu nyinga marnanganyjurrinyi ngalypa jinakupa kurluku yakanaku pukun.

3

⁴ Kurlkarri mala nyarra wurrarnarnangu, marrngurrangu kurluny-kurluny yija yiji jarrulupiyi. Marrngurrangu wantulupiyi ngampankata, lirrkalkata warnkuku, nyurra-nyurrakata, rakakata, nyurni manakata, panypanyakata pipi japartuku, munu puntaju yinganyakata, wirntimajirri Ngarrkaku; pajuwayikata, yukuny pinakata, jintaku mitu yimpinakata, rirra kararrkata, kulikata, malyparrkata ngalypaku, mitulu kuku jarrilu jinayi marrnguku kurlu pinaku, turpalu kurlujartinyju jinakata, munu kurlkarri malkulupiyi nganipa jarruliny puntaju, wirtu-wirtu jarrinyakata; pikaly jinayarninyi janalujakun, munu Ngarrka ngarlungu jinakayiyarningu; Kurijinkapalirrangungu mitukata wantulupiyi, munumpa wantulupiyi Ngalypakataku Pirlurrku, palinyju Kurijinarrangungu ngarlu yirnkukata jinajaninyipa kurlujartinyku karrkanaku jinajaninyi. Munu yiji kulunaku marrngurrangu nyarrarrangungu kurlujartiny jinakatarrangungu.

Titus

Unknown if consultant checked.

⁷ ...Kurijin nyampali...yija yiji, munu nyurra-nyurrakata wantuliny, munu pipurru wirrilyakata, munu yawurrkata, munu kulikata, munu warnkuku lirrjalkata.

3

¹⁴ Christian-arrangulu miranu jarrinyaku yirnkumulaku muwarrkupa ngalypalu war-kamu jilkulupiyi ngarramarntilu. Munu puru kajan-kajanaku watapirti.

Hebrews

Unknown if consultant checked.

12

¹⁻² Kurrngalju purlpijalu marrngurrangulu parrjarnayinganyjurrinyi. Palajunjalu parnpina wirrilkunyijaninyi nganin-nganin nyarra jinu jinanganyjurrinyipa jurtuku jinaku, nyarra kurlujartinyjurrangu pukun karrpa-karrpa warlirnayinganyjurrinyi. Nganyjurrulu yajalkunyi Jiyijaji jalypalu, kurlkarri malkunyi palinyngarra ngarrakun-yju. Palinyju walangkarranguja jipikartijakun Ngarrkanga yijalmartaku jinanganyjurrinyi yijalu. Marlkarri jarrinyaku nayilamu jinajalu kanka mungkanga kurntany yija yiji. Jiyijaji miranungarra palaku, paliny munu purlu jarrima, kurlkarri marnikinyi yarti Ngarrkalu pikaly yiji jilkuliny, nyarra kurntany puru yakarna. Kuwarri kajaninyi wangka yiji Ngarrkanga.

James

Unknown if consultant checked.

¹³⁻¹⁵ Kurlkarri mala, ngarnurtulupa karrinyi kurlujartiny jinaku, munu yiji palinyju karra malkuliny, “Ngarrkalu kurlujartinyku jinaku yakurr marnanyi.” Munu nganurtulupa yakurr marnaka Ngarrka kurlujartiny jinaku, Ngarrkalungarra munu yakurr malkuliny ngarnurtupa kurlujartiny jinaku. Nganyjurrulungarra waljalu karrinyanyi kurlujartiny jinaku ngarramarntilu, kurlkarri manajalu yakurr marnanganyjurrinyi palangarra kurlujartiny jinaku. Palajunmarta yirrkulu kurlujartiny jinaja nganyjuru marlkarri jarruluminyi.

4

⁷⁻⁸ Wurralala Ngarrkanga, “Nganikupa karrinyajin jinaku, palangarra jilamarnangu nyuntuku.” Ngarnatanaku Mirurruku Wirtuku, mirti jarrulumangalu. Wangka jarra Ngarrkanga, paliny wangka jarrulumangu nyuntungu...

1 Peter

Unknown if consultant checked.

What the Apostle Peter wrote to the Christians in his day about living the Christian life (Last verse of chapter 3 and 4:1-5 not yet checked!).

¹⁸⁻¹⁹ Nyurramilirrangulu walangkarrangujalu kurlujartiny jinikinyiyi, palajun nyir-rinrikartijalu yakurr marnayijaninyi. Palajunngarra nyurra pukun waninyikinyinyurru. Nyurra miranu nyarra warajaku, Jiyijaji Kurayijiku, marrngurrangulu marlkarri wirlarniyi. Janalu palinyja palajun jinajalu, paliny ngapikapali jarrinyi, kukurnjari wupartukapali jarrinyi, nyarra kukurnjari purrpurn yiji, wurrkumajirripa pitamajirri, purlpilu kurlujartiny jinajalu marrngurrangulu, marlkarri wirlarnikinyiyi kukurnjari, wurrnarikinyiyalu Ngarrkaku, "Kurlujartiny jinirni. Palajunjalulu nyungu wirlarnarna kukurnjari, puntaju ngaju munu wirlalamininkurra palaku kurlujartinyku, puru ngakalaminyin." Jiyijaji Kurayiji nyarra kukurnjarikapali jarrinyinganyjurruku. Wirtu yiji jininganyjurruku, nganyjurrumili Nyampalingarra marlkarri jarrinyinganyjurruku! Jayitanju munu warlirnakanganyjurrinyi, kuwarringulu Jayitan munu nyampali nganyjurruku! Jiyijajilu kartuwarra marnanganyjurrinyi, warajamalngarra jirni wiyirru marrngurranguku ngarramarnti. Palajunjalulu minyirru yijalu yiji kurlkarri malkulunyurru paliny, wirntilu pukun.

3

²² Jungkanga waninyaja Christ parlparrkarti yana. Palanga Ngarrkanga kajaninyi marrjanyukarti. Palinyngarra wirrini Ngarrkalulu nyampali wirtu angel-arrangukupa nyampalirrangukupa, jungkangapa parlparrja, wiyirru nyarrakurnujirri.

4

¹⁻⁵ Jungkanga Christ kurluny-kurlunya wirrirkinyiya. Munu ngampa pinamajaninyi. Palaja palajun kurlkarri malayi Christ-kapali, nyurralu! Kurluny-kurlunya waninyajanga nyurra kurlu jinajamajirri, nyurralu miranu wantulupiyi warinyarrangu, nyurralu jipi kurlu yakarnanyurru ngarramarntilu. Kuwarringulu wantulunyurru nyungungu jungkanga Ngarrkamilingi nganirrangupa jilkulunyurru, munu nyurramilingi waljanga jilkulunyurru. Nyurralu jipi kurluny-kurluny yakarnanyurru nyarra purlpilu jinikinyinyurru nyarrarrangukapali Ngarrkamajirrirrangukapali. Nyurralu nganiwarralpirti kurntanymajirrilu jinikinyinyurru, kurla-kurlaku kurlkarri marnikinyinyurru, yawurr jarrinyikinyinyurru, ngananyikinyinyurru lirralju kuwiyipa mayi wirtu, kurlujartinyju yikarnikinyinyurrarningu, nyurralu marni pinaja mirurrukupali mangunyarrangu, ngayinyja nyurra marnikinyinyurrjaninyi, Kuwarri Ngarrkangalu panypanyakatarrangulu japirr manayinyurrinyi yarrana palajun jinaku, palarrangu kurlujartinyarranguku turrrpa-turrrpalu jinakata. Munu jinajalu nyurnpaly jarrulupiyinyurru. Yartikala Ngarrkalulu japirr malkulinyjaninyi, pirlpalkulinypaninyi nganirrangulu nyarra kurlujartinyja jinikinyiyi palarrangulu marrngurrangulu. Muwarr yungkulinyjaninyi ngungku yiji wankarrangupa marlkarrinyjarri.

5

⁸ Mintu wantayi! Parrjarn-parrjarnarra! Pala miruru yukuny-yukunykata nyurralu. Pala wirtu kuwiyi, ngapi, yini layin pala, ngarurr-ngarurr karra manakata, marnti yananyi kuwiyi ngananyaku kanyjin-kanyjininy. Palakapali marnti yananyi Miruru Wirtu kanyjin-kanyjininy marrnguku warlinakanu mujujakapaliku jinaku. ⁹ Tarn-tarn wantayi, kakuputulu yijalmarta jilayili Ngarrkanga. Miruru ngarntarn-ngarntarnarra! Jintaku miranu nyurra, Ngarrkanga yijalmarta jinakatarrangu ngunarrijierringi yajarri kurlungangarra nyurrakapali.

1 John

Unknown if consultant checked.

⁵ Nyungungarra muwarr wurrarnanganyjurruku palinymilalu partanyju, nganarnalu kuwarri wurrarnayirninnyurraku nyurranga: Ngarrka kurlumajirri yija yiji, yija yiji paliny ngalypakata ngarramarnti. ⁶ Ngurnipali nganyjurrulu wurralanyili, ngalypan-gakapali waninyanyi Ngarrkanga, kurlujartiny pukun jinanyi. Palajun jinajalu nganyjurrulu mitu wurrarnanyi, munu jinanyi Ngarrkamilija muwarrja. ⁷ Jampa waninyanyi kurlumajirri, palinykapali kurlumajirri waninyi, pikaly yiji jarruluminyi warajanga, palajunjalu palinymilalu partanyju jiyijajimilalu pijirrilu janpa jinanganyjurrinyi wiyir-rja kurlujartinyja nganyjurrulu jinaja. ⁸ Yijapa nganyjurrulu wurralanyarninyili nganyjuru kurlujartinymajirri, yija yiji mitu marnayinyarningu nganyjurrulu wal-jalungarra, yijalu jurtu wurrarnakanyi. ⁹ Jampa wurrarnanyili Ngarrkanga kurlu-jartiny jinanyi, yijakata paliny, jilkuliny palinymilija muwarrja, jurtulu jilkuliny: puru yakalkulinynganyjurrinyi kurlujartiny jinaja, janpa jilkulinynganyjurrinyi wiyir-rja kurlujartinyja jinaja nganyjurrumilija.

Revelation

Unknown if consultant checked.

22

⁵ Palanga wantuliny warrukurlamajirri, Ngarrkalungarra pirrpa jilkuliny wiyiri, janyjamajirripa lampumajirri. Nyarrarrangu yijalmarta jinakatarrangu wirtukapali nyampalikapali wantulupiyi ngarrakuny.

**Nyungurrangu Payipulja Muwarrarrangu
Walangkarranguja Yajarnayarninyi Yakujun**

Unknown if consultant checked.

**Nyungulu mirli-mirlilu kalkurnajaninyi muwarr
marlu Payipulja. Miranu wantuluman palarranguku,
wunyjurrulu walangkarrangu yajarnayarninyi.
Kurrngal yiji muwarr Payipulja. Nyungungarra
mirli-mirlingi jinta murlkurrangu
wirrirniyirnijaninyi jukurrangu muwarr. Yijapa
karrulunyurru muwarrku makunurranguku
yirrilkulunyurru Payipulja.
Original postface information**

The Nyangumarta title of this book is, "Nyungurrangu Payipulja Muwarrangu. Walangkarranguja Yajarnayarninyi Yakujun." In English this title means, 'These are Stories From The Bible. From The Beginning They Followed Each Other In This Way'.

Nyangumarta is understood by approximately 1,000 Aborigines living in the eastern half of the Pilbara Region of Western Australia.

This book was originally printed by Mission Publications of Australia (PO Box 21, Lawson NSW 2783) as a Ngaanyatjarra—English edition. The English text at the bottom of the pages was prepared by Ameer Glass and Dorothy Hackett of the Ngaanyatjarra Bible Project, Alice Springs, and the equivalent Ngaanyatjarra text was then prepared in collaboration with Ngaanyatjarra speakers, and printed at the top of the pages.

Using that Ngaanyatjarra—English edition as a model, an expanded English text (not included here) was prepared by Brian and Helen Geytenbeek of Wycliffe Bible Translators. It was translated into Nyangumarta under their supervision, and the translation checked by several Nyangumarta speakers, and substituted for the Ngaanyatjarra text in this edition.

The illustrations are by Jack Finch of Mission Publications of Australia.

BIBLE OVERVIEW Inland Nyangumarta 18 Mar 1996.

1

(Title Page)

Nyungurrangu Payipulja Muwarrangu.

Walangkarranguja Yajarnayarninyi Yakujun.

These Are Stories From The Bible.

From The Beginning They Followed Each Other In This Way.

(Nyangumarta language)

2

Ngarrka walangkarranguja waninyi, (Japartupa Partanyapa Pirlurr Ngalyapakata), palinyjakun.

NGARRKA:

Japartu

Partany

Pirlurr Ngalyapakata

3

Ngarrkalu parlparrrpa jungkapa kujungurru jini. Wiyirr jinijaninyi kujungurrungupa jungkangapa parlparrrja. Palaja pirirripa mirtawa pukun jinipulinyi. Marrngu wiyirr, warrarnjarrangu ngurnarrijirrija, milpanyinyi nganyjurru wiyirr nyarrajajirri.

4

Palaja pirirrilupa mirtawalu panypanyapululu Ngarrkanga.

5

Palajalu marrngurrangu wiyirr panypanyakata jarrinyiyi Ngarrkaku ngarramarnti. Kurlu jinakatarrangu jarrinyiyi.

6

Punjaja Ngarrkalu ngakarna wirtu mangkurtu marlkarri jinaku wiyirru kurlu jinakatarranguku. Wanka jinijaninyi Nawapa palinymili mirtawapa partanykarrangupa ngarrayarrangu, palarrangujakun. Jinta ngapalu warnan kanyajaninyi.

7

Pala mangkurtuja marrngurrangu kurlujartiny ngarrany, panypanyayili yirrkulu Ngarrkanga. Palinyju purlpi wurrarnajanaku, "Jirrja yarrayi warrarnja." Wurrar-nayarningu, "Munu jirrja yankulupiyirni, wantulupiyirni nyungungu kunmu. Yarni malapiyirni wirtujina maya, wirtu warnkukapali, kankakurnu, parlparrkarti." Palajun-jamarra Ngarrkalu yinyajaninyi warinypa wariny muwarr, ngakumpa jarrinyiyarningu. Palajangarra ngunarriirri yanayi.

8

Walangkarranguja Ngarrkalu wurrarnarningu, "Ngalya jilamarnajanaku wiyirru marrngurranguku." Palajunjaluku warri warajanga pirirringi wurrarnalu, yiningi ngapingi, Yayipurayamungu, "Yakalaman nyuntumili warrarn walja. Kaja yiji yanku-luman, ngajarirrangumilikarti warrarnkarti. Yananyaja jurti jilamarnangu ngajulu." Ngarrkamilija muwarrja yana. Punja waninyi palanga warrarnja warinyja.

9

Yayipurayamu marlkarri jarrinyaja (1,991 BC), palinymili karluji jamujipa janamili partanykarrangu nyirrirnikartija kurrngal jarrinyiyi. Yanayi warrarnkarti warinykarti, Yijipikarti.

Yayipurayamu
Yayijaka
Jayikapu

10

Punja palanga waninyiyi Yijipingi. Palaja Yijipijalu nyampalirrangulu wily pinapintilu warrkamu jinikinyijianinyi marrjalu warnkumajirriku, wirlanangulu.

11

Punjaja Ngarrkalu ngakarnajanaku Muwujuju, wanka jinaku. Muwujujulu kanya-janinyi Yijipija jalakarti. Ngarrkalu wangalju wirtulu larr pini kujungurru, partijirri kaniny pipurru yanayi, punarranga. Yajarniyijianinyi Yijipija jurljarrangulu mananya walarni jinaku. Ngarrkalu kujungurru walarni jinijanaka, wiyirr yamarnajaninyi.

12

Palaja pirranga yanayi. Kujarraja wirlarraja kajarnayi warnku-martaji wirtumartaji. Palanga Ngarrkalu 10 Muwarr Wirturrangu palinymili yinyali Muwujujungu palarran-guku marrnguku. Palaja pirranga partunurrangungu 40-ngi miranu jinikinyijianinyi yijalmarta jilipiyili, nganin-nganinku jilipiyi palinymilija muwarrja. Palaja Muwujuju marlkarri jarrinyi. Ngarrkalu manajanaku Jajuwa nyampali.

13

Yayipurayamungu wankanga Ngarrkalu wurrarnala, "Nyuntumilirrangungu kurrngal wantulupiyi. Yakalapiyi nyungu warrarn. Punjaja walarni jilamarnajaninyi nyun-gukarti." Yartikarra yiji Jajuwalu kanyajaninyi palakartijakun warrarnkarti.

14

Jajuwa marlkarri jarrinyaja yakarnayi Ngarrka, panypanyikinyiyili palinymilingi muwarrja. Palajalu Ngarrkalu kulijarturrangu ngakarnajaninyi wirlana wirntiji pinaku, yarrana pinakarralupiyili, yarrana jilipiyili palinymilija muwarrja.

15

Punjaja (1,050 BC) marrngurrangu panyju karrinyiyalu Ngarrkaku nyampaliku. Wurrarnikinyiya, "Marrnguku karrinyiyirni nyampaliku!" Ngarrkalu manajanaka pirirri kulijartu, yini Juul. Yarti yakarna Ngarrka, warinykurnu yana.

16

Juul marlkarri jarrinyaja (1,010 BC) Ngarrkalu mana Tayipiti, nyampali jinijanaku. Palinya ngarlungu yiji Ngarrka, pinakarrinyikinyalu, jinikinyi Ngarrkamilija muwarrja. Ngurra jini ngapingi, tawunja, Jirujalamungu.

17

Palaja (970 BC) Jalaman, Tayipitimili partany, nyampali jarrinyijanaku. Palanga tawunja Jirujalamungu yarni marna wirtujina maya Ngarrkaku. Yamarna miji-mijilu karnukapalilu. Pala maya yini marnayi Timpul.

18

Palaja (930 — 603 BC) marlu nyampali jarrinyiyi, manayijaninyi warajapa waraja. Marrngulu yirrkulu panypanyikinyiyili Ngarrkanga. Mungkapa warnku manayijaninyi, marni pinayijaninyi miyu mangunypalirrangungu, palarrangungu japirr marnikinyiyi-janinyi, “Tuku jilkulunyurranganinyi.” Nyurra marnikinyiyijaninyi palarrangungu, wur-rarnikinyiya Ngarrka puru yiji.

19

Palajalu punjaja (603 — 586 BC) Ngarrkalu ngakarnajaninyi jurljarrangungu ngajarri marrjalu wirranaku. Ngartarniyijaninyi tawunarrangungu wiyirr, kamparniyi pala wirtu tawun, Jirujalamu, pala Timpul Ngarrkaku pukun kamparniyi, marrngungu wiyirr kanyay-ijaninyi kajakarti warrarnkarti, Papolunkarti.

20

Papilunja waninyaja (586 — 538 BC) kurlkarri marnikinyiyi Ngarrka. Parnpina wirrirniyijaninyi janamili miyu mangunypalirrangungu. Palaja Ngarrkalu walarni jinijaninyi warrarnkarti waljakarti.

21

Palaja (537 — 516 BC) yarrana yarni marnayi pala tawun Jirujalamupa wupartumar-tajakun timpul.

22

Punjaja (6 BC) Ngarrkalu ngakarna partany walja palinymili, marrngungu jarrinyaku. Ngayinyja waninyikinyi, ngurli-ngurli jarrinyi. Palinymililu pipilu, Miyirilu, partany kanya ngapingi, tawunja, Pijiliyamungu, palangangarra ngurli-ngurli miral jarrinyi. Yini marna “Jiyijaji” Ngarrkamilija muwarrja.

23

Palaja (26 — 30 AD) Jiyijaji marrngungu jarrinyaja yaninyikinyi miranu jinikinyijaninyi marrngurrangungu Ngarrkaku, wurrkujartiny ngalya jinikinyijaninyipa. Palinyju wur-rarnikinyijanaku, “Yijalmarta jilkulunyurrulu Ngarrkanga, yirrkulu jilkulunyurrulu palinymilija muwarrja.”

24

Palaja (30 AD) kurlukata yatilarrangungu malyparr karrinyiyili, warlirniyi. Jurljarrangulu parirr kujarranykarti yarntarniyi mungkanga. Jiyijaji marlkarri jarrinyaja warinyju kawu palinymili ngalpa jini jurntingi. Kujarraja warrukartija Ngarrkalu yarrana wanka jini, turlpanya marlkarrija.

25

Palaja (30 AD) 40-ngi karrpungu Jiyijaji marlumal miral jarrinyikinyi-janaku palinymiliku marrngurrangungu. Palinyju wurrarnajanaku, “Ngajulu ngakalamarnanyurruku Pirlurr Ngarrkamili Ngalyapakata, nyurranga kaninykurtingi wantulunyurruku. Mimalkulunyurrulu palinyku.” Palaja Jiyijaji kulpanyalu kanka Ngarrkakarti.

26

Palaja (30 AD) Ngarrkamili Pirlurr Ngalyapakata milpanyijanaku kaninykurtiku waninyaku yijalmarta jinakatanga. Palinyju yirrkulu kurlkapirli jilkulinyaninyi jurtuku, jilkulupiyi Ngarrkamilija muwarrja, miranu jilkulupiyijaninyi wiyirr marrngurrangungu Jiyijajiku. Ngani wurralpartiku Jiyijajilu purlpi miranu jinijaninyi palinymilir-rangungu, palangarra miranu jinaku jintaku.

27

Palaja (30 AD-ja) muwarr jakul kanganyikinyiyi ngalyapakata, “Marlkarri jarrinyajalu Jiyijajilu kartuwarra mangananyjurrinyi. Palajalu yijalmarta jinakatarrangungu kajalapiy-ili ngarrakungu Ngarrkanga, munu jurtu ngakalkulinyjaninyi.”

28

Punja ngarranyja (30 AD-ja kuwarrikartijakun) Jiyijajingi yijalmarta jinakatarrangulu jakul kanganyi-kinyiyijanaku nyarra muwarr ngunarrijirri, warrarn-jarrangu wiyirrja. Kuwarri nganyjurrulu pukun wurralkuluminyijanaku wiyirrja marrngurrangungu muwarr nyarra ngarrany.

29

Warajanga karrpungu Jiyijaji kulpuliny palinymilija muwarrja. Palangangarra wanka jilkulinyjaninyi yijalmarta jinakatarrangu marlkarrija. Palaja mujungungu kunmu jilkulinyjaninyi nyarrarrangupa wiyirr jinta yijalmarta jinakatarrangu kuwarri wanka waninyayipa, kanka yankulupiyi palinykarti.

30

Palaja kalkulkulinyjaninyi ngarrakuny Ngarrkamilingi warrarnja.

31

Palanga palarrangu Jiyijajingi panypanyakatarrangu Ngarrkalu warnta malkulinyjaninyi. Palaja jurtu ngakalkulinyjaninyi, wantulupiyi kaninykurti wikanga wirtungu ngarramarnti.

PINAKARRULUMAN! NYUNGU MUWARR NYUNTUKU
Nyungu muwarr nyuntumili.
Tuku jilaman.
Tukulu parrjalaman nyuntulu
Palaja miranu jilaman wariny

Unknown if consultant checked.

1

Munumpa: Nganurtulu jini jungkapa kujungurrupa parlpar?

Miranu jinakata: Warajalu.

2

Munumpa: Nganurtulu jini karpupa wirlarrapa panikatarrangu wiyirr?

Miranu jinakata: Palalu warajalu.

3

Munumpa: Nganurtulu jini mujungupa wirlujurapa ngapa?

Miranu jinakata: Palalu warajalu.

4

Munumpa: Nganurtulu jini kangkarupa maruntupa ngurlarn?

Miranu jinakata: Yijalu palalu warajalu.

5

Munumpa: Nganurtulu jinipulinyi walangkarrangu pirirripa mirtawa?

Miranu jinakata: Yijalu palalu nyarralu jinipulinyi. Palinyju jinijaninyi wiyirngarra yija, parlparjapa jungkangapa kujungurrungu.

6

Munumpa: Nganurtu yini paliny?

Miranu jinakata: Paliny marlu yinijartiny. Wurrarnala pala purlpija mirtanyanga yatilja nyampalingi, ngapingi, Muwujungu, "Ngajumili yini 'Ngaju Ngarramarnti Ngajungarra.'" Wariny yini "Ngarrka". Jintalu yini marnayi "Japartu Kankajirri".

7

Munumpa: Wunyjurru? Ngarrkalu muwarr pini marrnguku?

Miranu jinakata: Yu. Purlpimalu muwarr palinyju yinyajanaku wiyirru. Ngalyapakata pala muwarr. Marni pini kapuralyja warnkungujirri. Yinyali nyarranga mirtanyanga yatilja, Muwujungu.

8

Munumpa: Wunyjurru? Marrngurrangulu pinakarrinyikinyiyili muwarrku?

Miranu jinakata: Munu. Palaku malyparr karrinyiyili, panypanyikinyiyili.

9

Munumpa: Ngani jini Ngarrkalu?

Miranu jinakata: Wurrarnajanaku, "Yijapa yirrkulu panypanyalupijinyurru ngajumilingi muwarrja, marlkarri jarrulunyurru."

10

Munumpa: Wunyjurru? Marlkarri jarrinyi jinta?

Miranu jinakata: Yu. Piririmartapa mirtawanyjarripa partanykarrangu marlkarri jarrinyi.

11

Munumpa: Wunyjurru? Marlkarri jarrulamarna ngaju?

Miranu jinakata: Yu. Ngarrkalu wurrarnajanaku, “Yijapa pinakarrinya wirrilaman ngajumili muwarr, marlkarri jarruluman.”

12

Munumpa: Wunyjurru? Panypanyarnala palinymilingi muwarrja?

Miranu jinakata: Yu, panypanyanpili palinymilingi muwarrja, nyuntu pukun. Ngarrkalu wurrarnajanaku, “Wiyirrju kurlujartiny jinayi. Wiyirr yiji ngajungu panypanyakatarangu.”

13

Munumpa: Wunyjurru? Ngarrka kulijartiny ngajuku?

Miranu jinakata: Ngarrkanga ngayinyja wiyirr marrngu. Kuli paliny marrnguku jampa kurlujartiny jinayi.

14

Munumpa: Wunyjurru? Marlkarri wirlalaminyi?

Miranu jinakata: Pinakarra! Ngarrkanga ngayinyja nyuntu yija yiji, palinyja ngayinyja marrngurrangu wiyirr. Munu wirlanaku karryinyjanaku. Palinyngarra marlkarri jarrinyinganyjurruku wiyirrku, wanka jinaku nganyjurruku.

15

Munumpa: Ngarrka munu marlkarri jarrinyaka! Wunyjurru marlkarri jarrinyinganyjurruku?

Miranu jinakata: Pinakarra! Ngarrka munu marrngukapali. Marrngu warajajartiny pirlurrjartiny palinyja kaninykurti. Ngarrka wariny. Ngarrka kujarrapa waraja pirlurrarrangujartiny palinyja kaninykurti.

Kujarrapa waraja pirlurr:

Japartupa Partanypa Ngalypakata Pirlurr.

Japartumili yini Japartu Kankajirri.

Partanymili yini Jiyijaji.

Wariny Pirlurr kujarra yinijartiny,

Ngalypakata Pirlurrpa Kurlumajirrikata Pirlurr.

Palarrangu kujarrapa waraja pirlurrarrangu Ngarrkanga kaninykurtingi waninyayi. Ngarrka warajajakun yiji, kujarrapa waraja pirlurrarrangujartiny.

Purlpimalu Ngarrkalu ngakarna Jiyijaji jungkakarti nyungukarti, kawujartinyku jarrinyaku. Miral jarrinyi partany, wirtu jarrinyi, marrngu jarrinyi. Pala Ngalypakata Pirlurr milpanya, kaninykurtingi Jiyijajingi waninyili.

Palajun Ngarrka marrngu jarrinyi, palinymili ngurra jini marrngurrangu.

16

Munumpa: Wunyjurru? Jinta yinijartiny Jiyijaji?

Miranu jinakata: Yu. Jiyijaji yini marlujartiny. Yinilu palinymilalu miranu jiniyinyinganyjurrinyi palinyku.

Wariny yini “Yimanyuwil”. Palalu wurraininy, “Ngarrka Waninya Nganyjurrungu”.

Wariny yini “Jiyijaji”. Palalu wurraininy, “Ngarrkalu Wanka Jininganyjurrinyi”.

Marlumal yini marnayi Jiyijaji “Kurayiji”. Palalu yinilu miranu jinanganyjurrinyi Jiyijajiku, Ngarrkalu wirrirni nyampali nganyjurruku.

17

Munumpa: Walangkarrangu Jiyijaji Ngarrkanga waniny ngarrakuny. Nganiku Ngarrka yakarna, nyungukarti warrarnkartu milpanya marrnguku jarrinyaku?

Miranu jinakata: Yija palinyja ngayinyja nyuntu, palinyja ngayinyja marrngurrangu wiyirr pukun. Palajunjal marrngu jarrinyi, marlkarri jarrinyaku nyuntuku, marlkarri jarrinyijanaku wiyirrku marrngurranguku. Kartuwarra marnanganyjurrinyi wanka jinaku, Ngarrkalu munu wirlalkulinynganyjurrinyi.

18

Munumpa: Ngani? Jiyijajilu kurlujartiny jini?

Miranu jinakata: Munu. Yijalu munu kurlujartiny jinama. Ngarrkamilaku muwarrku pinakarrinyikinyalu ngarramarnti.

19

Munumpa: Wurrarnajin panypanyakatarangu Ngarrkanga marlkarri jarrulupiyi. Jiyijajilu munu panypanyala Ngarrkanga, munu kurlujartiny jinama. Palajanga nganijalu marlkarri jarrinyi?

Miranu jinakata: Munu marlkarri jarrima palinymilaku kurlujartinyku. Marlkarri jarrinyi nyuntumilaku kurlujartinyku. Marlkarri jinajalu kartuwarra marnanta nyuntu, kartuwarra marnajaninyi jinta wiyirr. Palajalu marlkarri jarrinyi.

Nyuntulu kurlujartinyju ngarlu kurlu jinin Ngarrka, pajuju pinin.

Kurlujartinyja nyuntumilija kulilu yirrinikinyinti, wirlalamanta.

Purlpi Jiyijajilu kartuwarra marnanta.

Yijalmarta jilkulumanpili Jiyijajingi, Ngarrkalu munu wirlalamanta nyuntumilaku kurlujartinyku.

Purlpi wirlarna Jiyijajingarra nyuntumilaku kurlujartinyku, puru ngakanaku nyuntuku.

Yijalmarta jilamanpili Jiyijajingi nyuntulungarra.

Palajalu Ngarrkalu munu kulilu yirrilamanta, nyuntu partany palinymili jilamanta, ngarlu ngalya wantulumangu.

Ngalypakata Pirlurr palinymili wirrilamangu jurti jinaku ngalypaku.

Munu wirlalamanta. Munu yiji!

Wankanyu ngarramarnti jilamanta!

Marlkarri jarrinyaja yankuluman Ngarrkakarti, palinyja kajalaman ngarramarnti.

20

Munumpa: Wunyjurru? Jiyijaji marlkarri waninyi ngarramarnti?

Miranu jinakata: Munu. Kujarraja warrukartija Ngarrkalu wanka jini marlkarrija. Palaja kanka yana Japartukarti, Ngarrkakarti.

21

Munumpa: Ngarrkalu ngalya yiji jinaja ngajuku.

Kurlujartiny jinirni.

Ngarrkalu ngakarna Jiyijaji kartuwarra manaku ngajuku.

Kuwarringulu munu kulilu yirrilaminyi, ngarlu ngalya wantulupiji.

Palinymili partany jininyi.

Wankanyu jininyi ngarramarnti.

Ngajungu wirriniji palinymili Ngalypakata Pirlurr jurti jinaku ngalypaku.

Puntajulu wunyjurru jilamarna ngajulu palinyku pikaly jinaku?

Miranu jinakata: Kuwarri Jiyijajingi yijalmarta jinaja, Kurijin yatil japirr malaman, miranu jilamanta wiyirru Ngarrkamilaku, ngapanga jilamanta. Palajunjalu jurti jilamanjaninyi wiyirr jampa kuwarringulu Jiyijaji nyuntumili nyampali, yirrkulu palinyja muwarrja jilaman.

Kuwarringulu nyuntu munu nyuntukapali, marlkarriyakapali wankanyu nyuntu. Kuwarringulu nyuntu marrngukapali warinykapali, kawungu Jiyijajingarra yirru wankanyu nyuntungu. Palinymili Pirlurr Ngalypakata kaninykurtingi nyuntungu yirrkulu ngayiny nyinga malamanta ngalypajartiny jilaman, ngayiny nyinga malamanta karrkanaku kurlu jartinyja. Yirrkulu yakurr malaman, ngalya jilaman palinymilija nyinga manaja, karrkalaman nyuntumilija. Palajun jinajalu wiyirr miranu nyuntuku, marlkarriyakapali wankanyu nyuntu, kawungu nyuntungu Jiyijaji wankanyu, nyampali nyuntuku. Nyuntu kuwarringulu kurlumajirrikata waninyaku karrpurrangu karrpungu.

22

Munumpa: Wunyjurru kurlumajirrikata yirru wantulumarna?

Miranu jinakata: Karrpurrangu karrpungu Jayitanju yakurr malamanta warinykurnuku, palinymilingi. Yijapa marlumal kurlu jilaman. Yijapa marlumal kurlu jinaku karruluman. Karrpurrangu karrpungu nyuntulu wurralamanpili Ngarrkanga, "Japartukayi, kuwarri ngaju munu kurlujartiny jinaku karrinyarni. Kalkuluminyin nyuntulu kurlungumarra. Tuku jilaminyin."

Jayitanju yirrkulu karrinyi kurlu jinaku. Wurralamangu, “Munu pinakarrinyaku Ngarrkanga! Ngajumilingi muwarrja jilaman!” Jayitan munu nyampali nyuntuku. Nyuntuku nyampali Ngarrkangarra. Pinakarrulumanpalu Ngarrkanga nyuntulu, munu pinakarrulumanpalu Jayitanja. Yirrkulu japirr malaman Ngarrka, “Kararr jiliminyin kurlungumarra.” Yirrkulu Ngarrka Ngalyapakata Pirlurr kaninykurtungi nyuntungu waninyangu. Pinakarrulumanpili! Palinyjungarra kararr jilamanta kurlungumarra. Palinyju ngayiny nyinga malamanta ngalypaku, ngalypa jilaman Ngarrkamilingi muwarrja.

23

Munumpa: Yijapa watarrkulu kurlujartiny jilamarna.
Yijapa junturtungu kurlu muwarr kurlkarri malamarna.
Yijapa kurlujartiny muwarr pilamarna.
Yijapa jilamarna kurlujartiny.
Palaja ngani? Wunyurrulu jilamarna ngajulu?
Palaja ngaju Kurijin?

Miranu jinakata: Yu, yirrkulu Kurijin nyuntu.
Janyinju wurralamanpili Ngarrkanga, “Ngajulu kurlujartiny jinirni.
Nyuntu ngayiny kurlu jinirninti.
Paju karrinyarna.
Kurntanya waninyarnaji.
Jiyijaji kartuwarra ngajumili. Purlpija paliny wirlarnan ngajumilingamarra kurlujartinyjamarra. Palajalu munukurra wirlalaminyin jampa kurlu jinajaku. Yarrana jurtukartingi jilipijin.”

24

Munumpa: Nganijalu Ngarrkalu pinakarrinyanyi ngaju?

Miranu jinakata: Yijalu Ngarrkalu yirrkulu pinakarrinyangu. Nyuntu palinyja ngayinyja. Yirrkulu nyuntulu muwarr pilamanpalu. Palakungarra karrinyi.

25

Munumpa: Nyanga yirrilamarna Ngarrka?

Miranu jinakata: Munu kuwarri jirtamarralu yirrilaman. Jiyijajilu wurrarnangu, “Yijalmarta jilipijin. Yarti nyuntu marlkarri jarrinyaja wanka jilamarnanta marlkarrija. Palaja Ngarrkanga wanka wantuluman ngarramarnti.” Palaja ngalypalu yirrilaman. Wantulumanpili ngarramarnti.

26

Munumpa: Wunyurru? Jiyijaji kulpuliny nyungukarti?

Miranu jinakata: Yu. Jiyijajilu wurrarna, “Warajanga karrpungu ngaju yarranakanu milpulumarna, janyin.” Yu, janyin milpuliny, mujungungu, marrngulu wiyirru yirrilipiyi. Kunmu jilkulinyjaninyi palinymilirrangu wiyirr, ngunarrijirrija warrarnajirri. Kunmu jinakanu kangkulinyjaninyi kankajirrikarti, Japartukarti.

27

Munumpa: Jintaku ngani?

Miranu jinakata: Ngarrkalu jinta wiyirr wikakarti wirtukarti jurtu ngakalkulinyjaninyi ngarramarnti. Pala wika jakarnajanaku Jayitankupa Jayitanmili mirurrurrangu wiyirru. Parnpilkulinyjaninyi palarrangu mirurrurrangu kaninykurti palanga wikanga. Panypanyajarrangu marrngurrangu pukurl parnpilkulinyjaninyi palanga wikanga. Yija purlpi kulurnukinyiyarninyi Jayitanja, palinymilirrangu jiniyarninyi. Palajalu yaninyaku Jayitanmikarti, waninyaku Jayitanjaku. Palangangarra kaninykurti wantulupiyi ngarramarnti, Jayitanpa palinymilirrangu palarrangu wiyirr Ngarrkanga panypanyajarrangu. Nyarra wika wirtu munu jupuliny, kampuliny ngarramarnti. Palarrangu panypanyajarrangu yija-yiji kurluny-kurlunnya wantulupiyi ngarramarnti.

28

Munumpa: Karrinyarnajanaku marrngurrangu wiyirru kajalapiyi Ngarrkanga. Munu karrinyarnajanaku yananyaku palakarti wikakarti. Karrinyarni wurrnanaku

marrngurranguku wiyirruku Ngarrkapa Jiyijajipa Ngalyapakata Pirlurr. Wunyjurru jilamarna?

Miranu jinakata: Ngarrkamilirrangu marlumal kunmu jarrulupiyi pinakarrinyaku palinymilaku muwarrku, palaku "Payipul"-ku. Marlumal kunmu jarrulupiyi, nyuntu pukun, miranu jarruluman Ngarrkamilaku muwarrku.

Kunmulu ngayinyja nyurra malkulunyurru Ngarrka, wurralkulunyurrulu, "Nyuntu ngalyapakata yija. Yarranijayi! Nyuntulu wanka jininnganinyi. Ngayinyja nganarnanga nyuntu yija." Palajunmartalu pikalyju nyurra malkulunyurru, kurntalkulunyurrulu pukun.

Kurrngal kurluny-kurlunyja waninyayi. Japirr malkulunyurru palinyju tuku jilkulinyjaninyi. Japirr malkulunyurru nganipa jilkulunyurrujanaku.

Warinyarrangu wurrkujartiny. Japirr malkulunyurru ngalya jilkulinyjaninyi.

Jintapa jinta yiji munumpa waninyayi Ngarrkaku. Japirr malkulunyurru marrngurrangu mankulinyjaninyi ngakalkulinyjaninyi palarranguku jintarranguku, wurralapiyi-janaku paliny.

Palinymilaku muwarrku miranu jarrulaman ngarramarnti. Palaku miranu jarrinyakanu, kurkarki malaman ngarramarntilu, yijalmarta jinangulu jilaman! Wurralamanjanaku jintanga miranu jarrulupiyi Ngarrkaku. Nganipa jarrinyaja yirrkulu Ngarrkanga nyurra malaman.

29

Munumpa: Yu, nyungu muwarr ngalyapakata yiji.

Ngajulu yakurr malamarna palajunmarta jinaku,
nyarra muwarr wurralamarnajanaku kurrngalja pukun.
JIPI.

Bible Story readers A & B

This material has been consultant checked.

PUJUNUJALU KAMPURTALU MIRTAWALU YINYALU WARNKU NGARRKAKU

Warajanga karrpungu Jiyijaji palanga mayanga wirtungu kajarnakinyi, mayanga Ngarrkamilingi, Timpulja. Wirtu pakuji warnkupinti palanga waninyikinyi. Marrngur-rangulu kanganyikinyiyili warnku Ngarrkaku, wirrirkinyiyi palanga pakujingi.

Jiyijaji wangka palanga warnkupintingi pakujingi kajarnakinyi. Warnku wirrirkinyiyi, palinyju parrjarnikinyijaninyi. Jintalu warnkujartinyju kurrngaljartinyju warnku wirtumarta wirriri. Palaja mirtawa kampurta pujunumarta milpanya. Paliny mili pirirri purlpi marlkarri jarrinyi. Kujarra wupartujirri warnkujirri wirrinalu Ngarrkaku. Kujupurru pala. Palajirri yinganyaja warnkumajirri pala mirtawa.

Jiyijajilu wurrarnajanaku paliny milirranguku, "Yirrinnyurru pala pujunumarta mirtawa? Wupartu yiji warnkujartiny. Palinyju wiyirr wirrinalu Ngarrkaku. Kuwarri warnkumajirri waninyi mayikupa nganikupa paliny.

Palarrangu warinyarrangu warnku kurrngaljartiny. Kurrngalja puru jinta yinyayili Ngarrkaku. Janalu wupartumarta wirriri yili Ngarrkaku. Palalu pujunujalu kampur-talu mirtawalu wirtumarta wirrinalu. Palinyju puru wiyirr yinyalu Ngarrkaku."

2

PARTANYKARRANGU KANGANYIKINYIYIJANINYI JIYIJAJIKARTI

Pipilurrangupa japturrangulu kanganyikinyiyijaninyi janamilirrangulu partanykar-anga Jiyijajikarti, japirr marnakinyiyi,

"Miranu jinakatakayi, japirr malaman Ngarrka ngalya jinaku nganarnamilaku par-tanykarranguku."

Jiyijajimilalu marrngurrangulu warnta marnayijaninyi pipipa japturu. Yirrinakanu ngarlu kurlu jarrinyi Jiyijaji, wurrarnajanaku paliny milirrangulu,

"Karrinyarni partanykarrangu ngajukarti milpanyaku. Munu ngampa pinaku nyurralu.

Pikalalyu Ngarrkanga yijalmarta jinyalu, pinakarrinyiyi muwarrku paliny milaku janalu. Yijarla muwarr wurrarnanyurruku, nyurralu wiyirrju jilkulunyurru janalukapali, yijalmarta jilkulunyurrulu Ngarrkanga janalukapali. Munu palajunjalu, munu Ngarrkamili jarrulunyurru."

Palaja warajapa waraja partanykarrangu palarrangu kartingi jini, yampu marna, partanyja jurnturtungu kankarni parirr wirriri, japirr marna Ngarrka, "Partany nyunguku ngalya jilamanpalu."

3

JIYIJAJILU PIRIRRI KARNU WURRKUJARTINY NGALYPA JINI

Warajanga karrpungu Jiyijaji tawunja waninyi. Palanga pirirri wurrkukata, kurlu yiji karnu paliny. Yirri Jiyijaji, milpanyi, murtungi jurlpi-jurlpi jarrinyalu, ngarlu japirr marna,

"Wanka jiliminyin, karnu ngaju ngalya jiliminyin. Wunyurru nyuntulu karrinyanpa?"

Jiyijajilu jirranakanu parirr warlirni.

"Yu, karrinyarnangu ngalya jinaku. Kapuraly yiji jilamarnanta."

Jampangarra pala wurruku munu jarrinyalu, karnu kapuraly jarrinyi pala marrngu. Jiyijajilu wurrarnala,

"Munu wurralamanjanaku ngalya jinirinti ngajulu. Pipurru yatilkarti yarra. Palinyju yijalu parrjalamenta kawu wiyirr nyuntu, nyuntu karnu kapuraly. Nyuntu miranu palaku muwarrku nyuntumulaku wurrkuku. Purpimalu Ngarrkalu wurrarnalu Muwujungu mirli-mirlingi yarntanaku. Palinyja muwarrja kukurn-jari wankanyu yatilkarti kangkuluman. Palalu yatilju kampalkuliny tikirkarti, jurnpakartijakun. Palajalu marrngurrangulu pala yirrinajalu nyuntuku miranu wantulupiyingu, kapuraly nyuntu, wurrkumajirri."

Palajun wurrarnili Jiyijajilu. Palaja pirirri ngakarna yatilkarti.

Pala pirirri munu jama wanima, wurrarnakinyijanaku marrngungu. Nyarrakurnu-jirri muwarr jakurl kanyayijanaku,

"Jiyijajilu ngalya jinijaninyi wurrkujala!"

Palajalu kurrngal yiji milpanyikinyiyalu pinakarrynyaku Jiyijajiku. Kurrngalju pukun japirr marnikinyiyi,

“Ngaju pukurl ngalya jilaminyinkurra?”

Palajalu Jiyijajilu tawun yakarna, pirrakarti yana kujurlku jarrinyaku, muwarr pinaku Ngarrkaku. WUNYJURRU YIJA-YIJI WIRTU MUWARR?

4

Jinta Juwurrangu yatilarrangu warajanga jarrinyiyalu Jiyijaji ngawu manaku muwarrku, palinyju warinykurnuku muwarrku wurranaku.

Waraja pirirri jananga miranu jinakata Juwumilirranguku purlpijaku muwarrkurangu Ngarrkajaku. Palinyju japirr marna Jiyijaji, “Yu! Miranu jinakata, wunyjurru yija-yiji wirtu muwarr Ngarrkaja?”

Jiyijajilu puntaju karra marnalu, “Miranu nyuntu nyunguku purlpijaku muwarrku: ‘Ngarrkangarra wirtu nyampali nyuntuku.

Ngarrka ngarlungu jilamanparningu ngarramarntilu, wakanyju nyuntulu ngarlungu jilamanparningu Ngarrka, ngarlulupa pirlurrjupa kurlkapirililu.’

Nyarrangarra wirtu yija-yiji muwarr.

Warinymarninyapa muwarr nyarrakapali:

‘Nyuntulu ngarlungu jinanparningu.

Palajunmarta ngarlungu jinaku marrnguku wiyirru pukun. Ngarlungu jilamanparningu marrngu wiyirr.’

Ngarrkalu kurrngal muwarr wirringanyjurruku, jinta Muwujajapa jinta Ngarrkamiliya muwarr pinakatarranguja. Nyuntulu jinajalu nyarralujirri muwarrjirri yijalu yirrkulu jinanjaninyi jinta wiyirr muwarr Ngarrkaja.”

5

JIYIJAJI MUWARRJA JUPANYAPULU WANGALPA NGAPA

Warajanga karrpungu Jiyijajilu wurrarnajanaku pirirrimartanga palinymilirrangu,

“Yankunyi ngapanga ngunarrikarti.” Palaja yanayi tingkingi. Palanga Jiyijaji tingkingi kupalya jarrinyi yija.

Palaja wangal wirtu yiji jarrinyi, ngapa pintura jarrinyi, ngalpanyakinyi tingkingi, winya jarrinyikinyi pala tingki. Wirnti yiji jarrinyiyi marrngurrangu Jiyijajimili. Mintu jininya.

“Nyampalikayi! Yija kunalkulinyganyjurrinyi ngapalu. Jampangarra marlkarri jarruluminilyi!”

Jiyijaji kupalyaja wararr turlpanya, wurrarnapulaku, “Wangalkayi! Jupa! Janpakayi! Kaniny jarra!” Palinyjaja muwarrjaja wangal jupanya palangangarra, ngapa kaniny jarrinyi palajun.

Jiyijajilu japirr marnajaninyi marrngurrangu palinymili,

“Nganija wirnti jarrinyikinyinyurru? Nganijalu munu yijalmarta jinimijinyurru?”

Ngurnjurnikinyiya yija. Wurrarnayarninyi,

“Pinakarrynipulalu wangaljupa ngapalu. Yija nyampali paliny ngapakupa wangalku! Nganikapali nyungu Jiyijaji?”

Palaku ngurnjurnikinyiya. Wirnti karrinyikinyiyili.

6

JIYIJAJILU NGALYPA JINIJANINYI 10 PIRIRRIMARTA

Warajanga karrpungu Jiyijaji jinangu yananyikinyi, tawunkarti wangka jarrinyi.

Palanga pirirrimartalu 10-ju yirrirniyi. Wurrkujartiny palarrangu, karnu jana kurlu yiji. Kajamarta wararr karrinyiyi, marrjalu kamarniyalu, “Jiyijajikayi! Nyampalikayi! Paju karrulumannanaku wurrkujartinyku. Ngalya jilamannaninyi!”

Puntaju karra marnajanaku, “Yarrayijanaku Ngarrkamilaku yatilarranguku, japirr malayijaninyi parrjalapiyinyurrinyi kawu wiyirr.”

Palinyja muwarrja yanayi. Marnti jarrinyajanga ngalya jarrinyiyi.

Warajalu pirirrilu parrjarnarninyi, kawu paliny kapuraly. Palangangarra kulpanya, marrjalu kamarnakinyi, “Ngarrka ngalypakata!”

Murtingi juripi-juripi jarrinyalu Jiyijajingi, karra marnalu, “Yarranjajayi! Nyuntu ngalya jinijin!” Nyarra kulpanyaja pirirri munu Juwu, ngajarri paliny, marrngurranguja warinyja, Jamariya ngurrara paliny.

Jiyijajilu wurrarnajanaku palinyamilirrangunga, “Yija 10 pirirrimarta ngalya jar-rinyi. Nganja warinyarrangu 9 munu kulpamiyi? Waraja nyungu, ngajarri yiji, kulpanya wurranaku, 'Ngarrka ngalya'.”

Palaja palinya wurrarnala, “Yijalmarta jinin Ngarrkanga ngalypaku. Palajalu ngalya jarrinyan. Wararr karruluman, ngalya yankuluman.”

7

WURRUKARRAJARTINYJU WIRTUJARTINYJU MUNU KURLKARRI MARNAMA NGAR-RKA

Warajanga karrpungu Jiyijajilu miranu jinikinyijaninyi marrngurrangu kurrngal.

Palanga pirirrilu wurrarnala, “Miranu jinakatakayi, ngalayimili japartu puripi marlkarri jarrinyi. Palinyimili warrarn yinyangalayaku mamajikupa. Wurralala mamajingi ngajumilingi palinyju junta pilkulinyngalayaka pala warrarn, wurralala palinya ngajumili yinganyaku ngajuku.”

Jiyijajilu karra marnalu, “Nganurtulu ngaju nyampali jininyi nyumpalaku? Munu ngajulu junta pinaku warrarn nyumpalamili.”

Palaja wurrarnajanaku wiyirru, “Pinakarrayi! Munu lirralju mananyaku kurrngal warnkupa wirtu wurrukarrapa nganirn-nganirn. Warnkupa wurrukarrapa kurrngaljartiny jarrinyaja nyuntu, munu ngalya jilamanta warnkulu, munu pikaly jilamanta wurrukarralu, munu wanka yiji kalkulupiyinti.” Palaja Jiyijajilu muwarr wurrarnajanaku. “Wariny pirirri warnku kurrngaljartiny. Palinyimili warrarn jinjimama yija pukun. Palinyju mayiku wilyki jungkanga wirrini, jungkaja mayi yurntaraku marlu yiji turpanyiyili palaku pirirriku. Wurrarnarningu, 'Ngajumili mayi kalkunupinti mayarrangu wuparturrangu, munu wiyir mayi wirrinnakarna palarrangungu. Wunyurru kalkulumarnaji mayi ngajumili wiyirr?’

Ngurnjurnukinyi yiji. Palaja wurrarnarningu, 'Pala kurlkapirli jarrinyirni! Yinji pilamarna maya mayi kalkunapinti wuparturrangu. Palaja wirtumarta yiji yarni malamarnajaninyi. Palarrangungu tuku kalkulumarnaji mayipa wurrukarrapa nganirn-nganirn ngajumili wiyirr. Palaja wurralamarnarninyi, “Mayi wirtujartiny yija-yiji ngaju, partunurranguku kurrngalku yiji. Kuwarrija munu warrkamu jarrulumarna. Yirrkulu mayi ngananyangkulumarna, yirrkulu wayin minpirnangkulumarna, pikaly wananyangkulumarna ngarramarnti.” Palajun wurrarnakinyirnganu palalu pirirrilu.

Palaja Ngarrkalu wurrarnala palanga pirirringi, 'Ngakumpa nyuntu! Nyungungun-garra wurrukartingi marlkarri jarruluman. Kalkurnanparninga warnkupa wurrukarrapa wirtu. Wunyurru jilimanjaninyi kuwarri? Warinyju mankulinyjaninyi!’ Palaja Jiyijajilu wurrarnajanaku, “Kurrngal marrngu nyarrakapali pirirrikapali waninyi. Yirrkulu kakurnayi Ngarrka. Yirrkulu warnkupa wurrukarrapa nganirn-nganirn kuru marnayirringu. Jamirnayijaninyi pujunurrangu mayikupa nganirn-nganirnku. Munu yinganyakata warnku Ngarrkaku. Yirrkulu kalkurnayirringu. Wiyirr palajun jinajarrangu waninyi nyarrakapali pirirrikapali. Munu pikaly jinakayi Ngarrka.”

8

Yini nyunguku muwarrku: JIYIJAJILU PARTUNURRANGU 12 JARRINYAJALU KURN-GARNIKINYIJANAKU YATILKU NGARRKAMILINGI MAYANGA

Turlparrarrangu turlparranga kurrngal Juwurrangu marrngurrangu yananyikinyi tawunkarti wirtukarti, Jirujalamukarti. Palakarti yananyikinyi kunmungu nyurra manaku Ngarrkaku. Palaku Jiyijajimili pipipa japartu yananyikinyipulu pukun.

Jiyijaji partunurrangu 12-jarrinyaja pipilupa japartulu kanyapulu paliny pukurl Jirujalamukarti.

Palanga kunmungu waninyi karrpurrangu karrpungu, 8 karrpungu. Palaja pipipa japartu yakarnapulu Jirujalamu janamilikartiku warrarnkartiku kulpanyaku. Jintalu pukurl kurrngalju Jirujalamu yakarnakinyi. Jiyijaji waninyikinyi Jirujalamungu. Pipipa japartu munumpa palaku. Wurrarnakinyipulu paliny jintanga milpanyi.

Karrpungu marnti ngarrany yananyikinyipulu. Warrurl-warrurl jarrinyikinyi, pulanyju munu parrjarnamapulu Jiyijaji. Japirr marnakinyipulujaninyi jarnturrangu, “Yirrinnyurru partany ngalayamili?”

“Munu yirrinimiyirni.”

Partarl kanyjirnikinyipulalu.

Marntungu kulpanyapulu Jirujalamukarti palinyku kanyjinaku. Jarurrukartingi Jirujalamungu ngurranga jarrinyipulu. Warinymaljanga kanyjirnikinyipulalu. Yartikarra yirrinripulu Ngarrkamilingi Wirtungu Mayanga, Timpulja, palanga yirrinripulu. Jiyijaji

miranu jinakatarrangungu kajarnakinyi palanga, pinakarrinyikinyijaninyi, japirr marnakinyijaninyi Ngarrkaku.

Palarrangu miranu jinakata ngurnjurnikinyiyalu. Wurrarnakinyiyarningu, "Payi! Nyungu murrukurru miranu yiji Ngarrkamilaku muwarrku! Punulkujakun paliny. Wunyurruru palajun miranu jarrinyi?"

Jiyijaji yirrinaja wurlka jarrinyipulu palinymili pipipa japartu. Pipilu karra marnalu, "Partany! Nyuntumili japartupa ngaju ngarlu kurlu jarrinyalayinga. Yijalu kanyjirnalayinga ngunarrijirri. Nganija nyungungu waninyikinyin?"

Jiyijajilu karra marnapulaku, "Nganijalu kanyjirnikinyijinyumpulu? Munu miranu wanimanyumpulu ngajuku, ngaju yiji waninyaku ngajumilingi Japartumilingi mayanga? Nganija munumpa nyumpulu nyungungungarra kanyjilipijinyumpulu?"

Ngurnjurnukinyipulu, munumpa waninyipulu palinymilaku muwarrku.

Palaja kulpanyiyi janamili warrarnkarti, ngurrakarti janamilikarti, Najirijingi. Jiyijajilu yirrkulu pinakarrinyikinyipulaku.

Pipilu palinymilalu kurlkarri marnakinyi Jiyijajimili muwarrarrangu.

Jiyijaji wirtu jarrinyikinyipa miranu jarrinyikinyi, kurlkanga kalkurnukinyi. Ngarrka pikaly jini, marrngurrangu wiyirr pukurl marru marnayi.

9

BSOC-B2 Yini nyunguku muwarrku: JURN MILPANYA WURRANAKU NGARRKALU NGAKALKULINYI JIYIJAJI

Purlpi yiji Ngarrka muwarr pinalu pirirriku, yini paliny Yayijayiya. Palinyja wurrarnala Ngarrkalu,

"Nyampali ngakalamarnajanaku marrngurranguku. Wariny pirirri walangkarr ngakalamarnalu pala nyampalingi, muwarrjartiny janaku. Pala walangkarr pirirri wantuliny pirranga. Palinyju muwarr pilkulinyjanaku,

'Nganyjurrumili nyampali milpuliny.

Yarni malayalu jurtu ruwurtu."

Palajun Ngarrka muwarr pinalu Yayijayaku.

Palalu Yayijayiyalu yarntarnajanaku muwarr mirli-mirlingi.

Punjaja yiji pala marrngu kuwarri milpanya. Yini paliny Jurn. Wurrupirrayi kamalja mampulu palinymili. Karnulu kunyji pinapintilu nyikarra kunymarnakinyarninyi. Mayi pirraja nganinyikinyi, wajapipa narnngurla.

Kurrngal yiji milpanyikinyiyalu pinakarrinyaku Jurnku. Warrarnja Jutiyaja milpanyikinyiyalu, wirtuja tawunja pukurl, ngapija, Jirujalamuja.

Wurrarnakinyijanaku,

"Nyurralu panypanyikinyinyurrulu Ngarrkanga. Kurntany jarrayi. Kurlujartiny jinkinyinyurru. Yakalayi. Yakujani jarrayi, Ngarrkakarti milpayi. Palaja Ngarrkalu munu kulilu yirrilkulunuyurrinyi, ngarlu ngalya jarrulunuyurruku paliny. Palaja ngapanga jilamarnanyurrinyi."

Palajunmarta wurrarnakinyijanaku Jurnju.

Jurnmili muwarr pinakarrinyajalu warajalupa warajalu wurrarnakinyiyalu Ngarrkanga,

"Yijangarra nyuntungu panypanyikinyirnangu. Kurntanyja waninyarnaji. Nyuntukarti kulpanyaku karrinyarnangu."

Palajunmarta wurrarnakinyiyalu Ngarrkanga. Palaja Jurnju ngapanga jinijaninyi pijungu, ngapingi, Jurtanja.

Jurnju wurrarnakinyijanaku,

"Kuwarrimarta wariny marrngu milpuliny. Paliny yija-yiji wirtu nyampali. Munu ngajukapali, ngaju puru yiji, mujuja. Nyungu wariny nyampali wirtungarra. Ngajulu munu yiji jujika palinymili nyinga manaku. Ngajulu puru ngapanga jinarninyurrinyi. Nyungu warinyju ngakalkulunuyurruku Ngarrka Pirlurr."

Palajunmarta wurrarnakinyijanaku Jurnju.

Palaja Jiyijaji milpanyili Jurnkarti tawunja Najarijija, warrarnja Kalilijija. Palanga Jurnju ngapanga jini Jiyijaji palanga pijungu Jurtanja.

Jiyijaji ngapaja turlpanyajanga kanka parrjarna. Palanga parlparr laarr jini Ngarrkalu. Ngarrka Pirlurr kaninykurnu milpanyala Jiyijajikarti kurlukukukapali, palinyja kajarnala.

Kankajirrija Ngarrkalu muwarr pinalu Jiyijajiku,

"Nyuntu partany ngajumili walja yiji. Ngajungu ngarlungu nyuntu. Ngarlu ngalya jarrinyarnangu."

10

BSOC-B3 Yini nyunguku muwarrku: MIRURRULU PARTARL JAKURLIRNIKINYI JIYIJAJI PANYPANYAKU NGARRKANGA

Ngarrkalu Pirlurruju ngakarna Jiyijaji pirrakarti, Mirurrulu Wirtulu yakurr manaku palinyku.

Palanga Jiyijaji mayimajirri waninyikinyi. Karrpurrangungupa warrukartingi 40-ngi munu nganama mayi. Palaja janparr karrinyi. Palanga pala mirurru wirtu milpanyili, Jayitan milpanyili. Karra marnalu mirurrulu, "Nyuntu wurrarnanpurninyi yija Ngarrkamili Partany. Wurrala warnkurrangungu mayi jarrulupiyi." Palajunju yakurr marna.

Jiyijajilu puntaju karra marnalu, "Munu palajun jilamarna. Ngarrkamilingi mirli-mirlingi nyungu muwarr waninyi, 'Mayilu puru wanka kalkuninyi kawujakun. Marrngurrangulu pinakarrinyaku Ngarrkamili muwarrku wiyirruku.'"

Palaja Jayitanju kanya tawunkarti wirtukarti, Jirujalamukarti, maya Ngarrkamilikarti wirtukarti. Palanga kankajirringi wararr karrinyipulu.

Wurrarnili Jiyijajingi, "Nyuntu wurrarnanpurninyi yija Ngarrkamili Partany. Nyungu wapakalaman jungkakarti. Ngarrkamilingi mirli-mirlingi nyungu muwarr waninyi, 'Ngarrkalu wurralkulinyjanaku yayinyilji palinymilingi tukulu nyuntuku kanganyaku. Warlilipiyyinti parirruju, tuku kalkulupiyinti warnkungumarra, munu warnkulu jina wirrkalamanta.' Palajalu wapakala. Ngarrkalu wanka kalkurnanti."

Jiyijajilu puntaju karra marnalu, "Munu palajun jilamarna. Ngarrkamilingi mirli-mirlingi wariny muwarr waninyi, 'Marrngurrangulu munu yakurr manaku Ngarrka, janamili nyampali paliny.'"

Palaja Jayitanju kanya warnku wirtukarti, kanka kanka kanka yiji pala. Kankajirringulu jurti jinili warrarnarrangu ngunarrikurnujirri, jurti jinili tawunarrangu wiyirrupukun.

Wurrarnili Jiyijajingi, "Ngajuku murtingi jurllu-jurllu jarrulupijin, wurralaman ngajurti nyampali wirtu nyuntuku. Palajalu jilamarnanta nyampali ngurngurranguku tawunarrangukupu marrnguku wiyirruku."

Jiyijajilu puntaju karra marnalu, "Munu murtingi jurllu-jurllu jarrulumarnangu, munu wurralamarna nyuntu nyampali. Ngarrkamilingi mirli-mirlingi nyungu muwarr waninyi, 'Marrngurrangu Ngarrkakujakun murtingi jurllu-jurllu jarrulupiyi. Ngarrrakungarra pinakarrinyaku.' Palangarra muwarr Ngarrkaja. Palajalu munu murtingi jurllu-jurllu jarrulumarnangu, Jayitan. Yarra!"

Palaja mirurru yana, palaja Ngarrkalu ngakarnajaninyi yayinyjilarrangu palinyku tuku kalkunaku.

11

BSOC-B4Y ini nyunguku muwarrku: JIYIJAJILU WURRARNAJANAKU JANPAMALU MANANYAKATANGA, "YAJALAMINYINYURRU"

Warajanga karpungu Jiyijaji ngapamartaji Yintanga Kaliliyngi wararr karrinyikinyi. Kurrngal milpanyiyili, miranu jinikinyijaninyi Ngarrkamilikulu muwarrku. Ngurrku marnakinyiyarninyi palinyku pinakarrinyaku.

Parrjarn-parrjarna, yirrirnipulinyi tingkijirri ngapanga milyanga. Janpamalu mananyakata purllu katukarnayi, janpa jinikinyiyi parru-parrurrangu.

Jiyijaji karntinyi warajanga tingkingi, Jayimanmilingi. Wurrarnala Jayimanja, "Tingki jujiliji janpangamarta." Palanga kajaninyi tingkingi, miranu jinikinyijaninyi tingkingulu.

Miranu jinajaninyi jipi, wurrarnala Jayimanja, "Kawa tingki yintakarti, parru-parrurrangu ngapanga wirriliyi janpamaluku."

Jayimanju karra marnalu, "Nyampali, kakarrara partarl warrkamu jarrinyiyirni, munu warajapa manamiyirni janpamalu. Nyuntumilijalu muwarrjalu parru-parrurrangu wirrilipiyirni."

Palaja kanyayi tingki yintakarti, Jayimanjupa jintalu janpanga wirrirniyi parru-parrurrangu. Janpamalu kurrngal yiji manayi, parru-parrurrangu jipi larr kangamiyi.

Parirruju muwarr piniyipulaku warinyja tingkingi milpanyaku, Jayimikupa Jurnku, Jipitmilaku partanyukujirri. Palaja tingkingi kujarranga winya jinikinyiyi janpamalu. Kurrngal yiji janpamalu, purtuly, ngapalu tingkijirri jipi kunamapulinyi.

Palarrangulu janpamalu mananyakatalu yirrirniyijaninyi janpamalu kurrngal yija-yiji. Wurllakata yiji jarrinyiyi.

Jayiman murtingi jurlpu-jurlpu jarrinyili Jiyijajingi. Wurrarnala, “Nyampali, ngaju kurlujartiny. Yarrajala!”

Jiyijajilu karra marnalu, “Munu wirnti jarranpili. Purlpi mananyakinyinjaninyi janpamalurrangu. Kuwarri yirrkulu muwarrju mankulumanjaninyi marrngurrangu Ngarrkaku.”

Palaja purriniyipulinyi ngapaja tingkijirri, jungkanga murrulungu yakarniyi tingkipa parru-parrurrangu, yanayili Jiyijajingi.

12

BSOC-B5 Yini nyunguku muwarrku: WILYKIKU

Marrngu yirrku milpanyikinyiyalu Jiyijajiku warinyarranguja tawunja. Kurrngal yijajiji kunmu jarrinyaja Jiyijajilu wurrarnajanaku muwarr nyungu.

“Pinakarrulunyurru! Pirirri yana wilykiku wirrpa parnpinaku palinymilingi warrarnja, mayi yurntaraku jarrulupiyili.

Jinta wilyki pungkanyiyili jukurtingi parnpinaja. Marrngulu jinalu jurrkarnakinyiyi, wirrujartinyju nganayi wiyirr.

Jinta wilyki pungkanyiyili warnkumarramarranga. Palanga ngapamajirri. Turlpanyaja, jampa tikirl jarrinyiyi.

Jinta wilyki pungkanyiyili jantaranga. Jantarapa wilyki turlpanyapulu warajanga, jantara wirtu jarrinyiyi walangkarrangu wilykingi, yamarnayijaninyi, kiyi marnayijaninyi jantalaru, wilyki munu jarrinyiyili.

Jinta wilyki pungkanyiyili ngalypanga jungkanga. Turlpanyiyi ngalypa yiji, wirtu jarrinyiyi yija, mayi marlu yija-yiji jarrinyiyili nyarraku pirirriku.

Pinakarrayi kurlkapirilulu!”

Palaja palinymilirrangu marrngulu japirr marnayi Jiyijaji, “Nganiku pala muwarr wurrarnan? Ngani palalu muwarrju wurrarnannganaku?”

Karra marnajanaku, “Purlpi wiyirr ngakumpa waninyikinyiyi Ngarrkamili jarrinyaku marrngu, palinya muwarrja jinaku. Kuwarri nyurra pirnti pilamarnanyurrinyi, ngalypa miranu jarrulunyurru palinymiliku muwarrku. Jintalu marrngulu partarl pinakarrulupiyalu Ngarrkaku. Yirrkulu parjarniyi, munu yirrirnakayi, yirrkulu pinakarrinyiyi, munu miranu jarrinyakayi. Palajalu nyungukapalirrangu muwarrarrangu wurrarnajanaku. Pirnti pinirnijaninyi muwarrju nyungukapalilu.

Nyarra muwarr yimpilamarnanyurraku.

Nyarra wilyki Ngarrkamilikapali muwarrkapali. Palarrangu warinyapa wariny jungkarrangu marrngukapali warinyapa warinykapali.

Jinta wilyki pungkanyiyi jukurtingi. Wirrujartinyju nganayi wiyirr.

Palalu muwarrju wurrarnarnanyurruku nyungu: Palarrangulu wirrujartinyju kurlkarri malkulunyurrinyi mirurruku. Palalu jukurtilu kurlkarri malkulunyurrinyi jintaku marrnguku.

Palarrangulu marrngulu pinakarrulupiyi Ngarrkamili muwarr. Mirurrulu jakurlikulinyjaninyi kakulupiyi pala muwarr. Pala muwarr munu jarrulinyjanaku. Palajalu munu yijalmarta jilipiyili Ngarrkanga, munu jilipiyi muwarrja Ngarrkaja.

Jinta wilyki pungkanyiyi warnkumarramarranga. Turlpanyaja tikirl jarrinyiyi, munu mayi karrimiyi.

Palalu muwarrju wurrarnarnanyurruku nyungu: Palalu warnkumarramarralu kurlkarri malkulunyurrinyi jintaku marrnguku.

Palarrangulu marrngulu pinakarrulupiyi Ngarrkamili muwarr pikalyju. Jampa ngarrany yijalmarta jilipiyili. Palaja jintalu kararr jilkulinyjanaku. Palaja warinykurnu jarrulupiyi, munu Ngarrka yajalapiyi, munu jilipiyi Ngarrkaja muwarrja.

Jinta wilyki pungkanyiyi jantaranga. Jantalaru kiyi marnayijaninyi.

Palalu muwarrju wurrarnarnanyurruku nyungu: Palalu jantalaru kurlkarri malkulunyurrinyi jintaku marrnguku.

Palarrangulu marrngulu pinakarrulupiyi Ngarrkamili muwarr. Yirrkulu karrulupiyi pikaly jarrinyaku. Nganirn-nganirn yirrkulu kurlkanga jilkulinyjaninyi warnkupa mayipa wurrukara. Palaja jampa munu jarrulupiyalu Ngarrkaku pinakarrinyaku. Munu jilipiyi Ngarrkaja muwarrja.

Jinta wilyki pungkanyiyi ngalypanga jungkanga. Mayi karrinyiyili marlu yiji.

Palalu muwarrju wurrarnarnanyurruku nyungu: Palalu ngalypalu jungkalu kurlkarri malkulunyurrinyi jintaku marrnguku.

Palarrangulu marrngulu pinakarrulupiyi Ngarrkamili muwarr, ngalypalu kalkulupiyi, yirrkulu nyarraja muwarrja jilipiyi, Ngarrka pikaly jilipiyi ngarramarnti.”

13

WURRKUJA NYUNGU JIJIJAJILU NGALYPA JINI

Jijijaji kulpanya tawunkarti, ngapikarti, Kaparnawumukarti. Wurrarnakinyiyarninyi, "Jijijaji kulpanya!" Kurrngal mayakarti palinymilikarti milpanyiyi, palinyku pinakar-rinyaku. Wurrarnakinyijanaku palinyju Ngarrka.

Marrngurrangu palanga mayanga kurrngal waninyikinyiyi, jinta kurrngal jalakartingi ngunarrijirri wararr karrinyikinyiyi, pinakarrinyikinyiyalu.

Palanga milpanyiyi marrngu kujarrapa kujarra. Pirirri wurrukujartiny kanganyikinyiyi ngurrinyja, manyurla yija paliny, munu marnti yananyaka. Kanyayili Jijijajikarti palinyju ngalya jilkuliny. Partarl ngalpanyiyi, kurrngal waninyikinyiyi yiji.

Palaja kankarni mayanga karntinyiyi. Pirli jinyi Jijijajimartaji kankarni, wurrukujartiny kaninykurnu jinyi ngurrinyja, Jijijajingi walangkarr.

Karra marnarningu Jijijajilu, "Yijalmarta jinijiya wurrukujartiny ngalya jilamarna." Palaja ngalypalu wurrarnili wurrukujartinyja, "Nyuntulu purlpi panypanyakinyinpili Ngarrkanga. Puntaju munu wirlalamarnanta ngajulu, nyuntuku ngalya wantulumarnangu."

Mayanga palanga kajarnakinyiyi Juwumili miranu jinakatarrangu kujarrapa waraja. Kurlkarri marnakinyiyarninyi, "Munu palajun muwarr pinaku. Mitukata paliny. Ngarrkajakurl palajun muwarr pinaku. Ngarrkakapali Jijijajilu jinarninyi!"

Janaku miranu Jijijaji, palajun kurlkarri marnakinyiya janalu. Japirr marnajaninyi, "Nganijalu nyurralu yimpirninyinyurru ngaju palajunju?"

Wurrarnarnalu nyungungu pirirringi, 'Nyuntulu purlpi panypanyakinyinpili Ngar-kanga. Puntaju munu wirlalamarnanta ngajulu.'

Nyurralu wurrarnanyurru palajun munu wurrarnaku ngajulu. Wunyjurru muwarr pilamarnalu wurrukujartinyku? Yijapa wurralamarnalu, 'Wararr jarruluman, ngurriny mankuluman, jinangu yankuluman'. Palinyja palajun wurrarnaku ngajulu?

Yu! Kuwarringarra ngalya jilamarna nyungu wurrukujartiny. Palajalu wantulunyurru ngajuku miranu, ngajungu yija wurrarnaji Ngarrkalungarra, 'Marrngu kurlujartinyja munu wirlalamanjaninyi, ngalya wantulumanjanaku.'

Palaja wurrukujartinyja wurrarnala Jijijajilu, "Wararr jarruluman, ngurriny mankuluman, ngurarakarti nyuntumilikarti yankuluman."

Palangangarra wararr jarrinyi pala pirirri, ngurriny mana, jalakarti yana pipurru. Yananya kawanaja wiyirru parrjarnakinyiya. Wurrarnakinyiya, "Ngalya jini! Kuwarrijakun! Munu nyungu yirrirniminyi!"

Nyurra marnakinyiyi Ngarrka. Ngarrkaku muwarr pinikinyiyalu, "Yarranijayi. Yija-yiji nyuntu ngalya!"

14

Yini nyunguku muwarrku: JIJIJAJILU MAYI WIRTU JINIJANAKA 5,000-KU MARRN-GURRANGUKU

Kurrngalju marrngulu yirrirnikinyiyi Jijijajilu wurrukujartinyarrangu ngalya jini-janinyi. Palajalu karrpurrangu karrpungu yajarnikinyiyi.

Warajanga karrpungu Jijijaji warnkungu karntinyi. Palanga kajarna, marrngurrangu palinymili kajarniyili. Kajanakanu yirrirnijaninyi marrngurrangu kurrngal yiji milpanyiyalu.

Wurrarnarningu, "Marrngurrangu nyungu janparr. Ngajulu mayi yungkulumarnanjaninyi." Miranu paliny wunyjurru mayi yungkulinyjaninyi. Munu wurrarnamanaku palinymilirrangu. Yakurr marna waraja, yini Pilipi. "Wunyjurru mayi mankuluminyijanaku kurrngalku nyungurranguku?"

Pilipilu puntaju karra marnalu, "Martumpirri mananyakanyi palamarranguku! Warnku nyungu yangu kalkurnanyi. 1,000 tala kalkurnuminyi, mayi wupartumarta mananyakanyijanaku palamarranguku kurrngalku!"

Yanturulu, Jayimanmilalu marrkalu, wurrarnala Jijijajingi, "Partany nyungu kalkuninyi 5 martumpirri wuparturrangupa janpamalujirri wupartujirri. Mayipirrayi nyungu wupartu yiji, munukapali yiji. Wunyjurru ngarri yungkuluminyijaninyi marrngu kurrngal?"

Jijijajilu wurrarnajanaku palinymilirrangu, "Wurraliyijanaku kajalapiyi." Palanga warrulymarramarra. Warrulyjangarra kajarniyi nyirrirnipa walangkarr. Marrngu munu wupartumarta, 5000 piririmarta.

Jijijajilu martumpirri mana. Ngarrkanga wurrarnala, "Nyuntulu nyungu mayi yinyannganinyi. Yarranijayi. Nyuntu ngalypakata!" Palaja pirirringi palinymilingi

wurrarna-janaku, “Mayi yuwayijaninyi kajarnayipa.” Palajun janpamalujirri pukurl yinyajanaku. Palanga wiyirru ngananyi mayi marlkaku. Palaja palinyamilirrangungu wurrarnajanaku, “Jinta mujupa tukulu yangaliyijaninyi, munu yakanaku.”

Palinya muwarrja palarrangu mujurrangu manayijaninyi, 12 martuwaranga winya jinyi.

Jipi ngananyajalu marrngulu wurrarnikinyayarninyi, “Jiyijajilu mayi wupartuja wirtu jini, ngungku wiyirr ngananyi nganyjurrulu kurrngalju. Palinyngarra milpanya Ngarrkaja, yartikarra Ngarrkalu ngakarnanganyjurruku.”

Jiyijaji miranu janaku, jakurlinaku karrinyayi paliny janamiliku nyampaliku jinaku. Palajalu yakarnajaninyi palinyju, yana kujurl paliny warnkumarramarrakarti.

15

Yini nyunguku muwarrku: MIRURRULU KANGANYIKINYI PARTANY WARINYKURNU. JIYIJAJILU NGALYPA JINI.

Jiyijaji warinya warrarnja kulpanya pirirrimartakarti palinymlilikarti.

Kurrngalja partijirri kaniny waninyikinyi. Juwumilalu miranu jinakatalu kujarrapa warajalu jalypa piniyijaninyi Jiyijajimilirrangu. Palaja marrngurrangulu yirrirniyi Jiyijaji, purrpi mirti jarrinyi. “Yarranijayi! Milpanyan!”

Jiyijajilu japirr marnajaninyi, “Nganijalu jalypa pininyurrujaninyi?” Warajalu pirirrilu karra marnalu, “Miranu jinakatakayi, ngajumili partany kalkurnu mirurrulu, munu muwarr pinaka. Mirurrulu warlirni, jungkanga parnpirni. Jawaja janga purl-purlpukarra marnala, rirra pajirnarninyi, kawu kararr yiji jarrinyi.

Palajalu kanyarnangu nyuntuku, ngalya jilaman nyuntulu. Nyuntumilirrangu japirr marnarnajaninyi mirurru jurtu ngakanaku palinyja. Munu. Partarl jurtu ngakarnayi.”

Palaja Jiyijajilu wurrarnajanaku palinymlirrangungu, “Nyurralu yija munu yijal-marta jiniminyurrulu Ngarrkanga. Wunyjurruti? Yirru mitu yakanakatarrangu nyurra. Ngajukarti partany kangkulupijinyurru.”

Kanyayili. Jampa Jiyijaji yirrinajalu mirurrulu warlirni pala partany, jinarn-jinarn pinakata jini.

Palanga jungkanga pungkanya partany, warli-warli kanganyikinyi warinykurnu warinykurnu, janga jawaja warrkirkinyili.

Jiyijajilu japirr marna japartu partanymlili, “Nyanga palajun jarrinyi?” Karra marnalu, “Partanyja. Marlumal mirurrulu parnpirnikinyi wikangapa ngapanga, marlkarri jinaku yakurr marnikinyi. Paju karrulumannanganaku. Yijapa ngalya jilaman.”

Jiyijajilu puntaju karra marnalu, “Yu, palinyku ngalya jinaku miranu ngaju. Nganijalu palalu muwarrju karra marnajin, ‘Yijapa ngalya jilaman?’ Ngarrkanga yijalmarta jilamanpalu nyuntulu. Palaja japirr malaman nganikupa Ngarrka, palakungarra miranu yiji paliny, wunyjurru jinaku.”

Palangangarra jpartumurninyju kamarnalu marrjalu, “Yijalmarta jinarnili Ngar-rkanga. Miranu jiliminyinpa yinkuku yijalmarta jinaku.” Palaja Jiyijajilu wurrarnili minyirru mirurrungu, “Nyuntu mirurru kurlukata, nyungu partany kurlika ngawu jinin, muwarrku jama jinin. Yakala! Jalakarti yarra! Munu yarrana paliny kangkuluman!”

Mirurrulu kamarna, partany jinarn-jinarn pinakata jinikinyi jungkanga, palaja yakarna, yana ngarramarnti.

Pala partany kutukapali. Kurrngalju wurrarnikinyiya, “Marlkarri yija paliny.”

Parirra Jiyijajilu kanka marna. Palaja wararr karrinyi partany. Ngalya paliny.

16

BSOC-B9 Yini nyunguku muwarrku: PIRIRRI MUNU PAJU KARRIMALU YALPUKU PALINYMILAKU

Warajanga karrpungu Piyitalu japirr marna Jiyijaji, “Nyampali, yijapa marrngulu marlumal ngajuku yirrkulu kurlu jilipiji. Wunyjurumal ngajulu puru ngakalamarna paliny? Wunyjurumal kakunaku palinyku pala jinaji? Paju karrulumarnalu 7-mal?”

Jiyijajilu puntaju karra marnalu, “Puru ngakalaman paliny 7-mal, yu, 77-mal pukun. Yirrkulu puru ngakalaman paliny.

Muwarr wurralamarnangu. Nyunguja muwarrja miranu jarruluman Ngarrkaku. Palinyju yirrkulu nyuntu puru ngakarnanti. Palajun nyuntulurla puru ngakalaman-janinyi jinta.

Kuwarri muwarr wurralamarnangu pirirriku, wirtuku nyampaliku. Paliny kurrngal warrkamu jinakatarrangujartiny. Purlpi warnku yinganyikinyijanaku jampa yinganya kulpanyaku.

Warajanga karrpungu wurrarnajanaku, 'Kulpanya jilipijinyurru warnku ngajumili yinganyaja!'

Waraja warrkamu jinakata milpanyili nyampalikarti. Palalu pirirrilu kulpanya jinaku warnkuku wirtuku yiji, milyin tala. Wupartu kalkurnikinyi palinyju. Partarl yiji yinganyaka milyin tala!

Nyampalilu wurrarnajanaku kunymanakatanga, 'Kawayijaninyi nyungu pirirrimili mirtawapa partanykarrangupa wurrukarra, paliny pukurl, jalamu jilijianinyi warnkuku, warnkurrangu pala yungkulupijinyurru ngajungu!'

Pinakarrinyaja muwarr nyampalimili pala warrkamu jinakata murtingi juripi-juripi jarrinyalu, ngarlu japirr marna, 'Nyampalikayi, munu warnkuku yungkuluminyin janaku! Mimalapijin! Warnku wiyirr yiji yungkulumarnanta!'

Nyampali paju karrinyalu. 'Puru ngakarnarninta. Munu nganipa yungkuluminyin.'

Pala warrkamu jinakata yana. Yananyakanu wariny marrngu yirriini, yalpu palinyku. Puripi warnku wupartu yinyala jampa palanga yalpurninyja. Purppi yanalu yalpumurninykarti, warlirni ngalyingulu. Wurrarnala, 'Puripi yinyarnangu warnku. Kuwarringarra kulpanya jiliji, warnku ngajumili yuwaji!'

Pala yalpurniny murtingi juripi-juripi jarrinyalu, ngarlu japirr marna, 'Mimalaji! Yarti yungkulumarnanta!'

Nyungulu marrngulu pajuwayilu wurrarnala, 'Munu mimalamarnangu. Jinmurntunggu wirrilamarnanta. Warnku ngajumili ngajuku yinganyaja milpuluman jinmurntuja.' Pipurrulu jinmurntunggu wirriini.

Jintalu nyampalimilalu warrkamu jinakatarrangulu parrjarnakinyiyipulinyi. Ngarlu kurlu jarrinyiyili. Nyampalikarti yanayi, wurrarniyili. Pala nyampali kuli jarrinyi yija. Wurrarnajanaku, 'Pala marrngu kanganyaja yuwayi ngajungu!'

Kanyayili. Nyampalilu wurrarnala, 'Kurlukata yiji nyuntu! Munu yinganyakanyin warnku ngajumili, milyin tala. Ngarlu japirr marnanyin ngaju paju karrinyaku nyuntuku. Paju karrinyarnangu, puru ngakarnarninta, wurrarnarninga, "Munu nganipa yungkuluminyin ngaju." Palajun jinamanpalu yalpu. Nyuntupangarra paju karrimanpalu, puru ngakarnaman pala yalpu nyuntumili.

Kuwarri jinmurntukarti ngakalamarnanta nyuntu. Palanga wantuluman ngaramarnti. Kulpanya yungkuluminyin ngajumili milyin tala. Palaja jinmurntuja milpuluman.' Wirriyalu ngakarna jinmurntukarti."

Palaja Jiyijajilu wurrarnala Piyitanga, "Nganipa kurlu jilamangu marrngulu, munu kuli jarrulumanpalu, puru ngakalaman. Munu palajun jilaman nyuntulu, ngajumili Japartu kankajirringi kuli wantulumanga ngaramarnti nyuntuku, munu puru ngakalamanta nyuntu."

17

BSOC-B10 Yini nyunguku muwarrku: JIYIJAJILU JALI PINI TANGKI JIRUJALAMUKARTI

Jirujalamukarti wangka jarrinyiyi, warnkungu wirtungu karntinyiyi, yini Warnku Wulipijartiny. Warnkungu palanga kujarra tawunjirri, yini wariny Pajapayiji, wariny yini Pajani.

Palanga Jiyijajilu kujarra ngakarnapulinyi palinymilirranguja walangkarr yananyaku. Karra marnapulaku, "Palakarti tawunkarti walangkarr yankulunyumpulu. Jampa milpanyakanu, tangki yirrilkulunyumpulu, wanalangu, kunymanaja palanga. Munu jarntu jinimiyi pala. Ruwupu yinyji pilkulunyumpulu mungkaja, tangki yakujani kangkulunyumpulu.

Yijapa warinyju japirr malkulunyumpulinyi, 'Nganijalu pala jininyumpulu?', karra malkulunyumpulalu, 'Nyampalingarra nyunguku karrinyi. Jampangarra kulpanya ngakalkuliny.'" Palajun wurrarnapulaku Jiyijajilu.

Palaja yanapulu, tawunja wanalangu tangki yirrinipulu, mayamartaji, kunymanaja jalanga mayanga jawapirtingi. Ruwupu mungkaja yinyji pinapulu. Jinta wararr karrinyikinyiyi. Japirr marnayipulinyi, "Nganijalu pala ruwupu yinyji pininyumpulu?" Puntaju karra marnapulu muwarrjalu Jiyijajimilijalu. Palaja yakarnayipulinyi.

Jiyijajikarti kanyapulu. Kujarranga warajalu ngurrinyarrangu janamili pirntilji tangkingi wirrinriyi jali pinaku Jiyijajiku. Karntinyili Jiyijaji.

Kurrngalju janamili ngurrinyarrangu jirrinriyalu ruwurtungu walangkarr palinyku. Jintalu parrkarrangu wirrkarnayi ruwurtumartijingi, wirrinayijaninyi parrka pukurl ruwurtungu.

Karrinyyalu wirtu jinaku nyampali Jiyijajiku, kingi jinaku janamili. Palajalu palajun jiniyalu.

Jiyijajilu jali pinikinyi tangki, jinta jinangu yaninyikinyiyi nyirrirnipa walangkarr palinymartaji. Kamarnakinyiyi,

“Ngarrka ngalya yiji! Palinyja purlpija muwarrja nyungu pirirri ngakarnan-ganyjurruku, kingi jarrinyaku nganyjurruku. Nyungu pirirri wantulinynganyjurruku kingi ngalypakata, palakapali purlpijakapali nyampalikapali, Kingi Tayipitikapali. Kalkulkulinynganyjurrinyi ngalya ngarramarnti. Ngarrka ngalypakata yija-yiji.” Palajunmarta wurrarnakinyiyi marrjalu.

Drunkness being a bad thing

Unknown if this section is consultant checked.

Genesis 9:20-21

Nawalu mayiku kalkurnikinyi kurayipi mungkarrangu. Jintalu palajunmarta munu jinamiyi. Yarti minpirni wupartu wayin, yawurr jarrinyi, wurru yinji pirnaringa, karta karrinyi palinymilingi kalikungu kurta. [Walangkarrangu kurta waninyaku ngalya waninyikinyi. Yatamulupa Yiyipilu kurlujartiny jirnipulu, palajalungarra kurta waninyaku kurntany yiji, kurlujartinyju marru manangamarra. Ngarrkalungarra wurru jinipulaku palakujirri. (Genesis 3:7,21)]

Genesis 19:30-38

[Lartamili kurntaljujirri yawurr jirnipulu paliny karta karrinyaku palinyja. Palajun ngarlunga jarrinyipulu pulanymilija japartumurninyja. Murrkangunyamurninyju kanya partany punulku yini marna Muwapu. Nyirtingunyamurninyju kanya partany punulku yini marna Pinami. Yarti punjamartaja Muwapumilipa Pinamimilirrangu marrngurrangu yija yukuny pinakatarrangu jarrinyiyijanaku Ngarrkamilirranguku marrngurranguku.]

Deuteronomy 21:18-21

Ngurnipali piririmili pujamu jalypakatapa pinakarrinya wirrinakata. Munu pinakarrinyakata pipi japartuku, jampa wirlarnayi yirrkulu munu pinakarrinyaka. Palinymili pipi japartulu kangkulinyipulujanaku nyampalirrangukarti janamilingi tawunja. Pulanyju wurralikulinyipulujanaku, "Nyungu ngalayamili pujamu jalypakatapa pinakarrinya wirrinakata, munu pinakarrinyaka ngalayaku. Warnku wiyirr jininyipa yawurk kata paliny." Palaja marrngurrangulu palanga tawunja malyalapiyi warnkujartinyju marlkarrikartijakun. Yakujungarra kurnta jilkulunyurrujaninyi jinta nyarra kurlujartiny jinangamarra. Wiyirru pinakarrinyajalu wirnti karrulupiyi palajunmarta jinaku pala pujamumurninyjukapali.

Proverbs 20:1

Nyarra wirtu kari minpinajalu nyuntu marrja muwarr pinakatapa ngakumpakata. Ngawu yiji yawurr jarrinyaku.

Proverbs 23:19-21

Pujamukayi, pinakarra! Jurtulu kurkarri malapa yijanga jurtungu wantuluman. Munu kulunaku jinta wayinku wirtu minpinakatarrangupa lirrkalkatarrangu mayiku. Marrngurrangulu palajunmartalu pujunurrangu jinayarninyi.

Proverbs 23:29-35

Ngarnurtu ngarlu kurlu yija? Ngarnurtu pikalymajirri? Ngarnurtu ngarrakuny kulipatininyi? Ngarnurtu ngarrakuny warntakata? Ngarnurtulu kalkuninyi pita watarrkulu pungkanyaja? Ngarnurtulu kalkuninyi pani miji-miji? Nyarrarrangu karikarra waninyayi ngarrakuny, yakurr marnayi wayin warinypa wariny. Nyarra wayin ngalya yiji parrjanakupa juri yiji yakurr manaku. Munu yiji yirni jarruluman palaku. Nyarra pajinajalu kulikatalu jurrulu nyuntu yija wurru jarruluman, parra-parra wirtu nyarra juntangulu pajinajalu, palajungarra wayin minpinajalu nyuntu yija wurru jarruluman. Nyuntulu parrjalamanjaninyi wirntiji pinakatarrangu miyurrangupa muwarr pilaman ngakumpakapali. Nyarra miranu nyurra puwurtuku kujungurrungu wangalpintijartinyku, makanu yiji pala mungka warlirninypa pala wangalpinti. Pala mungka rurri-rurrinyi wangalja ngurnarrikurnujirri. Palajungarra marrngu nyarra yawurr kurirra-kurirra marnti yananyi. Palaja karra malkulinyi, "Wirlarninyiyi, munu parra-parra pinakarrimarna. Munumpa ngaju jampa wirlarninyiyi. Nyanga parril jarruluman yarrana minpinaku?"

Isaiah 5:11-12

Turlpanyanyurru marntungu kurnpungu wayinku minpinaku, palaja yirrkulu minpinanyurru warrukartingi... Nyurralu kurkarri marnakanyurru Ngarrka, munu yiji! Munumpa nyurra ngani palinyju jininyi. Palinyju wurrananyurru, "Ngajulu wirlalamarnanyurrinyi marrjala, ngunjul yiji nyurraku mirti jarrinyakupa kuku jarrinyaku."

Romans 13:13

Nganyjurrulu yijalu nganin-nganin jilkunyi jurtulu, nyarra ngalya wiyirru yirrinaku kurlumajirri, pirlpanga. Munu kurntany yiji nganipa jinaku, munu yawurr jarrinyaku, munu nganinyaku marlkaku, munu jintamilingi nyupanga karta karrinyaku, munu kurla-kurla jarrinyaku jintanga, munu kulipatinaku, munu mikulu yirrinaku jinta.

1 Corinthians 5:11

...Jintalu marrngurrangulu wurrarnayarninyi Kurijin, kurlujartiny ngarrany jinayi. Ngurnipali jana kurla-kurlakatarrangu, ngurnipali lirrjalkatarrangu, ngurnipali ngarluja nyurra marnayijaninyi jinkanajarrangu mangunykopalirrangulu, ngurnipali mitulu yimpinakatarrangu, ngurnipali karikatarrangu, ngurnipali ngulyukatarrangu. Munu kulunaku marrngurrangu palajunmarta jinakatarrangu, munu yiji nganinyaku palarrangungu.

1 Corinthians 6:9-11

Yija yiji nyurra miranu nyarra kurlujartiny jinakatarrangu munu Ngarrkamilingi warrarnja jarrulupiyi. Munu mitu malkulunyurrarningu. Jinta marrngurrangu kurla-kurlakatarrangu waninyayi, jintalu ngarluja nyurra marnayijaninyi jinkanajarrangu mangunykopalirrangulu, jinta karta karrinyayijanaku warinymilingi nyupajingi, jintalu piririmartalu yikarnayarninyi, jinta ngulyukata waninyayi, jinta lirrjalkatarrangu, jinta karikatarrangu, jinta mitu yimpinakatarrangu, jintalu kulilu ngulyulu mananyakatarrangu. Palajunmarta jinakatarrangu munu Ngarrkamilingi warrarnja jarrulupiyi. Jinta nyurra palajunmartangarra waninyikinyinyurru, kuwarri nyurra wariny. Nyampalilu Jiyijaji Kurayijilupa Pirlurrju Ngarrkamilalu jinta pirnapulunyurrinyi kurlujartinyja, nyuku jirnapulunyurrinyi Ngarrkakungarra, kulurnapulunyurrinyi ngalypanga Ngarrkanga.

Galatians 5:21

...yawurr jarrinyayi, yawurrja ngawu jarrinyayi, nganin-nganinarrangupa jinayi.

Ephesians 5:18

Munu yawurr jarrinyaku wayinjartiny, pala nyarra ngawu jinakata, kurlkarri manamajirrilu kurlujartiny jilaman. Yijamarta yungkulunyurrarninyili Ngalypakatanga Pirlurrja, palinyju jipanaku nyurraku jurtungu.

1 Timothy 3:2-3

Kurijin nyampali nyarra wantuliny yija yiji kurlumajirri. Paliny yija yirti kaniny marrngu wantuliny, paliny nyampali waljaku palinykungarra...munu yawurrkata,...munu kulikata...

Titus 1:7

...Kurijin nyampali...yija yiji, munu nyurra-nyurrakata wantuliny, munu pipurru wirrilyakata, munu yawurrkata, munu kulikata, munu warnkuku lirrjalkata.

1 Peter 4:3

Kuwarringulu marlkarrkartijakun yirrkulu nyurralu jilkulunyurru Ngarrkamilija muwarrja, munu marrngumilija muwarrja, munu nyurramilija ngampankataja pirlurrja. Munumparrangu Ngarrkaku, yirru karrinyayi kurlujartinyku warinypa warinyku jinaku. Purlpilu yijalmarta jinawayilu nyurralu pukun kurlujartiny jinikinyinyurru, janalukapalingarra. Nyurra kurntanymajirrikata kurla-kurlakatarrangu waninyikinyinyurru, karikatarrangu, wayin minpirnikinyinyurru mayi ngananyikinyinyurru marlkaku yiji, palaja yikarnikinyinyurrarninyi. Ngarrluja nyurra marnikinyinyurrujaninyi jinkanaja marnijartiny mangunyarrangukapali. Yakujunmarta yija-yiji kurlujartiny!